TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

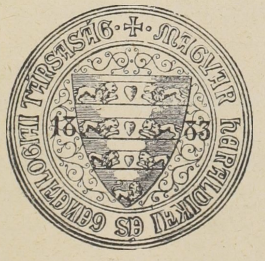
ÁLDÁSY ANTAL

ELNÖK

ÉS

TÓTH LÁSZLÓ

TITKÁR.

NEGYVENEGYEDIK KÖTET

1927-IK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXVII.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

		Lap
Hoffmann Edith	II. Ulászlónak egy ismeretlen arcképe *(Két szövegközti ábrával)*	4
Holub József	Középkori fiúsítások	84
Ila Bálint	A Szentgyörgyi és Bazini grófok birtokainak kialakulása *(Térképpel)*	36
Dr. Iványi Béla	A gróf Széchényi család leszármazása	76
Dr. Karácsonyi János	Ki építette az első premontrei monostort Magyarországon ?	1
— —	A bolygó dánus	84
Keresztes Kálmán	Pázmány Péter és a Hont-Pázmányok	17
— —	Adatok Kanizsay Orsolya leszármazásához	17
Dr. Miklóssy Zoltán	Polgári címereslevelek Magyarországon	89
Fekete Nagy Antal	Apród János küküllői főesperes és családja történetéhez	19
Dr. Sulica Szilárd	A leveldi Kozma család címeres levele *(Egy címerrajzzal)*	7
Dr. Szendrei János	Monelli Bernát síremléke 1496-ból *(Egy szövegközti hasonmással)*	71
Dr. Tóth László	Garampi bécsi nuncius jelentése a Gergely-féle naptárreform végrehajtásáról a birodalomban	13
— —	Mátyás király állítólagos utolsó leszármazottjának sírja Rómában	88

II. Kisebb rovatok.

SZAKIRODALOM:

Sussidi per la consultatione dell' Archivio Vaticano, Ism. *Dr. Iványi Béla* — 22

P. Bruno Katterbach : Specimina supplicationum ex registris Vaticanis collegit, Ism. *Dr. Iványi Béla* 24

Gárdonyi Albert : A történelmi segédtudományok története. Ism. *Dr. Fekete Nagy Antal* — 25

Temistocle Bertucci : I titoli nobiliari e cavallereschi pontifici prima e dopo il XX Septembre 1870 e la legge delle guarantigie. Ism. *Tóth László* — 25

Felix Hauptmann : Das Dominikanerwappen. Ism. *Tóth László* — 26

Bártfai Szabó László : A Sárvár-Felsővidéki gróf Széchenyi-család története. Ism. *—h—n.* — 90

Michaël-Schweder, Ilse Maria : Die Schrift auf den päpstlichen Siegeln des Mittelalters. Ism. *Dr. Áldásy Antal* — 91

Szendrei János : A diósgyőri vár története. Ism. *Gy.* — 91

Nino Bazetta : Araldica italiana-legislazione e giurisprudenza. — Memoriale per la Consulta Araldica. Ism. *Tóth László* — 92

Michel Andricu : Le missel de la chapelle papale à la fin du XIIIe siècle. Ism. *Tóth László* — 92

Dr. Koloman Juhász : Die Stifter der Tschanader Diöcese im Mittelalter. Ism. *—y —l* — 94

Makay Dezső † — 94

III. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi könyvtára.

LEVÉLTÁRI ÉRTESÍTŐ: A múzeumi levéltár címereslevéleinek újabb gyarapodása. — Újabb családi levéltárak a Magyar Nemzeti Múzeumban — 28, 95

Németnyelvű kivonatok — 35, 97

KI ÉPÍTETTE AZ ELSŐ PREMONTREI MONOSTORT MAGYARORSZÁGON?

(Felolvastatott a Szt. István Akadémia II. osztályának 1927. február 4-iki ülésén.)

Pázmány Péter esztergomi érsek az 1629-iki egyházmegyei zsinat végzéseit kinyomatván, ahhoz két függeléket is készített. Egyikben felsorolja az esztergomi érsekség jogait és javadalmait, a másik a Magyarországon egykoron virágzó szerzetesházakat. E második függelék lőn kiindulópontja a magyar egyháztörténetírásnak.

E függelékből is kitűnik, hogy Pázmány nagyváradi férfiú volt, mert ha valamit tud Biharmegyéről vagy Váradról, azt mindjárt hozzáfűzi a felsorolt szerzetesházhoz.

Így történt, hogy a nagyvárad-előhegyi monostort is felsorolván Layruel művéből, mintegy dicsekvésből, mindjárt megjegyzi: «Ez volt első monostora e szerzetnek Magyarországon».

Kapva kapott e megjegyzésen a XVIII. században a premontreiek későbbi évkönyvírója és a váradelőhegyi monostor alapítását II. István királynak tulajdonítván, talán azért, mert e király végső óráiban szerzetesi ruhát öltött, azt az 1130-iki évre helyezi. Őt követték azután Mallyó József, Katona István, Fuxhoffer Damián, Keresztúry József, az újak közül pedig Bunyitay Vince, Balics Lajos. (Századok. 1901. 237. Katona: Historia Critica Regum. 1780. III. 452. Keresztúry József: Descriptio episcopatus et Capitali Magno-Varadinensis. 1806. I. 139. Fuxhoffer Czinár: Monasteriologia Hungariæ. II. 7. Bunyitay: A váradi püspökség története. 1883. II. 389. Balics: A róm. kath. egyház története Magyarországban. Budapest. 1890. II 2. 257—59.) Azok, akik nem foglalkoztak Magyarország egyháztörténetével, természetesen gyanútlanul átvették ezek állításait.

Csupán az eredeti kútforrásokból dolgozó Pauler Gyula vette észre, hogy a premontreiek ily korán még nem jöhettek Magyarországba. Ő csak 1150 tájára teszi a premontreiek bejövetelét, és álláspontját egyik hosszú jegyzetben így okolja meg:

«Íróink általában — köztük legújabban Bunyitay is — II. István korára teszik a premontreiek megtelepedését és neki tulajdonítják a váradelőhegyi prépostság alapítását. El is tekintve a valószínűtlenségtől, hogy a pápa által 1126-ban megerősített rend, mellyel Zdik Henrik olmüci püspöknek Jeruzsálemben kellett 1137-ben megismerkednie (Dudik, G. v. Mähren III. 302., azután Strahofról 115, 154 s kk. ll.), már II. István alatt meghonosodott volna nálunk, az egész állítás csak Hugo: Sacri et canonici ordinis Premonstratensium Annales művén alapszik, legalább arra hivatkoznak egymást kiírva íróink, s ez alól még Keresztúry Descriptio ep. Varadiensis 139. l. sem kivétel. Hugónak azonban Magyarországról igen gyarló ismeretei és adatai voltak, mint maga is előbeszédében panaszosan említi, s azért p. o. Leleszt a váci egyházmegyében keresi s alapítását Vak Béla korára teszi (II. 35.), s ami legfőbb: saját adatait az általa közölt pápai oklevelek megcáfolják. II. Incze 1141-ben megerősítvén Valroi birtokait, magyar telepekről még nem tud semmit (Annales I. CCCCVI.); III. Sándor 1179-ben (u. o. CCCCX.) csak Grab-ot, melyet «Mendinus, Albensis ecclesie tunc prepositus» alapított és «Locum s. Crucis in Marcia» említi és csak III. Lucius 1181-iki oklevelében (i. h. CCCCXIV.) említtetik «Grab, Locum s. Crucis in marchia iuxta Francam villam» mellett az «Ecclesia S. Stephani», melyet tehát III. Béla korára kell tennünk.[1]

[1] Pauler: A magyar nemzet története. I. kiadás. 1893. I. 665. — II. kiadás I. k. 365, 568.

E megokolás hatása alatt én már 1906-ban azt írtam «Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban» c. művemben (59. l.), hogy a premontrei szerzetes kanonokokat III. Béla király idejében 1179 előtt először egy székesfehérvári prépost telepítette a nógrádmegyei Garáb faluba.

Azonban, mint e sorokból látszik, az alapító székesfehérvári prépost nevét akkor még nem tudtam meghatározni.

Pedig az 1179-iki oklevélben említett «Mendinus Albensis ecclesie tunc prepositus» nem is olyan nehéz.

A Mendinus név után álló «tunc prepositus» kifejezés nyilván mutatja, hogy e «Mendinus»-nak olvasott egyházi férfiú a garábi monostor alapításakor székesfehérvári prépost volt ugyan, de 1179-ben már nem.

A székesfehérvári prépostság oly előkelő állás volt, hogy abból már csak magasabb, tehát püspöki vagy érseki méltóságba lehetett emelkedni.

Ha már most egybeállítjuk az 1170—80 közt élő magyar érsekek és püspökök névsorát, látjuk, hogy 1179-ben

az esztergomi	érsek	latin	neve	volt	Lucas
a kalocsai	«	«	«	«	Andreas
az egri	püspök	«	«	«	Petrus
a csanádi	«	«	«	«	Stephanus
a pécsi	«	«	«	«	Macharias
az erdélyi	«	«	«	«	Paulus
a váci	«	«	«	«	Iobus
a váradi	«	«	«	«	Nicolaus
a veszprémi	«	«	«	«	Ioannes
a zágrábi	«	«	«	«	Prodanus
a győri	«	«	«	«	Micudinus

Ha e neveket a hibásan másolt vagy rosszul olvasott Mendinus névvel összevetjük, egyszerre látjuk, hogy a Mendinus csakis a Micudinus névből torzulhatott el, mert az akkori érsekek és püspökök nevei közül csak Macharias és Micudinus nevei kezdődnek M betűvel, ámde a Macharias név utolsó szótagja semmiképp se fajulhatott el «dinus»-ra, holott a Mendinus és Micudinus nevek két utolsó szótagja teljesen egyezik. Nyilvánvaló tehát, hogy a Mendinus név *en* betűje az *ico* betűk összerántásából vagy hibás olvasásából keletkeztek és az eredetiben nem Mendinus, hanem Micudinus állott.

De nemcsak a magyarban és latinban semmi értelemmel nem bíró Mendinus névnek a Micodinus névvel való egyezőségéből következik az, hogy a garábi prépostságot Micodin győri püspök építtette, mégpedig győri püspökösködése előtt, székesfehérvári prépost korában, hanem következik ez a garábi prépostság történetéből is.

Mint már 1901-ben kimutattam, a garábi prépostság kegyura 1248-ban a Kökényes-Radnót nemzetségből származó Dobokay család volt.[2]

Ámde e családnak két tagját a XIII. század közepén Mikod-nak hívták. Az első ezek közül még nem Erdélyben, hanem a nemzetség eredeti fészkében, Nógrád megye délkeleti részében, a garábi monostor közelében lakott, mert 1260-ban a mai Palotás falu felét őróla Mikodhatvanának hivták.[3]

Íme tehát nem valami idegen családban, hanem a garábi monostort építő családban újra meg újra ismétlődik a Mikod név. Ennek nem lehet más az oka, mint az, hogy a nemzetség első ilynevű tagja valami nevezetes tettet vitt végbe, s ez volt Mikodin, a garábi monostor alapítója, előbb székesfehérvári prépost, utóbb az 1176—88. években győri püspök. Az ő nagy nevének kellett nagy dolgokra serkentenie a nemzetség későbbi tagjait s azért adtak azoknak is Mikodin, vagy rövidítve Mikod nevet.

Mivel Mikodinus (hibásan Mendinus) még székesfehérvári prépost korában építtette a garábi monostort, az alapítás idejét is pontosabban meghatározhatjuk.

Biztos, hogy Mikodin 1176-ban lett győri püspökké. Ez évben ugyanis István kalocsai érseket, mivel III. Béla királynak öccsével, Gyécsével tartott és III. Béla ellen tört, megfosztották érsekségétől és helyébe a volt győri püspököt, Andrást ültették, Mikodin pedig a győri püspökséget nyerte el.[4] Mikor lett azonban székesfehérvári préposttá, meg nem határozhatjuk, mert erre nézve semmiféle adat nincs. 1138-ban említi egyik oklevél Katapán fejérvári prépostot és 1176-ban, tehát már Mikodin utódaként, Gergely prépostot a székesfehérvári püspökség 1842-iki évkönyve,[5] 1138-tól 1176-ig 38 év telt el, ennyi

[2] A magyar nemzetségek története. II. 340.

[3] Karácsonyi: A magyar nemzetségek tört. II. 337.

[4] Szely Lajos: Az 1181-iki bakonybeli összeírás és I. András győri püspöksége. 32—33. ll. V. ö. Hist. Hung. Fontes Dom. III. 211. Fejér: Cod. Dip. II. 193.

[5] Rupp: Magyarország helyrajzi története. I. 225.

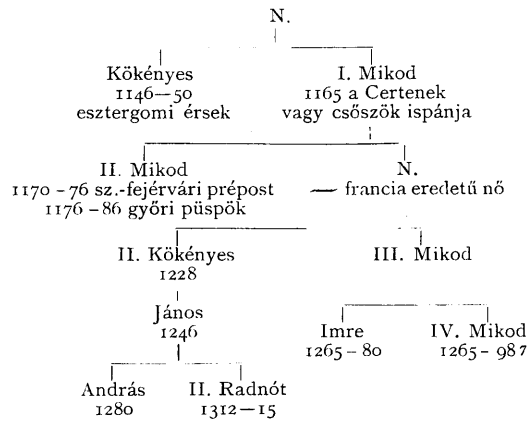
ideig bizonyára nem bírta Mikodin a székesfehérvári prépostságot, de abból, hogy Barnabás, II. Gyécse király nagyérdemű kancellárja, 1160 táján nem a székesfehérvári, hanem a budai prépostságot nyerte el, azt következtethetjük, hogy a székesfejérvárin már ekkor, 1160 táján, Mikodin ült.

Ha pedig Mikodin 1160-tól 1176-ig volt fejérvári prépost, 1170 tájára kell tennünk a garábi monostor építését. Az 1172—76-ik években Mikodin nem távozhatott el Székesfehérvárról messze földre. Neki akkor vigyáznia kellett az ország koronájára, hogy az a testvéri harcok közepette Gyécse híveinek kezébe ne kerüljön s két koronázott király ne legyen. 1168—1172 közt azonban elég nyugalom volt az országban, úgy ekkor elmehetett Mikodin Franciaországba, illetőleg Lotharingiába és rábírhatta a valroi (Vallis regiae) monostor apátját, hogy premontrei szerzetes-kanonokokat küldjön Magyarországba a garábi monostorba. Ez esetben az első betelepedés még III. István király idejében történt. Ez magyarázná meg a régi premontrei írók tévedését, mert ha nekik valami adatuk volt arra nézve, hogy az első premontreiek István király idejében érkeztek Magyarországba, nem kellett semmi egyéb, csak III. Istvánt összetéveszteni II. Istvánnal s megvolt a korai, 1130-iki telepítésről szóló hibás állítás.

Miért gondolt Mikodin prépost tulajdonképpen francia nemzetiségű premontreiek meghonosítására s hogyan jutott velük ismeretségbe, azt megmagyarázza a Kökényes-Radnót nemzetség története.

E nemzetségről 1335 táján azt jegyezte fel a budai krónika összeállítója, hogy külföldi eredetű és I. Béla nejével, Margittal jött be. Ennek azonban ellene mond a Kökényes és Mikod nevek használata. Ellene mond Kézai, mert ő nem sorolja e nemzetséget a bevándorlottak közé. Végül megbízhatatlanná teszi az egész híradást az, hogy nem I. Bélának, hanem III. Bélának volt neje Margit, francia királyleány, már pedig Kökényes-Radnót már 1186-ban, Margit királyné idejövetele előtt virágzott, annyira, hogy első, névleg ismert tagja Kökényes, már 1146-ban az esztergomi érsekségre emelkedett s 1150-ig az volt.[6] Az egész hiradásból tehát csak annyi lehet igaz, hogy a Kökényes-Radnót nemzetség egyik tagja, talán II. Mikod győri püspöknek öccse vagy unokaöccse Margit királynénak valamelyik udvarhölgyét nőül vette s e nő adta egyik fiának a Reinhold-ból fejlődött (Reinhold, Rennolt, Remnolt, Rednold, Radnolt) Radnót nevet. Vagy pedig a biztosan francia eredetű Rátót nemzetség valamelyik nőtagjával lépett az egyik Kökényes-nembeli férfiú házasságra s így került a franciáknál kedvelt Radnót (Reinhold) név a Kökényes mellé.

E szerint a garábi monostor alapítójának családi összeköttetései körülbelül ezek voltak.

Annyi bizonyos tehát, hogy a garábi monostor alapítója gazdag és előkelő családból származott. Ebből következtethető, hogy őt atyja, vagy még nagybátyja, Kökényes érsek kiküldötte az akkor már nagyhírű párizsi főiskolára tanulás végett. Akár Köln, akár Strassburg irányában ment Párizsba vagy igyekezett hazafelé, keresztül kellett haladnia Lotharingián és így megismerhette a premontrei kanonokokat, hallhatta azok áldásos működését. Ezért határozta el azután magát arra, hogy őket Magyarországon meghonosítja s e határozatát mint székesfehérvári prépost 1170 táján, de mindenesetre 1176 előtt végre is hajtotta.

Dr. Karácsonyi János.

[6] V. ö. Knauz: Monumenta eccl. Strigoniensis. I. 103—05. Hodinka: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. 127. p.

[7] V. ö. Karácsonyi: A magyar nemzetségek története. II. 336—42. l. Mikodra nézve l. Zichy-cs. okm. I. 2.

II. ULÁSZLÓNAK EGY ISMERETLEN ARCKÉPE.

A magyar miniaturfestés történetét kutatva, alig áll értékesebb bizonyító anyag rendelkezésünkre, mint a címereslevelek. Mivel e darabokban gyakran ismerünk rá egyik vagy másik kódexfestő kezére, helyhez és időhöz kötöttségükkel tanuskodnak a mellett, hogy a magyar megren-

Bizonyos, hogy a magyar miniatura kérdéséhez lényegesen új adalékkal járulhatnának hozzá Csehország címereslevelei is, természetesen főleg arra az időre vonatkozólag, midőn a két országnak közös királya volt. Sajnos azonban, a cseh címereslevelek nincsenek úgy összegyüjtve, mint

delők számára készült pompás kéziratok egy lényeges része szintén magyarországi miniatorok kezétől származik. Teljes megbízhatóságukkal támogatják a gyakran hipotézisekhez menekülő rekonstrukció munkáját. Hála kiváló történészeinknek és családkutatóinknak, nagy kiadványok és egyéb publikációk könnyen hozzáférhetővé teszik az anyagot, melynek ezenfelül legnagyobb része pompás sorozatokban két nagy levéltárunk kincsei közé tartozik.

a mieink. Semmiféle kiadvány nem jelent még meg róluk s a nyilvános levéltárakban is alig van egy-két darab, mert a családok magánlevéltárakban őrzik a fennmaradt emlékeket. Így az összes prágai levéltárakban — az 1460—1530-ig terjedő időkből — mindössze 4—5 darabot találtam.

E pár darab között van azonban egy, mely fontos magyar vonatkozásainál fogva teljes figyelmet érdemel. A prágai városi levéltár egy csehnyelvű oklevele, a prágai Kleinseite (Malá Strana)

kiváltságlevele,[1] melyet II. Ulászló király adott ki 1507 május 8-án Budán, megengedvén, hogy a Kleinseite várospecsétjében a király arcképét használhassa. A szöveget színekben pompázó bájos miniatür kíséri, mely Ulászló király alakját tünteti fel, ki sárga trónuson, zöldbélésű arany

A kiváltságlevél fontosabb részeit, melyeket alább közlök, Dr. Czobor Alfréd úr volt szives számomra a cseh eredetiből magyarra fordítani: «... miután a prágai kisebb várost (= Kleinseite = Malá Strana) elődeink régóta sok keggyel és kiváltsággal ajándékozták meg és látták el, de

palástban, fehér ruhában van ábrázolva, őszbe vegyülő hosszú fekete hajjal, kezében az országalmával és karddal, lábainál a lengyel sasos címert tartó cseh oroszlánnal (?, az oroszlán *nem* kétfarkú), feje fölött a koronás *W* sziglával.[2]

az a régi időkben elődeink alatt dúlt villongások és háborúk idején leromlott, felperzseltetett és mintegy pusztán maradt (t. i. a husszita háborúkban), míg csupán a mi uralkodásunk alatt emelkedett lassacskán újra fel, szintén akarván e város számára emlékezetünket fenntartani, ismerve és

[1] I. 33. szám. Pecsét nélkül.

[2] A képet a prágai városi levéltár tudós igazgatójának, Prof. Vaclav Vojtišeknek szíves közlése szerint lenyomtatták 1891-ben, a prágai városok címereinek fejlődését bemutató, népszerű, szines litográfián, mely alapul szolgált a prágai Kleinseite újabb pecsétjének elkészítésénél. Az általunk közölt kép eredeti nagyságban van tartva. Az összehasonlítás kedvéért közölt Gersei Pethő-féle képet kisebbített alakban adjuk.

figyelembevéve hozzánk való igaz hűségüket, teljes és kész alattvalói ragaszkodásukat, amelylyel irántunk mint cseh király, az ő uruk iránt készséggel és alázatosan viseltettek, — előbbi kisebb pecsétjük helyébe új pecsétet kegyeskedtünk adományozni s e levelünkkel adományozzuk, amely is e levelünkben festőművészi kézzel és ügyességgel világosabban van megfestve, hogy azt használják és használhassák és ama fentírt város szükségéhez képest immár azzal pecsételjenek és pedig olyant, hogy mi felségi méltóságunkban ülünk, jobb kezünkben meztelen pallost tartva és másikban arany almát s a lábaink alatt oroszlán, amely vörös pajzsban első két lábával fehér nőstény sast tart, ami a mi természetes címerünk és fejünk fölött W, a korona alatt oly módon, amint mindez e levélben jobban és világosabban megfestve és leírva van ; mely pecsétet amaz előbbi kisebb helyett a föntírt «prágai kisebb város» örök időkre — a cseh királyság többi városai példájára — használhatja és vörös viasszal pecsételhet ugyanazon módon, amiként az elsőt is használta.» A továbbiakban a király azon akaratának ad kifejezést, hogy a Kleinseite öttornyos korábbi pecsétjét továbbra is használja. «Ennek bizonyságára királyi pecsétünket rendeltük e levélre függeszteni. Kelt Budán szombaton, szent Szaniszló napján, az Úr 1507-ik esztendejében, magyar királyságunk 17-ik és cseh királyságunk harminchatodik évében.»

Latinul : Nagyságos Liebsteini Colowrath Albert, Csehország főkancellárja előadására.[3]

A prágai Kleinseite ezen kiváltságlevelének történelmi fontosságán kívül nagy jelentőséget ad a királynak az oklevél közepére festett arcképe. Ulászlónak eddig hat arcképe volt ismeretes. Az első kettőn, a kuttenbergi Vencel-kápolnának 1497-ből származó fogadalmi képén és a prágai székesegyház festményén még nejével együtt van ábrázolva. Mivel 1506-ig szakállt hordott, ezeken a festményeken is szakállosan jelenik meg. Az 1506 után festett arcképei azonban már mind borotváltan mutatják; így : a Gersei Pethő Jánosnak 1507 szeptember 22-én kiadott címeradománylevél, továbbá Bernhard Strigel kiváló német festő keltezetlen, erősen idealizáló és fiatalító, pompás festménye a budapesti Ernst-Múzeumban, mely mindenesetre 1510 után keletkezett ;[4] a keltezetlen arckép a bécsi Kunsthistorisches Museumban és végül a Dietrichstein-Rottel-féle esküvőt ábrázoló, 1515-ből való festmény a gráci múzeumban.[5] Ezekhez járul még Ulászló emlékérme is.[6]

A szakállnélküli képek közül tehát ez a prágai miniatür a legkorábbi és kétségtelenül igen hűnek kell lennie. Az arckifejezésben bizonyos fásultságot, a szemben a királyra oly jellemző fáradtságot és szomorúságot észlelhetünk, ezenkívül a lelógó húsos ajkak s az egész arc nagyfokú petyhüdtsége világosan mutatják azt a szakadást, mely Ulászló kedélyében Anna királyné elhúnyta után beállott. Noha az oklevél Budán van kiállítva, nem gondolnám, hogy a miniatürt valamely budai művész festette. Egyrészt, mert nem ismerek ettől a művésztől semmi más munkát, másrészt, mert nálunk ebben az időben a királyi udvarnál renaissance-stílben dolgoztak és nem oly gazdag gótikus modorban, mint amely Prágában akkor még használatos volt és amelyben ez a kép festve van.

E festményhez korban legközelebb áll a félévvel későbbi Gersei Pethő-féle címeradománylevél.[7] A királyi gyermekek e kitűnő nevelőjének Ulászló megengedte, hogy az ő saját arcképén kívül még gyermekeinek, Lajosnak és Annának

[3] Az eredeti szöveget teljes terjedelmében közli : Dr. Jaromir Čelakovský, Sbírka pramenů prává městskeho králastvi českého. Dil. I. Privilegia měst Pražských c. munkájában. Prága. 1886. 330—332. l. (Codex juris municipalis regni Bohemiae. Tomus I.) — Az oklevelet megerősítették : I. Ferdinánd Prága várában 1547 szept. 24., II. Ferdinánd Prága várában. 1628 május 15., I. Lipót Prága várában 1657 dec. 15., Mária Terézia Bécsben 1747 június 16. és I. Ferenc Bécsben 1808 május 13.

[4] *Dr. Lázár Béla.* Studien für Kunstgeschichte. Bernhard Strigels Wladislausbildnis. Wien. 1917. 51—71. l. — U. ő Strigel Bernhard II. Ulászló képe. Az Ernst-Múzeum kiadványa. Budapest. 1918. — Az eddig ismert arcképekről szóló összefoglaló tanulmányában a Dietrichstein-féle arckép és az érem kivételével közli az összes arcképek képét.

[5] Magyar Nemzet Története. IV. 393. l.

[6] U. o. 388. l.

[7] Először ismertette : *Frankl Vilmos.* II. Ulászló és gyermekeinek arcképei. Archæologiai Értesítő. 1871. 238—240. l. — U. ő. Századok. 1871. 581. l. — *Dr. Szendrei János.* Magyar viseletképek címereslevéleinkben. Archæologiai Értesítő. 1891. 398. lapon közölt kép nem az eredeti oklevél után készült és nem is a Miksa-féle megújított címeradománylevélről. — A címerképet a maga egészében közli : *Fraknói Vilmos.* A Hunyadiak

arcképét is használhassa címerében. Ez a festmény a prágai miniatürhöz képest idealizálónak látszik. Ismertető cikkében Fraknói külön kiemeli a király arcának szelid, aluszékony, «Dobzse» kifejezését s ez mind igaz, de e mellett mégis az a benyomásunk, hogy az olasz ízlésű magyar miniator kedves festményén megszépítette a királyt. Ami a Gersei Pethő-féle címerlevél festményének művészi jellegét illeti, az éppen nem kelti azt a benyomást, amit Fraknói kiemel, «hogy a XIV. és XV. században uralkodó németalföldi v. Eyck-féle iskola realisztikus befolyása szembetűnő volna s hogy «tehát németalföldi vagy kölni» művész készíthette, «holott az ellenkezőt kellene feltennünk a Mátyás udvarában uralkodó olasz festészeti irányzatnál fogva». Ellenkezőleg. Olyan művész festette, ki a magyarországi renaissance modorában dolgozott s kinek munkájára más, e korbeli címereslevéleinkben is ráismerünk: így Csicsery András 1505 nov. 15-i címereslevelében,[8] Dombay János deák és Palásthi László címeres levelében 1506 aug. 1-ről,[9] a Baasi György-féle címeradománylevélben 1506 okt. 28-ról[10] és a Hegyi-féle címereslevélben 1508 ápr. 9-ről.[11]

A prágai városi levéltár ezen oklevele mindenesetre érdekesen egészíti ki Ulászló király külsejére vonatkozó ismereteinket.

Dr. Hoffmann Edith.

A LEVELDI KOZMA CSALÁD CÍMERES LEVELE.

A múzeumi levéltár címeres emlékeinek gyüjteménye 1926. év első három negyedében 15 címeres levéllel (eredeti, fénykép és másolat) és 5 címerképpel (festett és fényképezett) gyarapodott. Ezen gyarapodásból különösen két darab emelkedik ki. Az egyik egy eddig ismeretlen középkori címeres levél fényképe: V. Lászlónak 1457 május 5-én Budán háborús érdemekért adományozott címeres levele Zalay László dictus de Dobowcz, testvére Kerekthow-i Miklós, továbbá Kerekthowi Antal fiai: Ferenc és Albert, valamint Inakodi Kálmán fia: László részére. A másik kiemelkedő darab a Leveldi Kozma család eredeti címeres levele, mely a nyár elején örök letétképen került a M. N. Múzeumba. E címeres levélről tudomása van Nagy Ivánnak, aki a család multjára néhány hiányos adatot közöl és a címert is hiányosan írja le.* Épen ezért ennek alapján a magyar Siebmacher nem tudja a címert rekonstruálni és így nem is vesz róla tudomást. A legújabb irodalom pedig *(Nagy Iván:* Családtörténeti Értesítő és *Kempelen Béla:* Magyar nemes családok) csakis a családra vonatkozó legújabb genealogiai adatokat közli. A címer pontosabb leírásával a címertani és genealogiai irodalom tehát még adós maradt, és mivel heraldikai szempontból e címer teljes figyelmet érdemel, nem lesz fölösleges a Leveldi Kozma család címeres levelét néhány megjegyzés kíséretében ismertetni.

Az eredeti oklevelet hártyára írták; a piros-

és Jagellók kora. (Magyar Nemzet Története. IV.) Budapest. 1896. az 588—589. l. között levő táblán és *Ortvay Tivadar:* Mária, II. Lajos magyar király neje. Budapest, 1914. a 48—49. lapok között levő táblán. — Királyportrék nem gyakoriak a címereslevelekben s ezért röviden utalunk még néhány előforduló esetre. Az 1526. év előtti címereslevelek között a II. Lajos által Bicskei Andrásnak adományozott armálist említjük fel, melynek címerképében vadászjelenet van ábrázolva. A főalak a fehér lovon ülő II. Lajos királyt mutatja arannyal áttört zöld ruhában, vállára omló szőke hajfürtökkel, fején arany koronával. A címerkép kicsiny volta miatt a király arcvonásait kevésbbé jól lehet kivenni. Eredetije a Bicskey-családnak a M. N. Múzeumban letéteményezett levéltárában. Fekete rajza Áldásy, A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei, II. köt. 97. szám. A későbbi időkből megemlítjük a Röringer-családnak 1653 júliusban kelt németbirodalmi címereslevelét, melynek a címerképet környező kerete oszlopos csarnokban a trónon ülő III. Ferdinánd császárt ábrázolja, környezetében a hét választófejedelemmel. Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.

[8] Országos levéltár. D. L. 32062.

[9] Eredetije Dombay Hugó családi levéltárában Nyitrán. Színes hasonmása Fejérpataky, Monumenta Hungariæ Heraldica. Magyar Czímeres Emlékek I. füzet, XXV. tábla.

[10] Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában. Fekete rajza Áldásy. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei, II. kötet 71. szám.

[11] Eredetije a veszprémi Múzeumban. Színezett fényképe a M. N. Múzeum levéltárában. Fekete rajza Áldásy i. m. 74. szám.

* Magyarország családai. VI. k. 564. l.

sárga-fehér selyem fonálon függő pecsétje elveszett.

Az oklevél élén a szövegben röviden és hiányosan leírt címer képe le van festve. A címeres levél három kihirdetési záradékkal van ellátva: az első záradék az oklevélkiadással közel egykorú, 1535 július 18-áról való, amikor Pápán először hirdették ki az oklevelet; a második záradék 1733 január 24-éről való és az akkori veszprém-megyei nemesi investigáció eredményeképpen vezették az oklevél hátára; a harmadik záradék az előbbi kettővel és az oklevél latin szövegével szemben már nem latinul, hanem magyarul van az oklevél hátára írva, mert legújabban: 1920 november 30-án Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye rendes bizottsági közgyűlésén hirdették ki utoljára a címeres nemes levelet. Az oklevél és az első záradék szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

Ferdinandus divina favente clementia Romanorum Hungarie Bohemie etc. rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austrie, dux Burgundie et Slesie, marchio Moravie, comes Tirolis etc. Tibi fideli nostro nobili Clementi Kozma de Leveld, salutem gratiamque nostram regiam et omne bonum. Quum nihil sit quod magis animos hominum excitet ad virtutes quam si meritis digna videant proposita esse premia, nos qui dispositione divina regna hec moderamur, nostra maiestate dignum esse censuimus, ut inter ceteras rerum nostrarum curas fidelium subditorum merita frequenter in pectore habeamus, et pro suis quemque virtutibus dignis honoribus ac premiis decoremus. Proinde cum certa nonnullorum fidelium nostrorum relatione edocti essemus de fide ac servitiis tuis, que primum sacre regni nostri Hungarie corone et deinde nobis pro viribus tuis exhibuisse et impendisse diceris, moti etiam supplicatione eorundem fidelium nostrorum, te ac Paulum et Gregorium Kozma, fratres tuos germanos heredesque vestros et posteritatem universam ab obscuro et ignobili statu eximendos cetuique et numero ceterorum regni nostri Hungarie nobilium ascribendos et annumerandos: domum quoque vestram in oppido Papa, in comitatu Vesprimiensi existentem, in teatro eiusdem oppidi Papa, cui ab una parte honeste domine Helene, relicte condam Michaelis Kalmar, ab alia vero parte circumspecti Andree Erchy domus vicine sunt, ab omni solutione lucri camere ac taxarum seu contributionum nostrarum regiarum, ordinariarum silicet atque extraordinariarum imperpetuum duximus eximendam. Quam quidem exemptionem nostram per universos tesaurarios regni nostri aliosque quorum interest vel intererit, fiirmiter et inviolabiliter observari volumus. Immo ascribimus et annumeramus ac eximimus presentium per vigorem. Decernentes ut a modo imposterum vos omnisque vestra posteritas veri regni nostri Hungarie nobiles habeamini, omnibusque illis prerogativis, libertatibus, quibus ceteri ipsius regni nostri nobiles quomodolibet de iure vel consuetudine utuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possitis et valeatis. In cuius nostre in vos gratie et munificentie signum hec arma seu nobilitatis insignia: scutum celestini coloris, in cuius medio duo carecteres sunt aurei, rosam candidam ex utraque parte claudentes: prout in capite seu principio presentium litterarum nostrarum pictoris manu clarius sunt figurata, animo deliberato et ex certa animi nostri scientia vobis vestrisque heredibus et posteritatibus universis dedimus et contulimus. Quibus quidem insignibus vos vestrique heredes ac posteri more aliorum nobilium in prelis, hastiludiis ceterisque omnibus exercitiis nobilitaribus ac militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo uti et ea ferre ac gestare possitis. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro quo ut rex Hungarie utimur, munime (így) roboratas duximus concedendas. Datum Vienne in dominica Jubilate anno domini millesimo quingentesimo tricesimo quinto, regnorum nostrorum Romani anno quinto, reliquorum vero nono.

Kihirdetési záradék:

1535 exhibite sunt hec littere in congregatione generali comitatus Wesprimiensis in oppido Papa dominica proxima post festum beate Margarete virginis.

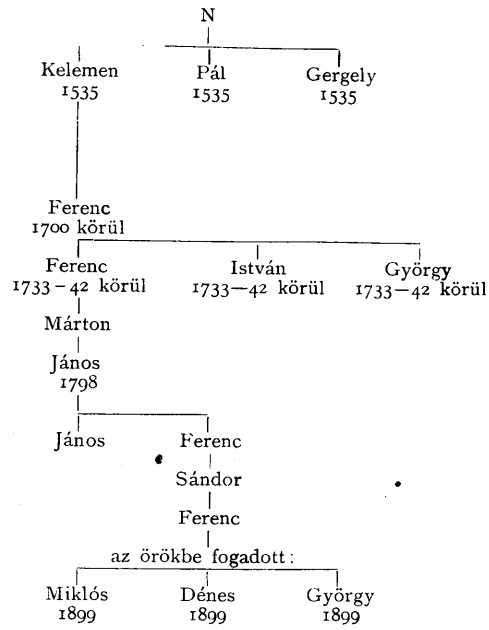
Gregorius Pálffy notarius sedis iudiciarie dicti comitatus Wesprimiensis manu propria.

Ebben az 1535 április 18-án Bécsben kelt címeres levélben I. Ferdinánd király nemességet a Leveldi előnévvel, címert és a Pápán lévő házuk teljes adómentességét adományozza a főcímerszerzőnek: Kozma Kelemennek, valamint testvéreinek: Pálnak és Gergelynek és összes utódaiknak. A nemességet és címert nyert család Veszprém, Zala és Somogy vármegyékben szerepelt az idők folyamán. A címerszerzés pillanatában Pápa város piacán özvegy Kalmár Mihályné és Erchy András szomszédságában háza volt. Pápára pedig — ha lehet az előnevéről következ-

tetni — Leveld-Lőd községből kerülhetett. A család leszármazottai ezentúl természetesen résztvesznek Veszprém megye életében és egyik-másik közülük vármegyei funkciókat is tölt. A nemességet azonban többször is igazolni kell és a család költözése folytán beáll oly időszak is, mikor feledésbe megy a család régi nemessége és ezt nemességigazoló perekkel kell visszaszerezni. Az utódok tehát az 1666, 1718 és 1719-iki veszprémmegyei nemesi registrumokban igazolják nemességüket és Kozma Kelementől való leszármazásukat.

1733-ban Kozma István, Ferenc és György testvérek, Ferencnek fiai, szintén bizonyítják régi nemességüket és a pápai házhoz való jogukat és így a veszprémmegyei nemesek katalógusába kerülnek. Ezzel függ össze a címeres levél második kihirdetési záradéka is. 1742-ig még többször is produkálnak erre vonatkozó bizonyítékokat. Eddig a család, úgy látszik, állandóan Pápán élt. A nevezett három testvér közül azonban Ferenc elköltözik Pápáról a zalamegyei Vászolra, hol nemsokára meghal, minek következtében fia: Márton árvaságra kerül és elfelejtvén nemesi származását, megint az adófizetők sorába jut. Ő Vászolról elköltözik az ugyancsak zalamegyei szomszéd Udvari-ba. Fia János azonban megindítja a nemességigazolási pert, amely 1798-ban kedvező eredménnyel fejeződik be.[2] Ennek a Jánosnak volt két fia: János és Ferenc, aki Somogyba költözött, hol 1821-ben nemességét kihirdették. Ennek fia volt Sándor, a hires királyi főügyész. Sándor fiának neve pedig újból Ferenc volt, az a Kozma Ferenc, kinek születési centenáriumát 1926 szeptember 19-én ünnepelték Kisbéren, mint a magyar lótenyésztés egyik kiváló előmozdítóját. Ennek nemességét 1899-ben igazolták.[3]

Ugyancsak ő fogadta örökbe 1899 augusztus 18-án a kiskorú Lázár Miklóst, Dénest és Györgyöt, és nemességét, nemesi előnevét és címerét rájuk ruházta.[4] Tehát a Leveldi Kozma család genealogiai fáját a következőképpen lehetne összeállítani:

Visszatérve a címeres levélre, megállapítható, hogy ez az oklevél eggyel szaporítja az I. Ferdinánd király által kiadott azon nem nagyszámú ismert címeres levelek gyüjteményét, amelyek a király uralkodásának első, kisebbik feléből származnak, abból az időszakból, amikor Szapolyai János még élt és I. Ferdinánd nem volt egyedüli királya az országnak és amely éppen ezért a magyar heraldika fejlődésének szempontjából a középkor meghosszabbítását jelenti, illetőleg az átmenetet a középkor végén nálunk meghonosított olasz renaissance-korszaktól a Habsburgok által inaugurált német renaissance korszakhoz. Ezt igazolja ennek az oklevélnek is az egész kiállítása és így az oklevél szerkesztési módja is, amely a középkori címeres levelek formuláit tartotta fenn és nem alkalmazta még az újkori címeres leveleknek általánossá vált bevezető formuláit. A középkori címeres levelekben a király címe után rendesen kétféleképen szerkesztett formulával találkozunk, mégpedig vagy ezzel az ismert formulával: «Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris . . . salutem in eo, qui regibus dat regnare et victoriose triumphare» és ennek a variációival, vagy pedig a címerszerzőhöz, illetőleg címerszerzőkhöz levélformában intézett megszólítással bevezetett salutatióval: «tibi N. N., tibi fideli nostro nobili N. N., vobis fidelibus nostris N. N., nobilibus N. N. fidelibus nostris dilectis,

[2] E nemességigazoló pernek az Országos Levéltárban lévő aktáiból derülnek ki a felsorolt adatok.

[3] *Nagy Iván*: Családtörténeti Értesítő. I. évf. 243. l.

[4] *Kempelen B.*: Magyar nemes családok. VI. k. 232. l.

fidelibus nostris N. N..... salutem et gratiam nostram et omne bonum» és ennek a variációjával. E kétféle bevezető formula (salutatio) a középkori címeres leveleinkben majdnem egyforma gyakran fordul elő és ezek mellett aránylag eltörpül azon címeres leveleink száma, amelyeknek a király címe után következő formulája : «memorie commendamus tenore presentium significantes quibus» . . . vagy ennek variációi. Zsigmond király címeres leveleiben ugyan találkozunk ezzel a formulával is : «(Sane) ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire», csakhogy ez nem a király címe után következik, hanem csak később, sőt még csak a salutatiós formula után közvetlenül sem. A király címe után közvetlenül következő, köztudomásul adó ritkább formula a középkorban előfordul pl. a városok vagy vármegyék részére címert adományozó oklevelekben (1436. VII. 9. Pozsony város részére, 1453. I. 3. Eperjes város részére, 1498. I. 6. Somogy megye részére), Hunyadi János 1448. I. 16-iki címeres levelében Berekszói Péter részére; V. László 1454. X. 9-iki címeres levelében a Hofmaister-család részére ; Mátyás király következő címeres leveleiben : a Nagy és Huszár családoknak 1466. II. 6-án, Pryber Benedeknek 1476. VI. 11-én, Erdődi Bakócz családnak 1481. I. 6-án, Enyingi Török családnak 1481. XI. 26-án adományozott címeres levelekben; II. Ulászló több címeres levelében : Dombay Jánosnak 1506. VIII. 1-én, Baasi Györgynek 1506. X. 28-án, Schyrmer Jánosnak 1507. I. 16-án, Enyingi Török Imrének 1507. VIII. 25-én, Benkner Jánosnak 1509. I. 25-én adományozott címeres levelekben ; II. Lajosnak következő címeres leveleiben : a Balajthy-család részére 1517. VI. 24-én, Kanysai Dorottya részére 1519. V. 23-án, a Morgonday-család részére 1520. VI. 27-én, Bychkey András részére 1520. VII. 13-án, a Paulovics-család részére 1521. VI. 1-én adományozott címeres levelekben stb.

Az újkori címeres levelekben teljesen kimarad az «Omnibus Christi fidelibus stb.» formula, fenntartja magát szűk határok közé szorítva az epistoláris megszólítással bevezetett salutációs formula és teljesen általánossá és uralkodóvá válik a «memorie commendamus stb.» formula. I. Ferdinánd még felváltva használja a középkor epistoláris formuláját és az újkor sablonos «memorie commendamus»-át. Az ő utódai alatt azonban a «memorie commendamus» teljesen dominálló szerephez jut és az epistoláris formula hovatovább kiszorul a használatból. Ez utóbbi előfordul azonban, ha a kitüntetett különösebb érdemeket szerzett, kiválóbb szerepet játszott, az erdélyi szász városok érdemesebb polgárai közé tartozott, vagy ha az oklevelet ünnepélyesebb, könyvalakban állították elő, továbbá bárói, grófi, indigenátusi oklevelekben. Van azonban igen sok könyvalakban kiállított oklevél is, amelyben nem a kitüntetőbb epistoláris salutációs formulát használják, hanem az egyszerűbb és ridegebb «memorie commendamus»-t. Nálunk az első könyvalakú, díszes kiállítású címeres leveleket Rudolf király adta ki és az ő utódai alatt egészen Mária Teréziáig vegyesen találkozunk ezekben az epistoláris formula és a szigorúbb formula használatával.

A könyvalakú cimeres leveleket nagyobb számban Mária Terézia kezdte kiadni, aki díszes kiállításban és szép iniciálékkal szokta ellátni az e fajta okleveleit. Az egyszerű és nem könyvalakú címeres leveleiben az oklevél élén levő kezdő N betüt (a Nos-ból) úgy is szokta ékesíteni, hogy két ága közé jobbról-balra az oklevélscriptor e két szót is oda rajzolta : Iustitia, Clementia. A könyvalakú címeres leveleiben még jobban és könnyebben volt meg erre a lehetőség és egyáltalán szép, díszes kiállításra és írásra. A címlap díszítése különböző módokon történhetett és előfordul oly eset is, hogy a címlapra a királyi család tagjainak igen jó arcképeit rajzolták (pl. a Vidák család részére 1772. XII. 3-án kiadott címeres levélben[5]). De ezekben a könyvalakú oklevelekben, ha nem voltak bárói vagy grófi diplomák, megelégedtek ezekkel a külső díszítésekkel és a kitüntetettet nem tüntették ki azzal is, hogy az epistoláris formulát használják az oklevél bevezetésében, hanem csak az egyszerű «memorie commendamus»-szal kezdték meg az oklevelet. Az epistoláris salutációs formula továbbra is kitüntetésszámba ment, de nagyobb kitüntetésszámba, mint addig. Hogy a középkorban oly gyakori volt ez az epistoláris formula, megmagyarázható abból is, hogy az akkori címeres levelek legnagyobb része nem járt nemesítéssel, hanem már régi nemes emberek számára adományoztattak. Az újabb címeres

[5] Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.

levelek azonban magukat túlnyomó mértékben polgár- vagy jobbágysorsból felküzdött egyéneknek szóltak és ezek részére elég kitüntetés volt maga a nemesítés is, és így csak a bárói és grófi rangra emelő oklevelek szerkesztési módjában alkalmazták már következetesen az epistoláris megszólító formát. Ez így maradt II. József, II. Lipót, I. Ferenc és V. Ferdinánd alatt is és az általános gyakorlat oda fejlődött, hogy még az indigenátusi oklevelekben is a rideg «memorie commendamus»-t használják. Ha az idegen báró Toussainct Károly részére magyar indigenátust adományoz I. Ferenc (1795 .VI. 25-én), vagy ha csak magyar nemességet adományoz Martonicz osztrák bárónak (1809-ben), akkor a «memorie commendamus» formulát használja, de amikor ez utóbbinak magyar bárságot is adományoz (1809-ben), akkor már a kitüntetőbb epistoláris formulát alkalmazzák.[6] Amidőn pedig I. Ferenc József alatt a címeres levelek magyar nyelven adatnak ki, ez a gyakorlat semmiben sem változik. Vannak igen díszes könyvalakú címeres leveleink I. Ferenc József korából (pl. 1868. Homoky Imre részére, 1869. VII. 13. Gyömrőy Vilmos részére, 1882. II. 19. dr. Láncz Nándor részére, 1906. Gschwandtner család részére, 1909. X. 17 Pujoni Pataky Ferenc Miksa részére[7]), amelyeknek bevezető formulái a «memorie commendamus» egyszerű fordítása: «emlékezetül adjuk ezennel tudatván mindenekkel, kiket illet». De már a magyar nyelvű bárói és grófi diplomákban is a kitüntető epistoláris megszólító formát használják éppúgy, mint az előző Habsburgok, idejében pl. gróf Lónyay Menyhért 1871. VIII. 3-ki grófi diplomájában.[8]

Az erdélyi fejedelmek is csak ritka esetekben alkalmazták címeres leveleikben az epistoláris stílust és következetesen megmaradtak a «memorie commendamus» mellett. A könyvalakú címeres levelek adományozása az erdélyi fejedelmek részéről meg a legnagyobb ritkaságszámba megy. Ezekben természetesen a kitüntető epistoláris szerkesztési módot alkalmazták pl. a II. Rákóczy György által 1648. XII. 10-én Szenci Kertész Ábrahám részére adományozott címeres levélben.[9] Tehát a mi címeres leveleinkben a «memorie commendamus» aránylag gyakoribb használatának a kezdete tulajdonképpen az olasz renaissancenak a mi címeres emlékeinkbe való bevonulásával egykorú, e formula ezen használatának az általánosítása azonban a Habsburgok nevéhez fűződik. De amint I. Ferdinánd nem merte saját jól felfogott érdekében uralkodása elején az olasz renaissance hatását a mi címeres emlékeinkből minden átmenet nélkül kiküszöbölni, úgy a címeres levelek szerkesztési módjában is igyekezett egy darabig a középkori epistoláris formulát fenntartani, amint a Kozma család címeres leveléből is látjuk.

Ha azonban e tekintetben a Kozma család címeres levele a középkori általános címertani gyakorlat irányát követi, egy másik szempontból teljes hasonlóságot mutat újkori, nevezetesen erdélyi heraldikánk egyik szokásához. Abban ugyanis, hogy a címeradomány mellett házadó-

[6] Ezen oklevelek a M. N. Múzeum levéltárában a címereslevelek csoportjában találhatók.

[7] U. o.

[8] U. o.

[9] Kiadva: Turul 1903. 177—180. ll.

mentességet is külön kapnak a Kozma család címerszerzői, ez az oklevél rokonvonást tüntet fel az erdélyi fejedelmek címeres leveleihez, amelyek oly gyakran egyesítik a címeradományozást birtokadománnyal, adómentesség biztosításával. A címer és a birtok adományozásának egyesítését ugyan a középkorban is megtaláljuk, de az ilyen nem gyakori eset a középkori oklevéltani és heraldikai gyakorlatban és szintén csak a középkor végén lép fel. Néhány e korból származó címeres levelünk nem tartalmaz pusztán csak címeradományt, hanem ezen főjellegük megőrzése mellett egyebet is, pl. pallosjogot vagy birtokadományt, adóelengedést, sőt malomjogot is (pl. a Muronyi Weér-család 1509. IX. 29-iki, a Radoványi Keczer 1514. IV. 24-iki, Paulik Bertalan 1514. I. 12-iki, Versendi máskép Tharjáni Ferenc 1515. VII. 6-iki, a Révay család 1521. V. 25-iki, a Dessewffy-család 1525. IV. 9-iki, a Ghymesi Forgách-család 1525. V. 27-iki címeres levelei címert és pallos jogot adományoznak; a mártonfalvi Cseh család 1514. XI. 30-iki és a Paulovics család 1521. VI. 1-iki címeres levele címert és birtokot adományoz.). A Bychkey András részére 1520. VII. 13-án adományozott címeres levelet II. Lajos király azzal kezdi, hogy átír egy a Bicskey András javára történt birtokadományozást tartalmazó, 4 évvel azelőtt kiadott nádori oklevelet; e birtokadományozást a maga részéről is külön megerősíti és nemességet és címert is adományoz. (Eredetije a M. N. Múzeumban letéteményezett Bitskey család levéltárában.) Van oly címeres levél is, amely címert, birtokot, adóelengedést és malomjogot egyszerre adományoz, pl. II. Lajos 1519. V. 31-iki címeres levele Litteratus György részére.[10] Tehát amidőn a Kozma család címeres levele a címeradományt egyesíti az adóelengedéssel, erre a mintát természetesen nem vehette a későbbi erdélyi címereslevelekből, hanem a precedensül szolgáló középkorvégi említett oklevelekből és így ebben is a hozzá időben legközelebb álló előző korszak heraldikai gyakorlatát utánozta és folytatta I. Ferdinánd király a Kozma család armálisában.

A házadómentességet is adományozó címeres leveleknek különben megvan a maguk külön helységtörténeti, topográfiai jelentőségük is az által, hogy az oklevélben le van írva közelebbről is az illető ház elhelyezése, az utca vagy tér megjelölése. Így a Leveldi Kozma család címeres leveléből is megtudjuk, hogy Pápa városában a főtéren (in teatro) kiknek voltak házaik 1535-ben.

De mindennél nagyobb az a jelentőség, melyet ez a címeres levél, festett címerképében alkalmazott főmotivuma által nyer. A festett címerképen látható címer a következő: kék pajzs közepén kis ezüst rózsa, melyet jobbról és balról egy-egy arany K betü két-két szembenéző szára zár körül; a pajzs fölötti sisakon ugyanoly nagyságú és színű rózsa, mint a pajzsban, a rózsából 3 structoll nő ki, melyek közül a középső piros, a másik kettő pedig ezüst szinű; a takarók szine: mindkét oldalról kék arany. Az egész címerkép arabeszkekkel damaszkolt vöröses lila alapra van helyezve, melyet fekete és zöld vékony szegéllyel ellátott szélesebb arany keret vesz körül. A címerleírásban a sisakról, sisakdíszről és takarókról nem tétetik említés.[11])

E címerkép legelső pillantására is feltűnik a pajzsban levő két nagy arany K betű, mely az egész címernek nagy érdekességet és teljes címertani jelentőséget kölcsönöz. A két K betű nem egyéb, mint a főcímerszerzőnek, Kozma Kelemennek a monogrammja és miután a pajzsnak legfőbb helyét foglalja el és a címernek kimagasló, lényeges alakját képezi, kétségtelenül a beszélő címereknek egyik nálunk ritkábban alkalmazott faját alkotja és ennek is az eddig ismert legkiválóbb képviselőjét bírjuk a Leveldi Kozma család címerében. Ennek teljes igazolására szükséges volna részletesen kimutatni, mi a betű szerepe a mi címerképeinken, és ennek hátterében bebizonyítani a Kozma-címer heraldikai jelentőségét.

SULICA SZILÁRD.

---

[10] V. ö. R. Kiss István, A Mártonfalvi Cseh-család két armálisa. Turul. 1904. 105—108. ll.

[11]) A címerképet kisebbített alakban közöltük.

GARAMPI BÉCSI NUNCIUS JELENTÉSE A GERGELY-FÉLE NAPTÁRREFORM VÉGREHAJTÁSÁRÓL A BIRODALOMBAN.

I.

Knauz Nándor már két emberöltővel ezelőtt behatóan ismertette azokat a nehézségeket, amelyekkel a Gergely-féle naptárreform bevezetése nálunk találkozott.[1] Kutatásainak az eredményét felvette azután összefoglaló kronológiai munkájába is.[2] De úgy ő, mint Szentpétery Imre a közelmultban megjelent kortani kézikönyvében[3] csak igen röviden emlékeznek meg a Gregorian-naptár bevezetésének nehézségeiről a nyugati és északi protestáns államokban. Pedig ennek a hosszas küzdelemnek az ismerete nem csupán a történetírás gyakorlati, kormeghatározó szempontjai miatt szükséges, hanem azért is, mert a reform magyarországi ellenesei már kezdettől fogva a protestáns országok reformellenes felfogására hivatkoztak[4] és a reform bevezetése körül támadt irodalmi harc, tekintet nélkül arra, hogy a magyar országgyűlés az 1588 : XXVIII. törvénycikkel, illetőleg az 1590-i erdélyi országgyűlés az új naptárt elfogadta és kötelezővé tette, átcsapott Magyarországra is.[5] A vita hazánkban is elsősorban vallási kérdésekből fakadt, de hogy nagyobb méreteket nem öltött, annak legfőbb oka, hogy a magyar rendek, nem ugyan meggyőződésből vagy önszántukból, hanem a királyi kívánalom folytán elfogadták az új naptárt és ezt az akaratukat az 1588 : XXVIII. törvénycikkbe is foglalták. A magyar és erdélyi országgyűlési határozatok után már csak kevesen hódoltak a régi naptár használatának, amelynek nyoma is elenyészik e két országrészben 1625 táján, míg a hódoltságban körülbelül még két évtizedig akadnak követői a régi gyakorlatnak.

Nem így történt azonban a birodalomban. A vallási megoszlás itt már kezdettől fogva gyanakodóvá tette a protestáns rendeket a pápa által kezdeményezett és végrehajtott reformmal szemben. Vallási motívumokat kerestek a pápai bulla nyiltan bevallott céljai mögött s egyenesen hatalmi kérdést láttak benne. Ilyenformán érthető, hogy a bullát csupán a katholikus országok, Spanyolország, Portugália és az itáliai félsziget államai, valamint Lengyelország fogadták el halogatás nélkül. Franciaország III. Henrik rendeletére 1582 december 9-én tért át az új időszámításra, a következő napon már 20-ikát írva. 1583 január elsejével a katholikus németalföldi tartományok tértek át az új naptár használatára.

A birodalomban azonban már kezdettől fogva nehézségek mutatkoztak az új időszámítás bevezetése körül. Ezeknek egy része abból is keletkezett, hogy a kuria a reform végrehajtását nem készítette elő kellőképpen, s a kihirdetés módja is

[1] A veteristák, Századok, 1869. 17—37. ll.

[2] Kortan, Budapest, 1876. 28—35. ll.

[3] Chronologia, Budapest, 1923. (A magyar történettudomány kézikönyve, II., 3.) 39—39. ll. V. ö. továbbá Szádeczky Lajos : A naptárjavítás történetéhez, Századok, 1882, 656—9. ll. (Szentpétery idézete 39. l. 1. jegyzetben téves) ; Árpád Károlyi : Zur Einführung des gregorianischen Kalenders in Ungarn. Mitteilungen d. Instituts f. österr. Geschichtsforschung. Bd. III. 1882, 628—35. ll.

[4] «Quid enim hoc esset, ad instantiam Domini Episcopi recipere Calendarium, quod non solum Regni Status repudiant, sed neque principes Imperii, neque vicinæ Provinciæ approbarunt.» 1583 december 12. Forgách Imre főispán levele a trencséni rendekhez. Közölve Knauz id. m. 29—30. ll. Campanus János lengyelországi jezsuita főnök már 1584-ben panaszkodik, hogy a protestánsok az új naptár ellen azért tiltakoznak, mert azt a jezsuiták művének tartják. V. ö. Századok, 1869, 21. l.

[5] Knauz említi (Századok, 1869, 27. l.) Beregszászi Péter váradi református pap és Szántó (Arator) István jezsuita vitáját az új naptárról, amely az 1585-ben Váradon megjelent ó-kalendárium nyomán támadt. Knauz itt téved abban, hogy Beregszászi Pétert egy személynek veszi Thoraconymus (Kabát) Mátyással, illetőleg Lampe-ra hivatkozva (Hist. Eccl. Ref. in Hung. 332. l.) a Thoraconymus nevet Beregszászi Péter pseudonymjának tartja. Knauz azonban, amikor ezt az állítását megkockáztatta, nem látta egyikét sem ezeknek a nyomtatványoknak, ma már azonban Szabó-Hellebrandt III. köt., I. rész, 221—3. ll. alapján ismerjük a vitairatok pontos címét s Thoraconymus életének adatait is. V. ö. Szinnyei, Magyar írók XIV. kötet, 134—5. hasáb ; Ráth György : Pilcz Gáspár és ellenfelei, Magyar Könyvszemle, 1892—3, 28—85. ll. A Szántó-Beregszászi-féle naptárvitára lásd Fraknói Vilmos : Egy magyar jezsuita a XVI. században. Szántó István élete. Budapest, 1887 (Kny. a Kath. Szemléből), 40—42. ll.

alkalmas volt a protestáns államok érzékenységének felkeltésére. Hiba volt s az előkészítés hiányosságára vallott, hogy a pápai bulla semmit sem tartalmazott az új időszámítás tudományos megokolására vonatkozólag. Ezeket a felvilágosításokat Clavius Kristóf, a reform tulajdonképpeni lelke, csak 1588-ban adta meg feleletül Maestlin tübingeni csillagász támadására, de az új naptár teljes tudományos megokolása csak 1603-ban látott napvilágot. Az előkészítés hiányosságára vallott az is, hogy nem gondoskodtak kellőképpen az új naptár Rómában nyomtatott példányainak kellő időben való elterjesztéséről. A brandenburgi választófejedelem 1583 elején még arról panaszkodott, hogy az új naptárból nem tud példányt kapni. De ezen, inkább technikai természetű hibák mellett döntő jelentőségű volt az a körülmény, hogy a bulla az új naptár bevezetésénél a rendelkezésre álló pápai hatalomra és a tridenti zsinat vonatkozó határozataira hivatkozott. Aminthogy az előkészítés idején is XIII. Gergely a reformot a katholikus egyház közös ügyének mondotta.[6]

Azt, hogy a reform bevezetése a birodalomban nem fog nehézségek nélkül menni, Rudolf császár már előre érezte, s nyilván erre vezethető vissza, hogy az 1582 júliusában tartott regensburgi birodalmi gyűlésen, jóllehet a reformot megteremtő *Inter gravissimus* pápai bulla már február 24-e óta ismeretes volt, nem hozta tárgyalásra. A császár késedelmeskedését a pápa szeptemberben egy újabb, a reformot kihirdető levéllel együtt, igyekezett megsürgetni.

Ennek lett is foganatja, mert a császár még azon év decemberében körlevéllel fordult a birodalmi rendekhez az új naptár ügyében. A vallási különállásból a naptárjavítással szemben keletkezett elfogultság a reform végrehajtásánál hamarosan zavarokra adott alkalmat. V. Vilmos bajor herceg és a passaui püspök nyomban át akartak térni az új számításra, szemben a protestáns rendek vonakodásával. A zavar eloszlatására a császárnak kellett közbelépni, aki 1583 szeptember 4/14-én kibocsájtott rendeletével, a pápai bulla említése nélkül, ugyanazon év október 5-re az új naptár bevezetését rendelte el. A császári rendelet végrehajtása minden nehézség nélkül történt az örököstartományokban: Tirol október 5/16, Karinthia és Stájerország december 14/25, Cseh- és Morvaország, továbbá Lausitz 1584 január 6/17, Szilézia pedig január 12/23-án tért át az új naptárra. A császár és a császári hivatalok 1584 január 6/17-tel kezdték el a Gergely-féle naptár használatát. A birodalom többi katholikus rendei még az 1583. év folyamán életbeléptették az új időszámítást.

A császárnak az a reménye azonban, hogy a protestáns rendek is elfogadják az új naptárt, hamarosan meghiúsult. A pfalzi választófejedelem szeptember 3/14-én kelt válaszában Maestlin tübingeni csillagász véleményére[7] támaszkodva, a reformot felületesnek és ki nem elégítőnek mondotta és elutasította annak elfogadását. Maestlin támadása az új naptár körül heves irodalmi vitát ébresztett fel, amely a Maestlin által felhozott tudományos ellenérvek helyett csakhamar a vallási térre csapott át és csúcspontját a pápa elleni támadás. Lucas Osiander és Jakob Heerbrand szenvedélyes irataiban érte el.[8] Az 1598-i birodalmi gyűlés alkalmával a protestáns rendek a pápát, aki felsőbbségére hivatkozva akarja az új naptárt elfogadtatni, egyenesen Antikrisztusnak bélyegezték, mert az időt saját szavával meg akarja változtatni.[9]

Clavius Kristófnak ugyan sikerült hosszas vitatkozás után a reformot tudományosan megvédelmezni, s a kor két legnagyobb csillagásza, Tycho Brahe és különösen Kepler, bár a rendszer

[6] XIII. Gergely levele Rudolf királyhoz. 1578 január 11. Századok, 1869, 20. l.

[7] Ausführlicher Bericht von dem allgemynen Kalender oder Jahrrechnung wie sie erstlich angestellt worden und was Irthumb allgemächlich dryn seyen eingeschlichen, item ob und wie dieselbige zu verbessern weren sampt Erklärung der newlichen ausgegangenen Reformation von Bapst Gregorio XIII. und was davon zu halten sey. Heidelberg, 1583.

[8] V. ö. Felix Stieve: Der Kalenderstreit des sechszehnten Jahrhunderts in Deutschland. (Abhandlungen der kgl. bayerischen Akademie der Wissenschaften, Histor. Klasse, XV. Bd., 3. Abt.) 1880, 98. l., különösen a 23—79. ll. A függelékben (89—98. ll.) Stieve összeállítja a naptár egykorú polemikus iratainak könyvészetét. Továbbá: Nuntiaturberichte aus Deutschland 1572—1585. I. Bd. Berlin, 1892, a 353, 567, 631, 665, 667, 697. ll.

[9] Az erdélyi reformátusok is, az új naptár ellen harcolva, a pápát Antikrisztusnak mondották. V. ö. Veress, Epistolæ et Acta Jesuitarum Transilvaniæ, Vol. II. Budapest, 1913, 92. l.

hibáit felismerték, mégis annak elfogadására igyekeztek rávenni az új naptár elleneseit. Ez azonban most is meghiúsult, s Mátyás főhercegnek az 1603-i birodalmi gyűlésen sem sikerült rávenni a protestáns rendeket a reform elfogadására. Újabb, de eredménytelen kísérletek történtek még az 1613. és 1654. évi birodalmi gyűléseken, továbbá az 1648-i westfaliai békekongresszus alkalmával a kétféle időszámítás kiküszöbölésére. Ilyenformán a birodalomban a XVII. század folyamán kétféle naptár volt használatban, ami az okiratok keltezésében a stilo vetere, stilo antiquo, stilo novo, stilo Gregoriano szavakban, vagy pedig a keltezésnek törtszám alakjában történő megjelölésében jutott kifejezésre.

Az 1697-i ryswiki béke után a kétféle naptár miatt Németországban több helyütt az 1584-i nürnbergihez hasonló zavargások támadtak, ami azután a protestáns rendeket is újabb állásfoglalásra késztette. Erhard Weigel jenai csillagász tanácsára az evangélikus rendek 1699 szeptember 23/október 3-án a naptár következő reformjára határozták el magukat, miután a Gergely-féle naptárt elsősorban egyházpolitikai okokból nem akarták teljes egészében elfogadni. Ez a «kijavított naptár»-nak nevezett s általuk elfogadott időszámítási mód a Gergely-féle naptárból átvette ugyan a 11 napi hiba kiküszöbölését olyképpen, hogy 1700 február 18-ra március 1-e következzék, de már a husvét napjának megállapításánál a gregorián-naptár cyclicus táblái helyett a csillagászati meghatározás alapjára helyezkedtek. Ennek alapján a husvét napját 1700-ban április 11-re tették, a következő évekre pedig a Kepler-féle táblák (Tabulinæ Rudolfianæ) adatait fogadták el az uranienburgi Tycho-féle csillagda délkörével. Ezt a javított naptárt a birodalmi protestáns rendeken kívül Dánia és a protestáns Németalföld az 1700. év folyamán, Svájc protestáns kantonjai pedig 1700 december 31/1701 január 12-ével fogadták el.

Ez a javított naptár kiküszöbölte ugyan a 11 napi késést, de nem szüntette meg az ingadozást a husvét napjának megállapítása körül. Miután a csillagászati holdtöltе nem esik pontosan össze a cyclicus (középidejű) holdtöltével, tehát a Gergely-féle és a javított naptár husvétszámításaiban eltérés állott be akkor, amikor a tavaszi napéjegyenlőséghez közel esett a rákövetkező holdtöltе. A kétféle számítás folytán eltérés támadt a katholikus és protestáns husvét között 1704-ben, továbbá 1724-ben és 1744-ben. Miután ez a körülmény, különösen 1724-ben, széles rétegekben ismét nyugtalanságot keltett s hasonló eltérések ígérkeztek a husvét megünneplésében az 1778. és 1798. esztendőkben is, azért a Corpus Evangelicorum Nagy Frigyes tanácsára 1775 decemberében elfogadta a Gergely-féle naptár husvétszámítását is. Ennek folytán a rendek 1776 január 29-én birodalmi határozatot hoztak, hogy szabad akaratukból elfogadják, hogy a jövőben mindkét valláson levők a Gergely-féle naptár számítása szerint ünnepeljék a husvétet. II. József császár ezt a határozatot június 7-én erősítette meg[10] s a rendek közölték határozatukat azokkal az országokkal, amelyek a javított naptárt fogadták el használatra. A birodalmi rendeknek ez az állásfoglalása a nyugati kereszténység kebelében, majdnem kétszázados harc után, teljessé tette a Gergely-féle naptárreform diadalát, míg a keleti kereszténység a XVII. századi reformkísérletek meghiúsulása után továbbra is megmaradt az ó-naptár használatánál; változást itt csak a világháború s az utána következő átalakulás hozott.[11]

[10] «Als gebieten, und gesinnen Wir dahero an alle und jede etc. aus Kaiserlicher Macht, und unserm ernstlichwohlbedachten Willen, dass von nun an fuehrohin Vermoege oberwähnten Reichsgutachtens, und darauf ergangener unserer Kaiserl. Begnehmigung der zeithero bey den Kathol. eingeführte und übliche Kalender, unter dem Namen eines allgemeinen Reichs-Kalenders, mithin nach dessen Anleitung, die Feyerung des Oster — und anderer davon abhängender beweglicher Feste, in allen Reichs-Landen genau strachlich und friedlich gehalten . . . werden sollte. 1776 junius 7 (kiadatott június 13-án), II. József császár rendelete a birodalmi naptár bevezetéséről. Németnyelvű nyomtatott példánya, mint Garampi nuncius jelentésének melléklete, megvan a vatikáni levéltárban: Nunziatura di Germania, 423. kötet, 57r—60v. ll.

[11] A naptárreform létrejöttének körülményeire v. ö. Pastor: Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. IX. kötet, Freiburg, 1925, 205—15. ll., ahol bőséges könyvészet is található. A reform németországi elleneseire vonatkozólag alapvető munka F. Kaltenbrunner: Die Polemik über die gregorianische Kalenderreform (Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, 87. Bd.) 1877, 485—586. ll. — A naptárreform történetét különböző országokban részletesen tárgyalja F. K. Ginzel: Handbuch der matematischen und technischen Chronologie. III. Bd. Leipzig, 1914, 266—79. ll., bibliográfia 286—7. ll.

Éppen azokban a napokban, amikor II. Józsefnek a naptárrendelete megjelent, június 5-én érkezett meg Bécsbe a pápa új követe, a tudományáról méltán hires Garampi József, addig lengyelországi nuncius. Figyelmét természetszerűleg nem kerülte el a naptárkérdés végleges rendezése, hanem alig három héttel a császári rendelet kelte után, június 27-én már jelenti a pápának a naptárrendelet megjelenését. Tíz nappal később pedig az örökvárosba visszatérő Taruffi apáttal, a nunciatura volt ügyvivőjével, hosszabb jelentést küld a naptárreform előzményeiről és a császári rendelet létrejöttének körülményeiről. A jelentés maga igazán méltó Garampi tudományához és széleskörű ismereteihez. Rövid, de minden lényeges mozzanatot magában foglaló leírása annak a majdnem kétszázesztendős küzdelemnek, amelyet a birodalom protestáns rendei az új naptár ellen folytattak, legfőképpen azért, mert ezt a reformot nem akarták a pápa kezéből venni.

II.

1776 július 7. Bécs.

Garampi nuncius jelentése Pallavicini bibornok-államtitkárhoz.

Con mio dispaccio dei 27 scorso accennai[12] a V. E. lo stabilimento fatto nella Dieta dell' Impero per una più compiuta esecuzione del nuovo stile del Calendario, anche agli Stati Protestanti in tutto e per tutto a norma della correzione Gregoriana. Non vi voleva meno della cieca ostinazione del Corpo Acattolico, per ricusare un sì provvido regolamento, soltanto perchè proveniva dalle cure e dalla illuminata sapienza di un sommo Pontefice. Vi si opposero subito nella Dieta di Augusta dell' anno 1582, come fece per sua parte anche Geremia Patriarca Scismatico di Constantinopoli rispetto ai suoi Greci e Ruteni: e gli uni e gli altri, *ne ad lyram Pontificis Romani saltare viderentur*, come se ne esprimono gli scrittori Acattolici. L'Imperatore Rodolfo II e gli altri Principi e Stati della nostra communione ricevono subito con somma riverenza e docilità la nuova disposizione pontificia; ma il corpo dei Protestanti dell' Impero e allora e poi vi recalcitrò sempre. Invano l' Imperatore Mattia gl'incalzò nella Dieta di Ratisbona dell'anno 1613; Ferdinando III nei congressi della Pace di Westfalia, e nella Dieta di Ratisbona dell' anno 1654; e di nuovo Leopoldo in altre simili dell' anno 1664, 1669 e del 1697. Si continuò ciò non ostante la diversità del computo fino all'anno 1699, in cui ai 23 settembre riconobbero i Protestanti di non potersi più dispensare dalla correzione dell'anno, e risolvettero di sottrarne 11 giorni: ma per non parere di seguire in tutto e per tutto le traccie della Chiesa Cattolica vollero nella celebrazione della Pasqua altenersi piuttosto a un appreso rigore di calcoli astronomici, che al Ciclo assai più comodamente fissato da Gregorio XIII.

Sicchè il rimedio non fu tale, che potesse sempre garantirli da ogni dissonanza con noi. E questo è quello che ha loro recato talvolta non poco imbarrazzo: giacchè diversi da noi nella fissazione dei termini Pasquali, sonosi accorti di convenire più colle Pasque dei Giudei, che colle nostre. E quindi è provvenuto non solo un certo ribrezzo e mortificazione presso i Popoli, nel vedersi accomunati ai Riti Giudaici, ma anche un effettivo danno stante una maggiore prolungazione di vacanze nelle Diete, e un impedimento al commercio ne varii stati di mista religione, perchè celebrando i Cattolici le ferie della Pasqua e le ulteriori che ne dipendono, in un tempo, e i Protestanti nell'altro, conveniva lasciare intatta agli unì e agli altri l'osservanza delle rispettive loro ferie. Si è trattato adunque altre volte di tali inconvenienze, massimamente nelle Diete del 1724 e 1743: ma finalmente a ovviarle tutte il Corpo Protestante si è risoluto ai 29 di Gennaio prossimo passato di sottomettersi a celebrare la Pasqua coi Cattolici, e ad usare d'ora innanzi il Calendario nuovo introdotto presso di noi, benchè sia loro piaciuto di chiamarlo non Gregoriano, ma Universale Calendario Imperiale: e Sua Maestà con suo decreto dei 7 Giugno scorso lo ha approvato. Tutto ciò risulta dagli annessi fogli[13] che ho fatto tradurre dall'originale tedesco nell'umiliare i quali all'Eminenza Vostra, ho l'onore di rassegnarmi con ogni venerazione ed ossequio. Vienna, 7 Luglio 1776.

(Vatikáni levéltár, Nunziatura di Germania, 423. kötet, 51r—52v. ll.)

TÓTH LÁSZLÓ.

[12] Nincs meg a jelentések között.

[13] Garampi jelentéséhez mellékelve van a császári rendelet németnyelvű eredeti, nyomtatott példánya; ugyanannak latin fordítása kéziratban, végül négy császári rendelet birodalmi főhatóságokhoz a birodalmi naptár bevezetéséről. V. ö. Nunziatura di Germania, 423. kötet, 53r—60v.

VEGYES.

Pázmány Péter és a Hont-Pázmányok.

Dr. Karácsonyi János «A Magyar Nemzetségek» című művében (II. köt. 229—231. old.) tárgyalja a Hont-Pázmán nemzetség panaszi ágát s ez ágról a többek közt ezeket mondja:

«Ha csak minden jel nem csal, ez ágból sarjadzott ki a hatalmas Panaszi Pázmány család, s minden magyar méltó érdeklődéssel kíséri Pázmány Péter családjának eredetét.»

Úgy hiszem, hogy a következő, a m. kir. Orsz. Levéltárban Dl. 13,053. sz. alatt őrzött eredeti okmány alkalmas arra, hogy ezt a kérdést végérvényesen *s kifejezetten dr. Karácsonyi feltevése értelmében* megoldja:

1437 jún. 5. «Nos Laurencius de Hederwar regni Hungarie palatinus et judex Cumanorum memorie commendamus, quod Frank de Bohth nostram veniendo in presenciam, in personis Thome filii Emerici ac Nicolai fili (így) Benedicti de Star et Ladizlai filii Michælis filii Ladizlai filii Cibak de Palotha, prefatos Emericum, Michælem, Ladizlaum (item) et Johannem filios dicti Ladizlai filii Cibak, Valentinum de dicta Star et Georgium de Bathÿan a donacione et vendicione seu quouismodo alienacione, *Ladizlaum vero et Petrum filios Paznan de Panaz* ab amissione (így) possessionum eorundem Senth Janus et Nemiti vocatarum in Comitatu Byhuriensi existencium, item religiosum virum dominum fratrem Johannem abbatem monasterii beati Johannis baptiste de prefata Senth Janus et alios quoslibet a reoptencione et sibi ipsis quouis quesito colore perpetuacione (így), seque in dominium earundem intromissione, vsuumque et fructuum ac quarumlibet utilitatum earundem percepcione vel percipi factione, factis vel fiendis puplice et manifeste prohibuit coram nobis. Datum Bude feria quarta proxima post festum Corporis Christi Anno eiusdem millesimo quatragentesimo (így) tricesimo septimo».

Keresztes Kálmán.

Adatok Kanizsay Orsolya leszármazásához.

Az Osli nembeli Kanizsay-ak első őseit a XIII. század közepéig hibátlanul megtaláljuk dr. Karácsonyi «A magyar nemzetiségek» című kitünő művében.

Genealógiájuk folytatásáról Nagy Iván «Magyarország családai» c. művén kívül két helyen és pedig Pór Antalnak «Az Osl nemzetség története» c. cikkében (Turul VIII. évf. 185—197. l.) és Wertner Mór dr. «A magyar nemzetségek» c. művében (II. köt. 260. laphoz) találunk összefüggő adatokat.

Sajnos azonban ezen összeállítások egyike sem helyes.

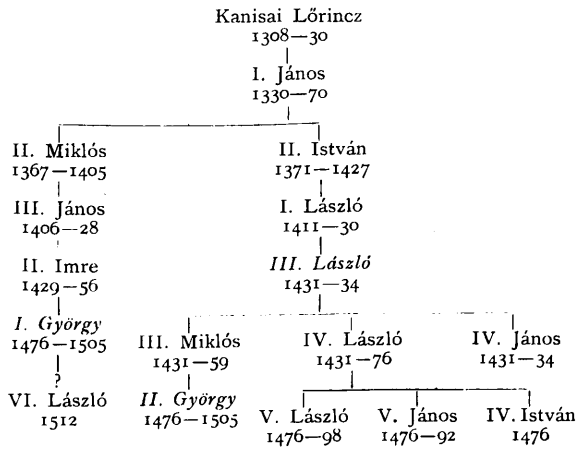
Az utóbbi körülmény Nagy Iván úttörő művénél, amely csak kis részben készült s készülhetett is okleveles alapon, nem meglepő, ellenben súlyos kifogás alá esik elsősorban Pór Antal cikkénél, mely kizárólagosan okleveles alapokra támaszkodik s nem kevésbbé dr. Wertner művénél, mely noha szintén okleveleken nyugvó munka, szószerint ugyanazt a hibákkal telt, valószínűleg éppen Pór Antaltól átvett genealógiát hozza.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a Kanizsay-aknak csakúgy, mint a legtöbb más híres történelmi magyar családnak, szintén nincs kiadva sem a helyes, annál kevésbbé a teljes genealógiájuk.

Jelen cikkem szűk keretében természetesen szó sem lehet arról, hagy a hiányt teljes egészében kipótoljam, ennélfogva csakis arra szorítkozom, hogy a Kanizsay-ak legismertebb és legrokonszenvesebb nőalakját, Orsolyát, Nádasdy Tamás feleségét a dr. Karácsonyi adta genealógiába helyesen bekapcsoljam s leszármazására vonatkozólag, különösen anyját illetőleg egy-két megjegyzést tegyek.

Mindenekelőtt természetesen ki kell mutatnom, hogy a Turulban megjelent említett genealógia, melynek a Wertner-é teljes hasonmása, miért nem helyes.

Pór Antal családfájának szóba kerülő része (Turul VIII. évf. 197. l.) lényegében így néz ki:

Erre a családfára vonatkozólag szerzője szószerint a következőket állítja :

1. (a 196-ik oldalon) «*I. László* is, noha 1430 elején még királyi kegyelemben részesüle, *még ugyanezen évben meghalt*, mert *felesége ez évben már özvegyül említtetik* (Sopronm. Oklt. II. 147, Fejér C. D. XI. 376). Ez hasonnevű fiút *III. Lászlót* és három unokát hagyott maga után (1431 dec. 19-én Kanizsai László és Imre, nemkülönben László fiai László, János és Miklós panaszt emelnek stb., hogy három kismartoni kereskedőt, jobbágyaikat stb. megrabolták. (Sopronm. Oklt. II. 179.)»

2. (ugyancsak a 196-ik oldalon) «II. Imre azután még hosszabb ideig szerepel stb. 1476-ban, midőn fiául *György* említtetik, ő már csak néhai. (Teleki, Hunyadiak kora XI. 548.)»

3. (a 196—197-ik oldalokon) «IV. Lászlóról tudjuk, hogy erdélyi vajda volt, stb. 1476-ban még élt, mikor is a maga és fiai : V. László, V. János, IV. István, nemkülönben édes testvére, néhai III. Miklós fiának II. Györgynek és *II. Imre fia I. Györgynek* nevében Pereszteg stb. helységeket stb. zálogba adja. (Teleki, Hunyadiak kora XI. 548.)»

4. (a 197-ik oldalon, a lábjegyzetben) «Hozzájok adhatnók még VI. «nagyságos» Lászlót, 1512-ben néhai Kanizsai György fiát (H. O. V. 469), ha tudnók, *I. vagy II. György* fia volt-e? Melyik a *két György* közül, ki 1505-ben Vasmegye örökös főispánjának nevezi magát, biztosan szintén nem tudjuk. Nagy valószínűséggel úgy véljük stb.»

Következik egy bővebb elmélkedés a két Györgyről s végül ugyanitt, a lábjegyzetben Kanizsay Ferenc és Orsolya neve is rövid említést talál.

Ha ezek után elővesszük a szerző által megjelölt okmánytárakat, úgy azokban meglepetésünkre pontosan a szerző adta helyeken a következőket találjuk :

Sopronm. Oklt. II. 147. old.: Zsigmond király adománylevelét Kanizsay László és Imre részére 1430 febr. 19-ről, kivonatosan ezzel az eredeti szöveggel :

«Nos Sigismundus stb. consideratis stb. fidelitatibus stb. egregii *Ladislai filii Stephani de Kanisa* stb. castrum Dorog stb. eidem comiti Ladislao et per eum Emerico filio condam Johannis filii Nicolai de dicta Kanisa stb. fratri eiusdem stb. damus stb.»

Ebben az okmányban I. László kétségtelenül még élőként szerepel. Tegyük fel tehát, — noha maga az idézet elhelyezése erre fel nem jogosít — hogy a szerző ezzel az okmánnyal a «királyi kegyelemben részesülést» kívánta bizonyítani s vegyük elő a másik, közvetlenül az előbbi mellett álló idézetet.

Fejér Cod. Dipl. XI. köt. 376-ik lapján megtaláljuk azután Héderváry Lőrinc nádor halasztó levelét a Szelistei György és Kanizsay László özvegye közti perben, *azonban ez az okmány nem 1430-ból kelt*, mint azt Pór Antal állítja, *hanem 1439-ből* s ez lényeges különbség.

Lényeges különösen akkor, ha magában a szerző által használt forrásműben oly okmányokat találunk, melyek szerint I. László, «az István fia» 1430 után is, de sőt még 1434 febr. 15-én is (Sopronm. Oklt. II. 199.) életben volt.

Akkor ugyanis a szóbanforgó Oklevéltár II. köt. 179. oldalán látható, s a szerző által idézett 1433-ból kelt oklevélből minden egyéb, csak az nem tűnik ki, hogy I. László «hasonnevű fiát, III. Lászlót és három unokát» hagyott volna maga után.

Ilyesmi nem is tűnhet ki, hiszen a Sopronm. Oklt. II. köt. 196. oldalán egy 1433 okt. 4-én kelt adománylevélben ez áll :

«*Nos Ladislaus filius olim domini Stephani de Kanisa* stb. *onera* stb. invenis Emerici de Kanisa filii condam Johannis de eadem fratris nostri patruelis ac *filiorum nostrorum scilicet Nicolai, Johannis, et Ladislai* stb. *super nos assumendo*, tres vineas stb. Martino Veytraher stb. *damus* stb.»

Röviden összegezve tehát Pór Antal III. Lászlója soha nem létezett, vagyis I. és III. Lászlója azonosszemélyek.

Térjünk át a két (I. és II.) Györgyre, kiknek létezését illetőleg Pór Antal ismételten a Teleki Hunyadiak kora XI. kötetének 548. oldalán található zálogoslevélre hivatkozik.

A Hunyadiak kora XI. köt. 548. oldalán tényleg meg is találjuk a csornai konvent 1476. évi bizonyságlevelét Pereszteg stb. birtokok elzálogosításáról, ez az oklevél azonban így kezdődik :

«Nos Conventus stb. de Chorna memorie commendamus, quod Magnificus dominus Ladislaus de Kanysa, onera stb. egregiorum Ladislai, Johannis et Stephani filiorum nec non Georgii filii condam Nicolai carnalis ac *Nicolai filii condam Emerici* de dicta Kanysa patruelis fratrum suorum stb. super se assumendo coram nobis stb. confessus est stb.»

Az okmányban tehát, melyre a szerző hivatkozik, *csak egy György* fordul elő s *nem kettő*, mert az Imre fiát Miklósnak hívták.

Világos ezek után, — de sok más okmányból is megállapítható (Sopronm. Oklt. II. 479., 485., 490., 513. oldalok) — hogy a szóbanforgó időben csakis egyetlen egy Kanizsay György létezett s hogy az Osl nemzetség szerzőjének úgynevezett I. és II. Györgyei, éppen úgy mint a fentebb említett I. és III. Lászlója azonosak.

A tévedés súlyos azért, mert az elkerüléséhez szükséges anyag, amint az idézetek bizonyítják, rendelkezésre állott.

Ezek után áttérhetek cikkem tulajdonképeni tárgyára.

Kanizsay Orsolya bekapcsolásához az immár tisztázott geneológiába elegendő két okmány, és pedig :

a) egy 1524. évi szerződés (Orsz. lt. Dl. 32,872), melynek genealogiai része ez :

Kanizsay György †
— Rozgonyi Klára
|
László
1524
|
Ferencz | Kata | *Orsolya*

b) egy 1533. évi iktató levél (Orsz. lt. N. R. A. fasc. 634. no 10), melynek genealógiája ez :

Kanizsay László †
|
Ferencz † | *Orsolya*
— Nádasdy Tamás

Kanizsay Orsolya őssora tehát helyesen így alakúl ki :

Osli
1200—30
|
Tamás
1228—48
|
Imre
1262—81
|
Lőrincz
1308—30
|
János
1330—69
|
István
1372—1429
|
László
1412—34
|
Miklós
1432—68
|
György
1472—1505
|
László
1507—24
|
Orsolya
1524—71
— Nádasdy Tamás

Végül néhány szót Kanizsay Orsolya anyjáról. Úgy a nyomtatott forrásokban, mint a m. kir. Orsz. levéltár eredeti okmányaiban is (N. R. A. fasc. 27 no. 68 és fasc. 1081 no 56) Kanizsay László nejeként és Orsolya édesanyjaként is *Drághffy* Anna szerepel.

Dr. Petri Mór : Szilágy vm. monographiája II. kötetének 368—369. lapjain ezt mondja a Drághffy családnál : «János tárnokmester 1524 márc. 11-én stb. Kanizsai Lászlót és fiait, aki Katalin férje volt, e Katalint pedig testvérének (III. Györgynek) a leánya fogadta örököseül stb. (Gr. Károlyi lt. III. 150.)»

Miután az idézett okmányban sem Drághffy György, sem ennek Katalin vagy más nevű leánya elő nem fordulnak, világos, hogy a dr. Petri Mór reájuk vonatkozó sorai csupán magyarázó kiegészítések.

Érdekes lenne azonban tudni, hogy ezek a Györgyöt s leányát illető adatok okleveles forrásból származnak-e vagy nem, s ha igen, melyikből, mert én egy 1524 márc. 1-ről kelt egyezséglevélben (Orsz. lt. Dl. 34,291) ezt találtam :

«Magnifici domini Johannes Dragffy de Belthewk, filius condam Bartholomei filii Nicolai de eadem Belthewk comes Themesiensis stb. onera Casparis, Balthasaris Andree et Wolfgangi filiorum ab una, parte siquidem ab altera Ladislaus de Kanÿsa comes comitatus Castriferri similiter onera stb. Francisci filii ac puellarum Vrsule et Catharine filiarum stb. super se ipsos levantes stb. confessi extiterunt stb. quomodo ipsi et primo prefatus dominus Joannes Dragffy totum et omne jus suum stb. in totalibus Castris Welyke stb. memorato domino Ladislao de Kanijsa ac generose domine *Anne filie magnifice domine Magdalena vocate filie antefati condam Nicolai Dragffy de prefata Belthewk, consorti ipsius Ladislai Kanÿsay* sorori scilicet sue, ipsorumque Ladislai Kanÿsay et domine Anne utriusque sexus heredibus stb. donasset stb.» *Keresztes Kálmán.*

Apród János küküllei főesperes és családja történetéhez.

Négy évtizede éppen, hogy a Küküllei János életrajzára és munkájának kritikájára vonatkozó irodalom[1] folyton növekszik, anélkül azonban, hogy a végszót, csak körülbelül számítva is kimondhatnánk. Még bizonyára különböző helyeken sok oklevél lappang, amelyek új ismeretlen adatot rejthetnek és amelyek az eddigi kutatások eredményeit többékevésbbé megváltoztathatják.

A Nemzeti Múzeum törzsanyagában és családi levéltáraiban nekem is sikerült pár oklevelet találnom, amelyek, ha számban csekélyek is, adataiknál fogva mégis hozzásegítenek bennünket Küküllei János életrajzának teljesebb ismeretéhez és a munkájáról alkotott kritikát is némileg módosítják. A családi levéltárak elenchusai tartalmaznak az alábbiakon kívül több fontos regesztát, amelyek alapján azonban,

[1] Steinherz S. : Zur Biographie des Johannes archidiaconus de Kikullew. Mittheil, d. Inst. f. ö. Gesch. 1887. Pór Antal : János küküllei főesperes. Századok 1893 ; Küküllei János pecsétje. Turul 1897 ; Újabb regeszták Küküllei János életrajzához. Századok 1909 ; Küküllei János történetíró lakása. Századok 1910. Dékáni Kálmán : Küküllei János Nagy Lajos viselt dolgairól. Kiss István : Küküllei János munkájának kritikájához. Századok 1915. Daróczy Zoltán : Küküllei János és családja. Turul 1913.

sajnos, az okleveleket nem sikerült megtalálni, ezeket a regesztákat nem közlöm, abban a reményben, hogy az oklevelek megtalálása és újabb adatgyűjtés után Küküllei Jánosnak az eddigieknél teljesebb életrajzát adhatom.

1. 1335. június 12. A szepesi káptalan előtt megjelennek Mátyás fia Apród Miklós és fiai Jakab és János, harmadik testvérük István nevében is, valamint Pongrác fia Bertalan szárdi várnagy és fia János, ahol az Apródok előadják, hogy mivel Bertalan elvett okleveleik és birtokaik visszaszerzésében segíti őket, őt fiával együtt, úgyis mint Apród Miklós feleségének testvérét, osztályos testvérükké fogadják. Bertalan és fia hasonló ígéretet tesznek.

Nemzeti Múzeum. Kapy levéltár. 1362 febr. 18-i átiratból.

2. 1354 január 8. Tótsolymos. Apród Miklós comes Volya földjén soltészséget alapít.

Közölte Fejér IX. 2. 752—54. 1358 jan. 13.-i kelettel. A helyes évszám 1354, amint azt egyéb bizonyítékokon kívül a szepesi káptalan elenchusa (Misc. 58) is igazolja.

3. 1358 április 8. Az egri káptalan jelenti Lajos királynak, hogy Tótsolymosi Apród Miklós fiát Istvánt, a zemplénvármegyei Poga birtokába, melyet rokonai Ite fia János és ennek fia János adtak neki és testvéreinek, ellenmondás nélkül beiktatta.

Anjoukori okmánytár VII. 139—141.

4. 1362 február 18. A szepesi káptalan Lajos király parancsára átírja Apród Miklós fia István részére a fenti 1335 jún. 12. kelt oklevelét.

Nemzeti Múzeum. Kapy levéltár.

5. 1364 február 15. Buda. Lajos király előtt megjelenik egyrészt László mester Umori[2] Gál deák fia a maga és János fia személyében, másrészt János küküllei főesperes és esztergomi vikárius. Előbbi előadja, hogy birtokjogairól, melyeket István deák visegrádi házára vonatkozólag bír, utóbbitól felvevén 40 forintot, ennek javára lemond.

Nemzeti Múzeum. Görgey levéltár. Azonos a M. O. D. L. 6549. alatti oklevéllel. Lásd Századok 1909, 424. l.

6. 1364 június 4. Visegrád. Konth Miklós nádor Solymosi Apród Miklós fiát Istvánt Poháros Péter mester fia Miklós ellenében a bírósága előtt való meg nem jelenése miatt 10 márka erejéig elmarasztalja, ha magát elmaradásáért kellőkép igazolni nem tudja.

Nemzeti Múzeum. Kapy levéltár.

7. 1364 augusztus 11. A szepesi káptalan jelenti Konth Miklós nádornak, hogy Solymosi Apród Miklós fiát Istvánt Kapi Poháros Péter mester fia Miklós ellenében Szent István ünnepe nyolcadára megidézte.

Nemzeti Múzeum. Kapy levéltár.

8. 1365 december 30. Visegrád. Lajos király előtt Gargoi Konrád fia György fia János megjelenvén, előadja, hogy mivel betegeskedése miatt házasságra nem akar lépni és javainak kormányzására magát tehetetlennek tartja és atyjának egyetlen leszármazottja lévén, birtokait Szepesmegyében, nevezetesen Milaj, Haraszt és Kuphurbach egész birtokokat és Lendenow-birtok felét anyjának, Klárának, Tótsolymosi Apród Miklós lányának, továbbá Apród Miklós fiainak: János küküllei főesperesnek, esztergomi vikáriusnak, Istvánnak és Balázsnak, akik őt birtokaiban atyja halála óta védték — adományozza, azon feltétellel, hogy őt éltefogytáig eltartani kötelesek és kéri a királyt, hogy ezen birtokadományt erősítse meg. A király főleg káplánja János küküllei főesperes érdemei jutalmául «quibus ipse in nonnullis et lonquinquis terrarum distanciis in partibus ultra marínis et specialiter *in regno nostro Sicilie sequendo vestigia nostre maiestatis* cum omni promptitudine *in officio notarii* desudans non parcendo laboribus nec persona studuit nobis complacere et se reddere erga nostram maiestatem gratiosum» az adományt megerősíti és jóváhagyja.

Iványi Béla: A márkusfalvi Máriássy család levéltára 35. l. 86. sz.[3]

9. 1367 május 8. Visegrád. Bubek István országbíró a Solymosi Miklós fia István, valamint a Nylfarago István fiai János, Miklós és István, továbbá Babarethy Pohtan István gyermekei Péter, Lőrinc és Geldus asszony közötti pert elhalasztja Szent Mihály ünnepe nyolcadára.

Nemzeti Múzeum. Kapy család levéltára.

10. 1368 márc. 26. I. Lajos király János küküllei főesperesnek «capellanus noster speciális»-nak, a maga és fivérei Tótsolymosi Apród Miklós fiai István és Balázs, ugyanezen Miklós lánya Klára, a főesperes nővérének nevében előadott kérelmére átírja és megerősíti a saját 1365 december 30. Visegrádon kelt oklevelét.

Iványi B. id. mű 36. l. 89. sz.

11. 1376 április 25. A szepesi káptalan jelenti Lajos királynak, hogy Miklós fiait, János küküllei főesperest, Balázst és testvérüket Klárát, ennek fiait Ferencet és Lászlót Görgei János birtokaiba, úgymint Gargow, Gubelfalva részbirtokokba, Milaj birtokba, Feyr Miklós részét kivéve, Haraszt, Kufforbach és Lyndoua birtokok felébe ellentmondás nélkül bevezette.

Nemzeti Múzeum. Görgey levéltár. Ugyanezen oklevél Iványi id. mű 37. l. 96. sz. alatt azzal a különbséggel, hogy a dátumot tévesen 18-ának fejtette meg.

12. 1376 május 12. Visegrád. Szepesi Jakab országbíró a Solymosi Apród Miklós fia János küküllei főesperes és Gargoi Konrád fia György, leánya Anna, Máriásfalvai István fia Miklós neje közt a Milaj, Haraszt, Kufurbach egész és Lyndno félbirtok miatt folyó perben átírja a szepesi káptalan 1376 ápr. 25-én kelt jelentését és úgy ítél, hogy a Gargon és Gebelfalván levő részbirtokok, Milaj birtok, kivéve Feyr Miklós részét, Haraszt és Kufurbach egész, Lyndno félbirtok Apród Miklós fiai János küküllei főesperesé, Balázsé, nővérüké Kláráé és ennek fiaié Ferencé és Lászlóé legyen.

Iványi id. mű 38. l. 97. sz.

13. 1377 június 16. A szepesi káptalan előtt János küküllei főesperes Tótsolymosi Apród Miklós fia Balázs, nővérük Pouch özvegye Klára és ennek fiai Ferenc és László Gargon levő birtokrészüket, Gebelfalva birtok felét Gargoi Konrád fia György leánya Annának adják, ezenfelül Annát a Milaj, Haraszt, Lendnow,

[2] Pórnál (Századok 1909, 424) tévesen ujvári (Wiwar).

[3] Iványi több helyen téves regestáját összevetettem a Máriássy család márkusfalvi levéltárának a Nemzeti Múzeumban lévő elenchusával.

Koforbach szepesmegyei birtokból járó leánynegyedet illetőleg kielégítik.

Iványi id. mű 38. l. 98. sz.

14. 1378 január 13 Diósgyőr. Lajos király János küküllei főesperesnek, királyi káplánnak, a sárosmegyei nemes Tótsolymosi Apród Miklós fiának, aki *in officio cancellarie* és egyébként is nagy érdemeket szerzett, a szepesmegyei Hernádmenti Castrosynfew és Mátéfalva nevű birtokokat adja.

Iványi id. mű 38. l. 100. (tévesen január 18). Azonos a M. O. D. L. 6497. számú oklevéllel. Századok 1893, 11. l.

15. 1378 márc. 18. Lajos király János küküllei főesperes királyi káplánnak a maga és fivére Tótsolymosi Apród Miklós fia Balázs, továbbá Mátyus fia Pooch neje János nővére Klára fiai Ferenc és László nevében előadott kérelmére átírja és ünnepélyes alakban megerősíti a saját 1368 márc. 26-án Gyulafehérváron és ebben átírt 1365 dec. 30-án Visegrádon kelt oklevelet.

Iványi id. mű 38. l. 101. sz.

16. 1379. szept. 1. A szepesi káptalan előtt néhai Zeuke Péter kassai polgár özvegye Kathus, néhai Gargoi Konrád comes lánya, Solmusi Apród Miklós fiait János küküllei főesperest és esztergomi vikáriust, Balázst, Haraszti Pouch fiait Lászlót és fivérét Ferencet, György fia Jánost, nővérét Annát anyja után járó hitbér és jegyajándék lefizetéséről nyugtatja.

Iványi id. mű 39. l. 105.

17. 1382 április 18. János küküllei főesperes, esztergomi vikárius a Chaladi István fiai Jakab és László valamint Strechei András fia Mihály közti perben utóbbit meg nem jelenése miatt elmarasztalja.

Nemzeti Múzeum levéltára. Törzsanyag.

18. 1382 szeptember 2. Somogy. Lajos király Tótsolymosi Apród Miklós fia János küküllei főesperesnek a maga és fivérei Balázs, továbbá Pooch neje a főesperes nővére Klára gyermekei Ferenc és László nevében előadott kérelmére átírja és megerősíti a saját 1378 jan. 13-án Diósgyőrön kelt oklevelét.

Iványi id. mű. 40 l. 109. Azonos a M. O. D. L. 6498. sz. alatti oklevéllel; v. ö. M. O. D. L. 6497. Századok 1893. 11. l.

19. 1393 július 25. János jászói prépost és konventje Kapolyai János országbíró parancsára jelenti Zsigmond királynak, hogy Ferenc esztergomi éneklő kanonok szepesmegyei Milaj, Rikolfalva, Zlop, Lenderno, Vereshegy, Kufferbach, Mátéfalva és Haraszt birtokait János küküllei főesperes és Ferenc fivére Pouch fia László közt felosztotta.

Iványi id. mű 41. l. 111. sz.

20. 1393 szept. 15. Ilvai Leustach nádor előtt Abaúj és Sárosmegyék Kassa mellett tartott generális kongregációján Sarnowi János fia Kepes Lőrinc előadja, hogy atyai nagybátyja Katho erdélyi prépost halála után annak összes ingó és ingatlan vagyona, mely 2000 aranyforintot ér, János küküllei főesperesnél maradt, amiről Újvármegye hatósága is tud. Az alispán, szolgabírák és táblabírák eskü alatt vallják, hogy Katho javai valóban János küküllei főesperesnél maradtak, az értékéről azonban semmit sem tudnak.

Nemzeti Múzeum levéltára. Törzsanyag.

A fenti regeszták alapján azonkívül, hogy Lajos király tanubizonysága révén biztos adatot kapunk János főesperes olaszországi útjáról, újabb és jobban megközelítő adatokat nyerünk születése és halála évének a meghatározására is.

Amikor az Apródok 1335-ben a szepesi káptalan előtt osztályos testvérükké fogadják Polyánki[4] Bertalant és fiát Jánost, Apród János atyjával és testvérével Jakabbal együtt saját személyében jelenik meg, míg a meg nem jelent testvért, Istvánt képviselik. János tehát már ekkor jogilag cselekvőképes egyén, vagyis legalább 14 éves volt,[5] míg az utána következő testvér István, ami az eddig ismert adatokból is valószínű, ekkor még nem érte el ezt a kort. Ezek után János születési idejét 1320 körüli időre tehetjük.

Az Apród fiúk anyai nagybátyja Polyánki Bertalan a Homonnai Drugetek kedves embere volt, megbizatásuk folytán fontos tisztségeket, a szárdi várnagyi méltóságot és a szepesmegyei helytartóságot töltötte be,[6] sőt a Kapy levéltár elenchusai szerint (az oklevelek elvesztek) óbudai várnagy is volt. Az ő révén, aki annyit segített az Apródokon, János első pártfogóit is a Homonnai Drugetek között kell keresni.

János küküllei főesperes élte nagy részét a királyi udvarban, hol a belső titkos kápláni méltóságot Nagy Lajos haláláig viselte és Esztergomban, hol mint egyetemes érseki helytartó működött, töltötte. Ez utóbbi tisztséget is úgyszólván 1359-től 1383-ig állandóan viselte, közben mindössze Demeter (1375—78) és Bolognai Salvanus (1377) helynökségéről tudunk.[7] Az öregedő János főesperes azonban 1388-tól egyáltalán nem viselte ezen tisztséget, minthogy 1388-ban Jakab a vikárius (Balázs alvikárius)[8] 1390—93-ig Pensauroi Lénárt, 1394-ben pedig már Balázs a vikárius.[9]

János küküllei főesperes élte végén teljesen visszahúzódhatott, mert akiről majdnem minden évben találunk egy-egy adatot, 1383—1393-ig, teljes tíz évig semmit sem tudunk. Halálát krónikája és az 1397-i esztergomi canonica visitatio alapján 1397 előttre teszik. Az új adatok alapján János főesperes halálának idejét is közelebbről meghatározhatjuk. Az 1393. évből még két adat áll rendelkezésünkre, de azontúl semmit sem tudunk felőle, az 1397-i esztergomi canonica visitatio már mint meghaltat említi. Krónikájának az a része, ahol Mária és Zsigmond együttes uralkodásáról szól — Mária 1395-ben tör-

[4] Fejér VIII. 4, 309; IX. 2, 289. l.

[5] Holub József: Az életkor szerepe középkori jogunkban. Századok 1921.

[6] Fejér VIII. 4, 309; IX. 2. 289. l.

[7] Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok 68., 70. l.

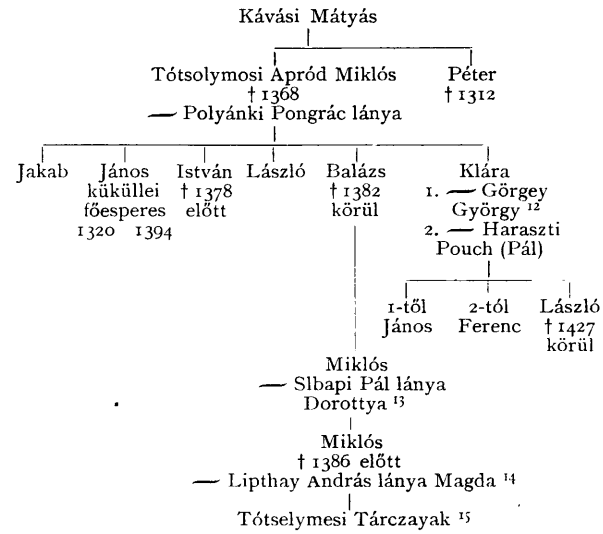
[8] Múzeumi levéltár. Törzsanyag.

[9] Kollányi F. id. mű 70, Múzeumi levéltár 1394 IX. 24.

tént halálát már nem említve, — amellett szól, hogy krónikáját Mária halála előtt befejezte, vagy ha még szándékozott folytatni, maga is meghalt még Mária királyné előtt. Halálának még közelebbi meghatározására van két adatunk: János küküllei főesperes unokaöccse Haraszti László 1395 február 8-tól kezdve már egyedül vásárol birtokot Milajban, a birtok teljességét eddig megcsonkító részt Fejér Miklós özvegyétől,[10] viszont már 1396 szeptember 15-től perel Apród Balázs fia Miklóssal,[11] ami János életében, aki a birtokszerzésben annyira összetartotta a rokonait, nem igen történhetett volna meg még öregsége ellenére sem, hiszen még 1393-ban birtokot kap Haraszti Ferenc esztergomi kanonoktól. Ezen adatok alapján János halálát az 1394. évre, de mindenesetre 1393 szeptember 15 és 1395 február 8. közé kell tennünk, aminek nem mond ellent az az érv sem, ami miatt János halálát eddig 1397-re tették, hogy a végrendelet végre nem hajtása miatt, mivel János halála kevéssel 1397 előtt következett be, nem emeltek a visitatorok kifogást, mert az 1394-től is csak három év a visitatio, másrészt kérdéses, hogy a végrendelet végrehajtható volt-e a Régeni Lászlónál maradt könyvek miatt.

János küküllei főesperes teljes neve és családi hovátartozása nem volt már a multban sem ismeretlen, csupán nem vált irodalmi köztudattá. A múzeumi Kapy levéltárban található egy 1816-ban készült leszármazási tábla, mely a Selymesi Apródok három első nemzedékét tartalmazza és amelyen fel van tüntetve János neve mellett legtöbbet emlegetett méltósága, a küküllei főesperesség.

Mivel az eddigi ismeretek alapján az összes Apródok közül csak Balázsnak ismerősök leszármazói, valószínű, hogy a többiek maradék nélkül haltak el, annál is inkább, mivel a XV. században élt két Miklósról a leleszi és jászói elenchusoktól eltekintve a múzeumi törzsanyagban, Kapy, a két Máriássy és Görgey levéltárakban nagyon sok adat található és így elfogadható az is, hogy más leszármazókat nem ismerve, III. Miklós a II. Miklós fia volt, noha így megemlítve seholsem található. A kiegészített családfa a következőkép alakul:

Fekete Nagy Antal.

[10] Iványi id. mű.

[11] Nemzeti Múzeum. Görgey levéltár.

[12] Görgey György leánya Anna (l. 12. regeszta) valószínű, hogy nem Apród Klárától, hanem György első házasságából születhetett, minthogy testvére János birtoka eladományozásakor nem emlékszik meg róla.

[13] Nemzeti Múz. Máriássy-levéltár 1414, 1424, 1433.

[14] Dr. Herzog József országos főlevéltárnok szíves közlése a Semsey-levéltárból.

[15] L. leszármazásukat Daróczy Z. id. cikkében. Turul 1913.

SZAKIRODALOM.

Sussidi per la consultazione dell' Archivio Vaticano a cura della direzione e degli archivisti. Volume I. — Schedario Garampi. — Registri Vaticani. — Registri Lateranensi. — Rationes camerae. — Inventario del fondo concistoriale. — Roma, 1926. — 222. lap + VII tábla. — (Studi e testi 45.).

Akik még sohasem kutattak a vatikáni levéltárban, ebben a mare magnum-ban, sőt talán azok is, akik már régebben dolgoztak itt, azt hiszik, hogy ez a hatalmas levéltár egy zárt, befejezett egészet képez, amely már változásnak alávetve nincs, s amely legföljebb a különböző pápai hivatalok modern irattári anyagával gyarapodhat.

Ámde a dolog nem így áll, mert a vatikán régi levéltári anyagában is változások állanak be, anyaga gyarapszik, kiegészül ma is. Ugyanis a pápai levéltár vezetősége néha megvásárol kisebb-nagyobb levéltárakat vagy oklevélgyüjteményeket, azután kap a levéltár ajándékba is anyagot, különösen újabban, amióta a hivatalos Olaszország, «a piemontiak» s a Szent Szék között lényegesen javult a viszony. Gyakran jut a levéltár újabb, kiegészítő anyaghoz csere útján is, midőn a Vatikán az Egyházi Állam levéltári anyagához tartozó iratokat kiad az olasz államnak, amely viszont a maga levéltáraiból összeválogatja azt a neki töredéket képező s a vatikáni levéltár állagához tar-

tozott anyagot, amely 1870-ben a Vatikánon kívül rekedvén, az olasz állam kezébe került. Ezekkel a vatikáni levéltár kiegészíti, teljessé vagy teljesebbé teszi a maga hiányos vagy csonka gyüjteményeit, s ezzel kapcsolatban a levéltár tisztviselői kara újra, meg újra átrendez egyes gyüjteményeket, ami a levéltár használatát mindenesetre nehézkessé, a kutatást komplikálttá teszi.

A kutatók munkájának s a levéltár óriási anyaga használatának megkönnyítésére szolgál a vatikáni levéltár tisztviselői által összeállított fenti Sussidi, amelynek forgatásakor csakhamar rájövünk arra, hogy a vatikáni levéltárról a közelmultban megjelent különböző ismertetéseket, így pl. az általánosan ismert Gisbert *Brom*-féle: Guide-t aux archives du Vatican, amely 1911-ben második kiadásban jelent meg, vagy a *Bossányi*-féle Regesta Supplicationum bevezetéseként kiadott s Hodinka által összeállított vatikáni levéltári tájékoztató ismertetést ma már az idő túlhaladta.

A kutató, aki először akar nekifogni ezen óriási levéltár megbolygatásához, hiába olvas össze egy csomó, a vatikáni levéltárra vonatkozó művet, ha boldogulni akar, csak reászorúl a levéltár tisztviselőinek útbaigazítására, akik a kezdő kutatókat rendszerint az úgynevezett Garampi-féle indexek, a «schedario Garampi» használatára utasítják. Ez a schedario Garampi 124 hatalmas folio kötetből álló regeszta mű, amely részint Garampi munkája, részint gyüjtése.

Garampi József (Giuseppe Garampi de Rimini), aki 1725. augusztusában született Riminiben, 1749 november 14-én került a vatikáni levéltárba, ahol 1759-ben az angyalvári levéltár prefektusa lett s ez maradt 1772-ig, amidőn Lengyelországba, majd pedig Bécsbe küldték nunciusnak. Mint bécsi nuncius járt nálunk Magyarországon is, s élénk összeköttetésben állt Klimó pécsi püspökkel, 1792 május 4-én Rómában, mint kardinális halt meg.[1] Garampi, aki Muratori tanítványa volt, mint a vatikáni levéltár tisztviselője valami Eubel-szerű Orbis Christianus kiadását tervezte s ennek előmunkálataképpen nézte és nézette át nemcsak a vatikáni levéltárat, hanem az idevágó fontosabb nyomtatott forrásmunkákat is. Halála után természetesen hatalmas cédula-gyüjtemény maradt, amelyet a prefektusságban utóda, monsignore Wenzel rendezett, lapokra ragasztatott és 124 hatalmas kötetbe köttetett.[2]

A Garampi-féle indexek pápák, kardinálisok, pápai tisztviselők, püspökök, apátok, beneficiumok (ez utóbbi három kategoriában egyházmegyénként, diocesi per diocesi) ábc rendbe szedve ölelik fel az anyagot, s ezenfelül van még Miscellane I. és II., azután Róma templomai (chiese di Roma) című indexsorozat is, végül pedig mindezekhez csatlakozik egy 163-tól 1808-ig terjedő chronológikus index.

Nincs időnk és terünk arra, hogy a Garampi-féle hatalmas indexmű részletes tartalmával s hiányosságaival stb. foglalkozzunk. A mi szempontunkból csak az a fontos, hogy a Garampi-féle indexek összes levéltári jelzetei mind régen elavulván, hogy tehát ez a hatalmas munka kárba ne vesszen s teljesen használhetetlenné ne váljon, a vatikáni levéltár tisztviselői kara, élén Angelo Mercatival, de főleg prof. pater Bruno Katterbach a Sussidiben megfejtik Garampi-féle összes rövidítéseit, illetve jelzeteit és mindenütt megadják a régi jelzetnek megfelelő mai modern signaturát, vagy olyat, amely a Sussidi többi részével megfejthető. Hogy pedig a Garampi korabeli jelzetek és a maiak között lényeges különbség van, azt néhány példával illusztrálhatjuk. Így pl. Garampinak ez a jelzete: Mart. V. Br. t. 6. p. 6. *t*, ma = Armario XXXIX tonius 6. pagina 6. tergo. Vagy például ez a signatura: V. 5. Ind. V. p. 106 *t* mai jelzetre átváltoztatva = Reg. Vat. tomus 256. papina 1096. tergo. — Vagy: Liber Cruciatæ p. 20. t. = Reg. Vat. tomus 519. pagina 20. tergo. Ebből a néhány példából is látható, hogy a Garampi-indexek használóinak a Sussidi nélkülözhetetlen segédeszköz.

Garampi indexeiben a levéltár Miscellanea gyüjteményének szekrény (armario) számai a görög alphabetum betűivel (α, β, γ, stb.) vannak jelölve. A Sussidi minden egyes görög betűnek megfelelő miscellanea armariónál számonként pontosan felsorolja azokat a köteteket, amelyek hiányzanak (mancanti), továbbá azokat, amelyek a vatikáni, vagy egyéb könyvtárba (passati alla biblioteca, passati a Propaganda, passati all' archivio della S. C. dei Religiosi stb.) helyeztettek át. Így pl. az Armario III. (Garampinál: γ) 1—304 kötete közül több mint 60 hiányzik, jóval 100 köteten felül pedig a vatikáni könyvtárba tétetett át. A Sussidi kötetről-kötetre pontosan megadja a hiányzó és elkerült kötetek számait, úgy hogy könnyűszerrel meg lehet most már állapítani, hogy a kikérni szándékolt kötet meg van-e a levéltárban, vagy nem.[3]

Ha a vatikáni levéltár anyagáról készült régebbi oklevél publikációkat kézbe vesszük, s mondjuk pl. Theiner köteteit forgatjuk, ott a vatikáni vagy (datariai) lateráni bulla regeszta könyvek rendszerint az illető pápa uralkodási éve és ezen belül kötetszám szerint vannak idézve. Ezek az idézések ma már históriai értékűek, mert a «Registri Vaticani» és az «Registri Lateranensi» is újabban átrendeztettek s a kötetek kronológikus rendben 1-től kezdve folyószámot kaptak. Természetesen megfelelő összehasonlító kimutatás nélkül, amely a régi jelzeteket összeveti az újakkal, a régi jelzetek alapján a vatikáni levéltárban elindulni teljes lehetetlenség lenne. A régi jelzetek megfejtésére szolgál a Sussidi az a része, amely a vatikáni és lateráni bulla kötetekkel s ezeknek régi és új signaturáival foglalkozik. Mivel pedig a Reg. Vat. kötetei voltaképpen kétszer lettek folyószámozva, a Sussidi az idevágó kimutatásban először a pápa uralkodási évei, s ezen belül kötetszám szerinti signálást közli, s melléje állítja a megfelelő régi és új currens számozást.

Ugyancsak a Reg. Lat. bulla köteteinél is a ki-

[1] L. *Tóth* László: Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi über die kirchlichen Verhältnisse um 1776. — Römische Quartalschrift 1926. évf. 330. skk. ll., ahol a Garampira vonatkozó irodalom is kimerítően össze van állítva.

[2] Magyar Könyvszemle 1909. évf. 373. l.

[3] Egyébként Garampi levéltárrendezési terveire s a vatikáni levéltár újabbkori történetére nézve l. *Dengel* cikkét: Ein Gutachten des Wiener Nuntius Josef Garampi über die Vatikanische Bibliothek aus dem Jahre 1780. — Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung, Band XXV. p. 294. skk.

mutatás közli előbb a Garampi-féle jelzetet, s melléje állítja az új (numero attuale) számozást.

Egy harmadik kimutatásban a pápai kamara számadáskönyveinek (Rationes Camerae) régi és új számozása van egymás mellé állítva s végül az úgynevezett «Fondo Concistoriale» inventáriumát adja a Sussidi, s e gyüjtemény részeinek: Acta Camerarii, Acta Vicecancellarii, Acta Miscellanea s Acta congregationis consistorialis, összesen 164 kötetnek kötetenként rövidre fogott tartalmát közli.

Függelékül hét tabellán facsimilékben mutatványokat kapunk mindazon levéltári præfectusok, custosok s tisztviselők írásáról, akik a Garampi-féle hatalmas indexmű létrejövetelében munkájukkal közreműködtek.

Természetesen a Sussidi most ismertetett kötete távolról sem meríti ki a vatikáni levéltár állandóan rendezés vagy átrendezés alatt álló anyagát. Így pl. nem említi a Sussidi az angyalvári levéltár anyagát, vagy a pápai supplicatiók hatalmas tömegét, mert mind a kettő még rendezés alatt áll. Ami az Archivum Arcis-t illeti, ennek anyaga eddig Armario, capsa és numerus szerint volt rendezve és e szerint kellett idézni. Ámde 1913 december 15-én Angelo Melampo és Vincenso Nardoni (később ez egyedül) levéltári tisztviselők elkezdték az angyalvári levéltárat is átrendezni s újra terjedelmesen s körülményesen regesztázni. Maig a XIV. armario-ig jutottak el, s a szekrény és capsa rendszer feladásával, de az armariók és capsák egymásutáni sorrendjében 4560 számot regesztáztak és rendeztek át. Ez a regesztamű hét kötetbe foglalva (minden kötet végén abc- és időrendi index) máris a kutatók rendelkezésére áll. E munkálatokhoz képest ma az angyalvári levéltár újra rendezett részét az: *A. A. I—XVIII.* előrebocsátása mellett sorszám szerint kell idézni.

Még bonyolultabb a helyzet a kutatók által igen sűrűn használt pápai supplicatio köteteknél, amelyek szintén átrendezés alatt állanak. A supplicatiókat régebben szintén a pápák uralkodási éve ezen belül kötet- s lapszám szerint kellett idézni. Ámde ezeknél is megszüntették ezt a signaturát s a kötetek folyószámozást kaptak. Mivel időközben valami útonmódon új supplicatiós kötetek kerültek valahonnan elő s így az anyag szaporodott, az egész gyüjteményt újra átszámozták s a régi, régibb s új számozás egymás mellé állításával egy irott kimutatás készült, mely a legújabb időkig használható is volt. Ámde jelenleg a supplicatiók gyüjteménye újabb rendezés és átszámozás alá került s prof. P. Bruno Katterbach nemcsak hatalmas, de iszonyú munkával az egész supplicatiós anyagot kronológikus rendbe szedte, pl. mondjuk az árpádkori anyagból a XVI. századi anyagot kiszedte, megfelelő helyére tette át és viszont; köteteket újra átköttetett stb., úgy hogy ma már a körülbelül 7000 kötetnyi pápai supplicatiós anyag teljesen újrarendezve várja a kutatókat. Természetesen Bruno Katterbach eme óriási munkájának eredménye újabb Sussidi kötetek (kb. két kötet) formájában, még a jelen év folyamán nyomtatásban is napvilágot fog látni, ami a supplicatiós anyag használatát nagyban meg fogja könnyíteni.

A vatikáni levéltár tisztviselőitől kapott magánértesüléseim szerint, a levéltár vezetősége felsőbb hozzájárulással tervbevette, hogy körülbelül öt éven belül a levéltár összes gyüjteményeit s (azokat is, melyek a kutatók előtt ma még ismeretlenek) fondó-it inventálja s nyomtatványsorozatban közzéteszi. Adjon az Isten nekik erőt, egészséget, hogy ezt a szép tervet mielőbb valóra is válthassák.

Róma. *Dr. Iványi Béla.*

P. Bruno Katterbach: Specimina supplicationum, ex registris Vaticanis collegit. — Pars I. Prolegomena et tabulae. Pars II. Transscriptiones et annotationes. Romae, ex bybliotheca apostolica Vaticana. 1927. I. 20 lap + 50 tabella, II. 39 lap. (Ára 80 líra).

A vatikáni levéltár Sussidi-jének ismertetésekor említettem már, hogy Bruno Katterbach páter, a tudós franciskánus és vatikáni archivárius jelenleg a pápai supplicatiók hatalmas tömegét rendezi s ennek a munkának már a vége felé jár. Eme nagyszabású rendezési munkálatnak egyik tudományos mellékterménye az előttünk fekvő mű, mely a «Subsidiorum tabularii vaticani volumen II. extra»-jaként jelent meg.

Katterbachnak a supplicatiók átrendezése közben bőven volt módja és alkalma, hogy az egyes kötetek írásmodorát tanulmányozza, s ennek eredményeként a 10. kötettől a 7023-ikig (ez az utolsó kötet) a legjellegzetesebb írások illusztrálására összeállított ötven tabellát az avignoni kortól egészen VII. Piusig.

Katterbach tabellái nemcsak az írásfejlődés szempontjából rendkívül tanulságosak, hanem emeli érdekességét az is, hogy a tabellák anyaga egy partikuláris és speciális levéltári gyüjteményből van összehordva. Megállapíthatjuk e tabellákból azt is, hogy a XIV. századi írás volt a legszebb, legtisztább s talán a legkönnyebben olvasható. Gyakorlati haszna reánk nézve e műnek az, hogy azok, akik a vatikáni levéltár anyagának ezt a részét óhajtják tanulmányozni, már otthon, elindulásuk előtt tisztába jöhetnek feladatuk nehezebb vagy könnyebb voltával, mert hiszen a kutatandó kor írása a tabellákon be van mutatva.

Vannak azonban Katterbach tabelláinak kultúrtörténeti érdekességei is. Így pl.: a XLV. tabellán (VIII. Kelemen kora, 1596) a 3770. supplicatiós kötet címlapján Petrarca képét s más képeket látunk Fauret Vilmos rajzában. A 961. számú kötet (XXXIX. tabella) címlapján VI. Sándor koráből egy szép, mondhatnám magyaros motívumokkal díszített iniciálét látunk stb.

A tabellákhoz készült bevezetésben a szerző a supplikációk formájáról, a kérvények præsentatiójáról, a supplikációk szignálásáról, formuláiról, illetve az idevágó irodalomról, végül magáról a supplikációgyüjteményről értekezik röviden.

Ami a munka két részre osztását illeti, ez nem a nagy terjedelem miatt, hanem praktikus és kényelmi szempontok figyelembevételével történt. Ez a mű ugyanis a vatikáni paleográfiai iskola «tansegédlete» is, s a mű ketté osztása azért történt, hogy a hallgatók a gyakorlatok alkalmával ne legyenek kénytelenek folytonosan ide-oda lapozgatni, hanem az illető tabella mellé tehessék annak átiratát.

Végül még megemlítendőnek tartjuk, hogy a XVIII. tabella magyar vonatkozású, ugyanis erdélyi magyarok (1457 szept. 13. «Nicolaus de Capusez archidiaconus de Kacklii de nobili genere procreatus,

Transilvanensis diocesis» s a másik «Matheus de Ocho decretorum doctor, custos ecclesie Transilvanensis et rector parrochialis ecclesie in Zazorbo») supplikációjának hasonmását tartalmazza.

Katterbach derék, komoly munkát végzett, amidőn eme speciális paleográfiai tananyagot összeállította, s igen kívánatos volna, ha legalább hazai egyetemeink könyvtárai megszereznék ezt a praktikus és tanulságos művet.

Róma. *Dr. Iványi Béla.*

Gárdonyi Albert: A történelmi segédtudományok története. (A Magyar Történettudomány Kézikönyve II. k. 1. füzet) Budapest, 1926. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 36 l.

A magyar történettudomány kézikönyvének eddig megjelent füzetei a legteljesebb mértékben megfeleltek a várakozásnak és a kitűzött céloknak. A történelmi segédtudomány történetének megírójára kétségtelenül a legnehezebb feladat hárult, az összes segédtudományokban jártasnak kell lenni neki, hogy alaposan és helyesen oldja neg feladatát.

Minthogy a segédtudományok minden egyes ágát külön füzet van hivatva összefoglalni, a feladat itten nem az egyes füzetek tartalmának dióhéjszerű összefoglalása, hanem a történeti segédtudományok egyes ágai fogalmának a meghatározása után, azok egymáshoz való viszonyának tisztázása és a fejlődés folyama alatt egyik ágnak a másik fejlődésében, előre való haladásában gyakorolt hatásának a feltüntetése, hogy valóban tisztán lássuk azt a hatást, amit a segédtudományok a magyar történettudomány pragmatikus átalakulására gyakoroltak.

Gárdonyi nagy szorgalommal és gonddal hordta össze a füzet anyagát, azonban a fenti szempontokból csak nagyon keveset találunk benne, aminek az eredménye, hogy munkája nem tekinthető másnak, mint a segédtudományok története dióhéjban megírt összefoglalásának. A füzet három részre oszlik, azonban a felosztásban is csak az oklevéltan tárgyalásánál lehet határozottan felismerni a korokat (I. kb. 1820—1826-ig; II. a Történelmi Társulat megalakulásáig; III. legújabb időig) és a többi ágaknak a fejlődésben eltérő periódusait ehhez alkalmazza a szerző. A csekély terjedelem nagyon megkötötte a szerző kezét, ennek az eredménye, hogy a régebbi munkák ismertetésénél bővebben szól, míg a újabbaknál, melyek amazoknál sok tekintetben fontosabbak, egyszerű felemlítés vagy rövid megjegyzés után tovább halad.

A szerző munkájában szól az oklevéltanról, paleográfiáról, pecsét-, címer- és kortanról, genealógiáról, éremtanról, római és magyar archeológiáról és végül a levéltártanról; ezenkívül ismerteti az okleveles kiadványokat is, amelyeknek itt a megemlítés során csak annyiban volna, mindenesetre csekélyebb szerepük, hogy megjelenésük előmozdította az egyes segédtudományok fejlődését. A többi segédtudományokról: a történeti föld- és néprajzról, statisztikáról és a nyelvtudományról nem szól semmit a szerző, pedig ezekről is helyén lett volna megemlékezni, bármennyire csírájában van is egyik-másik. Az okleveles kiadványok helyett viszont bővebben szólhatott volna a szerző, mint levéltárnok, a levéltártanról.

Gárdonyi nagy szorgalommal dolgozta fel anyagát, a feldolgozás azonban a jelen esetben nem felel meg a célnak. Könyvének használhatóságát megnehezíti az, hogy a lapszélen a fejezet mellett nem jelezte a tudományágat, melyet a fejezetben tárgyal, így az archeológus, akit közelebbről nem érdekel az oklevéltan és a vele rokon ágak, nehezen és több helyen találja meg az őt érdeklő tudományszakot.

Dr. Fekete Nagy Antal.

Temistocle Bertucci: I titoli nobiliari e cavallereschi pontifici prima e dopo il XX Settembre 1870 e la legge delle guarentigie. Roma, 1925, 8-adr. VII, 55 lap.

A pápai rendjelek, valamint a nem szorosan egyházi jellegű nemesi és udvari méltóságok és címek adományozásának jogviszonyait, amelyek szorosan összefüggnek a pápa szuverénitásának kérdésével, időszerűvé tette az egyházi államnak az olasz királyságba történt bekebelezése. A mult század hetvenesnyolcvanas éveiben a pápai szuverénitás kérdése heves vitákra adott alkalmat elsősorban Olaszországban és a kultúrharc miatt, Németországban is. Egészen természetes, hogy a pápai szuverénitás jogászi ellenzői elsősorban az Unita Italia jogi álláspontjának harcos védelmezői sorából kerültek ki. A nemzetközi jogászok legnagyobb része azonban, dacára annak, hogy a pápa jelenleg területi felségjogokat nem gyakorol, elismerte a pápát szuverénnek vagy legalább is olyan személynek, aki szuverénhez hasonló jogokat élvez. Ma ez a kérdés már teljességgel a multé. Egyrészt a pápaságnak folyton növekvő politikai tekintélye, amely ma hasonlíthatatlan magasságban áll a pápaságnak 1870 előtt élvezett politikai súlya és jelentősége felett, másrészt az a közlekedés, amely a világháború után a kúria és az olasz királyság közt oly hatalmas lépésekkel haladt előre, elismertté és vitán felül állóvá tették külföldön is, Itáliában is a pápai szuverénitás tényét.[1]

Az idők és felfogások változásának érdekes és tanulságos jele az előttünk fekvő könyv is, amelynek előszavában Francesco Aquilanti, a római egyetem professzora, szinte áradozó szavakkal magyarázza, hogy a katholikus egyház nagysága egyúttal Itália nagyságát is jelenti.

Maga Bertucci könyve számunkra azért tanulságos, mert részletesen foglalkozik azzal a jogi helyzettel, amelyet egyrészt a dominium temporale megszűnése, másrészt az 1871-iki olasz garancia törvények a pápai rendjel és nem egyházi jellegű címadományozás terén teremtettek. Bertucci annak bizonyításával kezdi, hogy a pápa szuverénitást élvez s ilyenformán joga van nemesi címeket és rendjeleket adományozni. Ezután azt bizonyítja, hogy a pápa ma is jogosult a római szentbirodalom idejéből fennmaradt lateráni palotagrófi (római grófi) méltóság adományozására. Majd a római nemesség fogalmának meghatározása és rövid ismertetése után azzal a ma is aktuális kér-

[1] A pápai szuverénitás kérdése körül folyt vitát részletesen ismerteti és a vonatkozó irodalmat összeállítja Arthur Wynen: Die Rechts- und insbesondere die Vermögensfähigkeit des Apostolischen Stuhles nach internationalem Recht. Freiburg, 1921. Számos nyilatkozatot közöl Hubert Bastgen: Die römische Frage, III. Bd. Freiburg, 1919, 150—189. ll.

déssel foglalkozik, hogy minő előjogok illették meg a multban és illetik meg ma is a pápa családját. Bertucci a törvények és a legújabb gyakorlat alapján megállapítja, hogy a pápa családjának tagjait ma is a római nemességen kívül a hercegi cím és rang illeti meg a Don címzéssel együtt. Ezután hosszasabban foglalkozik a ma adományozni szokott pápai rendjelekkel (Pius rend, jeruzsálemi szent Sír rend, Krisztus rend, Nagy Szent Gergely rend, Szent Szilveszter-rend, az aranysarkantyús vitézek rendje), mindenütt kiemelve a jelenleg érvényben lévő gyakorlatot. Bertucci ezután részletesen ismerteti a pápai világi kamarások (cameriere segreto e d'onore di cappa e spada di Sua Santità) történetét és jelenlegi jogi helyzetét a kúriánál.[1] Aktualitása miatt vette fel a szerző könyvének függelékébe a vaskorona-rendről szóló fejezetet, miután itt az osztrák császárság megszűnése új helyzetet teremtett.

Bertucci érdemes munkája nemcsak egyházpolitikai szempontból aktuális és figyelemreméltó, de mivel főleg az 1870 utáni fejlődést és a legújabb jogi állapotot tükrözi vissza, azért igen becses mindazok számára, akik a pápai szék cím- és rendjeladományozási gyakorlatával megismerkedni óhajtanak.

Tóth László.

Felix Hauptmann: Das Dominikanerwappen, Róma, 1925, 8-adr. 81. (Különlenyomat az *Analecta Ordinis Predicatorum Andreae Card. Frühwirth*-emlékkönyvből.)

A heraldikai irodalom újabb termékei közül méltán számíthat érdeklődésre Felix Hauptmann kis értekezése, amely a dominikánus rend volt egyetemes főnökének, Andreas Frühwirth bíbornoknak, nyolcvanadik születésenapjára kiadott emlékkönyvben látott napvilágot. Tárgya a dominikánus rend címere, annál is érdekesebb, mert ezzel a kérdéssel különösen egyetemes vonatkozásaiban, nem igen foglalkoztak s, az eddig ismert és közzétett anyag is elenyészően csekély. Ilyen körülmények közt nem csodálkozhatunk azon, hogy Hauptmann is jelen értekezésében inkább csak felállította a kérdést, de azt, éppen a rendelkezésére álló adatok szükszavúsága miatt, meg nem oldhatta.

Hauptmann abból indul ki, hogy egyházi személyeknél és testületeknél kezdetben címerhasználatról nem beszélhetünk. A címerviselés eleinte a harcosok kiváltsága volt, s az egyház kezdetben el is ítélte a címerviselés szokását, amint azt Szent Bernátnak egyik, Hauptmann által nem említett leveléből is tudjuk. (Áldásy Antal: Szent Bernát élete és működése, Esztergom, 1894) Egy századdal később, mint ahogy a címerek használatba jöttek, találkozunk először papi, mégpedig főpapi címerekkel, amelyek akkor a pecséteken is megjelennek. Azonban szerzetesrendnek, mégpedig olyan rendnek, amely nem volt egyházi jellegű lovagrend, címerével és annak használatával az élő heraldika korában nem találkozunk.

A dominikánusok mikor és mi módon kaptak címert, annak Hauptmann szerint semmi nyoma sincsen. A rendi káptalanok határozataiban szerinte nincs nyoma annak, hogy a rend bármilyen címer felvételét elhatározta volna. Címeradományt pedig a rend sem pápától, sem világi uralkodótól soha nem kapott. A XVI. század első felében találkozunk először a rend címerével. A római S. Maria sopra Minerva templom fassadján[1] van két, a rendből származó bíbornoknak: Thomas de Vio († 1534) és Nikolaus von Schönberg († 1537) emléktáblájával kapcsolatban egy címerkép: ezüsttel és feketével sugárszerűen nyolcszor vágott pajzs, benne fekete-fehér váltakozó színű, liliomos görög kereszt. Spanyol forrásokból tudjuk, hogy ez a címerkép ott is mint a dominikánusok címere volt, a XVI. század végén ismeretes. Magát ezt a címerképet azonban, a fehér-feketeszínű liliomos görög keresztet az inquisitiónak (Santo Uffizio del' Inquisizione) nem dominikánus tagjai is gyakran címerükbe illesztették. Hauptmann ezzel kapcsolatban három kérdést vet fel. A liliomos kereszt eredetileg a dominikánus rend címere volt-e s onnan ment-e át a XVI. század elején az inquisitio használatába? Vagy a címer eredetileg a spanyol inquisitio címere volt s onnan vette át Szent Domonkosnak vele szoros összeköttetésben álló rendje? Végül az is lehetséges, hogy a címer mindvégig az inquisitióé volt és maradt, s azt tévesen mondották a dominikánusokénak. Hauptmann lehetségesnek tartja, hogy a liliomos kereszt eredetileg Torquemada spanyol főinquisitor címere volt, onnan vette át maga a hivatal, majd a XVI. század elején a római egyházi inquisitio s maga a dominikánus rend is, amely ezzel az intézménnyel szoros összeköttetésben állott. Mindez azonban, Hauptmann szerint is, még bizonyításra szorul, amelyet csak a középkori spanyol heraldika alapos feldolgozásából remélhetünk.

Ezen az, úgy mondhatjuk, spanyol tradiciójú dominikánus címeren kívül még egy másik is ismeretes. Meg kell jegyeznünk, hogy Hauptmann cikkének szövegében ennek a másik, nevezzük, római tradiciójú címernek használatát a XVII. század közepére teszi. Ellenben a cikkében közöl egy ábrát (1. ábra), amely egy 1522-ben nyomatott dominikánus missale címlapjáról van véve s hasonló felfogású ábrázolást mutat. Ez a római tradiciójú címerkép részleteiben gyakran változik s felfogásával teljesen a heraldika hanyatló korára utal. Az 1522-iki missale címlapján közölt címer, amelyet egyelőre őstípusnak tekinthetünk, a következő ábrázolást mutatja. Fekete pajzsban felfelé nyomuló ezüst ék, aljából a pajzs jobb csúcsáig növő ezüst liliomszál, balcsúcsáig növő ezüst fenyőág, az ék csúcsában a görög abc nagy P betűje, az ék csúcsa felett nyolcágú ezüst (arany?) csillag. Ez a címerkép azonban a XVII. századi használatban alaposan kibővül és megváltozik. A színek megmaradnak, de a betű eltűnik, a pajzs felső részébe áthelyezett liliom és fenyőág helyét az ékben egy vörös könyvön ülő fekete kutya foglalja el, szájában égő fáklyával, jobb első lábában kékszínű földgolyót tartva.[2] A kutya ábrázolása a

[1] A pápai cím- és rendjeladományozással szemben jelenleg érvényben lévő olasz törvényeket és a gyakorlatot ismerteti Nino Bazzetta: Araldica italiana-Legislazione e giurisprudenza, Como, 1923, 59—60. ll.

[1] V. ö. I. I. Berthier O. P.: L'église de la Minerve à Rome, Roma, 1910, 30—32. ll.

[2] Jelentéktelen változtatással ezt az ábrázolást, mint a dominikánus rend címerét közli a forrás megjelölése nélkül Révai Nagy Lexikona, V. kötet (Budapest, 1912) 677. lap.

címerképben Szent Domonkos legendájára, a szent anyjának látomására utal, maga az ábrázolás azonban gyakran változást szenved. Hauptmann ezután példákat hoz fel ennek a címernek használátára, példái azonban mind olyanok, amelyek a rendhez tartozó, de annak kebeléből magas egyházi polcra emelkedett rendtagok, így XIV. Benedek pápa (1724—30), bíbornokok, magister Sacri palatii címerhasználatára vonatkoznak.

A dominikánus rend központi levéltára a római tradiciójú címer használatának történetéhez érdekes, Hauptmann által nem ismert adatokat szolgáltat, amelyek azonban arra is jellemzőek, hogy a címerhasználat még a rend központi kormányszerveinél is mennyire nem volt általános. A generalatus registratura könyvei 1470-től kezdődőleg ma is megvannak a levéltárban.[1] E registratura könyvek 1600-ig terjedő, összesen ötven kötetében, mindössze három van, amelynek címlapján, a kötet címlapját is író szerzetes primitív kézügyességével rajzolva, megvan a római tradiciójú címernek egy, úgy az 1522-ikinél, mint a későbbieknél egyszerűbb változata. Tojásdadalakú fekete pajzs, benne felfelé csúcsosodó, homorú ezüst ék, csúcsában nyolcágú aranycsillag. Ezt az emblémát látjuk az 1580 (Arch. Gen. Ord. Præd. IV. 42.), 1589 (u. ott IV. 46.) és 1591 (u. ott. IV. 48.) esztendőkből való registratura kötetek címlapján, ahol a pajzsot mindenütt kezdetleges barokkdíszítés övezi.

Hauptmann értekezése kétségkívül érdekes problémát vetett fel, amelyet cikkével maga sem tart megoldottnak. Valóban a kritikának több szava és pótlása lehet már az általa eddig mondottakhoz is.

A heraldika általános érvényű szabálya szerint ahhoz, «hogy valamely jelkép címernek legyen tekinthető, szükséges, hogy az pajzsba legyen foglalva, meghatározott színekben tartva, meghatározott formában mint állandó jelvény átörökölhető és régi jog vagy fejedelmi adomány alapján elismert legyen». (Áldásy: Címertan 7. l.) A Hauptmann által bemutatott kétféle dominikánus címerben ezen, a jelleghez nélkülözhetetlenül szükséges követelményeknek többje is hiányzik. Ha el is fogadjuk e jelvényeknek a szokásjog által szentesített címerjellegét, mindenesetre akkor is erősen ellene szól ennek az, hogy egyszerre, egy időben és egy helyen, két egymástól elütő ábrázolású címerrel is találkozunk, amelyet a dominikánusok címerének mondanak. Ezenkívül a római tradiciójú címerkép abrázolásából hiányzik az állandóság is, hiszen ugyanazon időben ennek a címerképnek több, erősen eltérő változatát is látjuk használatban. De hiányzik mindkét címernél a használat általánossága is. Haptmann maga sem hoz fel példát arra, hogy a rend tagjai csak megközelítő egyetemességgel is, a címerek bármelyikét pecséteiken vagy más módon használták volna. De arra sem hoz fel példát, hogy ezek a címerképek a rend hivatalos jellegű ténykedéseinél (okiratok megpecsetelése stb.) kizárólagosan használatban lettek volna. Éppen az a körülmény, hogy a címer használatára általa felhozott példák kivétel nélkül olyanokra vonatkoznak, akik a rend kebeléből vagy magasabb egyházi méltóságra emelkedtek, vagy egyéb, a renddel össze nem függő, állásokat is viseltek, mutatja azt, hogy ezek a címerek nem a rend címerei voltak. Nézetünk szerint a spanyol tradiciójú címer az inquisitio címere volt, amelyet azután átvettek ez intézmény dominikánus tagjai is, amennyiben címerhasználatra szükségük volt (pecsét), vagy arra igényt tartottak. Ezzel szemben a másik, a római tradiciójú címer, nem címer, csupán jelvény, mert hiányzik belőle a használat állandósága és egyetemessége a rendben, s meghatározott formájúnak sem nevezhető. Az alakoknak a rendalapító legendájára való utalása azonban arra mutat, hogy a rend kebelében használatban lehetett egy jelvény, ami a legendának itt ábrázolt részére utalt. Már most a tagjai rend közül azok, akik magasabb egyházi állásokba jutottak, címerül felvették vagy abba belevették kegyeletből ezt a jelvényt is. Tehát a rend címeréről nem beszélhetünk, hanem csupán arról, hogy a rendnek magasabb méltóságra emelt tagjai rendszerint felvették címerükbe ezt a rendre és az alapítóra emlékeztető jelvényt is, Lehet, és erre látszik utalni a margitszigeti dominikánus apácák címerhasználata is, hogy egyes konventek mint jogi személyek jogi cselekményeiknél önkényesen vagy alapításuk körülményeinél fogva címerszerű jelvénnyel (embléma) ellátott pecséttel éltek. Dominikánus címerről azonban, általánosságban és a címer szót igazi értelemben véve, a dominikánus rendnél nem beszélhetünk.[1]

Tóth László.

[1] Ezeknek magyar vonatkozású gazdag anyagát most dolgozza fel Iványi Béla, akinek ezúton mondok köszönetet, amiért szíves volt figyelmemet felhívni a címlapokon lévő címerekre.

[1] Ami a dominikánus rend magyarországi ágának idevonatkozó gyakorlatát illeti, ismerjük a margitszigeti dominikánus apácák kolostorának pecsétjét 1282-ből, amely Némethy Lajos megállapítása szerint Szűz Máriának a gyermek Jézust balkarján tartó alakján kívül a kolostoralapító IV. Béla királyt és nejét Lascaris Máriát és, amit Némethy nem említ, a kisded Margitot ábrázolja. A margitszigeti konvent másik ismert pecsétje, amelynek első nyomát 1477-ben találjuk, ugyancsak Némethy Lajos közléséből ismeretes. (Budapesten volt egyházi testületek pecsétei, Turul, 1887, 82—83 ll.) Mindaddig, amíg a magyarországi dominikánusok több ikolostorának pecsétjeit nem ismerjük, nem mondhatunk véleményt arra vonatkozólag, hogy használt-e a rend nálunk általában pecsétjein címerszerű emblémákat, miután az alapításánál és körülményeinél fogva úgyis kiváltságos margitszigeti kolostor ilyen következtetésre a maga gyakorlatával elegendő alapot nem nyujt. — Középkori dominikánus pecséteket közöl Baselből Angelus Walz O. P.: Die St. Maria Magdalena Klosterkirche an den Steinen, Basel, 1922, 7—8. ll. (Különlenyomat a *Baseler Kirchen* IV. kötetéből).

LEVÉLTÁRI ÉRTESÍTŐ.

Társaságunk a folyó évben fennállásának 45. évébe lép. Alapítása időben egybeesik az Országos Széchenyi Könyvtár levéltári osztályának keletkezésével és e két tudományos esemény között félreismerhetetlen az összefüggés. Azokat, akik 45 év előtt Társaságunkat megalapították, épp a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára anyagának családtörténeti gazdasága vezette erre a gondolatra. E 45 év alatt Társaságunk és a múzeumi könyvtár között mind szorosabbra fűződött a személyi és tárgyi összeköttetés. Társaságunk szellemi, tudományos életének irányítói túlnyomó részben a Nemzeti Múzeum könyvtárának tisztviselői közül kerültek ki, és a folyóiratunkban megjelent tudományos dolgozatokhoz az anyagot nagyrészt szintén a Nemzeti Múzeum levéltára szolgáltatta, mely Társaságunkat különösen a középkori magyar címeres emlékek felkutatása és közzétételére irányuló törekvéseiben messzemenő támogatásban részesítette. Ez a szoros kapcsolat az évek hosszú során át Társaságunkat és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának levéltári osztályát elválaszthatlanul összeforrasztotta és a köztudatban e két tudományos intézményt szinte azonos fogalommá tette.

A levéltári osztálynak az utóbbi években bekövetkezett rohamos gyarapodása, kapcsolatban a könyvtár nagyarányú fejlődésével együtt járó helyszűkével szükségessé tették a levéltári osztály megfelelő új elhelyezését. Az 1926. év folyamán a levéltári osztály átköltözött az Országos Levéltár budavári palotájába, melynek második emeletén nyert elhelyezést.

Ez az átköltözés nem fogja megszüntetni az összeköttetést Társaságunk és a múzeumi levéltár között. Megemlékezve arról, hogy Társaságunk mennyit köszönhet a Nemzeti Múzeum könyvtára és levéltári osztálya támogatásának, még szorosabbá kívánjuk tenni a köztünk fennálló kapcsolatot. Ezt úgy véljük legjobban elérni, ha folyóiratunkban külön helyet adunk a levéltári osztály közleményeinek, melyek Társaságunk tagjait a nevezetesebb gyarapodásokkal, a tudományos szempontból jelentősebb szerzeményekkel megismertetik. Ezzel a külön rovattal a köztünk fennálló viszony erősítésén kívül leróni óhajtjuk hálánkat azon erkölcsi és tudományos támogatásért, melyben Társaságunkat a Nemzeti Múzeum könyvtára fennállásunk óta részesítette és azért az áldozatkészségért, mellyel a mai nehéz viszonyok között Társaságunk segítségére sietett.

A szerkesztőség.

A MÚZEUMI LEVÉLTÁR CÍMERES LEVELEINEK ÚJABB GYARAPODÁSA.

A múzeumi levéltár fejlődését az utolsó félszázad alatt egy örvendetes és egy aggasztó jelenség kísérte végig. A levéltári anyag rohamos és nagyarányú örvendetes gyarapodása párhuzamosan és elválaszthatatlanul haladt a levéltári osztály folyton szaporodó feladataihoz nélkülözhetetlen munkaenergia állandó, sőt fokozatosan növekedő elégtelenségével. A szükséges anyagi eszközök és kellő munkaerő teljes hiánya okozta azt, hogy a múzeumi levéltári anyag nem részesülhetett az ezelőtt 50 évvel felállított eredeti koncepció és programmszerinti minuciózus rendezésben. E koncepciónak megfelelően nemcsak a kor színvonalán álló tudományos feldolgozást nyert volna a levéltári osztály gazdag és kiváló jelentőségű anyaga, hanem egyben nyomtatásban is napvilágot látó sorozatos, részletes és pontos leíró katalógusok tették volna azt könnyen hozzáférhetővé és használhatóvá a nemzeti, kulturális és tudományos célok érdekében. A mostoha körülmények azonban megakadályozván e kívánatos programm keresztülvitelét, alig maradt a múzeumi levéltárnak egyetlenegy, az egész levéltári anyaghoz képest a darabszám szempontjából különben abszolut törpe csoportja, amelynek az a kettős szerencse jutott osztályrészül, hogy egyrészt teljes tudományos feldolgozásban részesült éppen a ma élő legkiválóbb heraldikusunk buzgalmából és hogy továbbá részben nyomtatott leíró katalógusok által is ismertté vált a tudományos világban. E külön csoport a társaságunkat és folyóiratunkat is közelebbről érdeklő címeres levelek gyüjteménye. A múzeumi levéltár címeres eveleiről az első leíró katalógus dr. Áldásy Antal tolából 1904-ben jelent meg. Teljes 19 évnyi időköz el-

teltével tudott csak napvilágot látni a második kötet első füzete. Nem a szerző szorgalmán és ritka önzetlenségén múlt e második kötet oly késedelmes megjelenése, hanem az anyagi nehézségek kiküszöbölhetetlensége éreztette itt is káros hatását. Hiszen a lankadatlan szorgalmú szerző a Széchenyi Könyvtár kötelékéből való elválása után is önként vállalta magára az eredeti programm megvalósítását és ennek alapján nemcsak a levéltári osztály, hanem a kéziratttári osztály terjedelmes anyagát is átkutatta oly szempontból, hogy mily armális szövegek őriztetnek a M. N. Múzeumban. Fáradságos és igen nagy hálára kötelező ezirányú munkásságának eredményeképpen 1917. évben öt kötetre terjedő, sajtókészen álló kéziratot nyujtott be a múzeumi igazgatósághoz. Ezek azonban az azóta összeállított pótlásokkal együtt, eltekintve az 1923-ban kiadott jelzett füzetnek e kéziratokból merített kisterjedelmű tartalmától, még mindig várják a rendeltetésüknek megfelelő intézkedéseket, de sajnos, teljes bizonytalanságban a levéltári osztály fájdalmára és a tudomány nagy kárára.

E szomorú jelenségek magyarázzák meg azt, miért volt kénytelen folyóiratunk időről-időre megemlékezni a múzeumi levéltár címeres emlékeinek gyarapodásáról és az újonnan beérkezett címeres leveleket röviden felsorolni. Az első ily természetű közlemény 1908-ban jelent meg a Turulban, ezt követték az 1909-iki, 1912-iki és 1914-iki közlemények. E szerény ismertetések képet nyujtanak arról, hogy mily címeres levelekkel gyarapodott a múzeumi levéltár 1908-tól 1914. év végéig. Folyóiratunk nem adott azonban olvasói számára hasonló ismertetést a múzeumi címeres levelek gyarapodásáról az első leíró katalógus megjelenési éve (1904) és az 1908. év közötti időszakra vonatkozólag, valamint az utolsó 12 és fél esztendőre nézve. Ez utóbbi időszak nagy idő és igen nagy és szomorú jelentőségű események korszaka. Ez alatt az idő alatt a múzeumi levéltár is igen sok viszontagságon ment keresztül, fájdalmas és eddig gyógyíthatatlannak bizonyult sebeket ejtettek rajta. Sorban elvesztette régi kipróbált munkaerőit, a nélkül, hogy a szükséges succrescentiáról gondoskodtak volna. Óriási módon felhalmozódott feladatainak teljesíthetéséhez teljesen hiányoznak a megfelelő anyagi eszközök, munkaenergia és egyéb elengedhetetlen feltételek. Innen van pl. az is, hogy még a címeres leveleknek ezen különben eddig a legpontosabban nyilvántartott és katalogizált kis csoportjánál sem lehetett a jelzett időszak alatt abszolut tökéletességgel összeállítani a teljes szaporodást. E sűrű és homályos ködben ez az időszak azonban örvendetes jelenségekkel is szolgálhat, melyek e végtelen nehéz és kétségbeesett zavaros időkkel mindenképpen dacolni tudnak. Ezek közé tartozik pl. a múzeumi levéltár anyagának meg nem szűnő nagyarányú gyarapodása. E jelenséget tükröztetik vissza a címeres levelek gyüjteményénél észlelhető ezirányú tapasztalatok is. Ezen időszak alatt a múzeumi levéltár 204 db címeres levéllel gyarapodott: 181 db magyarral és 23 db külföldivel. Ezekből 19 db a mohácsi vész előtti korszakra vonatkozik. E 19 középkori db közül 7 db eredeti, 3 db fénykép, a többi pedig másolat és nagyobbik részük eddig is ismert volt az irodalomban. Az ismeretlenek a Lorberer család részére és a Zalay, Kerekthowi és Inakodi családok részére kiadott címeres levelek kivételével a címeres levelek katalógusa II. kötete révén váltak ismeretesekké, hol egyik-másiknak a jelentősége külön is ki van emelve. A 7 db eredeti a Kölkedy, Lorberer, Zenthei, Mérey, Pryber, Földesy és Bicskey családok részére adományoztatott. Ezek közül a Zenthei armális az utolsó években Figdor Albert ajándékából került a múzeumba. Ugyancsak újabban, 1923. év elején a Szalay Ágoston-féle gyüjteménnyel együtt lett a Múzeum tulajdona egy oly címereslevél eredetije, amelyet eddig csak másolatból ismertünk: az 1476 VI. 11-én Pryber Benedek, a budai vár provisora részére adományozott címeres levél. E címereslevelet Schönherr Gyula ismertette a Turul 1894. évfolyamában (75—77. ll.). Az ismertetés Paur Iván által készített másolatról történt és fő megállapítása az, hogy Paur óriási goromba hibát követett el, amikor a címerszerző nevét Pyber helyett Pryber-nek írta és ezáltal a legnagyobb félreértésekre adott alkalmat. Ezen állítását Schönherr nem az eredeti oklevéllel való összevetés alapján tartja fenn, hanem a budai vár provisorának egy sajátkezű, 1477-ből kelt eredeti oklevele alapján. A Schönherr által felhozott érvek helytállóknak látszanak arra nézve, hogy a budai vár provisorát Pybernek és nem Prybernek hívták,[1] de viszont semmivel sem bizonyították azt az állítást, hogy Paur sajnálatosan tévesen másolta volna le a szóbanforgó címeres levelet. A most előkerült eredeti címeres levél Paur Iván lelkiismeretességének és pontosságának teljes elégtételt szolgáltat: az eredeti címeres levélben a címerszerző neve kétszer fordul elő és mind a kétszer világosan Prybernek és nem Pybernek van írva. Sőt az oklevél hátán is közel egykorú írással ez olvasható: «littere nobilitationis priber». Tehát ha nem akarjuk feltételezni, hogy a címerszerző maga is esetleg ingadozóan használta a Pryber és Pyber nevet és elfogadjuk különben Schönherr érvelésének lényegét, akkor azzal az érdekes esettel állunk

[1] Dr. Ányos Lajos kedves kollegám volt szíves figyemeztetni arra, hogy az Országos Levéltár is őriz egy 1478-ból való, Pyber Benedekre vonatkozó oklevelet. («Nobilis viri Benedecti Pyber provisoris curie castri Budensis». M. O. D. L. 18062.).

szemben, hogy egy eredeti címeres levélben az oklevélscriptor következetesen tévesen írta volna le a címerszerző nevét és semmi törekvést sem látunk ennek jóvátételére, kiigazítására sem az oklevélscriptor, sem a címerszerző részéről. Pedig éppen a címeres levelek szolgáltatnak annyi példát arra, hogy a címerszerző neve javítva vagy hamisítva van sokszor. Az újkori címeres levelekből is érdekes és figyelemreméltó tanulságokat vonhatunk le úgy heraldikai, mint egyéb szempontokból. Erre példát mutathat a folyóiratunk jelen számában ismertetett Leveldi Kozma-féle armális. De szerény bevezető sorainknak nem céljuk ezen anyag részletes boncolgatásába bocsátkozni. Ez sokkal aktuálisabb feladata lesz a leíró katalógusok következő köteteinek. Bevezető sorainkat nem is tudjuk egyébbel befejezni, mint azon természetes kívánságunk hangoztatásával: vajha minél előbb napvilágot láthatna az öt kötetre rúgó, sajtókészen álló Áldásy Antal-féle kézirat.

Ezek után hadd következzék az 1915. I. 1-től 1927. év közepéig terjedő időszakban szerzett címeres leveleink felsorolása.

A) *Magyarországi címeres levelek.*

1. 1415. Zsigmond királynak Előljáró Ferenc részére kiadott címeres levelének címerképéről felvett fénykép. — 2. 1456. I. 31. Győr. V. László címeres levele Zenthei máskép Saroi Gergely fia: Mátyás és családja részére. Eredeti. — 3. 1457. V. 5. Buda. V. László címeres levele Zalay László dictus de Dobowcz, Kerekthowi Miklós, Kerekthowi Antal fiai: Ferenc és Albert, továbbá Inakodi Kálmán fia: László részére. Fénykép és festett címerkép. — 4. 1467. IV. 24. Buda. I. Mátyás címeres levele Keweszarwi máskép Gosztoni Tamás és hozzátartozói számára. A pozsonyi káptalan 1759. VII. 22-iki átiratában. — 5. 1474. V. 27. Buda. I. Mátyás címeres levele Mérey Gáspár fia Tamás és hozzátartozói részére. Eredeti. — 6. 1476. VI. 11. Buda. I. Mátyás címeres levele Pryber Benedek részére. Eredeti. — 7. 1499. VIII. 19. Buda. II. Ulászló címeres levele Óbudai Ferenc mester számára. Egyszerű, XX. századi másolat a címerkép színezett fényképével. — 8. 1501. X. 28. Buda. II. Ulászló címeres levele Zlathynai Seban Pál részére. Egyszerű, XX. századi másolat a címerkép színezett fényképével. — 9. 1504. V. 29. Buda. II. Ulászló címeres levele Vághy Péter és testvérei részére. Gépírásos magyar fordítás egy 1774. XI. 25-iki másolatról. — 10. 1509. I. 25. Nagyszombat. II. Ulászló címeres levele Benkner János részére. Egyszerű, XX. századi másolat. — 11. 1511. VI. 24. Buda. II. Ulászló bárói diplomája Ákosházi Sárkány Ambrus és családja részére. Egyszerű, XX. századi másolat. — 12. 1515. VI. 23. Pozsony. II. Ulászló címeres levele Fewldesy János és testvére részére. Eredeti. Nedeczky család levéltára. — 13. 1517. XI. 1. Buda. II. Lajos címeres levele Benkner János részére. Egyszerű, XX. századi másolat. — 14. 1519. XI. 30. Buda. II. Lajos címeres levele Marthonosi Baráth Márton és testvérei részére. 1754-ben készült másolat utáni egyszerű, XIX. századi másolat. — 15. 1520. VII. 13. Buda. II. Lajos címeres levele Bichkey András részére. Eredeti. Bichkey család levéltára. — 16. 1521. V. 25. Buda. II. Lajos címeres levele Révay István és testvére Ferenc részére. Egyszerű, XVII. századi másolat. — 17. 1535. IV. 18. Bécs. I. Ferdinánd címeres levele Leveldi Kozna Kelemem és családja részére. Eredeti. — 18. 1540. I. 18. Várad. I. János király címeres levele Nagyturi Szabó Benedek és családja részére. Egyszerű, XX. századi másolat az 1762. III. 1-én készült hiteles másolat után. — 19. 1543. VIII. 8. Prága. I. Ferdinánd címeres levele Szigethy Gergely részére. Egyszerű, XX. századi másolat az 1763. XII. 5-én kiadott hiteles másolat utáni másolatról. — 20. 1548. V. 8. Augsburg. I. Ferdinánd Eperjes város régi címerét megerősíti és bővíti. Egyszerű, XX. századi másolat. — 21. 1552. II. 10. Bécs. I. Ferdinánd címeres levele Budaházai Wythez család részére. XX. századi hivatalos másolat. — 22. 1555. II. 25. Augsburg. I. Ferdinánd címeres levele Báttaszéki Bornemissza János és Széky Máté részére. Egyszerű, XX. századi másolat fekete címerrajzzal. — 23. 1558. VIII. 17. Bécs. I. Ferdinánd Eperjes város címerét megerősíti és kibővíti. Egyszerű, XX. századi másolat. — 24. 1560. XII. 24. Bécs. I. Ferdinánd címeres levele Meleghegyi Salamon Máté és társai részére. Hiteles másolat az 1733. évi nemesi vizsgálatok jegyzőkönyvéből. — 25. 1563. V. 7. Innsbruck. I. Ferdinánd címeres levele a Jeszenszky család részére. Eredeti. Jeszenszky család levéltára. — 26. 1563. XI. 15. Pozsony. I. Ferdinánd címeres levele Sarkan máskép Zalay Simon részére. A leleszi konvent 1755. VI. 19-iki hiteles másolata. Uray család levéltára. — 27. 1569. V. 14. Bécs. Miksa király címeres levele Moes Zsigmond részére. Fényképmásolat. — 27. 1578. IV. 12. Pozsony. Rudolf címeres levele Dychkei Kovach Mihály részére. Pest vármegye főlevéltárnoka által 1904. III. 4-én hitelesített másolat. — 29. 1578 IV. 12. Pozsony. Rudolf címeres levele Herwoych Gáspár és családja részére. Egyszerű másolat blazonált címerrajzzal az élén. — 30. 1579. IV. 4. Prága. Rudolf címeres levele Hahódi Rétay János részére. Kivonatos másolat. — 31. 1579. IX. 28. Prága. Rudolf címeres levele Cheh Máté és családja részére. Eredeti. Kazy család levéltára. — 32. 1580. III. 18. Prága. Rudolf címeres levele Cherewith György és családja részére. Eredeti. — 33. 1580. XII. 3-án Prágában Rudolf által Czintula János részére adományozott

címernek XVIII. századi hártyára festett színesképe.— 34. 1582. II. 19. Pozsony. Rudolf címeres levele Radulffy Gergely és családja részére. Eredeti. — 35. 1584. VIII. 14. Prága Rudolf címeres levele Likai Kuthych János részére. Egyszerű, XX. századi másolat tussal rajzolt címerképpel. — 36. 1587. VI. 26. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond címeres levele Ágoston Mátyás és családja részére. Egyszerű, XX. századi másolat festett címerképpel. — 37. 1588. VIII. 28. Prága. Rudolf címeres levele Seny Tamás és családja részére. Eredeti. Sényi család levéltára. — 38. 1588. XII. 3. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond címeres levele Graisinc Cyrill részére. Egyszerű másolat. — 39. 1589. III. 21. Prága. Rudolf címeres levele Medgyesi Weisz máskép Fejér Mihály részére. Egyszerű másolat. — 40. 1591. XI. 4. Prága. Rudolf címeres levele Moes Zsigmond részére. Fényképmásolat. — 41. 1596. X. 11. Prága Rudolf cimeres levele Ujhelyi Keonch Márton és családja részére. Fényképmásolat. — 42. 1605—1606. Bocskay István címeres levele Szabó György részére. Másolat.— 43. 1606. II. 16. Kassa. Bocskay István címeres levele Gyulay Albert, Péter Ferenc és Orbán részére. Egyszerű rossz másolat a címerkép fényképével. — 44. 1606. VII. 20. Kassa. Bocskay István címeres levele Gyarmati Haranghy Ferenc és György részére. Eredeti. — 45. 1608. VII. 1. Gyulafehérvár. Báthory Gábor címeres levele Bogdi Pap Mihály részére. Eredeti. — 46. 1608. XII. 2. Pozsony. II. Mátyás címeres levele Thuranszky Ráfael és családja részére. Eredeti. Thuranszky iratok. — 47. 1609. III. 29. Bécs. II. Mátyás címeres levele Veégh Gergely részére. Másolat. — 48. 1609. VIII. 16. Bécs. II. Mátyás címeres levele Soos Bálint és családja részére. 1898. III. 22-én Zágrábban hitelesített másolat. Sényi család levéltára. — 49. 1609. VIII. 18. Bécs. II. Mátyás címeres levele Abaffy Miklós részére. Eredeti. Abaffy család levéltára. — 50. 1609. X. 25. Bécs. II. Mátyás címeres levele Thuránszky Simon és György részére. Eredeti. Thuranszky iratok. — 51. 1609. XI. 23. Pozsony. II. Mátyás címeres levele Tarjány Demeter részére. Másolat. — 52. 1611. XII. 29. Nagyvárad. Báthory Gábor címeres levele Vincze máskép Váradi Szabó Pál részére. Eredeti. — 53. 1613. III. 19. Pozsony. II. Mátyás címeres levele Kovách András és családja részére. Eredeti. — 54. 1615. I. 6. Gyulafehérvár. Bethlen Gábor címeres levele Makay János részére. Eredeti. — 55. 1617. XI. 22. Prága II. Mátyás címeres levele Kovách Péter számára. Eredeti. — 56. 1618. I. 24. Eberstorff. II. Mátyás címeres levele a Beche család részére. Eredeti. — 57. 1618. III. 7. Bécs. II. Mátyás címeres levele Fuchsy Kristóf és családja részére. Egyszerű hivatalos másolat. — 58. 1619. II. 9. Bécs II. Mátyás címeres levele Győri Mátyás deák számára. Eredeti. — 59. 1621. XI. 2. Morva Bród. Bethlen Gábor címeres levele Temesváry János részére. Másolat. — 60. 1622. VI. 15. Sopron. II. Ferdinánd címeres levele Vírágh György részére. Másolat. — 61. 1622. VII. 22. Sopron. II. Ferdinánd címeres levele Vaida Pál és családja részére. Eredeti. — 62. 1623. IX. 7. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Vellesz Balázs és családja részére. Másolat. — 63. 1625. II. 12. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Zeörögh Mihály és családja részére. Eredeti. — 64. 1626. XII. 8. Körmöcbánya. Bethlen Gábor címeres levele Váradi Török Pál és családja részére. Eredeti. Váradi Török család levéltára. — 65. 1627. IV. 12. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Kotnyáki Kotay Jakab és családja részére. Eredeti. — 66. 1628. VII. 15. Gyulafehérvár. Bethlen Gábor címeres levele Roksziny (Papp) András részére. Egyszerű másolat. — 67. 1628. X. 14. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Rainprecht Pál és családja részére. 1750. IX. 1-i hiteles másolat. Nedeczky család levéltára. — 68. 1628. XII. 14. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Bakos másként Borsody István és családja részére. Eredeti. — 69. 1629. VII. 19. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Eötvös Ferenc részére. Eredeti. — 70. 1629. XII. 16. Gyulafehérvár. Brandenburgi Katalin címeres levele Reczei Kalmár Mihály részére. Másolat. — 71. 1630. V. 9. Pozsony. II. Ferdinánd címeres levele Némedy Boldizsár és családja részére. Egyszerű másolat. — 72. 1631. IV. 29. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele a Jeszenszky család részére. Eredeti. Báró Jeszenszky család levéltára. — 73. 1631. VIII. 22. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Stavdenhertz Leonárd és családja részére. Eredeti. — 74. 1631. IX. 6. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Szoboszlói Bökönyi István és családja részére. Egyszerű XVIII. századi másolat. Csatolva a címerkérő folyamodvány másolata. Bökönyi család iratai. — 75. 1631. X. 21. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele. Nagy János és családja részére. 1912. X. 14-én Pest vármegye levéltárnoka által hitelesített másolat régebbi másolatról. Báró Jeszenszky család levéltára. — 76. 1632. I. 5. Gyulafehérvár. I. Rákóczy György címeres levele Cseh István primipilus és családja részére. Eredeti. — 77. 1632. VIII. 13. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Székely Mátyás és családja részére. Kivonat az 1733. évi nemesi vizsgálatok jegyzőkönyvéből. 1909. VIII. 28-án dr. Rónay K. közjegyző által hitelesített másolat. Sényi család levéltára. — 78. 1633. V. 23. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Phülep Benedek és családja részére. Eredeti. Nedeczky család levéltára. — 79. 1633. VII. 14. Gyulafehérvár. I. Rákóczy György címeres levele Kalmár István és testvérei részére. Eredeti. — 80. 1635. I. 10. Sopron. II. Ferdinánd címeres levele Györgyi Gergely és családja részére. Egyszerű másolat. — 81. 1635. I. 17. Sopron. II. Fer-

dinánd címeres levele Kékedy Máté részére. Eredeti. — 82. 1635. II. 7. Sopron. II. Ferdinánd címeres levele Nagy András és családja részére. Eredeti. — 83. 1635. VII. 2. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Száz Márton és családja részére. 1912. X. 26-án Pest vármegye levéltárnoka által hitelesített másolat Pest vármegye 1822. évi közgyűlési jegyzőkönyvéből. Báró Jeszenszky család levéltára. — 84. 1635. X. 15. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Morauchik János és családja részére. Eredeti. Báró Jeszenszky család levéltára. — 85. 1635. XI. 20. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Varjassy János és családja részére. Eredeti. Fazekas család levéltára. — 86. 1635. XII. 20. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Mándy Pál és családja részére. 1910. XII. 27-én a Szatmár vármegye levéltárnoka által hitelesített másolat. Mándy család levéltára. — 87. 1637. V. 4. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Gyarmati másképPap Mihály és György részére. Eredeti. — 88. 1637—1657 között. III. Ferdinánd címeres levele Trevttler György részére. Csonka. Eredeti. — 89. 1642. II. 8. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Javorrek Balázs részére. Egyszerű másolat. — 90. 1645. IV. 3. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Benkovics Lukács részére. Másolat, az eredeti címerkép másolatával. — 91. 1645. IX. 15. Linz. Versis János címerkérő folyamodványa. Festett címerképpel és a fenti napon kelt engedélyező záradékkal. Eredeti. — 92. 1649. I. 12. Gyulafehérvár. I. Rákóczy György címeres levele az Erdey család részére. Eredeti. Podhradszky család levéltára. — 93. 1649. II. 4. Bécs. Újlaki Miskolczi János címerkérő folyamodványa. Festett címerképpel. Eredeti. — 94. 1649. X. 12. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Banovich Ferenc részére. Másolat. — 95. 1649. V. 4. Pozsony. III. Ferdinánd címeres levele Zólyomi Pál és családja részére. Eredeti. — 96. 1651. III. 14. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Liszka János részére. Másolat címerrajzzal. — 97. 1651. V. 19. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Rozgony György részére. Egyszerű másolat. — 98. 1652. II. 24. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Pető János és családja részére. Eredeti. Bökönyi család iratai. — 99. 1654. V. 5. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Koller György és családja részére. Eredeti. Báró Jeszenszky család levéltára. — 100. 1654. VIII. 18. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Veres Mihály és családja részére. 1912. X. 28-án Pest vármegye levéltárnoka által hitelesített másolat régebbi másolatról. Báró Jeszenszky család levéltára. — 101. 1654. IX. 6. Gyulafehérvár. II. Rákóczy György címeres levele Baronyai Péter részére. Másolat. — 102. 1654. X. 4. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Gulik János és családja részére. Eredeti. — 103. 1655. III. 20. Pozsony. III. Ferdinánd címeres levele Oszlyánszky János részére. XX. századi másolat. — 104. 1655. IV. 1. Pozsony. III. Ferdinánd címeres levele Geönczy János és családja részére. Eredeti. — 105. 1655. IV. III. Ferdinánd címeres levele Nagy alias Smerchány István és Porubsky alias Smerchány Pál részére. Egyszerű XX. századi másolat. — 106. 1655. VIII. 21. Bécs. III. Ferdinánd címeres levele Sturticzky Mihály és családja részére. Másolat egy egyszerű XVIII. századbeli másolatról. — 107. 1657. V. 2. Bécs. I. Lipót címereslevele Horváth István részére. Egyszerű másolat blazonált címerrajzzal. — 108. 1659. IV. 25. Bécs. I. Lipót címeres levele Lipczen István, György és Jakab, továbbá Fazekas István és János valamint Nagy Mihály részére. Eredeti. Fazekas család levéltára. — 109. 1662. VI. 5. Pozsony. I. Lipót címeres levele Hluczini Durandus János és családja. részére. Eredeti. Nedeczky család levéltára. — 110. 16(63). I.23. Bécs. I. Lipót címeres levele Biró Gergely és családja részére. Rongált. Eredeti. — 111. 1664. VIII. 28. Radnótvára. Apaffy Mihály címeres levele Kis-Solymosi Máthéfi Mihály és családja részére. Eredeti. — 112. 1665. I. 19. Bécs. I. Lipót címeres levele Marsó György és családja részére. Eredeti. — 113. 1665. III. 5. Bécs. I. Lipót címeres levele Tolcsányi Márton és családja részére. Eredeti. Odescalchi iratok. — 114. 1665. XII. 22. Bécs. I. Lipót címeres levele Deák Mihály és családja részére. Eredeti. — 115. 1666. II. 5. Bécs. I. Lipót címeres levele Veöreös alias Kovách János és családja részére. Eredeti. — 116. 1668. III. 8. I. Lipót címeres levele Kerznarich Gergely, felesége és Valentakovics Mátyás, Mihály, Gáspár és Tamás részére. 1898. III. 22-én Zágrábban hitelesített másolat. Sényi család levéltára. — 117. 1668. VI. 30. Bécs. I. Lipót címeres levele Kalocsa János és családja részére. 1912. X. 8-án Pest vármegye levéltárnoka által hitelesített másolat régebbi másolatról. Báró Jeszenszky család levéltára. — 118. 1668. XI. 7. Bécs. I. Lipót címeres levele Kozma György részére. Eredeti. — 119. 1669. III. 27. Bécs. I. Lipót címeres levele Horváth Péter részére. Másolat. — 120. 1669. XI. 28. Bécs. I. Lipót címeres levele Halmágyi János részére. Eredeti. — 121. 1670. XII. 16. Gyulafehérvár. Apaffy Mihály címeres levele Laposnyoki Pap György és családja részére. Eredeti. Podhradszky család levéltára. — 122. 1671. III. 6. Fogaras. Apaffy Mihály címeres levele Brassói Greissingh István részére. Másolat. — 123. 1675. IV. 24. Bécs. I. Lipót címeres levele Asztalos János és családja részére 1906. VI. 27-én Szatmár vármegye levéltárnoka által hitelesített, festett címerképpel ellátott másolat. Sényi család levéltára. — 124. 1676. VIII. 11. Bécs. I. Lipót címeres levele Horváth Márton és családja részére. Egyszerű másolat blazonált címerrajzzal. — 125. 1676. IX. 25. Gyulafehérvár. Apaffy Mihály címeres levele Régeni Kovács János részére. Másolat. — 126. 1678. II. 8. Fogaras. Apaffy Mihály címeres levele Sobel Simon

részére. Másolat. — 127. 1678. II. 24. Fogaras. Apaffy Mihály címeres levele Lemhényi Sturza János részére. Másolat. — 128. 1680. XII. 29. Linz. I. Lipót címeres levele Rötth Márton és családja részére. Eredeti. Csatolva a címerkérő folyamodvány engedélyezési záradékkal. Rötth család levéltára. — 129. 1681. VII. 11. Radnót. Apaffy Mihály címeres levele Zsibói Szelek Pál részére. Eredeti. Rötth család levéltára. — 130. 1681. X. 1. Sopron. I. Lipót címeres levele Kazy János és családja részére. Eredeti. Kazy család levéltára. — 131. 1682. II. 14. Bécs. I. Lipót címeres levele Wahl Sámuel és családja részére. Hitelesített másolat. — 132. 1687. IX. 28. Bécs. I. Lipót címeres levele Pataky János, Sámuel és Ferenc részére. 1903. XI. 20-án Szatmár vármegye levéltárnoka által hitelesített, festett címerképpel ellátott másolat. Pataky család levéltára. — 133. 1688. VI. 10. Bécs. I. Lipót címeres levele Perény János részére. Eredeti. — 134. 1688. IX. 25. Bécs. I. Lipót címeres levele Kovách György részére. Festett címerképpel elllátott másolat. — 135. 1691. X. 13. Bécs. I. Lipót címeres levele Gellért István és családja részére. Eredeti. — 136. 1694. IX. 22. Ebersdorf. I. Lipót címeres levele Lorberer Ulrik részére. Eredeti. Loberer család levéltára. — 137. 1696. VI. 12 Bécs. I. Lipót címeres levele Grubanovich Pál és családja részére. Eredeti. — 138. 1696. X. 24. Bécs. I. Lipót címeres levele Rexa János és családja részére Eredeti. — 139. 1697. XI. 16. Bécs. I. Lipót címeres levele Viski Törös Imre részére. Másolat. Csatolva a címerkérő folyamodvány másolata. — 140. 1698. V. 27. Laxenburg. I. Lipót címeres levele Zalathnai Dobra Péter és családja részére. Az Országos Levéltár által 1913. I. 18-án hitelesített másolat. — 141. 1701. VIII. 31. Bécs. I. Lipót címeres levele Vajkó Mihály és Szemere István részére. Pest vármegye levéltárnoka által 1912. X. 9-én hitelesített másolat. Báró Jeszenszky család levéltára. — 142. 1702. III. 8. Bécs. I. Lipót címeres levele Molnár János és családja részére. Szabolcs vármegye főlevéltárnoka által 1912. VI. 21-én hitelesített másolat. — 143. 1702. VII. 17. Bécs. I. Lipót címeres levele Hiemer Mihály és családja részére. Eredeti. Hiemer család levéltára. — 144. 1714. VIII. 5. Bécs. III. Károly címeres levele Banovszky Ferenc és Károly részére. Eredeti. Hiemer család levéltára. — 145. 1715. III. 12. Pest. Pest Pilis Solt vármegye nemesi bizonyítványa Bánovszky Ferenc és Károly részére. Eredeti. Hiemer család levéltára. — 146. 1717. IV. 22. III. Károly címeres levele Mieszl Jakab és családja részére. Eredeti. — 147. 1717. VII. 14. Bécs. III. Károly címeres levele Sándor János és családja részére. Eredeti. — 148. 1719. IX. 23. Bécs. III. Károly címeres levele Kolosy János és családja részére. Eredeti. Kolosy család levéltára. — 149. 1722. XII. 5. Bécs. III. Károly címeres levele (Porcsalmi) Kovács György és családja részére. Eredeti. — 150. 1736. I. 21. Bécs. III. Károly címeres levele Leitner János Godefried részére. Eredeti. — 151. 1740. IX. 7. Bécs. III. Károly bárói diplomája Vajay István, testvére László, magszakadás esetén nővérük fia Malonyay Nepomuk János részére. Eredeti. — 152. 1741. X. 28. Pozsony. Mária Terézia címeres levele Legáth Mihály részére. Eredeti. — 153. 1741. XII. 12. Pozsony. Mária Terézia bárói diplomája Jeszenszky Antal részére. Eredeti. Báró Jeszenszky család levéltára. — 154. 1754. II. 25. Bécs. Mária Terézia címeres levele Olsavszky Mihály Mánuel és családja részére. Az Orsz. Levéltár által 1908. XII. 4-én hitelesített másolat. — 155. 1756. I. 5. Bécs. Mária Terézia címeres levele Unger Ferdinánd Sámuel részére. Hitelesített másolat. — 156. 1758. VI. 5. Bécs. Mária Terézia címeres levele Molnár János és családja részére. Az Országos Levéltár által hitelesített másolatról vett közjegyzői hiteles másolat. Csatolva a hitelesített címerkép. Báró Jeszenszky család levéltára. — 157. 1758. IX. 5. Bécs. Mária Terézia Koller Mátyásnak birtokot és a Gödy-i predikátumot adományozta. Festett címerképpel ellátott könyvalakú eredeti. Báró Jeszenszky család levéltárá. — 158. 1758. XI. 26. Bécs. Mária Terézia címeres levele Borosnyói Lukáts és családja részére. Az Orsz. Levéltár által hitelesített másolat 1882. XII. 16-án. — 159. 1770. X. 10. Bécs. Mária Terézia címeres levele Schobel József Traugott részére. Másolat. — 160. 1790. XI. 18. Pozsony. II. Lipót címeres levele Kroyher Xav. Ferenc és családja részére. Az Orsz. Levéltár által 1911. IX. 6-án hitelesített kivonatos másolat. — 161. 1793. VI. 13. Bécs. I. Ferenc címeres levele Klauzál János és családja részére. Eredeti. Klauzál család levéltára. — 162. 1796. I. 28. Bécs. I. Ferenc címeres levele Thenke Amdrás és családja részére. Pest vármegye levéltárnoka által 1912. X. 14-én hitelesített másolat egy régibb másolatról. Báró Jeszenszky család levéltára. — 163. 1799. II. 15. Bécs. I. Ferenc megerősíti a Verbóczi Domcsó családnak 1592. IX. 5-én Rudolf által adományozott címeres levelet. Az Orsz. Levéltár által 1912. IX. 3-án hitelesített másolat. — 164. 1801. VII. 31. Bécs. I. Ferenc címeres levele Karátsonyi Constantin és családja részére. A sátoraljaújhelyi közjegyző által 1907. X. 18-án hitelesített másolat. — 165. 1805. IV. 26. Bécs. I. Ferenc a Mihalovics családnak az «Oraviczai és Görtsönyi» előnevet adományozta. Eredeii. — 166. 1807. VII. 17. Bécs. I. Ferenc címeres levele Sényi István és családja részére. A szombathelyi közjegyző által 1911. VIII. 25-én hitelesített, festett címerképpel ellátott másolat. Sényi család levéltára. — 167. 1811. III. 5. Eger, Heves és Külső-Szolnok vármegyék nemesi igazolványa Erdélyi Tamás részére hivatkozással a Rákóczy György által 1648. XII. 4-én Gyulafehérvárott az Erdélyi

család részére adományozott címeres levélre. Eredeti. — 168. 1821. VI. 28. Bécs. I. Ferenc címeres levele Pfantzelt Antal részére, kinek egyben megengedi, hogy nevét Pántzély-ra változtassa, és a Tomesti előnevet is adományozza. Eredeti és fénykép Podhradszky család levéltára. — 169. 1824. I. 10. Bécs. I. Ferenc címeres levele Birly Flórián Ede és családja részére. Pest város törvényszéki jegyzői hivatala által 1868. VI.19-én hitelesített másolat. Rosty család levéltára.— 170. 1860. IV. 30. Trient. Gaál Lajos altábornagy címerének tervezete. Egyszerű németnyelvű leírás. — 171. 1863. IX. 27. Schönnbrunn. I. Ferenc József Sényi Gábornak a «Nagyunyomi» előnevet adományozza. A szombathelyi közjegyző által 1899. IV. 22-én hitelesített másolat. Sényi család levéltára. — 172. 1865. I. 3. Bécs. I. Ferenc József bárói diplomája Jeszenszky János és családja részére. Eredeti. Báró Jeszenszky család levéltára. — 173. 1869. VII. 13. Laxenburg. I. Ferenc József címeres levele Gyömrőy Vilmos részére. Eredeti. — 174. 1871 VIII. 3. Bécs I. Ferenc József grófi diplomája Lónyay Menyhért részére. Eredeti. — 175. 1882. II. 19. Bécs. I. I. Ferenc József címeres levele dr. Láncz Nándor részére. Eredeti. — 176. 1907. XII. 11. Budapest. Gróf Andrássy Gyula belügyminiszter igazolja Pujoni Pataky Ferenc Miksa nemességét. Másolat. Pataky család levéltára. — 177. 1909. VIII. 18. Budapest. Gr. Andrássy Gyula belügyminiszter igazolja Tóth Kádár Vilmos nemességét. Eredeti festett címerképpel. — 178. 1909. X. 17. Bécs. I. Ferenc József címeres levele Pujoni Pataky Ferenc Miksa részére. Eredeti és másolat. Pataky család levéltára. — 179. 1910. IV. 27. Pujoni Pataky Ferenc Miksa felségfolyamodványa előnevének és címerének unokaöccsére való kiterjesztéséért. Pataky család levéltára. — 180. 1910. III. 5. Pataky Ferenc Miksa címeres levelének kihirdetése Krassó Szörény vármegye közgyűlése előtt. Eredeti. Pataky család levéltára. — 181. 1914. IV. 9. Bécs. I. Ferenc József címeres levele a Szádeczky-Kardoss család részére. Másolat. Csatolva a címerkérő folyamodvány másolata. Szádeczky-Kardoss család levéltára.

B) *Külföldi címeres levelek.*

182. 1429. V. 12. Pozsony. Zsigmond birodalmi címereslevele a Kölkedy család részére. Eredeti. — 183. 1429. VII. 8. Zsigmond császár Freytag Miklós eddigi címerét megváltoztatja. 1912. X. 23-iki hiteles másolat. — 184. 1434. V. 17. Ulm. Zsigmond császár címeres levele Lorberer Hans részére. Eredeti. Lorberer család levéltára. — 185. 1570. IX. 7. Speyer. Miksa császár bárói diplomája és címermegerősítése Junckher Ferenc és Erhardt testvérek részére. 1777. VI. 21-én Münchenben hitelesített másolat címerképpel. — 186. 1573. V. 2. Bécs. Miksa császár címeres levele Lorberer Burckhardt részére. Eredeti. Lorberer család levéltára. — 187. 1592. V. 4. Prága. II. Rudolf császár címeres levele De Negro Péter, Bernát, Lajos, Tranquil és József részére. Eredeti. — 188. 1610. I. 22. Prága. Rudolf császár címeres levele Lorberer Burckhardt és Konrád részére. Eredeti. Lorberer család levéltára. — 189. 1620. I. 4. Bécs. II. Ferdinánd címeres levele Scheuchenstul János, György részére. Egyszerű másolat. — 190. 1624. III. 20. Bécs. II. Ferdinánd címereslevele Capuano Marcellus részére. 1790. IX. 2 29-én Gyulafehérváron Capuano Alajos katonai orvos által készített másolat. — 191. 1664. V. 7. Regensburg. Laffert Jeromos, György, Frigyes és Boldizsár nemesi diplomája alapján készített címerleírás. 1896. I. 30-án Bécsben készített hiteles másolat. Jeszenszky család levéltára. — 192. 1730. XII. 20. Bécs. VI. Károly birodalmi címeres levele a Staader család részére. Eredeti. — 193. 1742. XI. 17-én Bécsben Giczini Halama Fülöp Henrik részére kiadott bárói diploma alapján készített címerleírás. 1896. I. 31-én Bécsben hitelesített másolat. Jeszenszky család levéltára. — 194. 1770. VII. 19. Bécs. Mária Terézia lovagi rangra emeli Gaidler Józsefet, címert és a «Wolfsfeld»-i előnevet adományozza. Eredeti. — 195. 1779. V. 8. Bécs. Mária Terézia lovagi diplomája Stettenhoffer Joákim részére. 1911. IV. 10-én hitelesített, festett címerképpel ellátott másolat. Sényi család levéltára. — 196. 1786. XII. 11. Bécs. II. József lovagi diplomája Baratta András részére. 1914. II. 28-án hitelesített, festett címerképpel ellátott másolat. Sényi család levéltára. — 197. 1789. VII. 27. Bécs. II. József címeres levele Rotschönbergi Paar András részére. Az osztrák belügyminisztérium által 1911. IV. 11-én hitelesített másolat. — 198. 1790. VI. 28. Bécs. II. Lipót lovagi diplomája Rarrel Ferenc részére. 1913. IV. 2-án hitelesített, festett címerképpel ellátott másolat. Sényi család levéltára. — 199. 1791. V. 16. Bécs. II. Lipót birodalmi bárói diplomája Bideskuty Zsigmond részére. Eredeti. Bydeskuty család iratai. — 200. 1792. A Lingh család címerének leírása. Egyszerű, XIX. századi kiirás az eredetiből. — 201. 1839. VIII. 18. Bécs. I. Ferdinánd császár címeres levele Miksburgi Mjk Ferenc részére. Eredeti. — 202. 1852. VIII. 30. Bécs. I. Ferenc József osztrák nemesi levele Granzow-i előnévvel Koller Xaver Ferenc részére. Eredeti. Báró Jeszenszky család levéltára. — 203. 1860. II. 13. Bécs. I. Ferenc József osztrák bárói diplomája Jeszenszky Miklós részére. Eredeti. Báró Jeszenszky család levéltára. — 204. 1873. V. 31. Bécs. I. Ferenc József bárói diplomája Baratta Károly részére. Festett címerképpel ellátott, 1914. II. 28-án hitelesített kivonatos másolat. Sényi család levéltára.

INHALTSÜBERSICHT.

KARÁCSONYI JOHANN. Wer erbaute das erste Prämonstratenser Kloster in Ungarn? Die Gründung des ersten Prämonstratenserklosters in Ungarn wurde allgemein dem König Stephan II. zugesprochen und in die Zeit um 1130 gesetzt. Als erstes Kloster wurde das in Várad-Előhegy betrachtet, auf Grund des Anhanges der Statuten der Synode zu Esztergom 1629, worin Erzbischof Peter Pázmány die in Ungarn blühende Klöster aufzählt. J. Pauler unterzog in seinem grundlegenden Werk über die Árpáden diese Annahme einer scharfen Kritik, und kam zu dem Resultat, dass die Ansiedelung des Prämonstratenser Ordens in Ungarn auf die Zeit um 1150 anzusetzen sei und das erste Kloster des Ordens sich in Garáb, Komitat Nógrád befand. Als Gründer komme ein gewisser Mendinus Propst von Székesfehérvár in Betracht. Karácsonyi akzeptierte in seiner Kirchengeschichte Ungarns (1906) diese Feststellungen Pauler's, ohne sich über die Person des Stifters eingehender zu äussern. Vorliegende Abhandlung unternimmt den Versuch die Person des Mendinus zu bestimmen. Vf. weist nach, dass der Name Mendinus auf Schreibfehler beruht und als Micudinus zu lesen sei. Micudinus stammte aus der Familie Dobokay, die ihren Ursprung auf das Geschlecht Kökényes-Radnót zurückführt. Er bekleidete wahrscheinlich 1160—1176 die Würde eines Propstes von Székesfehérvár, im letzteren Jahre wurde er Bischof von Győr.

In die Zeit 1168—1172 fällt seine Reise nach Frankreich, beziehungsweise Lotharingen, auf der er mit dem Wirken der Prämonstratenser näher bekannt wurde und bewog den Abt von Valro, dass er mehrere Mönche nach Ungarn in das Kloster zu Garáb sende. Die Gründung des Klosters fällt daher in die Zeit um 1170, jedenfalls aber vor 1176, also in die Zeit König Stephan III.

HOFFMANN EDITH. Ein unbekanntes Porträt König Wladislaus II. Das Porträt befindet sich auf der Urkunde Wladislaus II. vom 8. Mai 1507, worin der König der Prager Kleinseite das Recht verleiht in dem Stadtsiegel das Bild des Königs zu führen. Dadurch erhöht sich die Zahl der Porträts des Königs auf sieben. Das älteste ist das des Votivbildes der Wenzeslaus-Kapelle zu Kuttenberg (1497), dann folgt das Bild im Dom zu Prag. Diese beiden Bilder stellen den König mit bärtigen Antlitz dar. Auf den Porträts von 1506 an erscheint das Antlitz bartlos, so auf dem Wappenbilde der Familie Pethő de Gerse (1507), auf dem Bild des Bernhard Strigel (Original Ernst-Museum, Budapest) auf dem bisher unveröffentlichten Bild des Wiener Kunsthistorischen Museums und auf dem Hochzeitsgemälde Dietrichstein-Rottel im Museum zu Graz. Das hier besprochene Bild — das älteste bartlose — ist wahrscheinlich das Werk eines Prager Miniators, trotzdem die Urkunde in Ofen ausgestellt wurde. Dies lässt sich aus der Ausführung des Bildes folgern, das in gotischem Stil gehalten ist, während die in dieser Zeit verliehene ungarische Wappenbilder — so auch das Pethő'sche — die Einwirkung der italienischen Renaissance deutlich erkennen lassen. Königsporträts in ungarischen Wappen sind äusserst selten, aus der Zeit vor 1526 kennen wir ausser dem Pethő'schen, noch eines, das Porträt Ludwig II. aus dem Jahre 1521 in dem Wappen der Familie Bichkei, worin der König auf Pferde, dem Jagdsport obliegend, dargestellt ist, doch sind die Gesichtszüge des Königs sehr schwer zu erkennen, da das Wappen in kleinem Masstab gehalten ist. Auf den Reichwappenbriefen der späteren Zeiten kommt das Porträt des Herrschers öfter vor, so z. B. auf dem Wappen der Familie Röringer 1635 (Original im Archiv des Nat. Museums, Budapest).

SULICA KONSTANTIN. Der Wappenbrief der Familie Kozma von Leveld. Die Verleihung des Wappens erfolgte 18. April 1535 durch König Ferdinand I. Das Wappen ist eines der wenigen redenden Wappen, die wir in der ungarischen Heraldik kennen. Die Buchstaben sind dem Namen des Hauptserwerbers Klemens Kozma entnommen. Die Verleihung fällt in die Zeit, da Ferdinand noch nicht allein anerkannter Herrscher Ungarns war und weist daher in seiner Ausführung noch die Einwirkung der italienischen Renaissance auf. Später, nach 1540, verschwinden die Spuren der italienischen Re-

naissence in den ungarischen Wappen und weisen diese mehr oder minder den deutschen heraldischen Stil auf. Der Wappenbrief enthält auch die Verleihung der Steuerfreiheit für das Familienhaus in Pápa, und ist daher auch für die Topographie der Stadt von Interesse.

Tóth Ladislaus. Der Bericht des Nuntius Garampi über die Durchführung der Gregorianischen Kalenderreform im Reich. Behandelt auf Grund des Garampi'schen Berichtes, die Schwierigkeiten, die sich im Reich um die Durchführung der Reform ergaben. Während in Ungarn die Reform auf Wunsch des Königs bereits durch G. A. XXVIII. 1588 inartikuliert wurde und auf ungarischem Gebiet bereits 1625 die letzten Spuren des alten Kalenders verschwinden, stiess die Durchführung der Reform im Reich auf ernstere Schwierigkeiten, da sich die protestantischen Stände der Reform des Papstes widersetzten, in der sie religiöse Motive und eine Machtfrage erblickten. Vf. skizziert in grossen Zügen die Schwierigkeiten, die der Durchführung der Reform entgegentraten und die erst 1776 mit Einführung des sogenannten Reichskalenders endeten. Der Bericht Garampis wird nach dem Text des Vatikanischen Archivs veröffentlicht.

MISZELLEN.

Keresztes Koloman. Petrus Pázmány und das Geschlecht Hont-Pázmán. Weist auf Grund einer Urkunde des Palatins Laurentius Héderváry J. J. 5. Juni 1437 nach, dass Petrus Pázmány tatsächlich aus dem Zweige Panasz des Geschlechtes Hunt-Pázmán stammt, wie dies schon Johann Karácsonyi in seinem grundlegenden Werk über die ungarischen Geschlechter vermutete.

Keresztes Koloman. Beiträge sur Abstammung der Ursula Kanizsay. Ergänzt die Abstammung Ursula Kanizsay's der Gemahlin Thomas Nádasdy's, deren Genealogie die bisher erschienenen genealogische Handbücher lückenhaft zusammenstellten. Insbesonders werden die Angaben Anton Pór's berichtigt, der gewisse Daten der durch ihn benützten Urkunden übersah und dadurch zu falschen Schlüssen kam. Auf Grund zweier Dokumente von den Jahren 1524 und 1533 stellt nun Vf. die richtige Genealogie der Ursula Kanizsay zusammen.

Fekete Nagy Anton. Beiträge zur Geschichte des Archidiaconus von Küküllő, Johann Apród und seiner Familie. Veröffentlicht Regesten aus den Beständen des Archivs des Nat. Museums zur Geschichte Johann's de Küküllő aus den Jahren 1335—1393. Die Regesten geben näheren Aufschluss über das Wirken des Johann's von Küküllő in Italien, sowie nähere Angaben über Geburts- und Todesjahr desselben. Auf Grund dieser Daten wäre Johann um 1320 geboren, während sein Tod in die Zeit vom 15. Sept. 1393 bis 8. Februar 1395 fällt.

LITERATURBERICHT.

Sussidi per lo consultazione dell' Archivio Vaticano. Vol. I. Von *B. Iványi.*
P. Bruno Katterbach : Specimina supplicationum Pars I. Von *B. Iványi.*
A. Gárdonyi : Geschichte der historischen Hilfswissenschaften. Von *A. Fekete Nagy.*
Temistocle Bertucci : I titoli nobiliari e cavallereschi pontifici. Von *L. Tóth.*
Felix Hauptmann : Das Dominikanerwappen. Von *L. Tóth.*

Mitteilungen der Archivsabteilung der Landes Széchenyi-Bibliothek des Ungarischen National-Museums. Teilt das Verzeichnis der neuerworbenen Wappenbriefe mit.

A SZENTGYÖRGYI ÉS BAZINI GRÓFOK BIRTOKAINAK KIALAKULÁSA.

I.

A grófok közös birtoklása.

A Szentgyörgyi és Bazini grófok a német eredetű Hunt-Pázmán nemzetségből származnak. A nemzetség ősei a krónika szerint már Szent István alatt költöztek hozzánk és mint az ő hű támaszai szép birtokokat kaptak tőle.[1] Hogy ennél a családnál mikor következett be a nemzetség alágakra válása, azt nem lehet pontosan megállapítani, minden valószínűség szerint már II. Endre előtt, mert II. Endre alatt az alágak ősei hivatalokat viselnek és az oklevelek alig egy-két esetben említik fel a Hunt-Pázmán nemzetséghez való tartozásukat, közös ténykedésükre pedig példát nem találunk.

Nemzetségi birtokaikról az oklevelek hiánya miatt nem sokat tudunk. Ezek Nyitramegyében lehettek és bizonyára ilyen volt Gyarak, azután a mai Nyitra-Berencs (Megered), amelynek az eladásába a többi nemzetségbelivel beleegyeztek 1247-ben.[2] Ellenben az osztozkodás után nagyon gyorsan gyarapodtak birtokaik.

Valamint a kor többi birtokszerzői, úgy ők is korán felismerték ennek az útját. Ott vannak ők is a királyi udvarban, az ő környezetében, elkísérik hadjárataira, nagy buzgalommal segítenek neki az ország kormányzásában. Első tagja a családnak, akiről Karácsonyi kimutatja, hogy az a Cseklészi-ág őse is,[3] még minden bizonnyal az osztozkodás előtt megy a királyi udvarba és utódait állandóan ott találjuk a király környezetében hívei között. I. Tamás 1202-ben Imre királlyal hősiesen küzd a Morava melletti csatában a bolgárok ellen[4] és ezek után, mint kipróbált hívét, a nyitrai ispánság élére állítja.[5]

Tamásnak két fia I. Sebus és I. Sándor Endrének már herceg korában hű támaszai, párthívei voltak, különösen mikor Imre bebörtönöztette, akkor mutatták ki iránta nagy ragaszkodásukat.[6] Mikor a trónra jutott, főpohárnoknak tette őket, majd Sebus elnyerte a nyitrai ispánságot.

I. Tamás már Imrétől hatalmas kiterjedésű erdőséget kap: «Keykus»-erdőt és ehhez Endre a szatmári vártól elszakított «Fenteus» erdőséget adja 1231-ben.[7] Ma eme területeken Nagybánya és Felsőbánya áll Szatmár megyében 32 faluval.[8]

1208-ban megkapja a pozsonyi vártól elszakított Bazint, ahonnan nevezték is magukat ezután.[9] Talán még ez előtt neki adja a király a nyitramegyei Zakolczát, amely teljesen műveletlen és néptelen föld volt. Tamás fiai azonban még atyjuk életében megkezdték a benépesítését és 1217-ben Endre újra bevezetteti őket a birtokba.[10] Ma Szakolcza város és 8 falu foglalja el ezt a területet.[11]

Tamás fiait a király mindjárt trónrajutása után jutalmazza a már említett nagy szolgálataikért. Sándor comesnek 1206-ban a pozsonymegyei Csütörtököt adja, «tali scilicet proprietate, quod nec rex, nec comes Posoniensis, nec etiam

[1] A család története megtalálható Wertner Móric munkájában: «Die Grafen von St. Georgen und Bösing.» Genealógiája kritikát igényel.

[2] H. O. VII. 35.

[3] Karácsonyi János: A magyar nemzetségek. II.

[4] Wenzel XI. 230.

[5] Fejér III. 2., 465.

[6] Fejér III. 1, 173.

[7] Wenzel XI. 230.

[8] Karácsonyi i. m. 218. l.

[9] Fejér III. 2, 465.

[10] Fejér III. 1, 199.

[11] Karácsonyi i. m. 217. l.

Faristur aliquid iuris in habeat,»[12] és hogy a proprietas teljes legyen, 1217-ben neki adja a «tributum forit,» a csütörtöki vámot is.[13] Testvére, Sebus pedig a Bazinnal határos Szentgyörgyöt kapta 1209-ben, mint főpohárnok, amelynek tartozékai voltak Cseklész, Ivánka, «Castellan» és Eberhard. Az adománnyal együtt felruházza a helyet vásártartási joggal is, ami az első ilyenmű adomány világi nagybirtokosnak.

Azonkívül az itt lakó népeket felmenti minden közteher alól és a vásár vámját is Sebusnak ajándékozza.[14]

1212-ben Rozvádot kapja Trencsén megyében, amely két ekényi volt, valamint trencséni várhoz tartozó négy eke terjedelmű «Grad»-ot.[15]

A nyitramegyei Kosztolány adományozása még 1213 előtt történt, mert Endre 1216-ban új pecsétjével erősíti meg.[16] Ugyanígy megerősíti a következő évben Sebust a nyitramegyei Szőllős és Gyarak birtokában.[17]

Sebus és Sándor, amint látjuk, fáradhatatlanok voltak a birtokszerzésben, ami csakhamar összeütközésbe hozta őket az ifjabb királlyal, Bélával. Azonban Endrének olyan hatalmas párthívei és befolyásos tanácsadói voltak, hogy Béla velük szemben nem boldogul, mert Endre egyszerűen megsemmisítve testvére határozatát, újra visszaadja nekik az elvett birtokokat: Fenteus és Keykus erdőséget, valamint a már régen Sándor comesnek adományozott «Cozma», «Hablan», «Myzlen», Bazin és Konyha helységeket, a Sándor által vett Detrekőcsütörtököt és Malaczkát, szintúgy a Sándornak adott «Cholchona»-t és «Chokol»-t.[18] Az első három birtok, amint Bazin és Szentgyörgy határjárásából kitűnik, ezek között feküdt, a többiek a Kis-Kárpátokon túl feküdtek.

Bepanaszolták Sebust a pozsonyi várjobbágyok, hogy az ő földjükből jogtalanul használ 150 holdat Geszt villában, mivel azonban Sebus megesküdött, hogy eme földet «iure hereditario» élvezi, Béla neki ítélte oda még három eke várfölddel együtt.[19]

A grófok birtokszerzése tehát mindjárt a család első tagjai alatt Endrének ismeretes bőkezűsége folytán hatalmas arányokat öltött. És ha az eddigiekből vizsgálni akarjuk, hogy hogyan indul meg a birtokaik kialakulása, azt kell mondanunk, hogy a királyi adomány az a tényező, amely ezeknek alapját megveti. Ezt azonban nem érdemtelenül szerzik és nem azért, mert a közhatalom gyenge, hanem szolgálataikkal, amelyekkel a királyt és hazát segítik. Szolgálatokkal szereznek érdemet a nagy adományokra, aminek fentebb beszélő bizonyítékait soroltam fel. A baj ebben a közhatalom részére csak az volt, hogy ezek az adományozások szinte mértéktelenül folytak és mivel ezekkel rendesen immunitások is jártak, az illető terület közjogilag is kiesett a király hatalma alól. Ez a dolog pedig alapjaiban támadta meg a patrimoniális királyságot és annak a rombadőlését a gyenge királyi hatalom teljesen elősegítette és megvetette az alapját a későbbi fejlődésnek, amely az örökös grófságokra és nem egyszer az ú. n. «kiskirályságokra» vezetett.[20]

Látjuk ennek példáját az előbb felsorolt adományozásoknál. Csütörtökben minden a királyt megillető jogot, közötte a legfőbbet, a bíráskodás jogát is Sándornak adja, szintúgy van Szentgyörgynél, az egész királyi jövedelem a megadományozott kezébe került. A jogoknak ez az átruházása persze amennyire ártalmas volt a királyi hatalomra, olyan mértékben elősegítette a földesúri hatalom fejlődését, a territóriumok képződését. Az alapot erre az ősök megteremtették, az

[12] Fejér III. 2, 464.

[13] Wenzel XI. 143.

[14] Fejér III. 1, 73. «Quod super populum in illis commorantem nullus collectionem ponderum sive liberos denarios, quamdiu vivimus de cetero præsumat exigere: nec etiam ad parandas indagines ulla fossata seu vero ad aliquod negotium Castrense ire constringantur.»

[15] Fejér III. 1, 124.

[16] Wenzel XI. 135.

[17] Fejér III. 1, 201.

[18] Wenzel XI. 230.

[19] Fejér III. 2, 262.

[20] A nagybirtok kezdeteit, a birtokszerzés módjait Ágoston Péter: «A magyar világi nagybirtok története» c. munkájában (A nagybirtok szerzésmódja 30 és köv. lapok) teljesen tendenciózusan állítja be, amikor az érdemet, a királyi szolgálatot e tekintetben elveti és mint egyetlen tényezőt az erőszakot hozza fel, t. i. aki erősebb, az szerez több birtokot! A vonatkozó okleveles anyag gondos és kimerítő áttanulmányozása után ez az állítás nem fogadható el és teljességgel bizonyíthatatlan. Igenis a «iustum servitium» volt az a tényező, amely az egyes adományszerzőknél leghatékonyabban működött közre, ezt mutatja nekünk a Szentgyörgyi és Bazini grófok birtokainak kezdete és ez vonul végig azoknak egész kialakulásán, mint a királyi adomány útján való birtokszerzés egyetlen módja.

utódok az ősök szellemében ezen hűen tovább építettek.

IV. Béla a megindult fejlődést meg akarta akasztani azáltal, hogy a régi és jogtalanul elfoglalt, valamint a fölöslegesen adományozott várbirtokokat a tulajdonosaiktól visszavette, miáltal a régi várrendszert akarta visszaállítani. Ez volt a terve még a tatárvész elvonulása után is, azonban csakhamar belátta, hogy terveit nem tudja megvalósítani. Egyrészt, mert az urakat már érintette a nyugati fejlődés szellője és a szerzett nagy birtokaikról nem szívesen mondottak le, sőt zúgolódtak Béla ellen, másrészt pedig a nagybirtokos családokra az ország védelmében feltétlenül szüksége volt, mert a várszerkezet ekkorra már teljesen leromlott. Megbékélve tehát a fejlődés menetével, felhagyott terveivel, sőt az elvett birtokokat is mind visszaadva, maga is adományozott.

Így visszaadta I. Sándor fiainak is a tőlük elvett Bazint és Szakolczát 1256-ban, miközben felsorolja azokat a nagy szolgálatokat, amelyekkel azt kiérdemelték,[21] t. i. megvédték és megtartották a vész után Pozsony megyét a trónkövetelő Frigyessel szemben. Bátran harcoltak a Sajó menti csatában is, I. Kozma csaknem halálossá vált sebet kapott, ezután pedig egy ideig a király mellett volt bujdosásában is.[22] Ettől kezdve egész uralma alatt hűen támogatták IV. Bélát, amiért bizonyára kaptak is tőle adományokat, azonban ilyeneknek emléke oklevelekben nem maradt fenn.

A Béla uralma után bekövetkezett nagy anarchiában a grófok nem vettek tevékeny részt, visszahúzódva éltek birtokaikon és azok berendezésével, igazgatásával töltötték idejüket. Bizonyára nem érezték akkor még elég erősnek magukat a többi egymással küzdő hatalmasokhoz képest, a mi érthető is, mert az adományok között voltak gyepün túli területek is, néptelenül és műveletlenül. Váraikat — bár már voltak, — még ebben az időben építhették, ami pedig nagyon fontos szerepet játszott és mindezekhez hozzájárult, hogy birtokaik a külföldi trónkövetelők túlkaápsai miatt nagyon sokat szenvedtek, sőt Szentgyörgy és Bazin várakat a németek el is foglalták tőlük, tehát erejüket ezek védelmére kellett szentelniök.

Ez alatt az anarchia alatt rendezték ők be birtokaikat. Elsősorban várakat építenek Szentgyörgy- és Bazinban, amelyek még 1270-ben egyszerű possessiok,[23] de 1295-ben már várak állanak rajtuk.[24] 1279-ben betelepítik Szt. Györgybe az ágostonrendi remetéket, kijelölve nekik két kúriát a hozzátartozó két szőlővel s egyéb haszonvételi forrással. Kolostoruk egyszersmind asylumul is szolgál.[25]

E kor uralkodó vonása, a hatalmaskodás, őket is jellemzi, amely azonban náluk most még csak jövedelmük fokozására szolgál. A várak építése és a nyugati becsapások, pusztítások által megcsappant jövedelmeiket ezáltal igyekeztek fokozni. Az esztergomi érsek, a harcias Lodomér tizedeit lefoglalták, birtokait pusztították, miáltal 3000 márka kárt okoztak neki, ami hatalmas összeg volt. Lodomér kénytelen volt 300 márka kártérítéssel megelégedni, aminek fejében Gyarakot engedték át neki örök birtoklásra.[26]

Pörösködnek a nagyszombati polgárokkal is, akik kiterjedt szőlőművelést űznek a birtokaikon és igyekeznek tőlük a lehető legnagyobb bért kicsikarni.[27] Ez a törekvés különben végighúzódik a grófok egész életén és egyik a másikra szinte tradicióként hagyja.

Az idők nagyon kedveztek törekvéseiknek és az Árpád-kor végére, két emberöltő alatt az ország nagybirtokos családai közé emelkedtek és megteremtették mindazon feltételeket, amelyekre támaszkodva, a következő korokban elhatározólag szóltak az ország sorsába. Egyik ilyen feltétel, hogy birtokaik középpontjában várakat építettek, amelyek biztos védelmet nyujtottak, a másik pedig az a birtokaikon élő nagy tömegű nép, amellyel feltétlenül rendelkeztek, hiszen, — amint láttuk, — a király az adománylevelekben ezek fölött is teljes hatalmat adott nekik az immunitás folytán. Mivel pedig birtokaik között a legtöbb várbirtok volt, az ezen élő népek s közöttük sok szabad került hatalmuk alá, akik ekkor már semmi tényleges jogvédelemben nem részesültek, tehát így sülyedtek, azonban nem a jobbágyok közé, hanem az úr birtokán fejlődő familia tagjaivá. Ez a familia szaporodott a vérségi kötelék felbomlásával. Azok a nemzetségek, amelyek az ő

[21] Fejér IV. 2, 388—393.

[22] Fejé IV. 1, 390.

[23] Fejér V. 1, 46.

[24] Fejér VI. 1, 353.

[25] Fejér VII. 5, 446.

[26] Knauz II. 223.

[27] Wenzel VIII. 305; XII. 571.

szállásbirtokaikat művelték csak s többet nem szereztek, az osztozkodás után teljesen elhalványultak s a belőle kiszakadt tagok olyan kevés birtokkal rendelkeztek, hogy abból megélni nem tudtak, kénytelenek voltak tehát szolgálatba állni. Ez a körülmény nagyban közreműködött a földesúri familia kifejlődésénél.[28]

Ez a familia ekkor főleg harci célokat szolgált, birtokkezelői és procuratori minőségben még nem igen találkozunk velük. Amit azonban megmagyaráz az a körülmény, hogy az ország kormányzásában nem vettek részt és így maguk ügyeltek fel birtokaikra, tehát nem volt szükség akkora kezelő személyzetre.

II.

A birtokok első felosztása.

Az Árpádok kihaltával a család birtoktörténetének is lezárul az első és fontos korszaka. A szép birtokot, amit királyi adomány folytán szereztek, osztatlanul élvezték, a jövedelme közös volt. A testvérek jól megegyeztek egymással, semmi viszályról közöttük nem tudunk és ez is egyik oka annak, hogy birtokaikat minden zökkenő nélkül tudták igazgatni és fejleszteni.

Az Anjou-kor elején Károly uralma alatt mindössze két testvér él, II. Sebus és I. Péter, akik azonban többé már nem tudnak megegyezni az osztatlan birtokon, fölüti közöttük fejét a viszály és létrehozza az első osztozkodást.

Ilyen osztozkodás volt ugyan már előbb is, 1216-ban Tamás comes halála után,[29] azonban ez nem szoros értelemben vett osztozkodást jelentett, hanem inkább csak a kezelés megosztását, hogy a közös jövedelem annál nagyobb legyen. Itt nem volt a testvérek között semmi ellentét, ellenben Sebus és Péter osztozkodását éppen ez a körülmény, az egyenetlenkedés idézte elő és siettette. Sebus rossz gazda volt, birtokaival nem törődött, de mégis költekező módon élt, ami testvérviszály okozója lett közte és szerényen élő testvére között. Azt mondja egy 1334-iki oklevél, hogy a konyhára, ruházatra és egyéb szükséges dolgokra való kiadások miatt különítették el háztartásukat és ezzel együtt birtokaikat is.[30] Itt bizonyára a nyugati, finomabb ízlés és kényelem meghonosodása érezteti hatását, aminek főleg — úgy látszik — Sebus hódolt be. Persze a főúri birtokon lévő terménygazdálkodással ez nem fért meg, a földnek és a munkaerőnek kihasználása eme nyugati áramlatra még nem érett meg és ha valaki mégis e szerint akarta berendezni életét, rendesen vagyoni romlásával járt.

Még egy körülmény járult ehhez hozzá, t. i. Sebus, talán éppen azért, hogy életmódjához pénzt szerezzen, sokat hatalmaskodott, azonban amint az Anjouk uralma megszilárdult, I. Károly igyekezett a rendet helyreállítani, amelynek Sebusra az a következménye lett, hogy nem tudván a bírságpénzeket kifizetni, mindinkább eladósodott, mert kénytelen volt jövedelmeit zálogba adni. Testvére, Péter, fizetett ki helyette Pál országbírónak 100 márkát, amiért Csütörtökben levő részét zálogosította el neki.[31] Ipja, Dancs zólyomi főispán pedig 500 márkával fej- és vagyonvesztés büntetéséből váltotta ki, akinek ezért összes hegyjogát, Sumberg birtokkal együtt zálogosította el.[32]

Az egyenetlenkedés a testvérek között mindjárt a század elején megkezdődött és csaknem egész életüket betöltötte. Sebus anyja és barátai, látva a helyzetet, azon igyekeztek, hogy az osztozkodás minél hamarabb megtörténjék és közbelépésükre háztartásukat és lakásukat a testvérek el is választották. Péter kapta a szentgyörgyi házat és fekvőségét, Sebus pedig a bazinit.[33] Sebus megígéri ekkor, hogy három éven belül összes birtokaikat fel fogja osztani. Ezután azonban mintha Sebus odázni akarná az úgyis kikerülhetetlen osztozkodást, megbékélt testvérével, ami persze nem sokáig tartott és 1333-ban felosztják a csallóközi Csütörtököt. Péter kapja a keleti részt, Sebus a nyugatit, a piacot pedig úgy osztják meg, hogy Péter részén állatokat, állati termékeket, gabonát stb., Sebus részében pedig ipari cikkeket, bort, fát, faárukat áruljanak.[34] Ez már

[28] Erre az egész folyamatra l. Szekfű Gyula : Serviensek és familiarisok.

[29] Fejér III. 1, 176.

[30] «divisionem quandam suarum possessionum inter se ordinaverunt suarum racione expensarum separatim habendarum et aliorum etiam coquine ac vestibus necessariorum» . . . Anj. Okmt. III. 74.

[31] Anj. Okmt. III. 456.

[32] Anj. Okmt. III. 151.

[33] Anj. Okmt. I. 475.

[34] Anj. Okmt. III. 42.

fontos lépés volt a felosztásban, mert főleg a piac sokat jövedelmezett Csütörtökben.

A következő évben Bazint és Szentgyörgyöt újra felosztják egymás között, hangsúlyozva, hogy ez nem «perpetua divisio»,[35] amit hosszas vajudás után 1343-ban tudtak végre véghezvinni, amikor már annyira feszül közöttük a helyzet, hogy a király nagyjai elé viszik ügyüket és csak ezek közbelépése tudja a két testvért megegyezésre bírni. T. i. Sebus ekkora már teljesen el volt adósodva, jövedelmei nagyrészt zálogban voltak és Péter az osztozkodásnál nem akarta megfelezni Sebus zálogait és adósságát. A király nagyjai békéltetésére azonban Péter végre is elvállalta, hogy a Dancsnak elzálogosított hegyjog-veszteséget hajlandó ő is viselni, megosztani, de a többi Sebus által elzálogosított birtokok az ő részébe mennek át, ha valaki ki nem váltja az osztás napjáig, szeptember 8-ig.[36]

Az osztás azonban elhúzódott a következő év május 1-re és ekkor Bazin-vár, «Sumberg» és «Wyfalw» villák és Szőlős birtok Sebus tulajdonába mentek, Szentgyörgy-vára «Ziky» és «Yuwand» villákkal Péteré lettek.[37] A Csallóközben Szemetet Sebus kapta, Eberhard Péternek jutott, a ménesen azonban nem tudtak megosztozni, mert Péter azt állította róla, hogy az teljesen az övé.

Július 1-én folytatták az osztást.[38] Elkülönítették hosszú vita után Szentgyörgy és Bazin határát, Csütörtökhely felosztása ismét nem sikerült, mert Sebus a Péternek elzálogosított részt csak abban az esetben volt hajlandó kiváltani, ha ez neki jut. Így itt maradt az előbbi helyzet és Sebus mulasztását csak késő utódai tették jóvá a század végén

Utolsónak maradt Csütörtökhely, amely miatt szintén nagy harc volt a testvérek között, míg Tamás országbíró elrendelte ennek is a felosztását 1353-ban. Magát a birtokot fel is osztották, azonban a két rész között nem tudott a felosztó káptalan határt húzni, mert az egész birtoknak határjárásra lett volna szüksége.[39]

Az eddig elmondottak foglalják magukba az első «perpetua divisio» történetét, amely a birtokviszonyok további alakulása szempontjából azért jelentős, mert ennek következtében a birtokszerzésben és a birtokok szaporításában egy szabadabb lehetőség állott elő. Nem volt többé a két testvér közös birtokhoz kötve, hanem mindegyik saját birtokát kezelte, a sajátját fejlesztette vagy apasztotta és hogy úgy mondjam, mindegyiknek külön gazdasága lévén, azt nagyobb energiával igyekezett elsősorban gyarapítani, azután kihasználni, amint ezt a két alág történeténél megfigyelhetjük.

1. Idősebb szentgyörgyi alág.

I. Péter, az alág alapítója rendezett vagyoni, birtokjogi viszonyok között élt és hogyha egész életét úgyszólván igénybe nem veszi a testvérével való viszálykodás, birtokait bizonyára nagy mértékben gyarapította volna. Amint láttuk, neki az osztozkodásnál egy nagy ménese volt, amit saját szerzeményének állított ; testvérének pénzt adott kölcsön és mikor Sebus elzálogosította Dancsnak a hegyjogát, hangsúlyozva tette a feltételek közé, hogy Péter csak harmadsorban, az ő fia után válthatja ki a jövedelmet Dancstól,[40] ami arra enged következtetni, hogy Péter könnyen ki tudta volna váltani, ha testvére neki erre a lehetőséget megadja.

Az osztozkodás után már Pétert is, de főleg az alág többi tagjait hosszú visszavonulás után ott találjuk ismét a királyi udvarban. A király környezetében vannak, elkísérik harcaiba és egyéb útjaira úgy Nagy Lajost, mint utódját Zsigmondot. Részt vesznek a galambóci csatában, majd a rigómezei ütközetben, idősebb Tamás Jodok morva őrgróf fogságába is esik. Tamás különben 1377-től kezdve állandóan közhivatalokat is viselt, kezdi mint nyitrai ispán, majd mint ujvári várnagy és tárnokmester Nagy Lajosnak kiváló híve, mint horvát-szlavon bán Mária királynő ügyét szolgálja rendületlenül s végre Zsigmond alatt mint országbíró fejezi be földi pályáját.[41]

Ilyen szolgálatokkal természetesen nagy érdemeket szereztek, amelyeket a királyok nem hagytak megjutalmazatlanul és hogy tényleg az érdemeket jutalmazták, az ebben az esetben is nagyon jól kitűnik. Tamás volt ugyanis az alág leg-

[35] Anj. Okmt. III. 74.
[36] Anj. Okmt. IV. 235.
[37] Anj. Okmt. IV. 272.
[38] D. L. 3606.
[39] Anj. Okmt. VI. 69.
[40] Muz. Törzsanyag. 1335.
[41] Ezeket az adatokat az adományoknál később idézendő oklevelekből vettem.

nagyobb birtokszerzője, aki t. i a közhivatalok viselésével erre magát legérdemesebbé is tette.

A birtokszerzésnek továbbra is fő tényezője a királyi adományozás és ebben a tekintetben az Anjouk is elég bőkezűek voltak. Azonban ők a nagybirtokból származható esetleges veszedelem ellen magukat körülbástyázták, hatalmukat megerősítették, ami lehetővé tette részükre az adományozást, sőt azt is, hogy a nagybirtokot szándékosan erősítsék. Ez hatalmukon csorbát nem ütött, ellenben egy erős birtokarisztokráciát teremtett nekik, amely feltétlen hívük volt és amely, amint Nagy Lajos alatt látjuk, dicsőséget hozott a magyar névre külföldön is, ahova ugyan privilégiumai értelmében nem volna köteles menni. Ennek az arisztokráciának tagjai a Szentgyörgyi és Bazini grófok is és mint ilyenek, birtokaikat és hatalmukat erősen gyarapítják.

1363-ban Lajos király I. Péternek és három fiának Csütörtökben ius gladii-t ad.[42] 1369-ben Eberhard birtokukból a Dunán szabad révet enged, de csak ekkor már néhai Péter három fiának és jobbágyaiknak, másoknak, akik áruikkal akarnak a szigetre bemenni, a pozsonyi révet kell használniok.[43]

Az osztásnál is szereplő Szőlőst idősebb Tamásnak és testvérének Jánosnak új adományként adja 1364-ben.[44] A terület teljesen lakatlan volt.

Ugyanilyen lakatlan birtokokat kapott Tamás másik testvérével, Péterrel 1377-ben, Kislévárdot és Gajárt[45]: akkor magyarul Öregháznak és németül hívták Gaywárnak. A két birtok útjában volt az akkori holicsi kereskedelmi útvonalnak, ami éreztette is hatását. A benépesítés nagyon gyorsan ment, amit mi sem mutat jobban, minthogy Lajos király három év mulva Gajárnak szerdai hetivásárt engedélyez.[46]

Az előbb említett évben kapják Trochmann német lovag hűtlensége folytán a királyra szállt «Zazlup» várat a tartozékaival, ami azonban nem volt sokáig a birtokukban, mert midőn idősebb Tamás Jodok fogságába esett, kénytelen volt a váltságösszeg fejében eladni eme várat a Kanizsayaknak.[47]

Tamás testvére, Péter, azon hű szolgálatokért, amelyeket Lajos királynak, majd Máriának, végül most Zsigmondnak tett, adományul kapja 1390-ben Borostyánkő királyi várat összes tartozékaival.[48]

Ugyancsak Zsigmond adja Tamás bánnak két évvel később a pozsonyi várhoz tartozó «Seemplÿer» királyi udvarnoki földet,[49] teljes tulajdonjoggal és a rajta lakó udvarnokok fölötti bíráskodással is. Ezt az egész területet egy földesúri kúriává, allodiummá alakította Tamás és amint a halála utáni osztozkodó levélből kitűnik, nagy gazdasági épületek voltak rajta istállókkal. Ma már nem létezik.

Ebben az időben kapta idősebb Tamás a csallóközi Torcs-birtokot is, azonban csak a pozsonyi káptalan bevezető jelentése maradt reánk 1395-ből.[50]

Mint odaadó párthívét, Lajos követül is alkalmazta Tamást. 1382-ben Morvaországba küldte követségbe, amely 1784 forintjába került Tamásnak és Lajos már előbbről is tartozott neki 1000 forinttal. Elzálogosította tehát neki ezeknek az adósságoknak a fejében «Csanak», «Sárfő», «Csataj»-t, a mai Felső- és Alsónyarasdot, akkor egyszerűen Nyarasdnak nevezve. Zsigmond pedig 1393-ban ezeket adományul adja Tamásnak.[51]

Megszerezte Tamás a csallóközi nagy kiterjedésű Fell-birtokot is. Átengedte t. i. ezért cserébe a morvaországi Göding-erősséget, amelyet neki Jodok morva őrgróf zálogosított el.[52]

Zsigmondnak ez a vár ugyanis nagy jelentőségű volt, mert a holicsi kereskedelmi útvonal erre ment keresztül Brünn felé, tehát így itt a kereskedőket megfelelően védhette.

A sopronmegyei Egyházasfalu, Keresztény és

[42] Fejér IX. 3, 345.

[43] Fejér IX. 4, 170. «ipsi et eorum heredes in possessione eorum Eberhard vocata in fluvio Danubii pontem seu navigium pro transvectantium commodo et utilitate in perpetuum tenere et servare possint et valeant.»

[44] D. L. 8320. «terram nostram regalem vacuam et habitatoribus destitutam Dornuk alio nomine Zeuleus... ab omni conditionaria servitute absolutam et exemptam.»

[45] D. L. 6432., 6582.

[46] D. L. 6747.

[47] D. L. 6475. Nagy: Sopron vármegye története. I. 512. E vár Csánki szerint a mai Oszlop vidékén keresendő.

[48] D. L. 7613., 7615., 7560.

[49] D. L. 7764.

[50] D. L. 8040.

[51] D. L. 7893. Csanak, amint egyéb oklevelekben is van említve, a bazini várhoz tartozó helység volt, de ma már nem létezik.

[52] D. L. 8454., 8640.

Bő falvakat a János-lovagok adták neki évi 100 forint cenzus ellenében, hogy mindaddig, amíg a rendhez hűek lesznek, úgy Tamás, mint utódai birtokolják.[53]

E nagymérvű adományok mellett egyéb úton is szereztek birtokokat.

Már az alág alapítója igényt emel az Ivánka mellett levő Papfa nevű birtokra a pozsonyi káptalannal szemben 1334-ben, azonban csak felét tudta megszerezni.[54]

Tamás testvérével, Péterrel, együtt vette meg 1250 forintért a csallóközi Pruckot (ma Hidas).[55]

Sebus utódaival karöltve átiratják II. Endre adománylevelét a távolfekvő «Keykus» és «Fenteus» erdőségről 1397-ben,[56] ami bizonyítja, hogy ez a hatalmas birtok még a kezükön volt. Sőt itt irtásokat is végeztek.

Idősebb Tamás vett egy házat Pozsony városában is és mivel a polgárok nem tudták megakadályozni, hogy a hatalmas főúr ott megvesse a lábát, egy kötelezvényt állíttattak ki vele, amelyben kötelezi magát, hogy a házat olyan jogon fogja bírni, mint minden pozsonyi polgár és a vele járó terheket «simili modo» fogja viselni;[57] úgy látszik azonban, hogy szépen megegyezett a polgárokkal, mert semmi panasz nem hangzik el a polgárok részéről.

A birtokok gyarapításának egyik módja, amely főleg később játszott szerepet, már ekkor kezdődött. T. i. a birtokaik között vagy azokhoz közel fekvő földeket igyekeztek megszerezni, ha szépszerével nem ment, némi presszióval, ami a későbbi nagy hatalmaskodásoknak mintegy megelőzője.

1382-ben Tamás meg akarja szerezni a Soprontól nyugatra fekvő Kertes és Nádasd helységeket, azonban prohibitio folytán ez meghiusult.[58] Szintúgy eltiltják a Kanizsayak Széleskút és Pordán megvételétől.[59]

A Csallóközben szeretnék birtokaikat kikerekíteni és erre irányul az egész harc, amit a bősi Ördög-család ellen folytatnak. Szeretnék t. i. megszerezni Bőst, Karcsát és Várkonyt. Szándékuk azonban nem sikerül.[60]

Az Anjouk alatt az ilyen törekvésekre, ha megpróbálták is, még korai volt az idő. Úgy I. Károly, valamint Nagy Lajos idejében a belső rend erős alapokon nyugodott és efféle túlkapásokat nem tűrt meg.

Az alág tagjai különben békében éltek egymással, új osztályt csupán idősebb Tamás halála után csináltak, aki fiúörökös nélkül költözött el a világból.

Hatalmas vagyont gyüjtött össze és testvére, valamint másik testvére János fia, sőt unokái már Tamás életében igyekeztek birtokaiból minél többet megszerezni. Már 1400-ban ráhagyta ifjabb Tamásra, valamint fiaira a Zsigmondtól kapott Csataj, Grub, Nyarasd birtokokat.[61] Ezzel szemben rögtön halála után testvére, idősebb Péter foglalta el összes birtokait az elhagyományozottakkal együtt és öt évig nyugodtan használta, mert ifjabb Tamás, miután békés úton nem tudott megegyezni Péterrel, csak ekkor, 1412-ben vitte a királyi kúriába az ügyet.

A vita főleg és elsősorban a szerzett birtokok körül forgott. Péter nem akarta akceptálni testvére előbb említett hagyományát és felhozta, hogy ő fizette ki idősebb Tamás feleségének hitbérét, hogy Eberhard vára visszaváltásáért — ez u. i. a Mária uralma alatti zavaros időkben Procop őrgróf kezébe került — ő fizetett testvérével együtt 1900 forintot, tehát ennek fele visszafizetése ellenében hajlandó csak a várat megosztani, amire különben királyi privilégiumuk is van.[62] Csataj- és Csütörtökben levő birtokrész pedig az idősebb bazini alágnál van zálogban, Tamás hatalmaskodása fejében.

Erre a felek között egy hosszú vita keletkezik, ami miatt a választott bírák nem tudnak csupán részleges ítéletet hozni.[63] A pert Péter újra felvéteti,

[53] Fejér X. 1., 179.

[54] Fejér VIII. 4., 258.

[55] Ezekre nézve l. a Tamás hagyatéka fölött keletkező perre vonatkozó D. L. 10,011 sz. oklevelet.

[56] D. L. 174.

[57] Fejér IX. 7, 411.

[58] Nagy: Sopron vármegye története. I. 461.

[59] Sopron vm. okltr. I. 451.

[60] H. O. II. 162, 164. Múz. törzsanyag 1401.

[61] D. L. 8556. Az itt említett Gurab, amit a későbbi levelek Felső- és Alsó Aisgrub névvel emlegetnek, ma Német- és Horvát-gurab néven ismeretes Pozsony megyében.

[62] D. L. 9458.

[63] D. L. 10,011. Ebből a peres levélből rectificálnunk kell Wertner genealógiáját. T. i. kiviláglik az oklevél szövegéből, hogy Wertner által állított IV. Tamás és III. Péter nem éltek, ellenben idősebb Tamás, I. Péter fia és az ő javainak felosztásában még testvére II. Péter

amelynek lefolyásáról azonban semmi emlékünk nincs, sőt úgy látszik, Péter visszavonta követeléseit, mert 1420-ban egy 1412-ben kelt diviziós levelet iratott át Eberhard a pozsonyi káptalannal, amely még Garai nádor első 1412-ben kiadott mandátumáról készült.[64]

Ebből az osztálylevélből kitűnik, hogy Szentgyörgy várához tartoztak: Szentgyörgy, Bél,«Zeky», Grunaw, (ma Grinad), Grub (ma Német- és Horvátguráb), Gocznod, Cziffer, Ivánka, Semler allodium, Eberhardhoz pedig: Eberhard, Csütörtök, Németsok, Lakpaka (ma Baka) Solymos, (ma Solymoskarcsa), Istal (ma Felisztál), Egyházaskürt, Királykürt (a mai Kürt körül voltak), Malomfalu (ma Malomfőle) és Nyarasd birtokok.

A két várat és a hozzájuk tartozó összes birtokokat egyenlően sessiók, jobbágytelkek szerint osztották fel ; felosztották a saját művelésükben levő szántóföldeket is, allodiumaikat, a halászatot és egyéb jövedelmi forrásokat is, csupán az ú. n. «Allmende» maradt közös használatban.

Így oszlott tehát meg az alág birtoka annak leghatalmasabb tagja halála után. Be is áll az osztás után egy bizonyos stagnálás, mert sem idősebb Péter, sem ifjabb Tamás fiai nem méltók atyjaik nagy tetterejéhez és nemhogy fejlesztenék az ősök hagyományát, hanem inkább kisebbítik, fogyasztják. Az idők is mindinkább zavarosak lesznek, Zsigmond mindinkább elhanyagolja az ország dolgát, minek következtében a Nagy Lajos által oly jól felhasznált arisztokrácia elhatalmasodik, a belső rend, a közhatalom meglazulásával az eddig az ország szolgálatába állított erők annak felforgatóivá lesznek. Ezt a folyamatot találjuk az alág utolsó tagjainál is.

Márton és Eberhard testvéreket a bősi Ördög család elleni hatalmaskodásuk miatt négyszer fejés jószágvesztésre ítélték, amíg végre 1421-ben 3500 arany forint kártérítésben kiegyeznek, de mivel a hatalmaskodások bizonyos fokig jobbágyaikat is elvonják, földjeik művelése nem megy oly intenzíven és ezt az összeget kifizetni nem tudván, a másik ágból György és Miklós vállalnak értük kezességet, amiért azonban ezeknek lekötik Szentgyörgy várát és tartozékait.[65] De Eberhard, még mielőtt az idősebb bazini alág kezeire kerültek volna a birtokok, a maga részét Szentgyörgy és Eberhard várakban, valamint tartozékaikban elzálogosította idősebb Péter Péter és László nevű fiainak 2250 forintért és e birtokok nem is kerültek többé hozzá vissza. Létalapjáról azonban gondoskodott, mert a levélben a következő feltételt találjuk: «exceptis solum suis portionibus propriis in dicto castro Zentgyurg et civitate similiter Zentgyurg sub eodem castro adiacente, quas omnibus earum utilitatibus et iurisdictionibus plenarie reservasset».[66]

Az alág utolsó tagja, második László volt az egyetlen, aki az osztás folytán neki jutott birtokot gyarapította, t. i. Albert király 1438-ban neki adományozta Szeli (ma Alsó- és Felső-Szeli) birtokot Pozsony megyében.[67] Hogy milyen hatalommal rendelkezett, mutatja egy communis inquisitio, amelynek során egy szomszéd sem meri «ex scitu» bevallani, hogy vajjon az esztergomi érsek birtokáról, Püspökiből elvitetett-e hatalmaskodva hatvan szekér szénát.[68]

1439-ben azonban ő is meghalt, mert akkor már özvegyéről olvasunk, aki panaszkodik, hogy György bazini gróf őt kizárta Szeli birtokából és oda hamis ürügyekkel magát vezettette be.[69]

2. *Idősebb bazini alág.*

Sebusnak, az alág első tagjának könnyelműségét, pazarló természetét már fentebb vázoltuk és láttuk, hogy ez összeütközésbe hozta hatalmaskodásai folytán a bíróságokkal és utána pedig testvérével, Péterrel, mert ez éppen könnyelműsége miatt nem akart vele közös birtokon gazdálkodni.

A két testvér viszálya alatt halt ki a Hunt-Pázmán nemzetség Cseklészi ága, amelynek utolsó tagjáról Bukenről a testvérek azt állították, hogy az «per proximam lineam generationis» az ősük,

idősebb Péternek nevezve vett részt. Ugyancsak innen állapíthatjuk meg, hogy a Wertner által idősebb Tamásnak vindikált Tamás II. Jánosnak a fia volt és az ő fiai László és Eberhard. Különben Wertner ezt az utóbbi viszonylatot egyáltalán nem is bizonyítja, az előbbiekre felhozott bizonyítékait is össze lehet egyeztetni a mi feltevésünkkel.

[64] D. L. ~~11,105~~ 10.758

[65] D. L. 11,110.

[66] D. L. 11,105.

[67] D. L. 13,175, 13,176.

[68] D. L. 12,161.

[69] D. L. 13,352.

tehát birtokaira igényt tartottak. 1308-ban ki is fizetik a Cseklészi-ág leánytagjait a leánynegyedre nézve[70] és birtokukba veszik Bukenkürti (ma Kürt), Baka és Csütörtökhely-vége csallóközi birtokokat, kizárva onnan a leányág leszármazottjait, az említett Buken leánytestvérének fiait, akik 1327-ben pert indítottak érte. Azonban, mivel kisült, hogy tényleg leányágon volt csak a felperesek kezén a birtok, Sebus és Péter húsz nemükbeli eskütárssal megesküdve, megkapták a nevezett birtokokat «quia nemo nobilis possessiones uni generationi communiter secundum successionem hereditariam attinentes valet ad extraneos manus alienare.»[71]

Ez az adat az utolsó, amely nemzetségi vonatkozásban a családról reánk maradt, ez egyszersmind kétségtelenné teszi azt is, hogy a Hunt-Pázmán nemzetség e két ága egy őstől származott és már ez az ős kivált a nemzetségből.

Az alág birtokszerzésére vonatkozólag, valamint az előbb, úgy itt is elsősorban a királyi adományozást kell kiemelnünk. Károlynak, majd Nagy Lajosnak az egyénisége vonzotta őket környezetébe, az udvarba és míg az osztatlan testvérek közül egyik otthon a birtokon élt, a másikat, mint a király «aule miles»-ét ott látjuk az udvarban. Sebus fia, I. János, ilyen udvari miles volt. Zsigmond alatt bátran küzdenek mindnyájan a husziták ellen, akik az ő birtokaikat is pusztították. II. György a galambóczi csatában «uti athleta strenuus et pugil fortissimus» harcolt. IV. Péter részt vett a rigómezei ütközetben és általában úgy Zsigmondot, mint utódait nehéz helyzetükben hűen támogatják. Ezért Zsigmond már II. Miklóst, majd fiát II. Györgyöt a fontos visegrádi vár élére állítja, I. György pedig pozsonyi főispán lesz.

Ezekért a szolgálatokért, valamint a másik alág, úgy ők is nagy adományokat szereznek, amelyek közül főleg az Anjouk alatt több adományból az országra is haszon hárul, ami az Anjouk számító politikájára vall. Már I. Sebus megkapja Károlytól 1339-ben azt a jogot, hogy Szentgyörgy és Bazin várak, nemkülönben tartozékaik területén bányákat nyithasson,[72] ami a királynak is hasznára volt, mert egyrészt az urburát megkapta' másrészt pedig arra ösztönözte Sebust, hogy eme jelentős adományt igyekezzék minél jobban kihasználni és vele vagyoni helyzetén javítani. Hogy pedig Károly elérte célját, bizonyítja Lajosnak egy 1363-ból kelt levele, amelyben ő reá bízza Sebus fiára Jánosra az urbura kezelését is, ami azt bizonyítja, hogy a bányászat megindult és Lajos eme engedményével még csak tovább akarta buzdítani Jánost, amint a záradékban meg is mondja : «Ipse etiam possessionem Sumberg predictum populorum multitudinem augmentare et alÿs utilitatibus decorare, prout magis valet et potest, studeat et laboret cura vigilanti.»[73] Sumberg volt t. i. a központja a bányászatnak, illetve itt nyitottak még ekkor csak bányát.

Sebus fiait 1371-ben statuálja a pozsonyi káptalan Torony pozsonymegyei birtokba, az adománylevél azonban nem maradt ránk.[74]

II. Miklóst és I. Györgyöt 1418-ban a szintén pozsonymegyei Magyarbel birtokba vezetik be Zsigmond parancsára[75] és még ebben az évben nekik adja az ugyanabban a megyében fekvő Vedrődöt.[76]

Sebus könnyelműsége folytán elidegenített birtokjogaikat is ők szerzik vissza. 1396-ban váltják ki a zálogból Csütörtöknek a felét, ami vásárjával nagyon jelentős jövedelmi forrás volt.[77] A csallóközi Szemetet a Kanizsayaktól, akikhez Pál országbírótól került, már Sebus fiai kiváltották.[78]

Ez az ág az, amely a birtokszerzésben egy új módot honosít meg, t. i. házasság útján gyarapítják nagy mértékben birtokaikat, ami más tekintetben is igen nagy jelentőségű. T. i. számításból összeházasodnak a politikai életben legnagyobb szerepet vivő családok leánytagjaival, ami a mellett, hogy legtöbbször nagy birtokszerzemény járt vele, hatalmukat és befolyásukat is igen emelte azáltal, hogy a kor arisztokrata családjaival rokonsági összeköttetésbe kerültek.

Sebus felesége Dancsnak, a zólyomi főispánnak a leánya volt és hatalmas ipja váltotta őt ki

[70] D. L. 1722.
[71] D. L. 2345.
[72] Anj. Okmt. III. 571.
[73] D. L. 7933.
[74] D. L. 5963, 5964.
[75] Károlyi csal. lev. t. II. 47.
[76] D. L. 12,037.
[77] Anj. Okmt. III. 281.
[78] D. L. 5641.

a halálbüntetésből, sőt a végén még elzálogosított birtokjogait is visszakapta a zálogösszeg lefizetése nélkül, mert Dancs ezt leányára Sebus feleségére hagyta és fiaira, akik azonban igényeikről lemondtak Sebus javára.[79]

Unokája, II. Miklós, elvette Hédervári Jakab leányát, Klárát és az apa veje iránti szeretetből 1394-ben beleegyezett, hogy a sopronmegyei Ruszt avagy Cyl birtokot, amely zálogban volt, a maga részére kiváltsa.[80] A család azonban nem nyugodott oly könnyen bele e nagy birtok elvesztésébe, hosszú pör keletkezett és végre 1454-ben az országbíró Miklósnak ítélte végérvényesen a birtokot, csupán azon 200 forint megfizetésére kötelezte, amennyiért kiváltotta a birtokot.[81]

Nagy jelentőségű volt I. György házassága, aki elvette Lajos, majd utána Zsigmond király egyik idegen eredetű, kiváló hívének, Ozdrovszky Miklósnak a leányát, Iratnát. Ezzel a házassággal nagy kiterjedésű szerzemények jártak. Iratna családjának u. i. volt birtoka a Csallóközben, Lég, amelyet Iratna testvére, Przedpelka halála után Miklós teljesen magához váltott, t. i. felesége testvéreit 1000 forinttal kielégítette.[82]

Iratna másik testvére, Prespelkon, atyja halála után is hű szolgája maradt Zsigmondnak, ott látjuk mellette az udvarban és így a birtokok forrásához nagyon közel volt. Mint jó rokon azonban hűen képviselte György érdekeit is és így történt, hogy mikor 1397-ben magszakadás folytán a Csallóközben Nagyszarva, Kisszarva, Magyar (ma Nagy- és Kismagyar) és a Pozsony mellett fekvő Királyfalva (ma Királyfa) birtokok a királyra szálltak, Prespelkon felkérte ezeket magának, valamint György és Iratna testvéreinek és ez utóbbi két fiának, Péternek és Lászlónak.[83] Ezek a birtokok mind György birtokai között feküdtek, így tehát sorsukat nem kerülhették el. 1401-ben nem férnek meg többé felesége testvérével, Györggyel, a pozsonyi káptalan megosztja közöttük a birtokokat[84] olyan feltétellel, hogy bármelyik fél, ha el akarná idegeníteni a saját részét, azt csak a másik félnek idegenítheti el. György célját elérte, mert már a következő évben, amint egy 1429-ből reánk maradt osztálylevélből olvassuk,[85] Iratna testvére, György királyi beleegyezéssel 900 forintért eladta jogait Györgynek, kit a pozsonyi káptalan így az egész birtokba statuált.

Amint az 1401-ben kelt osztozkodó levélből kitűnik, e birtokokon intenzív földmívelés folyt, csupa népes sessiókkal, jó karban levő épületekkel, amelyek előbbi gazdájuk gondosságára vallanak. György tovább fejleszti főleg Szarvát, 1410-ben Zsigmondtól kedden vagy pénteken tartható hetivásárengedélyt eszközöl ki, ami a helység jelentőségét emelte.[86]

Az eddigi szerzeményei igen jelentősen fokozták Györgynek jövedelmeit is, különösen ez utóbb említett szerzemény, ami által sikerült neki 1423-ban a hatalmas kiterjedésű Sempte várát is megszerezni. Zálogbirtokosa a lengyel származású Musticius, aki pénzzavarai miatt kénytelen a várat elzálogosítani. Nagyon kapóra jött ez Györgynek, hiszen birtokai ekkor már úgyis a vár határáig terjedtek, de meg mint vámhely nagy jövedelmet jelentett, mert a Nagyszombatba vezető kereskedelmi útvonal, a mely itt ment keresztül, nagy forgalmú volt, a vár megszerzésétől tehát ennek folytán birtokának népességére is előny származott. 10,500 forintért veszi zálogba Musticiustól, amelyhez ekkor Sempte város, Szopornya, Szeli, Vezekény, Szered, Farkashida, Keresztúr, Egyházassur, két Kissur, (mai Németsur, Váltassur, Nagysur helyén keresendők), Szentábrahám, Diószeg, Macséd (ma Kis- és Nagymacséd) tartoztak három vámhellyel.[87]

György azonban nem birtokolhatta békésen, mert Musticius testvérének a fia, míg Musticius Lengyelországban járt, Garai nádor által felét restatuáltatta magának, mint ami őt atyjának Musticiussal közösen birtokolt birtokából megilleti.[88] Az óbudai apácák ama panaszára, hogy Musticius önkényesen foglalta el a várhoz az ő birtokukat, Diószeget, ezt pedig azoknak recaptiválják.[89]

Musticius midőn visszajött Lengyelországból,

[79] Anj. Okmt. III. 515, 518.
[80] Nagy: Sopron vm. okltr. I. 516, 632.
[81] D. L. 11,875, 7936.
[82] D. L. 8163, 8958.
[83] D. L. 8221, 8235.
[84] D. L. 8648.
[85] D. L. 12,037.
[86] D. L. 9618.
[87] D. L. 11,300, 11,332.
[88] D. L. 6988.
[89] Fejér X. 6, 376.

megváltoztatta a helyzetet, ismét Györgyöt statuáltatta az egész birtokba,[90] de nem sokáig tartott birtoklása, mert Zsigmondnak a huszita harcok miatt szüksége lévén a várakra, elvétette ezt Györgytől és helyette átengedte neki a kőrösmegyei Szaplonca várát.[91]

1400 körül az egész alági birtok a két testvér kezére került, mert I. János fiai utód nélkül haltak el. A testvérek részére nagyon kedvező volt a helyzet, amit I. György ki is használt. Ő a nagyobb birtokszerző és öröklött birtokaihoz a királyi adományokon kívül más úton is nagy birtoktesteket szerez. Látjuk nála a tudatos törekvést, hogy birtokait egy birtoktestté kapcsolja össze és e célból igyekszik megszerezni a közben levő szórt nemesi birtokokat. 1394-ben a Vödröd közelében fekvő Körtvélyest 200 font dénárért megveszi tulajdonosaitól, 1398-ban pedig a csallóközi Nádasdot szerzi meg 600 forintért.[92]

Ez a nagy birtokszerzés magában hordta az egyenetlenkedés csiráit is. Miklós rossz szemmel nézte testvére nagy gazdagodását és féltékenyen a maga hatalmára, csakhamar kitört közöttük a viszály, ami az ő életükre megakasztotta birtokaik fejlődését. A baj, úgy látszik, abban volt, hogy Miklós nem volt olyan élelmes és ő az egy Ruszton kívül mást nem tudott szerezni, György viszont, aki szerencsés házassága folytán nagy és jövedelmező birtokokat szerzett és ennek folytán megnövekedett jövedelmeiből még vett is birtokokat, magának tartva fenn azok jövedelmét, nem volt hajlandó megosztani azt testvéreivel. Erre kitört közöttük a viszály, természetesen ismét a szerzett birtokok körül. Ezek, t. i. jogszerint a szerzőt egyedül illeték, de Miklós ezekből is részt akart, azzal érvelve, hogy ezeket, illetőleg ezek egy részét az atyjuktól öröklött, tehát így közös pénzen szerezte. 1412-ben az ítéletet választott bíróságra bízták, amelynek közbejöttére Miklós kivonta magát a perből és követelését megszüntette. 1425-ben azonban a pert ismét felújította, de rajta vesztett, mert «in facto calumpnie» elítéltetett, mivel egy egyszer már visszavont pert felújított.[93] Miklós még ekkor sem nyugodott, a király elé vitte ügyét, sőt halála után fiára, II. Györgyre hagyta, aki azonban a pert 1429-ben teljesen elejtette és a szerzett birtokokat 1425-től kezdve — már csak azért folyt a per — teljesen átengedte György fiainak.[94]

Az öröklött birtokokat 1425-ben megosztották, az osztás előtt azonban a pozsonyi káptalan felbecsülte a testvérek birtokait és az erről fennmaradt levél[95] nagyon tanulságos képet ad a két testvér birtokviszonyairól, azok jövedelmet adó tartozékairól, berendezéséről és kiegészítve a felosztó levéllel,[96] tisztán láthatjuk a család rövid idő mulva bekövetkezett fénykorának alapjait, amelyre azt a nagy utódok építették.

Bazin várához a következő birtokok tartoztak: Bazin város, Czajla, Sumberg, Limbach, Prácsa (Szőllős) Felső- és Alsóiszgrub (ma Német- és Horvátguráb, amint már fennebb említettük) Schweinsbach, Neufeld birtokok és villák. Tartozik hozzá ezeken kívül 10 kasza rét, 40 eke makkos erdő, 2 eke bárdos erdő. A váron kívül levő öröklött birtokaik Magyarbél, Pomsa (Záp), Németsók, Báka, Felsőkürt, Bukenkürt, Szemet, Eberhard mellett egy kúria, Torony, Csütörtök és végül Tyukod.

Ezeken a birtokokon összesen 791 népes és 37 néptelen jobbágytelek van, ebben azonban nincsenek benne az inquilinusok és egyéb főúri népek sessiói, amelyek nem adóztak, illetve nem volt külsőségük, ezek csak a felosztásnál kerülnek felsorolásra. Van ezen kívül 17 eke saját használatban levő föld, 508 kasza rét és kaszáló, 49 eke makkos és bárdos erdő, 11 felül csapó malom, amelyeket állandóan üzemben lehet tartani, Újfalu, Pomsa, Bekenkürt és Szemet birtokokhoz pedig jól jövedelmező dunai halászat tartozik. A felosztásból látjuk, hogy tartozott a birtokokhoz gyümölcsös is.

Ezeket a birtokokat és a hozzájuk tartozó haszonvételi forrásokat különítették el, amelyekhez hozzájárult György részéről az ő hatalmas szerzeménybirtoka, Miklós részét meg fiai és unokái gyarapították szintén nagy arányokban. Mikor pedig 1446-ban a kihalt idősebb szentgyörgyi alág birtokai II. Miklós és I György fiai kezére kerültek, a birtokoknak, e nekünk szokatlan, de e korban köznapi kumulációjában jelent meg a cselekvés színterén a család két leg-

[90] D. L. 11,365.
[91] D. L. 11,514.
[92] D. L. 12,037.
[93] D. L. 12,041, 11,686.
[94] D. L. 12,037.
[95] D. L. 11,718.
[96] D. L. 11,726.

kiválóbb tagja, III. János és Zsigmond, akik birtokaikból egy territoriális fejedelemségszerű képződményt fejlesztve, már-már úgy látszott, hogy sikerül nekik a keleti német nagybirtokosok mintájára alapítani meg hatalmukat.

Mielőtt azonban áttérnénk a továbbfejlődés rajzolására, a második családi osztozkodás leírására, szenteljünk egy kis időt azoknak a tárgyunk szempontjából jelentős megfigyeléseknek, amelyeket a két alág fennebb vázolt birtokrészeiből az ági osztozkodásról fennmaradt levelekből levonhatunk.

*

Láttuk a második fejezetben, hogy az osztatlan birtoklással a család tagjai milyen nagy birtokokat szereztek, addig ezeket már nem tudták fejleszteni, hogy akár az Árpád-kor végén, akár az Anjou-kor elején bele tudtak volna nyúlni a pártharcokba.

Mikor azután az Anjouk uralma megszilárdult, erre nem is volt alkalom, mert ezek a nagy birtokban rejlő energiát gazdaságosan ki tudták használni, úgy hogy abból haszon hárult az országra, de viszont az urak is szívesen lettek eszközeivé e politikának, mert jutalmát, hasznát maguk is érezték.

Nem akadályozták meg Károly és utána Lajos a nagybirtok fejlődését, bár Károlynak vele szemben szomorú tapasztalatai voltak, sőt előmozdították, de úgyhogy energiáját lekötötték, tehát megakadályozták kilengéseit.

Nagy adományokat adnak, de sok közöttük az eddig még műveletlen föld. Bányaművelésre adnak engedélyt ; megengedik, hogy várakat építsenek, hogy birtokaikon vámokat szedjenek ; de mindezt csak azért, hogy annál jobban tudják teljesíteni a nemzet életében feladataikat. Nem is lehetett volna a fejlődést megakasztani, amint ezek az uralkodók gyorsan belátták és szerencsésen úgy látták be, hogy a módot is mindjárt megtalálták, amellyel a további fejlődést hasznos irányban lehetett vezetni, t. i. állami célok szolgálatába állították a nagybirtokot.

Ebbe a folyamatba kapcsolódtak bele a Szentgyörgyi és Bazini grófok is. A királyok nagy adományokat adnak nekik is immunitásokkal és egyéb privilégiumokkal. I. János 1361-ben engedélyt kap Nagy Lajostól, hogy Bazin várához tartozó bármely birtokán új erősséget építhet.[97] Amint láttuk, adományként sok lakatlan területet kaptak, amelyeket a két alág tagjai benépesítettek, így Gajárt, Kislévárdot, Szőllőst. Birtokaikon a forgalmat vásárok tartásával teszik élénkebbé, amelyeket a király engedélyez nekik. Sumbergben bányát nyitnak, azt felszerelik. Mindez azt eredményezte, hogy az országnak nagy hasznára váltak és e mellett a saját erejük is gyarapodott.

De birtokaikon belső építőmunkát is végeztek ami szépen kitűnik idősebb Tamás hagyatékánál, valamint II. Miklós és I. György osztozkodásánál.

Birtokaikon teljesen a várrendszert fejlesztették ki. A várak voltak a birtokok központjai, mintegy őrei. Bazin, Szentgyörgy és Eberhard, ez a három váruk volt, amelyek békében az úrnak lakásául szolgáltak, háborús időben pedig védelmet nyujtottak. Erre is voltak berendezve. Bazinnak például kettős fala volt és hatalmas védőárok vette körül. Mindhárom váron erős toronykiképzések voltak és ezekben volt a börtön, a nagy közös terem, palatium, a várkápolna. Magában a várban ott laktak az úrnak szolgálatában udvari népsége, sütők, szakácsok stb. Kisebb-nagyobb lakószobák voltak a várban, pincékkel, éléskamrákkal, veszély esetére kúttal is el volt látva. Ezek a várak azután az úrnak feltétlen védelmül szolgáltak, minden szükségessel felszerelve, úgy védelmi, mint a kor műveltségéhez képest kényelmi szempontból is.

A várak mellett, hatalmukat és politikai befolyásukat hatalmas birtokaikra és azokból folyó nagy jövedelemre alapítják. A várak alatt mindegyiknél virágzó földesúri községek fejlődnek ki, amelyeket kiváltságokkal is ruháznak fel, így pl. Szentgyörgy, amelynek földesúri szabadsága és külön szokásjoga van, amely szerint ítélt.[98] Ezek a városok magas cenzust fizetnek az úrnak.

A felosztásokból kitűnik, hogy néptelen jobbágytelek birtokaikon alig van, ami van is, a Zsigmond alatti bizonytalan idők következménye. Általában nagyon intenzív művelést űznek és jövedelmüket még csak fokozza az a körülmény, hogy nagyon sok jobbágy fél-, negyed-, sőt nyolcadtelken gazdálkodik, ami azt jelenti, hogy míg az államkincstárnak csak egész telkek után adóz-

[97] D. L. 5090. [98] D. L. 6998.

nak, addig a földesúrnak minden kisebb telek után tartoztak, tehát ez a földesúrnak kedvező körülmény volt.

Jobbágyaik egy része más földesúri haszonvételeken helyezkedett el. Így birtokaikon, főleg a Duna mellett malmokat építettek, amelyeket jobbágyaiknak bérbe adtak. Láttuk, hogy a bazini alágnak 11 ilyen vízimalma volt, amelyek alól a víz sohasem száradt ki, tehát folyton őrlésre alkalmas állapotban voltak. Kiterjedt halászatot űztek, főleg a Dunában sok piscinájuk volt, ahol sagénával, zegiével, hálóval, sőt varsával fogták a halakat, leginkább vizát, de más fajtákat is. Hogy ez milyen jelentős volt, megítélhetjük abból a sok hatalmaskodási perből, amely piscináikért folyt.

Jövedelmüknek egy nagyon gazdag forrását képezte az ú. n. hegyjog.

Amint Kovács Ferenc kimutatta,[99] a nyugati városok, amelyek a nyugati kereskedelmet irányították, nagyarányú bortelmelést űztek, mert hiszen ez volt egyik fő kiviteli cikkük. Így látjuk Nagyszombat-, Pozsony-, Sopronnál, amelyek sok szőlőt művelnek a velük határos földesurak birtokain és ezek között a Szentgyörgyi és Bazini grófok birtokain is.

A viszony a földesurak és városok között szerződésen alapul, amelyet eleinte kölcsönösen állapítanak meg, később azonban bizonyos szokás fejlődött ki e tekintetben, míg Nagy Lajos 1351-ben az ilyen szőlőművelőket a tized megfizetésére kötelezte a földesúrnak.

Rengeteg viszályra adott azonban okot ez a viszony, mert a grófok állandóan többet követeltek, amit úgy akartak elérni, hogy akadályozták a városokat a szőlő megművelésében, a bort csak a grófok jobbágyai kocsijain szállíthatták el, sőt megtörtént, hogy egyenesen a szüretet akadályozták meg. A városok viszont erősen védekeztek, bár néha ők is túllépnek a határon, mert egyszerűen nem akarják megfizetni a haszonbért. 1351 után küzdenek a tized ellen, igyekeznek az alól magukat felmentetni.

1295-ben Kozma fiai, Kozma és Pál így egyeztek meg a nagyszombati polgárokkal: cenzus gyanánt évenként egy egész szőlő után 3 penza bécsi denárt, fél után 60 és negyed szőlő után 30 denárt fizetnek, a regisztratornak megfelelőleg 4, 2 vagy 1 denárt, a terragium két akó bor volt és két denár, a bor elszállítása alkalmával pedig vám gyanánt minden tunella után 6 denár. Megadják a grófok az engedélyt arra is, hogyha valamelyik polgár örökös nélkül hal el, szőlőit 40 denár lefizetése után bárkinek elhagyományozhatja, ami mindkét félre nagy haszonnal járt.[100] A tulajdonjog természetesen a grófoké maradt ilyenkor is. Szőlőt azonban nemcsak városi polgárok műveltek a grófok birtokain, hanem jobbágyok is, sőt van rá eset, hogy familiárisnak is adnak szőlőt.[101]

Ezekben vázolhatnánk röviden jövedelmi viszonyaikat, mert urbáriumok birtokaikról nem maradtak ránk és így a jobbágyszolgáltatásokat megállapítani nem tudjuk, csupán a későbbi időkből oklevelekben nagyon elszórtan találunk erre néhány adatot, ami azonban inkább csak pénzszolgáltatásaikra ad nagyon hiányos felvilágosítást.

A két alág tehát birtokait úgy terjedelem, mint megművelés és ezáltal jövedelmezőség szempontjából is nagyon fejlesztette, előrevitte.

A nagybirtok megművelése kétféle formában történt, t. i. vagy jobbágytelkekre felosztva kiadták megművelésre vagy pedig saját gazdaságuk keretében használták. Az előbbi volt a szélesebb keretű és általános, saját művelésükben kevés föld volt, azonban — amint az osztálylevelekből kitűnik — csaknem minden birtokukban megtaláljuk ezt is kisebb vagy nagyobb terjedelemben. Az idősebb Tamás halála utáni osztozkodásnál erre vonatkozólag így szól az oklevél: «Ceterum terras arabiles ad eorum propria aratra spectantes, in quibusvis eorum possessionibus adiacentes . . . partim ipsi Petro Groff et filÿs partim vero filÿs Themmel reliquissent».[102] Az osztozkodást megelőző becslés szerint Bazini Miklós és György osztatlan birtokán 16 eke saját kezelésben levő földet vettek fel.[103]

Ezeket a földeket részint a jobbágyok művelik, az úrnak köteles szolgáltatás fejében, részint az ú. n. inquilinusok, földhözragadt zsellérnépség, amelynek csak belsősége van, amelyen lakik. Házaik a jobbbágyok házai között állanak és

99 A pozsonyi városgazdaság a középkor végén.

100 Wenzel XII. 571.

101 Ezeket az adatokat a már idézetten kívül a következő oklevelekből vettem: Wenzel VIII. 305.; Anj. Okmt. II. 190.; Fejér VIII. 4, 77; D. L. 2277.

102 D. L. 10,758.

103 D. L. 11,718.

«Hofstat»-nak nevezik az oklevelek.[104] Ezek különben alacsony udvari szolgálatot is teljesítenek, más esetben viszont ipari munkával adóznak.[105]

Az úr saját kezelésében levő gazdasághoz kell számítanunk az oklevelekben kúria vagy allodium néven szereplő földesúri udvarokat is, amelyekhez rendesen szántóföld, de olykor csak rét és legelő tartozott. Egy ilyen kúriához, «que vocatur ffaristal», amely Eberhard vára közelében fekszik tartozik egy eke föld, 32 kasza rét, 36 nyíl hosszú és két kődobás széles Duna. Rendesen egy sessiónak felelt meg, de néha nagyobb is és állanak rajta magtárak, csűrök, istállók és egyéb gazdasági épületek. A kúria nagyságához képest megfelelő számú jobbágyot is telepítenek oda, akik a kúria körüli szolgálatokat végzik.

Meglehetősen sok kúria volt a grófok birtokain és nem egyszer ezzel jutalmazták hű familiárisaikat is.[106]

Összefoglalva tehát a mondottakat, megállapíthatjuk, hogy a két alág nagy kiterjedésű birtokszerzésével, földjeik intenzív művelése által, azok hasznothajtó tartozékai gondos kihasználásával olyan nagybirtokot teremtettek meg, amelynek urai a közhatalom meglazulásával és az idők alkalmas voltával, erre mint hatalmi alapra támaszkodva, az országra nézve károsan nyúlnak bele annak kormányzásába, sőt megkísérlik azt, hogy a saját területeiken a királyi hatalomtól teljesen függetlenítsék magukat, amint azt a következőkben látni fogjuk.

III.

A birtokok második felosztása.

Az osztozkodást az öregebb szentgyörgyi alág 1438-ban történt kihalta tette szükségessé és 1446-ban ment végbe II. György és IV. Péter özvegye, Marczali Hedvig között.[107] A dolog egészen simán történt, nem volt semmi veszekedés az osztozkodók között. A felosztandó négy vár nevét kettenként Bazint Borostyánkővel, Szentgyörgyöt Eberharddal egy-egy cédulára írták és egy írniolvasni nem tudó gyermek húzása alapján Szentgyörgy és Eberhard Györgynek, a másik két vár Péter özvegyének, Hedvignek jutott. A várakhoz tartozó birtokokat minden idegen beavatkozás nélkül békésen felosztották egymás között és így a család ismét két ágra vált. Hogy az osztozkodás békében, minden zökkenő nélkül végbement, az részint az akkori zavaros időknek tulajdonítható, amelyekben a grófok is élénk részt vettek és családi viszályokra nem értek rá, másrészt pedig annak a körülménynek, hogy az özvegy Helena gyermekei még fiatalok voltak, férje testvérei pedig a hatalmas II. Györgyhöz és annak fiaihoz csatlakoztak — amint alább látni fogjuk — és velük együtt vettek részt a nagy pártviszályokban, tehát egyenetlenkedés nem is merülhetett fel.

1. Ifjabb szentgyörgyi alág.

Mielőtt az alág történetét és birtokviszonyait leírnánk, szükséges ezek megértése szempontjából vázolni a közhatalom állapotát, azt a helyzetet, amelybe az alág tagjai annyira beletalálták magukat.

Az Anjouk erőskezű uralma után a királyi hatalom ismét gyengülni kezdett, Mária és Zsigmond már zavarokkal küzdöttek. Zsigmondnál az volt a baj, hogy ő felesége révén jutott a magyar trónra, és ezért a magyar főurak egy része nem akarta őt elismerni. Ezért voltak uralkodása elején azok a nagy zavarok, amelyek uralkodása végére csak fokozódtak, t. i. ekkor már mint német-római császár a magyar kormányzást elhanyagolta. Albert két éves uralma után pedig ismét felütötte fejét az ősi baj, a trónöröklés kérdése. Az elhalt királynak nem volt fia, tehát nem volt a közhatalomnak hivatalos örököse és így birtokosa sem, az ország úgyszólván fej nélkül állott. Ez volt az, ami teljesen felforgatta a rendet és alkalmat adott az arisztokráciának, hogy erejéhez mérten diszponáljon is az ország dolgai felett. Az az arisztokrácia volt ez, amely már az Anjouk nagy adományai által erősödött meg és Zsigmond alatt már féktelenkedett, Albert után pedig hatalma teljében lépett fel. Birtokaikban olyan hatalmas erővel rendelkezett, amely őt ösztönözte és késztette arra, hogy amennyiben tudja, a közhatalmat is megszerezze.

[104] D. L. 11,726. «. . . domos inquilinorum hofstat vocatas . . .» «una sessio inquilini sine agris et terris arabilibus wulgariter hofstat dicta . . .»

[105] D. L. 10,758.

[106] D. L. 7994, 1394.

[107] D. L. 13,958. Wertner — nem mondja ugyan meg, hogy milyen adat alapján — III. Györgyöt teszi az ifjabb szentgyörgyi alág megalapítójává. Az osztálylevél azonban egészen kétségtelenné teszi, hogy az alapító II. György volt.

E ponton kapcsolódik a magyar arisztokráciával, annak felfogásával, gondolkozásával a német hatalmas hűbérurak, mint territoriális fejedelmek hatása. Ezek főleg Zsigmond alatt hatalmasodtak el és míg addig a királynak járó adóikat, illetékeiket fizették, Zsigmond alatt már ezt is megtagadták. A császár egyik legfontosabb jövedelme volt a hűbéruraktól az ú. n. «servitia regis», amit azonban Zsigmondtól már megvontak és ez magyarázza meg ennek lesülyedt pénzügyi helyzetét. Magánbirtokai nem voltak, úgyhogy így a hűbéresek teljesen kezükben tartották és így volt ez az utána következő fejedelmeknél is.

Ezeket az állapotokat a magyar főurak ismerték. Sokan voltak Zsigmond környezetében külföldön, azonkívül német családokba házasodtak, sőt a nyugati határon személyes érintkezésben is állottak a német urakkal és nem egynek nálunk is volt birtoka.

A német territoriális fejedelmek helyzete kívánatos volt a magyar urak előtt annyival inkább, mert az összes feltételeik megvoltak hozzá. Ezekből a körülményekből magyarázható azután az, hogy a magyar urak Albert halála után kifejezetten ilyen törekvésekkel lépnek fel, azonban már a kezdetet gyengíti, hogy pártokra szakadva, másmás úton igyekszenek céljukat elérni.

A Szentgyörgyi és Bazini grófokat is ott találjuk a színtéren ebben a folyamatban, ami az előbbiekben vázolt hatalmi körüknek csak természetes folyománya. Ők a nyugati viszonyokat nagyon jól ismerték, részint személyes összeköttetés, részint házasság útján és a hasonló helyzetre való törekvés vagy legalább is a cél ismerése már Zsigmond alatt feltűnik, amire főleg házassági viszonylataik mutatnak. Ezek kettős célt szolgálnak, egyrészt birtokszerzés, másrészt az ország főúri családjaival való rokonság gondolatát, végső hatásában pedig mindkettő egyre vonatkozik, t. i. hatalmuk erősítésére. Rokonságba kerülnek így a Héderváriakkal, Szekcsői Herczegekkel, Lendvay Bánfiakkal, Széchiekkel, Marczalyakkal, Kanizsayakkal, Lendvay Cseh Péterrel, a kor közhivatalt viselő családjaival. Orientációjuk már Albert megválasztásánál kitűnik, mert ennek hívei voltak, ezért kapja II. György a pozsonymegyei Szomolányt.[108]

Az ifjabb szentgyörgyi alág volt az, amely a család hatalmi törekvéseit és orientációját irányította, képviselte. Az alág kiváló tagjai minden tekintetben méltók is voltak ehhez, amit bizonyítanak az eredmények, hogy t. i. a családot — ugyan nem oly értelemben, mint ők gondolták — hatalmának és fényének tetőpontjára emelték. A ránk maradt adatok szerint ezt a fényt II. Györgynek és fiainak kell tulajdonítanunk.

II. György harcokban edzett, komoly egyéniség volt, akiben királya iránti nagyfokú hűség az odaadással párosult. Nem pártoskodó természet, ezt meghagyta fiainak, egyetlen célját, birtokai gyarapítását szolgálja minden ténykedése és éleslátása, hidegen számító értelme erre minden lehetséges módot megragadott. Széles látókörét mi sem bizonyítja jobban, minthogy egyik fiát, Jánost, a bécsi főiskolára küldte, ahol az négy évig tanult és utána Frigyes német császárral Rómába vonult, ahol ez a Tiberis hídján több más ifjúval lovaggá ütötte.[109]

János tehát művelt ember volt és testvérével együtt Frigyes császárral már korán jó barátságba került és János mint jó diplomata, Zsigmond, mint kiváló hadvezér, kedvelt emberei lettek. E mellett hatalmaskodó, nagyravágyó természetük volt, ami nem egyszer, még a kibékülés után is összeütközésbe hozta őket Mátyással és nem kevéssé játszott közre Frigyes felé való orientációjukban is.

A hasonló hatalmi törekvések az ifjabb szentgyörgyi alághoz kapcsolták I. György három fiát is, akik közül azonban Imre korán meghalt, a másik kettő pedig szerencsésen segítette elő János és Zsigmond terveit. Ezeknek ugyan az ifjabb bazini alághoz kellett volna tartozniok és mivel semmi adatunk nincs rá, csupán az, hogy sokszor együtt említik a két testvérpárt, csak gyanítjuk, hogy miután atyjuk meghalt, szintúgy legidősebb bátyjuk is, hatalmas nagybátyjuk égisze alá adták magukat és vele, majd fiaival együtt közreműködtek a család fénykorának megteremtésében, amely Mátyás alatt következett be.

Ezt a kort hosszú harcok előzték meg, politikai pártküzdelmek, melyek 1460-ig folyton dúlnak. Hogy ezekben mennyire az urak hatalma és pártállása a döntő, arra csak egy példát említünk:

[108] D. L. 13,223.

[109] Wissgrill: Schauplatz stb. III. 254.

Albert után Ulászlót úgyszólván egyetlen főúri család, a Rozgonyiak ültették a trónra «copioso familiarum agmine» és csaknem az egész országot megszerezték neki.[110]

A már említett grófok az özvegy királyné mellé állottak a küzdelemben, III. György, aki Albert alatt koronaőr volt, neki adta át a koronát[111] és a nyugati részeket megtartották az ő részére. Ulászló III. Györgyöt ezért a tettéért fej- és jószágvesztésre is ítéli és birtokait a Rozgonyiaknak adja, persze hatalma az ítélet végrehajtására nem volt.[112]

Mikor pedig Posthumus László megszületett, egész törekvésük oda irányult, hogy majdan őt ültessék a magyar trónra, amiben azonban már nem voltak olyan nagy eltérések az urak között és így sikerült is őt kiszabadítani Frigyes gyámságából és az országba hozni.

De Ulászló és V. László már csak névleg voltak a közhatalom birtokosai. Ulászlót a magyar főurak egy része nem is ismerte el, a másik rész pedig a maga javára igyekezett uralmát kihasználni. V. László pedig, mint fiatal uralkodó, teljesen az urak kezében volt és az ő tanácsaik szerint cselekedett.

Ilyen viszonyok között az ország vezetése teljesen az elhatalmasodott főurak kezébe jutott, ezeknek a pártállása döntő volt ama egész országrész gondolkozására, ahol birtokaik elterültek. Itt — amint majd később hozunk fel néhány példát — a kisebb nemesség mind behódolt nekik, sőt olykor vagyonosabb nemesek is, úgyhogy az a veszély fenyegetett, hogy az ország territoriumokra bomlik, részekre szakad, amit azonban Mátyás erőskezű és szilárd alapokra fektetett uralma megakadályozott.

És éppen ez hozta Mátyást összeütközésbe az urakkal, ezért sikerült neki oly nehezen trónját megerősíteni. A hosszú fejetlenség után nem tudtak az urak olyan könnyen megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy most újra egy erőskezű uralkodó álljon fölöttük és ezáltal szerzett hatalmukban csorbát szenvedjenek. Ennek az eredménye lett azután, hogy 1459 febr. 17-én a magyar hűtelen főurak, Garay, Ujlaki, Szentgyörgyi János, Zsigmond, valamint II. Imre és III. László grófok vezetése mellett Frigyeshez pártolnak és őt királyukká választják.[113]

Itt meg kell jegyeznem, hogy a grófok az előbbi fejezetben vázolt birtokaikat ekkorra már hihetetlenül megszaporították. Megszerezték Óvár, Köpcse, Cseklész, Dévény, Detrekő várakat, úgy hogy belőlük, — hozzávéve még azt, hogy Nagyszombat és Szakolcza kapitányai is voltak, — három megyét uraltak csaknem teljesen. Ezt különben az utóbbiakban részletesen ki fogjuk fejteni.[114]

Nagyon szoros az összeköttetés János és Zsigmond testvérek és Frigyes között. Azt mondja erről Wissgrill: «Als eifriger Anhänger der Habsburger konnte er den Anforderungen des stets geldbedürftigen Fridrich nicht widerstehen und so kam es, dass Johann im Vereine mit seinem Bruder Sigmund während der Jahre 1456—1460 für dem Kaiser geliehene hohe Summen sehr ansehnliche Herrschaften und Schlösser in Österreich an sich gebracht und dadurch in Fridrichs Unterthanenverband als österreichischer Landsass gerathen. Zu diesen Gütern gehörten Markt Berchtolsdorf mit der Feste Kammerstein als Pfandschaft von des Kaisers Bruder Herzog Albrecht VI., dann Guntramsdorf, Waltersdorf, Hornstein, Scharfeneck am Leithagebirge, Schloss und Herrschaft Bruck a. d. Leitha, die Festen Hainburg und das indessen nähe gelegene Rothenstein.»[115]

Kétségkívül elhatározó befolyást gyakorolt ez a körülmény pártállásukra. Hiszen már előbb csatlakoztak Frigyes lázadó testvéréhez, valamint a hatalmas osztrák urakhoz, akik viszályba keveredtek Frigyessel, magukat tehát mintegy Frigyes hűbéreseinek tartják, aki már ekkor kegyekkel és címekkel halmozta el őket.[116] Így viszont egészen természetes, hogyha az erőskezű Mátyás ellenében Frigyeshez fordulnak és ők azok, akik legkésőbb térnek vissza Mátyáshoz és legnehezebben barátkoznak meg uralmával. Frigyes t. i. igyekszik őket hűségükben megtartani, nagy kitüntetésekkel látja el őket. Címert ad nekik és megengedi, hogy vörös viasszal pecsételjenek, ami fölül emeli

[110] D. L. 13,600.
[111] Fejér XI. 328.
[112] D. L. 13,600.
[113] Kaprinay; II. 249.
[114] A többi Frigyeshez pártolt urak birtokaira nézve felvilágosít: Acsády: Régi magyar birtokviszonyok.
[115] Wissgrill i. m. 50.
[116] Bergmann: Anzeigeblatt 2.

őket az összes magyar főurakon.[117] Sőt még ugyanabban az évben engedélyt ad Zsigmondnak és Jánosnak pénzverésre a többi hűbéresek mintájára, akik közül ekkor már soknak megvolt ez a joga.[118]

Nem sokáig tartott azonban a császári udvar fényében való sütkérezés. Mátyás erélyesen lépett fel a lázadókkal szemben és ellenségeiből csakhamar uralma támaszaivá, híveivé tette őket. 1461 február 10-ről keltezett oklevelében megbocsátja János és Zsigmond grófok hűtlenségét, kegyeibe fogadja őket, javaikat visszaadja.[119] III. Györgyről 1459 után nem szólnak az oklevelek, valószínű, hogy a harcok alatt meghalt. IV. László csak 1463-ban békül ki Mátyással, amikor Frigyes kifejezett óhajára, Mátyás a vele kötött békébe Lászlót is belefoglalja, aki mindaddig buzgó híve volt Frigyesnek.[120]

Ez a rövid története annak a fejlődésnek, amely az urak, a nagybirtokosok birtokaikon nyugvó hatalmának következménye volt, hogy t. i. a királyi hatalmat olyanok kezébe tegyék, akiknek a kormányzása mellett ők a saját területeiken teljesen függetlenek lennének, mondhatnánk a királyéhoz hasonló jogokkal. Mikor azonban már jó előre haladtak a cél felé vezető úton, akkor ültette a magyar köznemesség nehány jobb érzésű főúrral együtt az ország trónjára Mátyás királyt, akiről eleinte ugyan azt gondolták, hogy nem fogja útját állani terveiknek, de Mátyás erre elég erősnek érezte magát és meg is változtatta a fejlődés menetét.

*

A zavaros idők, amelyeket az oklevelek «tunc tempus disturbÿ» kifejezéssel emlegetnek, nagyon kedveztek a birtokszerzésnek és a pártoskodó, hatalomért versengő urak erről sohasem feledkeztek meg.

Gyengekezű uralkodók kénytelenek voltak adományozni, hogy párthíveiket megtartsák. A nagybirtokos családok házassági viszonylatban szívesen kerültek egymással rokonságba, mert így érdekeiket könnyebben össze tudták egyeztetni, mind politika, mind birtokszerzés terén. A főúri ligáknak és szövetségeknek ez a fénykora, amit ismét birtokszerzésük és hatalmi céljaik szolgálatába állítottak. Végül pedig a kisbirtokos nemesség sem tudott függetlenül maradni a hatalmas birtokarisztokráciától, a királyi hatalom őket nem volt képes védeni, nem maradt tehát más hátra, mint nekik ajánlani fel szolgálataikat.

Jellemző tünete a birtokszerzésnek ebben a korban a hatalmaskodás, ami bizony megmaradt Mátyás alatt is és élete végén egyre jobban erősödik. Igyekeztek u. i. az urak kikerekíteni a birtokaikat, a közbeeső birtokokat, ha szépszerével nem, hát erőszakkal megszerezni. Innen keletkeznek azok az apáról fiúra szálló pörök, amelyekben nem egyszer az erősebbik győz.

Mindezeket a módokat megtaláljuk az ifjabb szentgyörgyi alágnál is. Királyi adománnyal kapja II. György 1439-ben a pozsonymegyei Gálháza egy telkes birtokot,[121] tíz évvel később Hunyadi János neki adja a magvaszakadt Tarnaki László birtokát, Tárnokot a Csallóközben.[122]

V. László rájuk bízza Nagyszombat és Szakolcza védelmét 1456-ban. E tisztükben megerősíti őket Mátyás trónralépte alkalmával és «pro damnis, que in huiusmodi conservatione perceperunt» 24,000 forintot utal ki nekik és erre a pozsonyi harmincadot köti le. Ezzel szemben a testvérek kötelezik magukat, hogy a király nevében birtokolják és védik a várat, bár ez éppen ellenkezőleg történt.[123]

Egy évvel előbb a Nagyszombat körül fekvő Bogdány, Selpőc és Kolcsován (ma Istvánlak) birtokokat adta László, János és Zsigmond testvéreknek Nemecsény (ma Selpőchöz tartozó puszta) lakatlan földdel együtt.[124]

Ezek az adományok azonban eltörpülnek azok mellett a birtokok mellett, amelyeket II. György két házassága által szerzett. Első neje halála után t. i. elvette Wolfurt Pál özvegyét, Gitkát, Vilmos troppaui herceg leányát.

A vereskői Wolfurt-család idegenből költözött

[117] D. L. 24,832.

[118] D. L. 15,405. «Erlaubt und vergünnet haben, wissentlich mit dem brieve das Sy hinfür vewiderrüfleich, dieweil Sy unter diener seien, sich unter halten ünd bey uns beleiben in ünser künigkreich Hungern, auf das gepreke korn ünd aufzal, als wir yetz münssen oder künftichleich münssen werden, Münssen lassen mügen an menichleich Irrung ünd hindernüss, treülich und ungewerlich.»

[119] D. L. 15,696.

[120] D. L. 15,854.: «qui nobis hucusque auxilio et consilio fideliter adheserit.»

[121] D. L. 13,265, 13,328.

[122] D. L. 14,298.

[123] D. L. 15,220.

[124] D. L. 14,097.

be és nála voltak zálogban Vereskő, Óvár és Scharfeneck várak tartozékaikkal együtt. Pál volt a család utolsó férfi tagja, György tehát jól számított, mikor özvegyét elvette, mert ez hozományul hozta a három várat.[125]

1450-ben azonban megtámadják György birtoklását a leányági leszármazottak, t. i. Pál testvérének, Suskónak fiai, Széchy Miklós és Monyorókereki Ellerbach Berchtold, valamint egy leánya, Margit. Ekkor különben az oklevél szerint Gitka már nem élt.

Pálóczi László országbíró előtt azt állítják, hogy ők voltak a nevezett várak békés birtoklásában, György azonban őket onnan csak az Ulászló alatti zavaros időkben zárta ki és azóta használja, ők pedig anyjuk, Susko után maradtak ezekben a birtokokban és most, miután Gitka egyetlen leánya, Margit is meghalt, egyedül csak őket illeti ezek használata.

Evvel szemben a grófok procurátora azt mondotta, hogy ezekből a birtokokból vette nőül György Gitkát, tehát mindjárt a házasság alkalmával birtokába jutott a váranak. Mivel azonban a megítélt bajvívásra a grófok nem jelentek meg, az országbíró veszteseknek mondja ki őket és az alpereseket statuáltatja a várakba,[126] amit a budai káptalan a következő évben el is végez.[127]

Ez persze a dolognak koránt sem vetett véget, sőt az ügy bonyolódik, mert 1455-ben fellép követelésével Rozgonyi Sebestyén is, aki anyja, Wolfurt Pál leánya, Helena révén szintén jogot formál hozzá.[128]

Az idők azonban Györgynek kedveztek. Ellerbach János, akit a Mátyás uralmávali elégedetlensége egy táborba sodort György fiaival, már 1458-ban lemondott követeléseiről ezek javára.[129] Rozgonyi Sebestyén fiát, Lászlót Cseklész várának a védelmezésével kötelezték le maguk iránt és 1473-ban ő is lemondott testvérei helyett is igényéről.[130] A Széchyeket végre 1481-ben elégítették ki 3000 forinttal és négy ezüst tállal.[131]

Így tehát a három vár a grófok hatalmába került, Scharfenecket azonban már 1469-ben eladták Mátyásnak 6000 forintért.[132]

A szerzemény igen nagy értékű volt, mert ezzel a nyugati kereskedelemnek legfontosabb útvonala birtokukon ment keresztül,[133] ami, egyrészt jövedelem szempontjából, másrészt birtokaik fejlesztése tekintetében volt jelentős. Emez utóbbit mutatja V. Lászlónak egy 1456-ban kelt privilégiuma, amelyben a vár alatt fekvő Óvár városnak országos vásárt ad a Szt. Márton ünnepe előtti és utáni héten.[134]

Korán észrevették tehát Óvár jelentőségét és azt megszerezve, igyekeztek is kihasználni, sőt a későbbiekben a birtokaik súlypontja is ide tolódott át, ez volt legerősebb váruk és a grófok nagyrészt itt tartózkodtak.

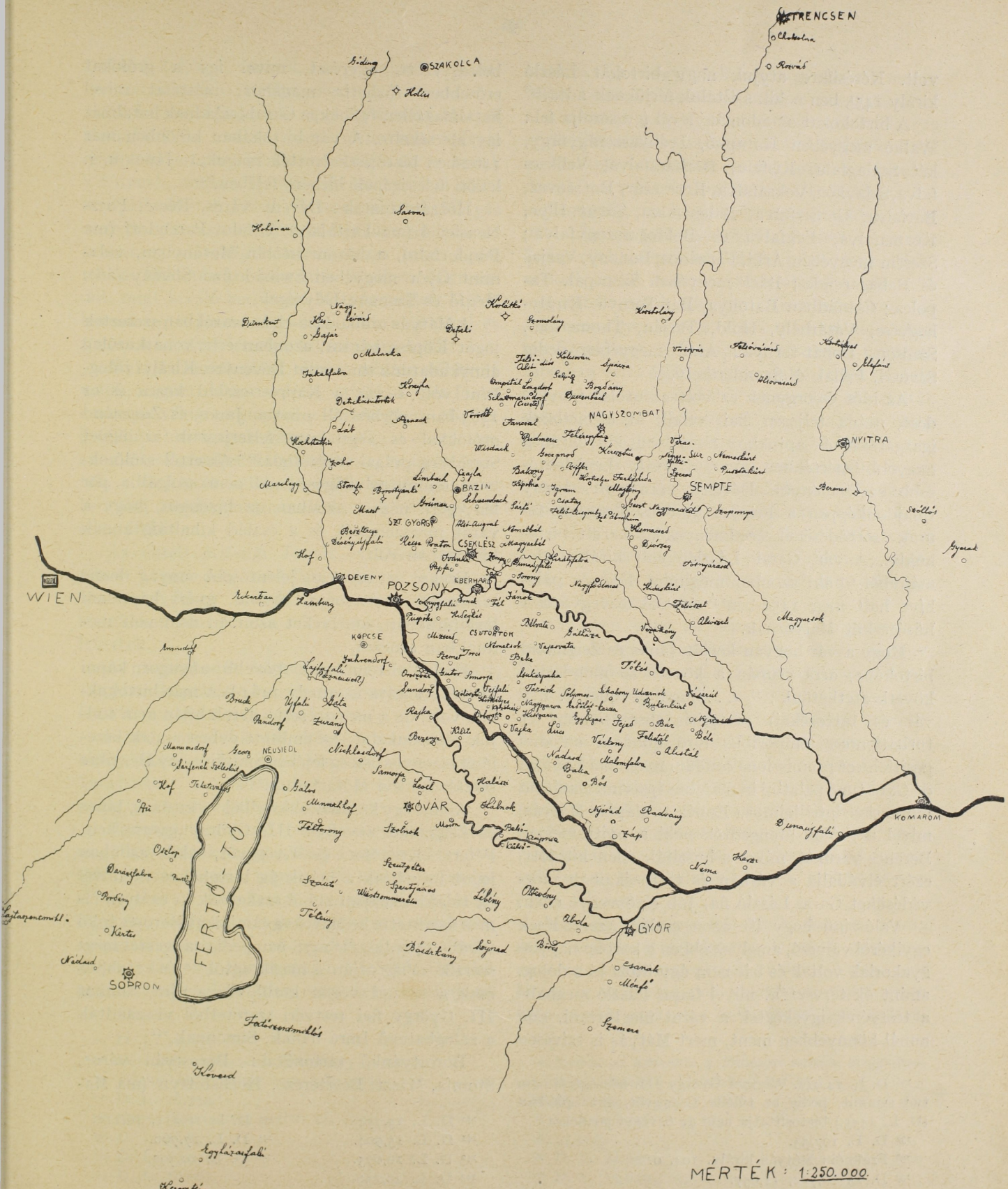
Óvár tartozékai 1451-ben a következők : Óvár és Mosony városok, Bezenye, Rajka, Sundorf (ma Csun), Jarondorf (ma Horvát- és Németjárfalu), Halászi, Kálnok, Somorja (ma Hegyeshalom), Nicklasdorf (ma Milkósfalu), Szolnok, Szentpéter, Szentiván, Tétény, Finctagmark (ma Pfingsmark-puszta Levél mellett), Neusiedel (ma Nezsider), Geosz (ma Nyulas), Zarány, Radendorf,[135] Rusztnak fele, Kempnye (ma Magyar- és Horvátkimle a Szigetközben) és Büdöskút.

Vereskő tartozékai pedig : «Wermesthorff», Schatmandorff (ma hihetőleg Cseszte), Ottental (ma Ottó-völgy), Németdiós, «Gayzlestorff», Scellendorff, «Wusestorff», Durempoch (ma Dürrenbach-Szárazpatak), Longdorf (ma Hosszufalu), Prodmeric (ma Pudmeric), Latindorf (ma már nem létezik), «Scemaw» és Wysdach (ma valószínűleg Visztuk).

Az idézőjelben felsorolt helységek mai megfelelőit már nehéz megállapítani, ha egyáltalán megvannak, Vereskő vidékén, esetleg távolabb kereshetők.

György harmadik házassága is birtokai gyarapítását célozta. Elvette Harapkói Botos András leányát, Margitot, aki testvérével, Annával, Szekcsői Herceg Pál feleségével a család utolsó sarja

[125] Nagy : Sopron vm. okltr. II. 306.
[126] Nagy : Sopron vm. okltr. II. 349.
[127] U. o. 364.
[128] D. L. 14,985, 15,192.
[129] D. L. 15,208.
[130] D. L. 17,447.
[131] D. L. 18,510.
[132] D. L. 16,913.
[133] A nyugatra irányuló kereskedelemre és annak útvonalaira kimerítően tájékoztat Pleidell Ambrus munkája.
[134] D. L. 15,085. Az adatokat a fennebb idézett statuciós levélből vettem.
[135] Fekvésére l. Csánki III. 676. (Rajka.)

TRENCSEN
SZAKOLCA
NAGYSZOMBAT
NYITRA
SEMPTE
BAZIN
CSEKLÉSZ
SZT GYÖRGY
POZSONY
EBERHARD
DEVENY
WIEN
KOPCSE
CSUTORTOK
NEUSIEDL
FERTŐ-TÓ
ÓVAR
GYÖR
KOMAROM
SOPRON
MÉRTÉK: 1:250.000

volt. Kérésükre atyjuk nagy birtokát László király 1455-ben nekik s általuk férjüknek adta.[136]

A birtokokat az adománylevél így sorolja fel: Walkó megyében Harapkó, Ivánkaszentgyörgy, két Szalagfalu, Kisfalu, Herkácsfalva, Veliksefalva, Szlavkóc, Voksafalva, Keresztúr, Botosovcz, Barfalva, Gergerfalva, Balentfalva, Szent Illye, Kozmafalva, Lékfalva és Boldogasszonyfalva; Szerém megyében Árki, Fáczános, Bodony, Varjas és Babagerenda; Bács megyében Szentpál, Tapolca; Csanádban Batonya, Bát-Tornya, Királyhegyese, Vásárhely, Hold, Tarján, Thomerkán, Samson, Donát-tornya; Arad megyében pedig Sárfesd, Fellak és Szombathely.

Az idős Györgynek ez volt az utolsó ténykedése, utána teljesen fiai veszik át a birtokok igazgatását és apjukhoz hasonlóan, de ők még nagyobb mértékben gyarapították. Legjelentősebb szerzeményük Dévény vára volt, amely tulajdonképpen a Frigyes köré csoportosult főurak szerződésének eredményeként került birtokukba. A vár Garai Lászlóé volt királyi adományból,[137] aki azonban még mint Frigyes párthíve halt meg 1459-ben[138] és csak özvegye tett hűségesküt Mátyásnak.

Hogy a vár hogyan került János és Zsigmond birtokába, arra csupán a következő mondatból következtethetünk:[139] «... quod et que (t. i. a vár és tartozékai) preteritis dissensionum et turbationum temporibus iure quodam ex dispositione et promissione condam magnifici Ladislai de Gara tunc palatini in manibus ipsorum comitum remansisse intelligimus.» Ennek az alapján Mátyás, mivel a grófok átengedték neki a nyitramegyei Berencs várukat, mikor a husziták ellen küzdött, ezért elvállalja a várban és tartozékaiban megvédésüket Garai László fia, Jób és özvegye ellen.

Valószínű hogy itt azon családi szerződések egyikéről van szó, amelyek ebben a korban nagyon gyakoriak voltak és bár nem úgy ütött ki a dolog, amint ők tervezték, mivel Garai László meghalt, a testvérek igyekeztek a várat megtartani, ami annál könnyebben ment, mert Mátyás is szívesen beleegyezett, egyrészt, mivel így a grófokat erősebben fűzhette magához, másrészt mivel hatalmas ellenségének, a Garai családnak hatalmát így mérsékelte. A vár birtokában különben már 1462-ben biztosnak érezték magukat, János u. i. leköti feleségének hitbére fejében.[140]

Hozzátartoztak: Dévény város, Récse, Pocz-Neusiedel (ma Lajtafalu), Ujfalu, Parendorf (ma Pándorfalu), a három utóbbi Mosonyban, valamint Győr megyében Swinád (ma Sövényszád), Ménfő és Szemere helységek.

A Mátyás uralkodása-elei zavarokban szereztek jogot Köpcse várára, azonban erre vonatkozólag annyi adatunk sincs mint Dévényre. Királyi zálogként volt a vár a Kappler-család kezén és ez 1463-ban pörben áll miatta János és Zsigmond grófokkal és végítéletre felterjesztik az ügyet Sternberg prágai várgrófhoz.[141] Az erről szóló oklevél semmi felvilágosítással nem szolgál a pör lényegére nézve, azonban az bizonyos, hogy a várat megszerezték és a család kihaltáig annak birtokában volt.

Ezekre a várakra jelentősebb anyag lenne bizonyára a pozsonyi, nyitrai, győri káptalani levéltárakban, amelyeket azonban nem volt módunkban átnézni.

Ezekben remélnénk bővebb anyagot kapni Detrekő várára is, amely 1464-ben már birtokukban volt, de a megszerzést adatok híján nem tudjuk reprodukálni. Az említett évben annak kezelését bizonyos összeg fejében Smitkovszky Henrikre bízzák két évi időtartamra.[142]

Amint egy későbbi oklevélből[143] kitűnik, János és Zsigmond nevelték III. György gyermekeit, Pétert, Kristófot és Györgyöt, akik azonban jogot formáltak a másik ág birtokához is, mivel ők tulajdonképpen abból szakadtak ki és ilyen címen vezettette be Mátyás gyámjaikat Borostyánkő várába 1465-ben,[144] 1478-ban pedig az egészet megszerzik zálog útján a másik ágtól[145] és ez ahhoz csak a század végén kerül vissza újra, amikor III. György fiai testvéri szeretetből visszaadták a zálogbatevő Imre fiának, Simonnak.[146]

Borostyánkő tartozékai: Borostyán város, Stomfa, Mászt, Besztercze, Hochstettyn (ma Ma-

[136] D. L. 14,042. Wertner György III. feleségéről nem tud semmit, pedig az túlélte Györgyöt, aki 1466-ban (D. L. 2455.) biztosíttatja neki az özvegyi járulékot.

[137] D. L. 10,953.

[138] Fraknói: Mátyás király. 104. o.

[139] D. L. 16,722, 11,657.

[140] D. L. 15,754.

[141] D. L. 15,904.

[142] D. L. 16,075.

[143] D. L. 20,259.

[144] D. L. 16,211, 16,212.

[145] D. L. 17,766.

[146] D. L. 20,302.

gasfalu), Zohor, Kislévárd, Láb, «Ezelorn» (ma már nem létezik) és Gajár helységek.

A két testvér lassan megbarátkozott Mátyás uralmával is, amiben nagy része volt Mátyás egyéniségének, az ő határozottságának és annak a fénynek, amiben Mátyás udvara kivált a többi európai udvarok közül. Szívesen időztek Mátyás mellett, aki viszont mint tudományosan képzett urakat a saját képviseletével bízza meg, diplomáciai küldetésekre használja fel őket. Zsigmondot, mint kiváló hadvezért Mátyás mellett látjuk harcaiban,[147] Jánost 1476-ban több más úrral és fényes kísérettel felesége kikéretésére küldi.[148]

Mindjárt uralkodása elején, miután kibékült velük, megtette őket erdélyi vajdákká[149] és János csaknem végig megmarad e minőségben. Mindez grófjaink hiúságának nagyon hízelgett és a nagy adományok, amiket Mátyástól szolgálataikért kaptak, elfelejtették velök, legalább külsőleg, habár bensőleg mindig megmaradtak, a közöttük volt ellentéteket.

Az elítélt Kisvági Tamás és Dénes birtokrészeit kapják meg 1468-ban, amelyek Sopron és Vas megyékben voltak.[150] Az adománylevél a birtokokat nem sorolja fel, kisebb jelentőségűek lehettek.

A magszakadás folytán felszabadult Tulnárt 1473-ban kapták.[151] A megye északnyugati részén feküdt, ma már nem létező helység.

Szintén megszakadás folytán adja nekik a király 1481-ben Kisviskát Pozsony megyében,[152] Tamásházát a Csallóközben,[153] Beatrix királynő pedig 1490-ben egy házat Budán.[154]

Ha végigtekintünk eddigi szerzeményeiken, megállapíthatjuk, hogy abban a legnagyobb tervszerűség van, hogy a legnagyobb következetességgel igyekeztek birtokaikat gyarapítani, de lehetőleg úgy, hogy az zárt test legyen és a védelmére megfelelő várak álljanak rendelkezésükre. Óvár, Köpcse, Dévény, Borostyánkő, Vöröskő, Detrekő megszerzésében lehetetlen észre nem vennünk az a törekvést, hogy ezek segítségével két megye fölött hatalmat gyakoroljanak és ezt e várakból a szomszédos megyékre is kiterjeszthessék. Mátyás uralkodása végére az összes számbavehető birtok az említett és öröklött váraik körül az ő tulajdonukban volt, eltekintve a közbeékelődött kis nemességtől, amely viszont szolgálatukba szegődött. Így a jahrendorfi Harscherek, orozvári Tampeckek, neusiedeli Moll, jahrendorfi Praitnecker, levéli Rauscher stb. családok.[155] Amelyik megpróbált nekik ellenállni, az vesztes lett. Így a mosonmegyei Witézi birtok tulajdonosai. A birtok Szentjános és Szentpéter közelében terült el. 1460-ban vétel útján meg akarták szerezni,[156] majd mikor így nem sikerült, egyszerűen elfoglalták hatalmaskodva a következő években.[157] A tulajdonosai pert indítottak, a pozsonyi káptalan meg is idézte a grófokat,[158] de mit sem használt a dolog. 1504-ben a király Zsigmond fiának, Tamásnak adományozta, amikor is Tamás azt mondta, hogy az ő ősei már régen békésen birtokolták ezt a földet.[159] Valószínű tehát, hogy tulajdonosai végül, talán csekély vételárért kénytelenek voltak a birtokról lemondani.

1490-ben vétel és zálog útján megszerzik a szintén teljesen birtokaik közé ékelt Majtény, Fehéregyháza, Fancsal és Somkerek (ma már nem létezik) helységeket.[160]

Így elérték azt, hogy birtokaik körül azon kis birtokosok, akik nem állottak velük szoros magánjogi kapcsolatban, mind eltűntek és birtokaik egy zárt testté alakultak. Ami idegen birtok közöttük maradt, mint pl. a Nagylucseieknek és az ausztriai Szt. Kereszt ciszterci rendnek, azokat egyelőre nem lehetett megszerezni, de amint látni fogjuk, mihelyt az idő alkalmas lett reá, ezekért is harcokat folytattak.

Most egyelőre más felé fordultak és az ország más vidékein is igyekeztek lábukat megvetni, amelyre az utat már atyjuk kijelölte. Voltak már birtokaik az ország déli vidékén mostohaanyjuk után és most ezeknek a kiépítéséhez, gyarapításá-

[147] D. L. 16,033.
[148] Beatrixra vonatkozó iratok. 27.
[149] Teleki: Hunyadiak kora XII. 372.
[150] D. L. 16,745.
[151] Nagy: Sopron vm. okltr. II. 483.
[152] D. L. 18,471.
[153] D. L. 16,994.
[154] D. L. 19,662.
[155] Ezeket az adatokat a földesúri familia tárgyalásánál később idézendő oklevelekből vettem.
[156] D. L. 15,456.
[157] D. L. 16,328.
[158] 17,022.
[159] D. L. 21,250.
[160] D. L. 19,649., 19,110.

hoz láttak, még pedig az általuk megszokott hevességgel és kíméletlen módon.

Jó alkalmat szolgáltatott erre az 1476-ban gyermektelenül elhalt Maróti Mátyus birtoka, amelyet megszereztek a királytól. Az adománylevél nem maradt ránk, azonban azok a birtokok, amelyekben ebben az időben mint földesurakat említik őket, Maróti Mátyuséi voltak.[161] Ezek a helységek Bácsmegyében Szentmiklós, Doroszló és Tótfalu, Bodrog megyében Szentgyörgy város, Szentmárton, Sarkszentmárton, Szentiván, Hetes, Aranyán, Gergeri és Szaka puszta. Az utóbbi négy birtokot azonban a király még Maróti Mátyus életében odaígérte a czoborszentmihályi Czobor családnak Bán-Száka pusztával együtt és 1476-ban igéretét beváltva nekik is adja.[162] De a következő évben János, Zsigmond és Péter grófok panaszára elrendeli, hogy ezeknek vissza kell adni a birtokokat.[163]

Ezzel megindult a küzdelem a nevezett birtokokért, mert lemondani egyik fél sem akart róluk. A Czoborok elkeseredetten küzdenek a hatalmas grófok ellen és egyszerre több hiteles hely előtt protestálnak ; a királyhoz fordulnak, hogy védelmet nyerjenek.

T. i. a grófok, bár a király elrendelte bevezettetésüket, ezt nem tudták megejteni és akkor egyszerűen hatalmaskodva vették birtokukba a nevezett helységeket, amelynek végrehajtói az említett Szentgyörgy városba helyezett officiálisaik, Török Éliás és Kiss Mátyás nemesek, valamint Zaka György és Torkos Márton familiárisaik voltak sok jobbággyal együtt. És hogy teljesen ők vezették az egész hatalmaskodást, mutatja az, hogy a király egyenesen hozzájuk küldi parancsát.[164]

Nagyon jellemző a grófok taktikájára, hogy mikor sehogysem tudták magukat belevezettetni a birtokba, elidegenítették azokat Gábor kalocsai érseknek, aki nemsokára elhalálozván, jogait a káptalanra hagyta.[165]

De ekkor a király elhatározólag közbelépett és ez a körülmény tanácsolta a kiegyezést, ami 300 forint kártérítés lefizetése mellett meg is történt 1479 június 25-én.[166] A Czoborok megtartották birtokaikat.

Ezzel a perrel kapcsolatos a kalocsai káptalan elleni viszályuk, szintén birtokjogi kérdésben. A káptalan u. i. — nincs ugyan rá határozott adatunk — minden valószínűség szerint zálog útján és talán éppen az előbbi záloglással kapcsolatban megszerezte a fennebb felsorolt többi birtokokat is. 1468-ban azonban olcsó áron vissza akarván szerezni, azzal vádolták a grófok a káptalant, hogy a birtokokat pusztítja, az erdőket vágja, a jobbágyokon túltaksát szed, ami miatt azok elszökdösnek. Inquisitio és attestatio tartását kérték. Mikor azonban ezt meg akarták tartani, a grófok procurátora összeszólalkozott a megyei hatóságokkal és így a személynök «in emenda lingue» 3000 forintra ítélte őket és hogy csak ennek lefizetése után válthatják ki a szóban forgó birtokokat. A grófok ez ellen az ítélet ellen protestáltak és az ügy újrafelvételét kérték, aminek a lefolyásáról már nincs adatunk.[167]

Ez a két eset mutatja, hogy a birtokszerzés terén milyen eszközökkel éltek és hogy nem sikerült törekvésük, bármily ravasz úton igyekeztek is elérni, azt egyedül Mátyás erélyeskezű uralmának tudhatjuk be. Az oligarchia alatta is túlkapott olykor, de a király rögtön közbelépett és megfékezte a hatalmaskodókat.

Ez persze ellene az urakban bizonyos fokú gyűlöletet keltett és bár külsőleg beleilleszkedtek kormányrendszerébe, bensőjükben sohasem tudták elfelejteni szép álmaikat, amelyeket már a megvalósulás útján éppen Mátyás akadályozott meg. Ez okozta azt, hogy uralkodása alatt is többször lázonganak ellene, így tudjuk, hogy Erdélyben János gróf volt a feje egy ilyen lázadásnak, Zsigmond pedig összeköttetésben állott csaknem állandóan Frigyes császárral is. Amint pedig lehunyta szemét a nagy király, a reakció teljes erővel tört ki és ahol ő útját vágta céljaiknak, most mintegy ott folytatják.

[161] Csánki : Magyarország történeti földrajza. II. 173, 220.

[162] D. L. 17,854.

[163] D. L. 17,925.

[164] D. L. 17,933, 17,934, 17,938, 17,945, 17,954, 17,964, 17,965, 17,969, 17,970.

[165] D. L. 18,071, 18,099.

[166] D. L. 18,239.

[167] D. L. 19,176, 19,177. Az első oklevélből határozottan megállapítható, hogy Maróti Mátyustól kerültek a birtokok Zsigmond grófhoz, mert a jobbágyok azt mondják, hogy a kalocsai káptalan olyan taksát szed rajtuk, mint Mátyus.

A királynak tényleges hatalma ismét nem volt, az a feltétel, amely Mátyást a legerősebben támogatta, t. i. a nagy magánbirtok, ami függetlenítette az uraktól, az Ulászlónál nem volt meg, ő újra az urak kezébe került.

Kihasználták a grófok is az idők fordulását és a politikai pártoskodásba magukat nem ártva, a birtokaik között fekvő, még idegen kézen levő ingatlanokat igyekeztek megszerezni. Legnagyobb szálka volt a szemükben a Nagylucsei-család fekvősége, amely család Mátyás bőkezűsége révén emelkedett fel s talán éppen a grófok ellenére szerezte meg a kérdéses birtokokat: Somorját (ma Puszta-Somorja), Külső- és Belső-Kempnyét (ma Magyar- és Horvátkimle) és Gálost Moson megyében, Kilitit és Csölösztőt a Csallóközben, Nyárádot, Radványt, Alsó- és Felsőszápot a Győr megyében.[168]

A viszály a két család között onnan eredt bizonyára, hogy a felsorolt birtokokat a grófok is nagyon szerették volna megszerezni, azonban Nagylucsei Orbán, mint királyi kincstartó, Mátyás kedvelt embere volt és ő szerezte meg a grófok ellenében. Nem is volna másként megmagyarázható az a birtoktörténetükben páratlan hatalmaskodás, amellyel ezeket a birtokokat pusztították, mihelyt Mátyás és utána nemsokára kegyelt embere Orbán kincstartó meghalt, kifejezetten azzal a szándékkal, hogy maguknak megszerezzék.

1492-ben kelt az első tiltakozás a grófok erőszakossága ellen, amikor Nagylucsei János és fia Damján elmondják, hogy Orbán halála után a grófok tőlük a fennebb elsorolt birtokokat elfoglalták és Somorját felkérve a királytól, oda be is vezetették magukat, mivel az ő familiárisaikat már előre megfenyegették, hogy oda ne merjenek menni a bevezetéskor és neki ellentmondani.[169] Ettől kezdve egy évtizeden keresztül Zsigmond és János, majd utánuk Zsigmond fia Tamás hihetetlen hatalmaskodásokat vittek véghez. A birtokokat két évig tartották elfoglalva és ez alatt az idő alatt évi négy forintos taksát szedtek a jobbágyokon és ez által ezek számát 300-ról 200-ra apasztották le. Az egyes birtokokban álló házakat lerombolták, anyagukat elhurcolták, Nyárádból nyolc házra való kifaragott épületfát szállítottak el, valamint 110 lovat. Erdőket tövestől irtottak ki, a piscinákat elpusztították és így, nem számítva a sok emberölést, 9260 forint kárt okoztak nekik.[170] 1493-ban pl. Tamás gróf 183 familiárisát és egyéb népét küldi Kilitire, ahonnan 15,000 darab deszkát hoznak el.[171]

A Nagylucseiek hiába fordulnak könyörögve a királyhoz, nincs hatalma, mert a grófok az idézésre meg sem jelentek.[172] Mindössze annyit értek el, hogy két év mulva a király restatuáltatja őket a birtokokba,[173] amivel azonban a hatalmaskodásoknak korántsem szakadt vége. Amint egy évnélküli, magán célra készült, nagyon gondatlan írású feljegyzésből[174] kitűnik, a Nyárádból elhajtott 110 lovat még 13 év mulva is hatalmukban tartották és a nevezett birtokok jobbágyait Óváron túl nem engedték sem árúikkal, sem hogy szükségleteiket beszerezzék. A harc tehát 13 évig folyt közöttük, a nélkül, hogy ez alatt az idő alatt meg tudtak volna egyezni. Ezt pedig többször megkísérelték választott bírák által és több sikertelen kísérlet után írhatta a most említett feljegyzés írója: «item dicta franciscy Capuchy procuratoris domini Thome groff, isto modo vraym Therekedhetik kegyelmetek, de Chak Heyába terekhetik kegyelmetek, mert ezbe semmy nem keel.»

Az ellenségeskedésnek valószínűleg Tamás gróf 1505-ben bekövetkezett halála vetett végett.

Az eddigiekben vázoltuk a két gróf, a család kétségtelenül két legkiválóbb tagjának hatalmas tevékenységét, akik a családot a politikai életben, az ország kormányzásában oly jelentős tényezővé tették. Hatalmukat, nagy egyéniségüket Mátyás is elismerte és ama évszázados fejlődés, amely II, Endre alatt megindul, az ő életükben nyer befejezést, betetőzést: Mátyás király t. i. a Frigyes császárral kötött béke jótállói között a Szentgyörgyi és Bazini grófokat a «Barones naturales»

[168] A megszerzésre l. Csánki i. m. III. 572, 693.

[169] D. L. 19,820. «Tandemque post occupationem per ipsos factam predictam possessionem eorum protestantium Samaria nuncupatam a regia Maiestate pro seipsis similiter et indebite impetrassent, interim autem hominibus aut familiaribus eorum protestantium nonnullas minas acerrimas imposuerunt . . .»

[170] D.L. 35,794, 19,911, 19,955, 20,069, 20,091, 20,114, 20,116, 20,118, 20,119.

[171] D. L. 20,111, 20,112.

[172] D. L. 19,795.

[173] D. L. 19,955.

[174] D. L. 24,778.

sorában sorolja fel, törvényesítve ezzel, hogy ők születésüknél fogva tartoznak az ország bárói közé.[175]

A testvérek birtokszerzéseiben kétségkívül nagy szerepet játszott két eddig még nem említett tényező. Az egyik, hogy birtokaikon közösen gazdálkodtak és a testvérviszály így nem vette igénybe erejük nagy részét, mint azt már láttuk a fentebbiekben. A másik dolog pedig az, hogy III. György halála után annak kiskorú gyermekeit is ők nevelték, az oklevelek ezeket állandóan mint testvéreiket emlegetik, részt vesznek politikai tényked̈éseikben és bár a király rendesen ezeknek is adományozza a birtokot, azt rendszerint János és Zsigmond veszik hatalmukba, sőt igyekszenek ezek Szentgyörgy és Bazin várakra való jogát is maguknak megszerezni. Kristóf 1489-ben le is mond úgy a szerzett, mint az öröklött birtokokban való jogáról János és Zsigmond részére, György pedig jogait nekik elzálogosítja azok szuggerációjára, ami ellen Péter 1493-ban protestál.[176]

A három testvér volt az alág utolsó tagja, akik alatt már bizonyos stagnálás áll be a birtokviszonyokban. Még hatalmas nagybátyjaik éltek, résztvettek azok oldalán tevékenységükben, halálaluk után a rájuk szállt birtokokra vonulva, elzárkózva a politikai élettől, töltötték életüket, alig hallunk róluk.

Kiemelkedett közülök a legidősebb Péter, akit Ulászló erdélyi vajdává és székely ispánná nevezett ki, majd országbírójává tette és mint ilyen halt meg 1517-ben. Ő közéleti tevékenysége mellett még birtokaival is gondolt és igyekezett azokat megerősíteni és városait fejleszteni.

Megszerzi a csallóközi Csütörtök lakóinak 1500-ban a teljes vámmentességet az egész országban,[177] 1515-ben pedig Ruszt városát veszi körül erődítményekkel.[178]

1505-ben zálog útján birtokába jut a birtokai közé ékelt Födemes (ma Nagyfödemes), Szt. Márton, Kiliti, Csölösztő, Tejfalu, amelyekben a király a saját, esetleg lappangó jogát is neki adja.[179]

Birtokai fejlesztésében Péternek ez az egész szerepe, idejét inkább az ország dolgainak szentelte. Testvéreiről azonban még ennyit sem tudunk mondani. Titokban, őseik tradicióihoz híven, nagy hívei lehettek Miksa császárnak, mert Miksa Kristófnak a «consiliárius» címet adja 1505-ben[180] és a címeradományt megújítja.[181] Utána nemsokára befejezték földi pályafutásukat, követte őket Péter is 10 évvel később, magukkal vive a sírba a család fényét, dicsőségét is.

2. *Ifjabb bazini alág.*

A másik alágnál jelentőségre sokkal kisebb, politikailag kevésbbé számbajövő alága volt a családnak. Nem voltak neki oly széles látókörű, nagy egyéniségű tagjai, mint az ifjabb szentgyörgyi alágnak és ez okozta azt, hogy a mellett szinte eltörpült és a zavarok idején élő kiváló tagjai ahhoz csatlakoztak, nem mondva azért le az alági birtokra való jogaikról sem.

Az alág tulajdonképpeni megalapítója IV. Péter még az osztozkodás előtt meghált, kiskorú gyermekeket hagyva maga után, akikkel anyjuk, Marczali Hedvig a nagy politikai harcok idején visszavonultan élt és a fiúk később sem igen elegyedtek a politikai életbe, mindössze IV. Lászlóról találjuk, hogy ő Posthumus László udvarában «magister dapiferorum» volt, mint annak erős párthíve.

Hogy nem látjuk ott őket a trónöröklés körül való harcokban, azt azzal okadatolhatjuk, hogy az egy IV. Lászlón kívül, aki magas kort ért el, a többiek fiatal korukban haltak el és az alágon belül elég gyakori volt a testvérek viszálykodása.

Így azután adományokban sem igen részesülnek. IV. Péter fiai, mivel atyjuk hősiesen harcolt familiáris seregével a rigómezei csatában, ennek érdemeiért a csallóközi Előpatonyt és Ternyét kapják 1435-ben, halála után [182]

IV. László V. Lászlótól egy kőházat kapott Pozsonyban a hozzátartozó szőlőkkel és egyéb jövedelmi forrásokkal 1455-ben.[183] Mátyás király pedig 1469-ben a nyitramegyei Alsó- és Felsővásárdban lévő királyi jogát adja neki, maga a birtok kis nemesek kezén volt.[184] Több királyi adományban ez az alág nem is részesült, ami bizonyítja, hogy Mátyás alatt teljesen kivonultak a

[175] Teleki XII. 372.
[176] D. L. 20,259.
[177] D. L. 20,933.
[178] D. L. 22,346.
[179] D. L. 21,383.
[180] D. L. 21,614.
[181] D. L. 21,827.
[182] D. L. 12,768.
[183] D. L. 14,917.
[184] D. L. 16,902, 17,511.

politikai élet köréből, t. i. Mátyás az itt szerzett érdemeket jutalmazta.

Birtokaikat azonban más úton gyarapították és míg János és Zsigmond dél felé, Mosonban terjeszkedtek inkább, addig ők a család egy régi birtokával nagyobbították területeiket, Cseklész várával, amelyhez hozzátartozott Szempcz és Beke birtokok Pozsony megyében, Vörösvár Nyitra megyében.

A vár a Cseklészi alág kihalta után már egyszer volt a család birtokában, azonban akkor I. Ábrahám elidegenítette.[185] Ebben az időben a Rozgonyiak uralták.

A megszerzés házasság útján történt. III. Imre u. i. elvette Rozgonyi György leányát, Helenát, akire az esküvő után, 1451-ben atyja ráiratja a nevezett birtokok felét, megtoldva Pozsonyban egy kőházzal.[186] De már ezelőtt a másik felét, testvére Sebestyén részét, aki erdélyi vajda volt, azon ürügy alatt, hogy a török fogságból akarja kiváltani, ugyancsak Imrének elzálogosította 3000 forintért.[187]

A vár nagy jelentőségű volt, mert mintegy uralta a pozsony-nagyszombati utat és két vámot is kellett a várban fizetni, szintúgy Szempczben is volt vámhely és e miatt a grófok meg a vár birtokosai között már 1399-ben egyenetlenkedések voltak. Ekkor Bodizló fia, Károly volt az ura és a Bazin határában lakó jobbágyoktól, mikor azok áruikkal élelmük megszerzése végett piacra mentek, megvette a vámot, ami ellen II. Miklós és I. György tiltakoztak.[188] Később is találunk adatokat a viszálykodásra,[189] ami arra ösztönözte a grófokat, hogy a várat megszerezzék. 1451-ben, úgy látszott, sikerül a megszerzés, azonban György diszpozicíója ellen testvére, Sebestyén síkra szállt és hosszú-hosszú harc indult meg a két család között, amely tulajdonképpen be sem fejeződött, a vészes idők vetettek neki véget.

A birtoklást Sebestyén azzal támadta meg, hogy őt testvére ravaszsággal fosztotta meg ama birtokrészeitől, mert azt gondolta, hogy haza sem fog többé jönni. Eltiltja tehát a grófokat a zálogösszeg kifizetésétől.[190] Midőn pedig György meghalt, Sebestyén az egész birtokot vissza akarta szerezni, ami éppen a legnagyobb anarchia, V. László korában csakis harc árán sikerülhetett volna és a két fél össze is mérte erejét.[191] 1457-ben békültek ki és választott bíróságra bízták az ügy eldöntését.[192] Erről azonban nincs adatunk, csak azt tudjuk, hogy Helena férje halála után II. György és fia Zsigmond, de főleg feleségeik édesgetésére, rábeszélésére elzálogosította nekik részeit,[193] majd a huszita támadás pusztította a várat és a husziták meg is szállták. János és Zsigmond szerezték tőlük vissza[194] és 1473-ban a Rozgonyiaknak adják vissza felét, egy évvel később pedig a másik felét[195] Imre fia, Simon grófnak.[196]

Két ilyen hatalmas főúr azonban egy várban nem tudott megférni és az ellenségeskedés tovább folyt Sebestyén fia, László és Simon gróf között. 1487-ben a király legmagasabb bírósága elé vitték az ügyet, ahol a király kimondja, hogy Simon grófnak csak a leánynegyedhez van joga és az egész birtokba Lászlót kell restatuálni.[197]

A restatució megtörtént, de mihelyt Mátyás lehunyta a szemét, a harcot ismét felújították és az a másik alág említett hatalmaskodásával párhuzamosan és csaknem olyan mértékben folyt. A Rozgonyiaknál átszállott a harc a leányágra, a Kanizsayakra, a grófoknál pedig az apa a fiára hagyta. Ennek a küzdelemnek, amely ádáz erővel folyt 1520-ig, hű képe maradt ránk az oklevelekben, amelyek éles színekkel jellemzik a Mátyás után előállt közállapotokat is.[198] Az eredménye az lett, hogy a birtokok a harcok alatt teljesen elpusztultak és minden haszon nélkül egymás erejét gyengítették, az ország közállapotait sülyesztették.

Mátyás halála után Simon gróf Sempte várára

[185] Fejér VIII. 2, 524.

[186] D. L. 14,425.

[187] Knauz: Orsz. tanács. 103. — D. L. 14,448.

[188] D. L. 8506. «. . . hincinde (t. i. Bazinból) inter terras ipsorum et aliorum nobilium regni cum eorum mercimonÿs et rebus pro eorum victus acquisitione proficiscerentur . . .» vámot szedtek tőlük.

[189] D. L. 25,945. (1423.)

[190] D. L. 14,571.

[191] D. L. 15,193. «lites et plurime discordie et controversiones guerre et bella fuissent exorte et suscitata».

[192] U. o.

[193] D. L. 15,878.

[194] D. L. 16,715.

[195] D. L. 17,447.

[196] D. L. 17,509.

[197] D. L. 12,923.

[198] D. L. 19,248, 19,295, 19,297—98, 19,769, 19,823, 19,870, 19,872, 22,138,—39, 22,265, 23,119, 23,261.

is igényt emelt, amely, miután ők átengedték Zsigmond királynak, ugyancsak ennek az elzálogosítása folytán még 1430-ban a Rozgonyi családhoz került.[199] Simon gróf 1492-ben azt állítja a nyitrai káptalan előtt, hogy a vár tartozékaival az övé zálogjogon, tehát a király el is rendeli az introdukciót[200], aminek persze a Rozgonyiak ellene mondanak. Így ebből is viszály keletkezik közöttük és az előbb vázolt hatalmaskodás Mátyás utáni legádázabb fázisát csak erősíti, nem több sikerrel és eredménnyel járva, mint a másik.[201]

Ez a két eset adja az alág — mondhatjuk — egyetlen birtokszerzését, amely bár egész energiáját igénybe vette, teljes eredménnyel még sem járt.

Az ifjabb szentgyörgyi alág kihalta után az egész családi birtok az akkor élő Ferenc és Farkas grófokra szállott, akik szintén osztatlanul, jó békességben élvezték birtokaikat.

Péter országbíró váraihoz már a király is jogot formált, mint olyan szerzett birtokokhoz, amelyek az ági osztozkodás után jutottak az alág birtokába. Így mindjárt Péter halála után megintő levelet küld a győri káptalan útján Péter özvegyéhez, Waldstein Zsófiához, Ferenc és Farkas grófokhoz, hogy Péter javait ne merjék elfoglalni, sem e tekintetben Péter özvegyével ne merjenek egyezkedni, hanem jelenjenek meg összes dokumentumaikkal a királyi Kúriában, ahol az ügyet békésen el fogják intézni.

A grófok feleletéből megtudjuk, hogy ők elfoglalták a várakat, de királyi megbízásra, mivel az özvegy testvérét, Bochkót hívta több hűtlenné vált alattvaló cinkostárssal a várba. Hogy a királlyal nem állottak jó viszonyban, azt mutatja a felelet utolsó mondata: «Suplicassent itaque Maiestati vestre, dignaretur Maiestas vestra eosdem, quod (így)! ea benignitate, qua reliquos suos subditos solita est, amplecti, nec vellet eos preter ius regni sui inter alios suos fideles opprimere».[202] Kevésnek találták u. i. dokumentumaik összegyüjtésére azt az időt, amelyet erre nekik király engedélyezett.

A discussió eredményeként 1521-ben Dévényt[203] és Óvárt[204] átadják a királynak. Péter többi birtokai azonban továbbra is kezükön maradnak. Két évvel később a király felülvizsgálja privilégiumaikat és erre őket is megidézteti,[205] de ez nem változtatott a helyzeten, a többi várakat életük végéig használják.

Általában a család utolsó sarjai, Ferenc, Farkas és az utóbbi fia Kristóf úgy tűnnek fel, mintha a bekövetkező zivataros idők szele már előre megérintette volna őket. Az ország sorsa iránt teljes letargia vesz rajtuk erőt és a közügyek többé nem érdeklik őket. Behúzódnak jól megerősített váraikba és onnan egykedvűen nézik az ország vergődését, sőt ezt még elő is segítik. Hatalmaskodnak és végül ez a hatalmaskodás is úgy tűnik fel, mintha csak ezt is időtöltésből tennék és hogy embereiket, akik maguk is örömüket lelték ebben, szórakoztassák. Felfegyverzik őket, némelyeket lóra ültetnek és így mint egy hadsereg törnek a kiszemelt birtokra. Igy a Rozgonyiak ellen 1511-ben «valdo et copioso cum exercitu» törtek, a templomot kirabolták, a jobbágyok házait feldúlták, boraikat, amit nem tudtak meginni, elfolyatták és végül összes barmaikat vetéseiken és szőleiken keresztül elhajtották, amivel ezeket teljesen elpusztították.[206]

Hatalmaskodnak magával a királlyal szemben is, halászó vizeit elfoglalják aki kénytelen fölöttük egy megintő levéllel elnézni, mert tenni ellenük semmit sem tud.[207]

Az ország segélykérő kiáltásaival nem törődnek és az országgyűlés által kivetett sudsidiumot nem fizetik és ezt többszöri figyelmeztetés ellenére sem teszik meg,[208] ami a kor urainál általános lévén, nagyban siettette az ország romlását.

A nagybirtok Endre alatt megindult fejlődésének végső fázisát látjuk ezekben a dolgokban, amely többé nem avatkozik a politikai küzdelmekbe sem, hanem mint a mesében szereplő ember, aki tudja, hogy végnapjait éli, csak tobzódik, szertelenkedik és igyekszik minél jobban kiélvezni léte utolsó napjait. Ennek következtében panaszkodhatott Kristóf atyjára, Farkasra ilyen szavakkal: «Wolfgangus, dum adhuc in humanis egisset, multa cum diversis hominibus contraxisset debita pluraque iura sua possessionaria alienis inscripsisset manibus, piscinas, allodia

[199] D. L. 12,297.
[200] D. L. 19,869.
[201] D. L. 22,242, 23,262, 23,403, 23,407, 23,700.
[202] D. L. 23,074.
[203] D. L. 23,510.
[204] D. L. 23,508, 23,509.
[205] D. L. 23,786.
[206] D. L. 21,882.
[207] D. L. 21,882.
[208] D. L. 23,516.

desertioni submisisset et ultra hec ius dotalicium quoque generose et magnifice domine Sophie de Zablath post obitum paternum exsolvere fuisset astrictus.»[209]

Simon tehát atyja halála után teljesen rongált és eladósodott állapotban kapta meg a birtokokat, ő azonban még megpróbálta rendbehozni, amiben nagy segítségére volt Borbála asszony, az ő nagynénje, aki 11,000 forintot kölcsönzött neki erre a célra 1540-ben.[210] De rövid életpályája erre már kevés volt, mert három év mulva, 1543-ban meghalt. Vele az oly nagy fénnyel szereplő család férfiágon kihalt, csupán három nő élte őt túl: nagybátyja, Ferenc leányai, Margit és Gertrud, valamint a már előbb említett Borbála.[211]

IV.

A földesúri familia és a birtokkezelés.

I. Mivel a birtokok kezelése úgyszólván teljesen a rajtuk élő főúri familia kezében volt, először meg kell ismerkednünk ennek a helyzetével, minéműségével a grófok birtokain. Sajnos azonban itt érezzük az anyag hiányát a legjobban és azonkívül, hogy ez a familia az általános fejlődésnek megfelelően a Szentgyörgyi és Bazini grófok birtokain is megvolt, sőt nagyon népes volt, többet nem igen tudunk megállapítani.

Fejlődésükben nagy a hasonlóság a német miniszteriális szervezet fejlődéséhez, amelynek egyik főeleme szintén a szabadokból került ki, akik beleolvadtak a mindinkább kifejlődő hűbéri szervezetbe és míg eleinte az úrnak csupán vazallusai voltak, a XIII. században levetkőzve e jellegüket, miniszteriális osztállyá lesznek. Ettől kezdve közülük kerül ki az úr egész birtokkezelő személyzete, őket helyezik váraikba, ők képviselik az urat s teljesítenek katonai szolgálatot is. Korán vannak már mellettük alsóbb hivatalnokok is, írnokok, vámos, erdész stb.[212]

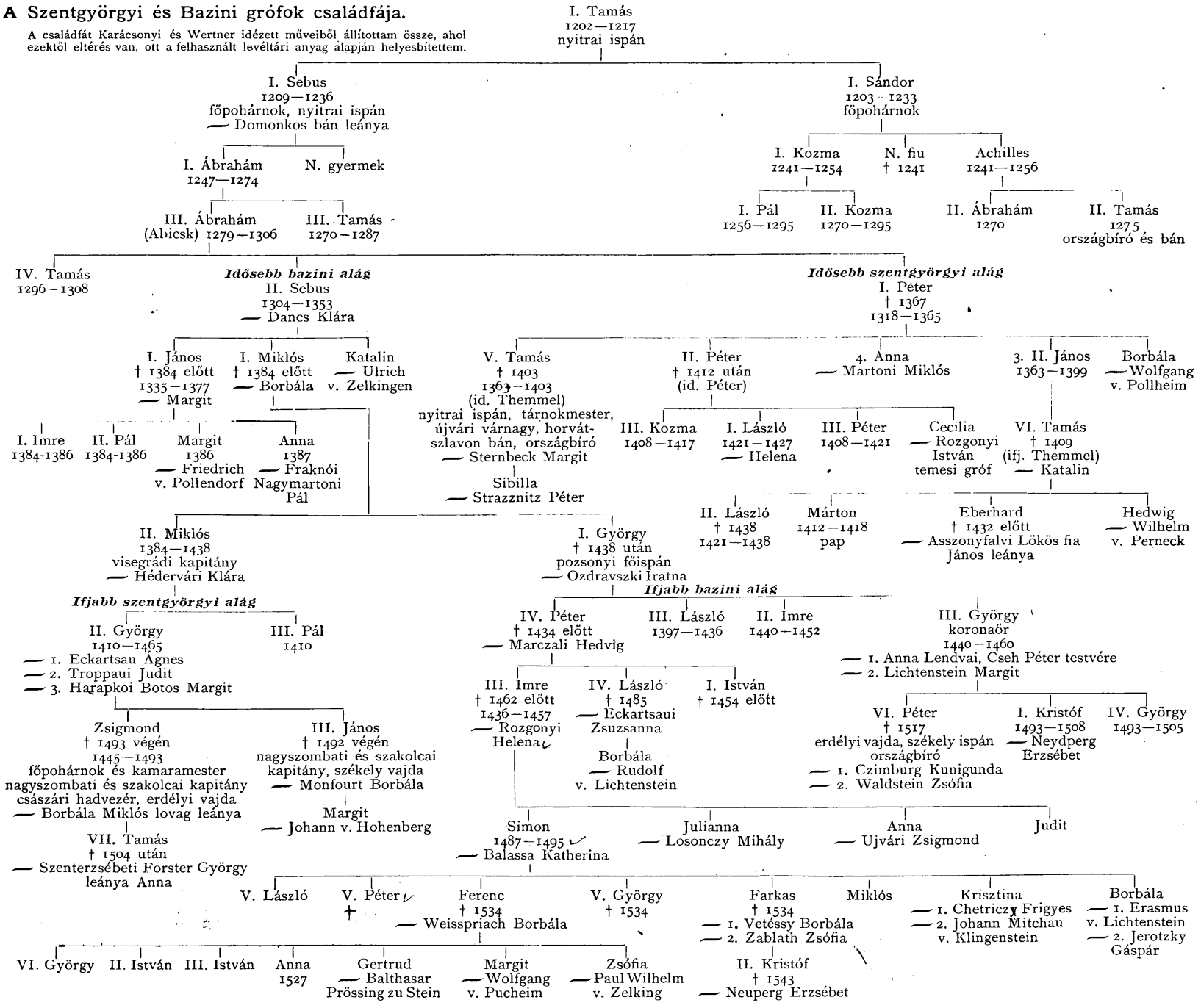
A nemzetségi szervezet felbomlása következtében a belőle kikerülő szabadok nagyon labilis helyzetbe kerültek. Az osztozkodásnál kapott birtokból nem mindegyik tudott megélni, a közhatalom is éppen ebben az időben vesztette el eddigi alapjait és így nem volt más hátra az ilyen szabadoknak, minthogy az akkor már erősen megszaporodott nagybirtokra menjenek és ott a hatalmasabb védelme alá adják magukat, aki viszont ezért ellenszolgáltatást kért. Ezt a helyzetet csak fokozta a tatárvész után beköszöntő anarchia, amikor még az ellenség is háborgatta az országot és az ilyen szegény szabadokra itt az országban azzal teljesen felérőek voltak a duló pártharcok. Mindez elősegítette a familia kifejlődését és gyors nagyobbodását.

A grófok familiájában a XIII. század végén főleg ilyen nemes emberekről van tudomásunk, akik leginkább katonai szolgálatot végeznek és servienseknek hívják őket. Együtt harcolnak a grófokkal, vérüket ontják, az egyik saját fiát adja tuszul a grófok javáért az ellenséges németnek,[213] midőn egyszer már a halál torkából mentette meg Cozma grófot «suo auxilio et fidei consilio»[214], a másik nagy szolgálatai mellett Ábrahámnak 1296-ban lovat és katonai fegyverzetet adott.[215] És hogy ennek a harcos familiának a kialakulására nagy befolyással volt itt a nyugati szélen az idegen támadás és a nagyok hatalmaskodása, mutatja az, hogy pl. az először említett serviensnek, István fia Lászlónak saját birtoka is volt, amelyet ura kiszabadítása közben mind elvesztett.[216] Sokat szenvedtek ezek a kis nemesek részint az ellenség, részint a hatalmaskodó főuraktól és azért lépnek egy-egy hatalmas birtokos szolgálatába, akinek várai biztos oltalmat adnak. Az urat dominusnak nevezik és amint a fenti esetnél látjuk, ezt az urat szolgálják erejükkel, de szolgálják jó tanácsaikkal is. A viszony nem örökös és fel is bontható, amint pl. már az előbbi esetben felsorolt serviensek utódai sem szolgálják a grófokat.[217] Azonban van erre is némi tendencia, mert Sebus 1324-ben egy olyan várnagyáról beszél, aki atyját is szolgálta már gyermekkorában, ami viszont feltételezi, hogy ennek már atyja is a gróf serviense volt.[218] Ennek az előmozdítására szolgált a birtokadományozás is.

[209] N. R. A. 380. —31.
[210] N. R. A. 380 —31.
[211] N. R. A. 323 —26.
[212] Schmoller: Acta Borussica. Die Behördenorganisation und das Amtswesen der deutschen Territorien von 1250—1500.
[213] Fejér VI. 1, 353.
[214] Wenzel X. 64.
[215] Wenzel XII. 593.
[216] «. . . ablatis bonis omnibus suis proprÿs et populorum suorum in villa cirka Humoro existentium . . .»
[217] D. L. 1415.
[218] D. L. 3878.

A Szentgyörgyi és Bazini grófok családfája.

A családfát Karácsonyi és Wertner idézett műveiből állítottam össze, ahol ezektől eltérés van, ott a felhasznált levéltári anyag alapján helyesbítettem.

Derék servienseiket t. i. már korán megadományozzák, jutalmazzák, eleinte csak a serviens életére, de csakhamar általa utódainak is adják az adományt és megvédésükre is kötelezik magukat[219]. Ennek kétségtelenül az a célja, hogy a viszonyt erősebbé, állandóbbá tegyék és ennek a következménye részben az is, hogy így azután a serviensek állandóbbak a szolgálatban, az apa után a fiút szolgálják.

Hogy milyen volt a megadományozott serviens birtokjogi helyzete, azt az adatok hiánya miatt nem tudjuk megítélni. Csupán annyit látunk, hogy a megadományozott utódai benne maradnak a birtokban akkor is, ha őseik halála után ők többé nem állanak familiáris viszonyban, élvezik ennek jövedelmét, osztozkodnak rajta, sőt, ha valaki háborgatja őket, az adományozó védelme alá adják magukat, ami az adománylevél szerint annak kötelessége is. Egyetlen esetünk van, ami az ilyen serviensi birtokon élő család kihalására vonatkozik. A király, Zsigmond a birtokot, Farisztárt a Csallóközben, a koronára szálltnak tekinti és felkérésre el is adományozza. Ezt azonban az ekkor, 1421-ben élő alági leszármazott grófok megtámadják és Garai nádor a bemutatott adománylevelek alapján ezt a földet a grófoknak ítéli oda, kivéve a leánynegyedet.[220] Ha ebből az egy esetből nem is lehet következtetést vonnunk, mindenesetre fennáll az a valószínűség, hogy az ilyen birtok nagyrészt az adományozóra szállott vissza.

A familia másik része gyanánt szintén nagyon korán, bár ritkábban, látjuk az úr személyében szereplő officiálisokat, olykor servitornak is nevezve, akire az úr saját képviseletét rábízza. Így 1291-ben egy bevallásra Pál gróf Gon officiálisát küldi el,[221] 1295-ben pedig egy servitorról van szó, aki az úr személyét képviseli.[222] Ezek ekkor még rendesen nem nemesek, hanem a földesúri népesség közül az úr közelében levők, akiket a földesúr ad hoc bizott meg ilyen feladattal.

Az Anjou-kor elején tehát a földesúri familia ebből a két elemből tevődött össze : az előkelőbb s nagyrészt harcos elemből és az officiálisok népéből, amelyről ekkor még nagyon kevés adatunk van, amint ezek általános fejlődésére is hiányosak erre a korra az adatok.

Az Anjou-korban — mikor a nagybirtok is nagy arányokban fejlett — ez alkalmat nyitott a familia nagymérvű növekedéséhez, amit maguk az Anjouk is előmozdítottak, illetve fejlődését nem gátolták.[223] Nagyon megszaporodik ekkor a grófok birtokán is a familia és egyre inkább a familiáris elnevezés lesz az uralkodó, a másik alig fordul elő olykor.

Ekkor azt látjuk már a familián, hogy az officiálisok között is sok nemes van és békésebbek lévén az idők, a familia két eleme mindjobban összeolvad és az előkelőbb officiumokat a nemesek nyerik el, a többiek mellettük egyéb szolgálatokat végeznek. És főleg az utóbbi lehetett nagy tömeg, mert amint a birtokok folyton nőttek, egyre nagyobb kezelőszemélyzetre volt szükség. A nemesek közül ott találjuk «Michael de dobrogazth»,[224] «Dyonisius de karcha»,[225] «Ladislaus de Nek»,[226] kisebb birtokosokat Pozsony megyéből.

Harcos tevékenységük ekkor leginkább hatalmaskodásban merült ki, amire nézve említem a Guthkeledek és a Bősi Ördögök ellen folytatott és már érintett hatalmaskodásaikat. Egy a század végéről való oklevél szerint, a Bazint elfoglalva tartó csehek ellen küzdöttek familiárisaikkal, ahol három familiárisuk el is esett.[227]

Általában az urak hatalma sok familiáriusukon nyugodott, akik felett feltétlenül rendelkeztek és felfegyverezve kényük-kedvük szerint használták őket. Az erős közhatalom azonban ezeket az állam szolgálatába állította, mint bandériumokat, amivel főleg Nagy Lajosnak sikerült is elérni, hogy az országot oly nagy hatalomra emelte. A Szentgyörgyi grófi familia ekkori szereplésére nincs adatunk, bár a nagy idősebb Tamás biztosan résztvett ezzel a király akcióiban. De Zsigmond egyik adománylevelében már azon szolgálatokért adja az adományt, «que ipsi (t. i. IV. Péter és fiai) per notabilem familiarium eorum cohortem et catervam in nonnullis nostris ac regni nostri factis et expeditionibus celsitudini nostre sepesepius fieri et impendi disposuerunt.»[228]

Megvolt a nagy harcos familia tehát már Nagy

[219] Wenzel X. 64, 89 ; XII. 593 ; D. L. 3878.
[220] D. L. 11,015.
[221] Wenzel X. 64.
[222] Wenzel XII. 571.
[223] Szekfü i. m. 46, 47, ll.
[224] D. L. 6966.
[225] D. L. 3188.
[226] Knauz III. 662, 873.
[227] D. L. 8453.
[228] D. L. 12,768.

Lajos alatt is, amelynek még egy bizonyítékát adja egy 1421-iki oklevél, amelyben Eberhard elmondja, hogy felesége hozományát harci expedició felszerelésére fordította.[229] Ez az adat annak is szép bizonyítéka, hogy bizony ennek a familiának tartása, harci expediciókra való felszerelése nagyon költséges volt.

Már Zsigmond alatt is kezdődött, de utána egész határozottan megindult az a fejlődés, amelyhez az erőt a familia, még pedig a harcos familia szolgáltatta, amely t. i. a nagybirtokot teljesen nyugati territoriummá akarta átalakítani. Amint a közhatalom meggyengült, többé a Bazini és Szentgyörgyi grófok sem az ország védelmére használták seregüket, hanem a saját hasznukra, saját céljaik megvalósítására és az a familia, amely IV. Péter vezetésével Rigómezőn a törökök ellen küzdött, Mátyás trónralépte után Zsigmond gróf vezérlete alatt, annak személyes érdekeit védve, saját királya ellen harcolt, aminek bizonyítéka, hogy Mátyás a békébe a familiárisokat és egyéb népeket, akik oly sok kárt tettek az országnak, szintén belefoglalja és nekik megbocsát.[230] Itt látszott meg legjobban az a veszély, amit ez a familia magában rejtett az által, hogy viszonya az úrhoz teljesen magánjogi volt, annak szolgálatait lekötötte, sőt, mint alább látni fogjuk, egyes előkelőbb tagok egészen ünnepélyes formában, hites emberek előtt tettek esküt.

A familiát teljesen kifejlett formájában, amelynek a nyugati miniszteriális képződménnyel oly sok közös vonása van, a család legkiválóbb tagjai, Zsigmond és János alatt látjuk.

Ekkor három rétegre tagozódik : egy előkelő réteg, amelynek tagjai az úr körül bizonyos tanácsadó testületet képeznek, hasonlóan a nyugati hűbéri curia szervezetéhez, azután az officiálisok nagy tömege, amely elsősorban a birtokkezelést végzi s végül az ezeken kívül eső nagy tömeg, amely az előbbiek mellett szolgálva, azoknak munkájukban segédkezett.

Az első rétegbe a familia legelőkelőbb tagjai tartoztak, akiknek maguknak is volt birtokuk és így az úr hatalmát ezáltal nagyon megnövelték. Ők csaknem állandóan az úr körül voltak és feladatuk az volt, hogy uruknak tanáccsal szolgáljanak, ami viszont eredményezte, hogy az úrral a legközelebbi viszonyban állottak és mint ilyenek, meg azután, mivel maguk is tekintélyes emberek voltak, uruk jogi aktusainak mintegy hitelesítői és amint a királyi privilégiumokat aláírják az ország nagyjai, úgy az úr, dominus fontos okleveleit ugyanolyan értelemben írják alá ezek a familiárisok.

Már 1423-ban találunk erre példát, amikor II. László gróf kérésére kedves szolgái mintegy megerősítik egyik zálogos levelét.[231]

Zsigmond gróf feleségének, Miklós főudvarmester leányának hitbére fejében 1462-ben több helységet leköt és az erről kiállított magánoklevelet megpecsételik a dolog hitelessége érdekében «Hanns Tanpeck zu kerlburgk, Leopold Wulczendorffer, Hanns Moll, Gorig von Gattendorf unser Rett und diener.»[232]

Ezek közül a familiárisok közül kettő még 1481-ben is a grófok környezetében található és a két testvér kötelezvényét 1700 forintról pecsétjükkel megerősítik.[233]

Ezek közül kerülnek ki azok a familiárisok is, akik a grófok egymásközti vagy idegenekkel való ügyeikben mint békítők, helyesebben a békítők mellett mint olyanok, akik ismerik a helyzetet, tanácsadók, mintegy jogügyi megbizottak szerepelnek. Ilyen értelemben találjuk, hogy Rozgonyi Sebestyén, volt erdélyi vajda, valamint János és Zsigmond grófok között 1457-ben felmerült ügyet Wereskő és Óvár várak ügyében Guthy Országh Mihályra, Ellerbach Bertalanra és a felek két-két familiárisára bízzák eldöntés végett.[234] A Cseklész és Szempcz miatt keletkezett viszályt pedig Guthy Országh Mihály és Bazini György valamint a felek két-két familiárisa intézi el Rozgonyi Sebestyén és III. Imre gróf között.[235] Ilyen szerepe van 1463-ban a már említett Orozvári Jánosnak és Gáta Györgynek, akik a kiküldött kanonokokkal

[229] . . . «ad expeditiones exercituales videlicet ad portas transalpinas et ad regem nostrum Bohemie instauratas...»

[230] D. L. 15,699.

[231] D. L. 11,312. «. . . und hab darczue gebeten die erben piligreinen de Dewptaler und perchtolte den lanntsperger mein lieb diener, das Sy der Sach geczeugen, sind mit ire angehangen Insigeln in paiden und ire erben an schaden . . .»

[232] D. L. 15,754.

[233] D L. 18,473. «Ritter Hanns Tampeckchen zu kerlburgk und Hanns Mollen unsern Raat und diener...»

[234] D. L. 15,192.

[235] D. L. 15,193.

fáradoznak azon, hogy III. Imre özvegye, Helena és a testvérek közötti ügyet békésen elintézzék, ami azonban Zsigmond álnokságán meghiusul.[236]

Bizonyos fokig ehhez a familiáris osztályhoz tartoztak az egyes várakba rendelt várnagyok is, akikről majd alább fogunk szólani.

Az osztály tagjai a megyei kisnemesség, de nem egyszer a birtokosabb nemesek sorából kerültek ki, mint Tanpeck János. Viszonyuk «matura deliberatione» alapult és erre a grófok is nagy súlyt fektettek. Élesen kiviláglik ez Levéli Rauscher Pál és János esetéből, akiknek familiáris viszonyba lépéséről szóló oklevél reánk maradt.[237]

Az ő nagybátyjuk, Gata György, amint láttuk a grófok tanácsadó familiájához tartozott és kérte Zsigmond gróftól unokaöccse, Pál részére nemes Harscher János leányát, Annát. Hogy ez a Harscher János familiárisa volt-e a grófoknak, arra adatunk nincs, de azt kell feltennünk, mert csak így magyarázható, hogy az apa a leánya gyámságát dominusára bízta. Zsigmond gróf azonban a házasság feltételéül azt köti ki, hogy lépjenek vele familiáris viszonyba, Pál, valamint János erre szabad elhatározásukból tegyenek esküt és akkor beleegyezését adja a házassághoz.[238] A testvérek erre szabad elhatározásukból elfogadták a feltételt és a pozsonyi káptalan két kanonokja, valamint Tampeck János, Moll János és Praytenecker György familiárisok előtt az óvári kápolnában letették az esküt Zsigmond grófnak, miután Pál megtarthatta az esküvőt.[239] Pált ezután ott is találjuk a grófok élete végéig szolgálatukban, sőt 1493-ban már mint Zsigmond fia Tamás emberét említik az oklevelek.[240]

Több ilyen oklevél — sajnos — nem áll rendelkezésünkre, de talán szabad lesz ebből az egyből néhány megjegyzést tenni a familia előkelőbb rétegére. Ilyen, ami leginkább megemlítésre méltó, hogy az előkelőbb, nemes és birtokos familiárisokkal az úr szerződést köt, amely egészen ünnepélyes keretek között történik, amikor is az egyén az urának esküt tesz, hogy hűen fogja szolgálni és jólétét igyekszik előmozdítani. Teljesen az az eskü, amit nyugaton a hűbéres hűbérurának tett és tőle csak abban különbözik, hogy ez a viszony nem öröklődik a családban és az úr, dominus igen nagy gondot fordított reá, hogy ezek az előkelőbb familiárisok saját jószántukból álljanak szolgálatába.

Az ilyen familiárisok nagyban növelték az úr hatalmát az által is, hogy nekik maguknak is volt birtokuk és azokon familiárisaik, így a szóban forgó Rauscher Pálnak, amit bizonyít az a tény, hogy egy-egy hatalmaskodás alkalmával Pál emberei is részt vesznek abban Levélből.[241]

Ha szabad azt feltételezni, hogy Rauscher János familiárisa volt Zsigmondnak és leánya kezével a dominus mint gyám rendelkezett, ez lehetett a helyzet Orozvári Tampeck János leányánál, Katalinnál is. T. i. Tampeck János leánytestvérei 1516-ban panaszkodnak, hogy János leánya Katalin, János és Zsigmond grófoknak átadta megőrzés végett ősi birtokaikra vonatkozó privilégiumaikat, amelyeket azok életükben vissza nem adtak, sőt most utódjuk, Péter országbíró sem akar visszaadni.[242]

Ahhoz nincs elég anyagunk, hogy ezt a két esetet és a belőle folyó jogi helyzetet tisztán megvilágítsuk, de közel álló az a feltevés, hogy ezekben valami hűbéri vonás rejtőzik.

[236] D. L. 15,878.

[237] D. L. 17,565.

[238] Ibidem: . . . «Johannes et Paulus Rauscher dicti de lewel Germani fratres fide et honore ipsorum mediante et sub vero prestito iuramento eidem domino Sigismundo comiti promittere vellent, quod ipsi contra prefatum Sigismundum eiusdemque fratres germanos perpetuis futuris temporibus verbis, consilÿs aut factis nunquam esse vellent et neque deberent modo aliquali, sed ipsius domini Sigismundi comitis et fratrum suorum utile et commoda providere atque a dampnis eos premunire deberent, hoc tamen ipse dominus comes Sigismundus predictis Johanni et Paulo Rauscher ad deliberandum dedisset et ad eorum liberum arbitrium dimisisset . . .»

[239] «Tunc sepedicti Johannes et Paulus Rauscher de lewel matura ipsorum deliberatione superinde prehabita et ex libero ipsorum arbitrio ut premittitur fide videlicet ipsorum deodebita et honore mediante ac sub vero eorum prestito iuramento per hec verba, uti eos omnipotens deus, virgo Maria gloriosa et omnes sancti dei iuvarent, in capella beate virginis in pretacto castro Ówar fundata coram prenotatis testibus, annotato Sigismundo ita et taliter omnino ut suprascriptum continetur, promisissent et sic demum prenotatum matrimonium prefati Pauli Rauscher et Anne protunc sponse sue conclusum fuisset et tandem effective terminatum . . .»

[240] D. L. 20,111, 20,118.

[241] D. L. 20,111.

[242] D. L. 22,814.

A familia másik, ekkor már csaknem teljesen elkülönített osztálya az officiálisok és a mellett, hogy ezeket szolgálatuk minősége szerint is nevezik, általában officiális a nevük, oda téve melléje sokszor a familiáris szó is.[243] Az ő kezükben van a birtokok kezelése, tehát az úr személyét képviselik az egyes birtokokban, nevében eljárnak. Találjuk őket e mellett ad hoc megbízásokban is, így az urat mint procurátotok képviselik.[244] Ennek az osztálynak tagjai egy részben a régi harcos familia tagjaiból kerültek ki, mivel az Anjouk alatt békésebb idők következvén, az úr a birtokkezelésre használta fel őket, amely a birtokok szaporodásával egyre több embert kívánt és a kezelés is mindinkább differenciálódott. Az előkelőbb és bizalmasabb officiumaikat a grófok is szívesen bízták kipróbált nemes familiárisaikra, bár ilyen tisztségekben találunk az úr népe közül kikerült familiárisokat is.

Ezek segítő társai a földesúri kúriákban alkalmazott sok-sok familiáris teszi a familia harmadik osztályát. Ennek tagjai nem a nemesek sorából kerülnek ki, hanem a földesúri népesség közül. Ez az a nagyszámú, a földesúr birtokán szabadon mozgó tömeg, amely egy-egy hatalmaskodási esetnél a hatalmaskodó elemnek nagy többségét teszi. A földesúrnak minden birtokán van ezekből több vagy kevesebb, akik az officiális parancsára és vezetése mellett az úr érdekeit védik, az őt ért sérelmet így magánúton bosszúlják meg. A kifejezés az inquisitióra adott mandátumokban rendesen ez : «. . . nobiles officiales . . . comitum de Bozyn et de Sancto Georgio assumptis sibi familiaribus necnon aliis hominibus et gentibus . . .» t. i. követték el a hatalmaskodást.

A familiának erről a legalsó osztályáról nagyon tanulságos képet adnak a királyi mandátumok, amelyekben név és foglalkozás szerint elő vannak sorolva a hatalmaskodásban résztvettek, akiket «homines et gentes» is jelölnek. 1511-ben pl. nyolc várnagy és ugyanannyi nemes familiáris vezetésével Kanizsay László ellen törnek Szempc városába «valdo et copioso cum exercitu» és ebben találunk kőtörőt, mészárost, sütőt, bognárt, kovácsot, vargát, pintért, vámost, harmincadost, kapást, szatócsot, villicust,[245] más levelekben még halászt, takácsot, fazekast, molnárt, hegedűst, kertészt, nagyon sok írnokot, literátust. Ezek «cum pixidibus repletis et balistis extensis, manibus armatis» pusztítanak, rontanak mindent. Kétségkívül, hogy ezek a békében főleg ipari foglalkozást űző familiárisok hozzájárultak a földesúri familia természetbeni ellátásához és annak a nagy tömeg embernek, amely így szétszórva élt a különböző földesúri birtokokon, mert mint az officiálisok segítő társai, mindèniken éltek, nagyban hozzájárultak eltartásához. Magának az úrnak közvetlen környezetében is voltak ilyen iparos familiárisok, akik az úr családját eltartják, sőt azt kell mondanunk, hogy éltek közöttük olyanok is, akik az úr szórakoztatására voltak rendelve, így a hegedős, amely ismételten előfordul. Persze e foglalkozásuk mellett állandóan készen vannak arra, hogy parancsszóra azonnal induljanak vagy pedig a birtokokat, amelyre rendeltettek, védjék. Mert az kétséget nem szenved, hogy ezek a familiárisok a birtok védelmét is célozták, amint az oklevelek azt többször ki is fejezik.[246]

Ezeknek alapján a grófok birtokán élő familiát szabályosan, tervszerűen kiépített hierarchiának tekinthetjük, amelynek élén áll az úr és alatta, tőle függően a rengeteg familiáris, akik az úrhoz mind magánjogi viszonyban vannak és kötelességük, fogadalmuk szerint mind uruk javát munkálják, akaratát cselekszik s neki engedelmességgel tartoznak. Ez volt az a szervezet, mely a közhatalomra veszélyt rejtett magában, ez volt az a csonka hűbéri képződmény, amely alapot adott Zsigmond- és Jánosnak, hogy azt tovább építsék és kifejlesszék, ami azonban — amint láttuk — nem sikerült nekik.

II. A birtokok kezelésénél a legkorábbi adatunk a szőlőjövedelem beszedésére van. Ennek a kezelőjét az úr servitornak más esetben regisztrátornak nevezi, akit ő a szükséges időben kiküldve, ráruházza a saját tisztét.[247] A szőlőt művelő polgárok az ő részére külön fizetnek minden egész szőlő után 4 denárt.

Ez a servitor nem lehetett más, mint az alakuló földesúri familia tagja, aki ott tartózkodva az úr udvarában, ami feladat éppen volt, az úr azt bízta reá. Az úrnak azonban már korán nagy számú

[243] D. L. 17,134. «Barthel Rebthel officialis et familiaris.»
[244] D. L. 17,242.
[245] D. L. 22,138.
[246] D. L. 20,111.
[247] Wenzel XII. 571. «. . . servitori nostro, cui officium nostrum duxerimus pro tempore committendum . . .»

ilyen bizalmas emberre volt szüksége, hiszen a birtokai széjjel, messze egymástól feküdtek és mind több a közhatalomra néző jogot is a kezébe kerített, vásárvámot, útvámot, ahova mindenüvé embert kellett állítania. A birtokok berendezése is egyre tökéletesebb lett, várak épültek, ahová ismét megbízható embereket kellett helyeznie. Így fejlődött lassanként a kezelés és az Anjou-korban már teljes, fejlett formájában áll előttünk.

A birtokkezelő szolgálatot a familiárisok végzik és az ilyen megbízatást teljesítő familiárist már nagyon korán officiálisnak hívják. Ilyen officiálist állít az úr minden birtokába, még oda is, amit csak zálogjogon bír.[248] Ez éberen ügyel a birtokra, beszedi a földes úrnak járó jövedelmeket, hűségesen vigyáz arra, hogy az úr jogai meg ne csorbíttassanak. Így 1399-ben a bősi zálogba bírt birtokrészbe rendelt officiális elfogott ott egy nemest, aki II. Péter gróf bíráskodási jogát megsértette.[249]

A formula, amellyel az úr az officiumot átadja,[250] azt mutatja, hogy ők a birtokban az úrnak hű és teljes jogú képviselői, aki itt jogait az ott élő többi nép fölött is reájuk ruházza. Ilyen értelemben rendelkező joga van és ezért mondja 1343-ban I. Péter gróf Pozsonnyal kötött egyezségében, hogyha valamely birtokáról egy jobbágy a városba akar költözni, a viszály elkerülése végett tőle vagy ha ő nincs a birtokban, az officiálistól kérjen szabad költözködést.[251] Gyakorolja a földesúr bíráskodási jogát, a hatalmaskodással vádolt jobbágyok helyett ő esküszik, hogy azok nem bűnösek,[252] a beszedett jövedelem nagyságáról szükség esetén tanuskodik.[253]

Ezek nagyrészt nemes familiárisok, akik tisztükből kifolyólag ad hoc esetekben az urat is képviselik, mint procurátorok. Ezt már nagyon korán megtaláljuk, 1291-ben, amikor is Pál gróf nevében officiálisa, Gon jelenik meg.[254] Később ez mind gyakoribb lesz és a mellett, hogy a grófoknak saját pecsét alatt vallott procurátoraik vannak,[255] officiálisaik is gyakran feltűnnek képviseletükben.[256]

Az officiálisok mellett nagyszámú segédszemélyzet van, sok familiáris, akik közül kerül ki a helyettese, a theloniátor, tributárius, nótárius, regisztrátor stb., akiknek azonban, amint már az előbbi fejezetben mondottuk, a birtok védelme is feladata az esetleges támadással szemben.

Némely birtokban, különösen a távolabbesőkben olykor több officiális is volt, így a bodrogmegyei Szentgyörgyben kettő.[257] Ilyen távolabban eső birtokban az úr is ritkán fordult meg és itt bizony nem egyszer nagyon el is hatalmasodtak az officiálisok, aminek bizonyítékát éppen az előbb említett két officiálisnál találjuk abban, hogy Mátyás a parancsát egyenesen hozzájuk intézi, nagymérvű hatalmaskodásaik miatt, nem pedig uraikhoz.[258]

Az officiális sokszor kollektív értelmű, a nélkül, hogy a feladata közelebbről meg lenne határozva, különösen akkor már, mikor az officiálisok a familiának egy külön osztályaként tűnnek fel és a familiáris mellett fel van tüntetve, hogy az illető officiális.[259] Az officiálisok legelsőbbje kétségkívül a várnagy, castellanus, aki egy-egy várnak az élén, igen nagy hatalmat egyesített kezébe.

Különben reá is mindaz áll, amit általában az officiálisra elmondottunk, azonban állásukat, hivatalukat röviden ki kell emelnünk.

Mivel az officium igen nagy jelentőségű volt, hiszen a várak voltak az urak erősségei, ide tehát nagyrészt nemeseket helyeztek. Ezek az úrnak esküt tettek, hogy neki a várat hűen őrzik és oda mást az úron kívül nem eresztenek be. Így a várnagy kezén fordult meg a vár sorsa. Ezért esketik meg Péter gróf halála után a várnagyokat újra Farkas és Ferenc grófok,[260] «quamvis etiam prefatus condam Petrus, frater eorum, vita sibi comite, omnes officiales suos non minus pro ipsis comitibus fratribus suis, quam pro se ipso iuratos habuisset».[261]

[248] H. O. II. 162.
[249] U. o.
[250] D. L. 17,964. «Elias Therewk et Mathias Parvus officiales magnificorum Sigismundi et Johanni set Petri Groff . . . per eos in oppido Szentgyerigh constituti.»
[251] Anj. Okmt. IV. 325.
[252] N. R. A. 1619, —5.
[253] N. R. A. 322, —9.
[254] Wenzel X. 64.
[255] D. L. 8624, 9219.
[256] D. L. 12,742, 18475.
[257] D. L. 17,952.
[258] D. L. 17,965.
[259] D. L. 17,134.
[260] D. L. 23,074. «. . . castellanos et officiales pro se ipsis et dictis castris seu domibus denuo iurare fecissent...
[261] Ibidem.

Hogy a várnagyi officium mennyire bizalmi állás volt, mutatja 1463-ból egy oklevél, amelyben III. Imre özvegye, Helena elpanaszolja, hogy a tőle zálogba bírt Szempc erősségbe Zsigmond gróf a saját várnagyát állította, aki a várat teljesen úgy kezelte, mintha az Zsigmond grófé lenne.[262]

1466-ban, mikor Zsigmond és János grófok atyjuknak megfogadták, hogy halála után Szentgyörgy és Eberhard várakat meghagyják anyjuk birtokában özvegyi jogon, kikötik, hogy a két vár az ő és embereik számára állandóan nyitva álljon és a várgrófoknak valamint az összes többi várszolgáknak (Burggrafen und all diener) meg kell fogadniok, hogy az özvegy halála után a várakba a fiúkon kívül másokat nem fognak beereszteni.[263]

A várnagyok igen nagy segédszemélyzettel rendelkeztek, akik nem is annyira a várban, mint a vár alatti községben laktak. Ezek közül kerül ki helyettese, ezeket használja küldönci, vámszedői és egyéb szolgálatokra.

A várakban mintegy őrszemek ügyeltek az egész környékre, tájékozódtak arról, hogy hol mi történik és ezért bizonyos értelemben az úrnak tanácsadói voltak. Ha valahol jogtalanságot véltek látni, az ellen tiltakoztak. 1481-ben a szentgyörgyi várnagy, jahrendorfi Praitenecker György észrevevén, hogy a Szentgyörgyhöz tartozó Kápolna birtokba a Nagylucseiek be akarják magukat vezettetni, ez ellen protestál a pozsonyi káptalan előtt.[264] Nagy hatalmaskodásaikat nagyrészt a várnagyok és a többi nemes familiárisok tanácsára követik el «ex consensu et instigatione».[265]

Persze ezek az officiálisok is alárendeltjei voltak az úrnak magánjogi hűségeskü alapján és így a büntetés az ő hatalmaskodásukért is az urat sujtja. Mátyás, amint láttuk, egy esetben az officiálisokhoz intézi parancsát, de ez csak azért történt, mert az úr nagyon messze székelt és így az officiálisoknak nagyobb hatásköre volt. II. Ulászló alatt azonban ezek nagyon elhatalmasodtak s az a reakció, amely Mátyás halála után következett, itt is erősen éreztette hatását. Ekkor már idézik az elhatalmasodott várnagyot és a nemes familiárist az úrral együtt, ekkor már ezt is felelősségre vonják, bár a büntetés most is bizonyára az urat sujtotta. Ezeket az idézéseket az illető castellanus vagy officiális officiolátusából eszközlik, ami azt mutatja, hogy szolgálatuk fejében a természetbeni ellátás mellett — már inkább csak bizonyos szolgálat után — földjutalmat is kaptak.[266] Ezek az officiolátusok ott vannak a várhoz közel, pl. a vereskői várnagyé Prodmericzben, a bazinié Németbélben.

A fizetésük azonban rendesen természetbeni ellátás alakjában történt és csak a szolgálatuk jutalmazására kaptak birtokot, így 1324-ben a szentgyörgyi,[267] 1450-ben az eberhardi[268] várnagyok kapnak szolgálataikért birtokot jutalmul.

A birtokkezelés legalsóbb faktora a villicus, aki nem is tartozik bele a familiába, rendesen a jobbágyok közül való,[269] azonban kiváltságos helyzetet élvez. Egy 1343-iki, már említett adat szerint, ha az officiális sincs a birtokban ahonnan a jobbágy Pozsony városába akar költözni, akkor a villicustól, esetleg az utána következő legidősebb jobbágytól kell engedelmet kérni.[270] Ő tehát szükség esetén az officiálist helyettesíti, annak segít a jövedelem beszedésénél, sőt az ura jogai kisebbítése ellen protestál.[271]

Itt, a birtokkezelésnél említjük az úr körül levő nótáriusokat, akik a familiába szintén beletartoztak. Ezek szerkesztették az úr parancsait officiálisaihoz, azok jelentéseit feldolgozták és e mellett, mint az úr procurátorai és egyéb megbízottai is szerepelnek.[272]

Hogy, amennyire szűkszavú adataink engedik, ez a vázlatos kép is teljes legyen a birtokok kezeléséről, szólnunk kell végül a földesúri városokról.

[262] D. L. 15,878.
[263] D. L. 24,551.
[264] D. L. 18,475.
[265] D. L. 20,111, 20,115, 20,118.
[266] D. L. 22,138.
[267] D. L. 3878.
[268] D. L. 14,416.
[269] D. L. 19,366. «. . . quidam Petrus Herczeg dictus ibidem in Thamashaza habitans, villicus et jobbagio magnificorum dominorum Johannis et Sigismundi comitum . . .»
[270] Anj. Okmt. IV. 325.
[271] D. L. 19,366.
[272] D. L. 18,239. (1479). Jeremiás notárius és familiáris mint urai jogi képviselője szerepel; D. L. 19,338. (1511.) «Albertus de Pelen, notarius curie nostre.»; N. R. A. 1009. —3. (1532.) «nobilem Nicolaum litteratum secretarium nostrum.»

Ezeket civitasoknak nevezték és amint az Anjou-korban a kereskedelem fellendült, ezekkel is találkozunk. Legelőször Szentgyörggyel. Láttuk, hogy a király az adományozással egyidejűleg ennek a helynek vámmentes vásártartási jogot adott, ami a fejlődését nagyban előmozdította, hozzátéve azt, hogy a pozsony—nagyszombati úton volt, tehát a két város polgárai rajta keresztül közlekedhettek. A földesúr neki megadja azon kiváltságokat, amit a király megad a saját városainak, felmenti lakosait a különböző szolgáltatások alól, mindössze bizonyos cenzust fizetnek. Ehhez azonban a király beleegyezése szükséges, amint azt Sempte városnál 1423-ban olvassuk.[273]

Ezeknek a városoknak autonómiájuk van és amint a királyi városok fölött, ezek fölött is a bíró áll a tanáccsal,[274] esküdtekkel, akiket azonban megválasztásuk után a földesúrnak be kell mutatni. Ezek szedik be, kezelik a földesúrnak járó cenzust, amint szépen látjuk ezt 1481-ben. János és Zsigmond u. i. elzálogosították városukat, Neusiedelt és megparancsolták a bírónak és a mellette levő tanácsnak (Richter et Rat), hogy a nekik járó jövedelemből a zálogösszeget törlesszék.[275]

Már nagyon korán bizonyos szokásjog is fejlődött ki ezekben a városokban, amint azt határozottan meg tudjuk állapítani a legkorábbi városnál, Szentgyörgynél. 1383-ban a bírája és a tanácsa ítéletet mond két polgárnak a város határában levő szőlejük ügyében, amelynél ott vannak a grófok is, idősebb és ifjabb Tamás. Mivel azonban az ügy nagyon jelentős volt, t. i. egy bécsi és egy pozsonyi polgár pereskedett a szőlő birtokáért, a grófok az ítéletet jóváhagyás végett felterjesztik Zambó tárnokmesterhez, aki az ítéletet jóváhagyja és megerősíti, mivel Szentgyörgy város szokásjoga és szabadsága szerint hozták.[276]

Látjuk ebből az esetből, hogy a városok bíráskodás tekintetében is kiváltságosak voltak, saját szabadságuk szerint ítéltek, a grófok csak a fontosabb ügyekben vettek részt az ítélethozásnál, amit fellebbezni lehetett a tárnokmesterhez, akárcsak a királyi városoktól.

Okleveles adataink csak az említett három földesúri városról vannak, bizonyára volt azonban rajtuk kívül még több, főleg olyanok, amelyeken kereskedelmi útvonalak mentek keresztül és vásártartási joguk volt. Fejlődésüket maguk a grófok is előmozdították,[277] mert birtokaikon a forgalom gócpontjai voltak és ezenkívül a jövedelmük is nagy volt ezekből a városokból.

ILA BÁLINT.

MONELLI BERNÁT SÍREMLÉKE 1496-BÓL.

Címerészetünk a XIII-ik század elejétől kezdve belekapcsolódik az általános európai fejlődésbe. Befolyással vannak reá már a keresztes hadjáratok, majd az Árpád-ház kihalta után a XIV-ik században az Anjouk, Károly Róbert és Nagy Lajos alatt, a külföldi hadjáratok és tornák révén kifejlett lovagi élet, melynek hatása alatt az első címeradományozások történnek.

A fejlődés ezen a téren lassú lépésben haladt, mert mint Werbőcy Tripartitumából is tudjuk, a címer akkor még a magyar nemességnek nem volt lényeges kelléke, — mert a nélkül is volt már régi magyar nemesség s ősi jogon vésett címer, — ha azonban címer is volt; főleg pedig királyi adományból, akkor az a régi nemességnek előnyére és díszére szolgált.

Azért látjuk, hogy a XIV. századi sisakoromdísz és címeradományozások olyanok számára történnek elsősorban, akik már régi nemesek voltak, de címerük még nem volt.

Az élő heraldika korában, a XIV—XV. századokban a pajzsokon és sisakon, az úgynevezett sisakcímeren nem reáfestett, hanem a valóságban

[273] D. L. 11,332. «Oppidum Sempthe per Serenitatem dominum nostrum regem in liberam civitem (így!) profectam exstitisset, ideo eadem civitem non divisissent.»

[274] D. L. 6998. (1383.) A szentgyörgyi bíró (iudex) és négy esküdt ítél.

[275] D. L. 18,472—73.

[276] D. L. 6998.

[277] D. L. 15,085. János és Zsigmond kérésére V. László Óvár városuknak országos vásárt engedélyez; D. L. 20,933. 1500-ban Csütörtök lakói az egész országban vámmentes kereskedelmet nyernek.

mindig plasztikusan készített alakokat vagy tárgyakat viseltek, amelyek fémből, fából, bőrből, madárszárnyból vagy tollból voltak kiformálva.[1]

Éppen azért a magyar heraldika klasszikus korában éppen úgy, mint a külföldön is, az ábrázolásokat bizonyos merevség és formai egyszerűség jellemzi, amikor az alakok jóformán csak körvonalakban jeleztetnek, mintha például egy oroszlán vagy sas feje csak kemény papírból vagy vasbádogból volna kivágva, amelyeket azután minden árnyékolás nélkül, hat vagy hét alapszínnel vagy mázzal vonnak be s amely alakok e szerint részletes kidolgozás helyett, csak mintegy vázlatosan, *stilizálva* ábrázoltatnak.

Mindennek a célja pedig az volt, hogy az egyes címeralakok úgy a harcban, mint a tornán messziről jól kivehetők, felismerhetők és megkülönböztethetők legyenek, — hogy a különben teljesen zárt vas vértezetben már messziről megállapítható legyen, hogy melyik lovag hol küzd.

Ez a ridegség akkor enged, amikor a királyi armálisokban a címerek puszta leírása helyett azok színezett képekben is lefestetnek; amikor a művészet nem tagadhatja meg többé magától, hogy rajzban és színezésben az alakokat és tárgyakat a természetet megközelítő szebb módon ábrázolja.

Első példája ennek nálunk *Zsigmond* király által 1405 *április* 15-*én Tétényi Péter* budai alvárnagy s rokonaik a *Haraszthiak* és a *kapivári Kapyak* részére adományozott címer.

A klasszikus heraldika régi egyszerű, de kifejező formáira és lapidáris alapszíneinek betartására a királyi és császári herold-hivatalok, illetőleg a címernagy ügyelt fel s formáikat torna- és címerkönyvek tartották fenn.

Az első rést ezeken a rideg formákon az a szokás ütötte, hogy úgy a sisak-, mint pajzscímert előbb keretbe foglalták, majd szőnyegre alkalmazták, amely szőnyeget különböző színű, majd aranyos és ezüstös virágdíszítményekkel damaszkolták. Mindez okozta, hogy a klasszikus heraldika már a XV. század közepén hanyatlásnak indult. A magyar címerészet Zsigmond király idejében a Németországgal való gyakori érintkezés folytán kétségtelenül a késői gótmodorú német heraldika hatása alatt áll ugyan, de e mellett elhagyva a merev stilizált alakokat, a címeralakok természetes ábrázolására törekszik, amely mindvégig jellemző tulajdonsága marad.

Mindamellett az *Alberttól, I. Ulászlótól* és *Hunyadi János* kormányzótól, valamint *V. Lászlótól* fennmaradt armálisok címerei még több esetben a késői gót-modor legszebb alkotásai.

Mátyás alatt azonban ezek mindinkább háttérbe szorulnak s helyüket az olasz hatás alatt természetszerűleg a renaissance-formák váltják fel,[2] amikor is a hét alapmáz helyett a címerekben már a színskála minden árnyalatát is megtaláljuk.

A pajzs mögé címertartó gyanánt festett angyalalak hazai címerábrázolási gyakorlatunkban Mátyás alatt, az 1459-ben adományozott *Bakócz* címerben, azután 1462-ben a *Petneházy* címerben és *Késmárk városáéban* 1463-ban fordul elő.

A három címer bizonyára egy művész munkája. Az akkori olasz címergyakorlat szerint mind a három csonka, amennyiben a pajzsról úgy a sisak, sisakoromdísz, mint a takarók is hiányzanak. Mindannyi azonban a Mátyás-kori miniatür festészet remeke, mely főleg az angyal szárnyának s a késmárki címernél a palást brokát motivumainak és a mellcsattnak művészi ábrázolásával tűnik ki.[3]

De a címerfestésnél egyéb motívumok is az olasz miniátorok kezére vallanak. Így a *Petrus Gentile Senilis de Montefalco* 1478-ban adományozott címerénél, — amelyről alább még szó lesz, — a címerszőnyeget befogó aranyozott keret befoglalt gyöngyökkel s drágakövekkel, rubintok- és zafirokkal van díszítve, oly modorban, mint azt több Corvinánál a lapszéldíszítésekben, így például az *Attavantes* festette bécsi codexekben látjuk.

De Mátyás királynak egyik, címertudományunk szempontjából legérdekesebb címeradományozása az olasz *Monelli Bernát*, Beatrix királyné pártfogoltja részére történt, akinek címeres síremléke ugyan szakembereink előtt már régebben ösmeretes,[4] de ebből a szempontból kellő figyelemre nem méltattatott.

[1] *Fejérpataky László*. Magyar címeres emlékek. I. f.8.l.

[2] *Csoma József*. Az olasz renaissance a magyar heraldikában. «*Turul*» 1892, 147. l.

[3] *Áldásy Antal*. Címertan. 1923, 48—51. l.

[4] *Berzeviczy Albert*. Beatrix királyné. 1908. 391. lapján a síremlék képe kiadva.

Ennek a megértéséhez azonban néhány kapcsolatos történelmi adatot kell felemlítenünk.

Mátyásnak kedvenc tartózkodási helye volt a borsodmegyei *Diósgyőr vára*, ahol gyakran időzött egyrészt pihenés és vadászat céljából, másrészt, hogy szokásához híven az ezen vidék nagyműveltségű szerzeteseivel, egész fényes udvara környezetével együtt tudományos és művészeti érintkezést találjon. E mellett ismerve Mátyás nagy mű- és pompaszeretetét, bizonyosra kell vennünk, hogy a festői fekvésű ősi vár egyes részeinek kiépítéséhez és díszítéséhez ő is hozzájárult s ezzel kedvenc mulatóhelyének, melyet *Ranzanus*[5] «castellum non ignobile»-nek nevez, szépségét és fényét emelte, amire, tekintettel arra, hogy okmányi adataink szerint 1460—1478-ig, tehát 18 éven át hosszabb-rövidebb ideig tartózkodott várunkban, — bő alkalma is lehetett.[6]

A középkorban szokás lett, hogy királyaink a diósgyőri várat, úgy látszik már Nagy Lajos korától kezdve ajánlották fel nejeiknek jegyajándékul.

Mátyás is ezt teszi, amidőn már 1461-ben menyasszonyának Podjebrád Katalinnak szintén várunkat köti le jegyajándékul.[7]

Midőn pedig 1476-ban *Aragoniai Beatrix* nápolyi királyleányt veszi nőül, neki is Diósgyőr várát vadaskertjével és uradalmát adja át, aki azután abban királynéi saját várnagyokat tart s Mátyás halála után is, mint kizárólag a maga tulajdonát kezeli.[8] Már Mátyás életében folyton zúgolódtak a magyar urak az ellen, hogy Beatrix királyné mindenütt olaszokat alkalmaz és udvarában is azokkal veszi magát körül. Így Nápolyból magával hozta dajkáját, nemes *Nardella Parmesánát* és ennek egész családját, míg 1485 március 8-án Pozsonyban kelt okleveléből arról értesülünk, hogy diósgyőri várnagya ezen időben *Papia (Pavia) Albert*, tehát szintén olasz volt.[9]

De úgy látszik egyik legkedveltebb híve a lombardiai Cremába való, *Monelli Bernát* volt, aki 1457-ben született s már 1482-ben 25 éves korában Mátyás király által, mint Diósgyőr királynéi várának biztosa említtetik, aki utóbb mármarosi sókamarai gróf lett, majd nyilván az óbudai királynéi várban a királyné mellett viselte a palotagrófi, — «palatii comes» hivatalát s e minőségben hunyt el már 39 éves korában 1496-ban.

Bizonyára királynője pártfogásának tudható be az is, hogy Mátyás király, fentebb már említett 1482. évi július 17-én Pozsonyban kelt parancslevelével őt azon fontos küldetéssel bízza meg, hogy miután a semseiek Kassa város emberei ellen több rendbeli erőszakoskodást követtek el, egy csapattal vonuljon ki Semsére és ottan a *Semseyek* birtokait mindaddig megszállva és lefoglalva tartsa, míg kárpótlást nem fizetnek s a kassaiaktól elrablott leveleket vissza nem adják.[10]

Maga Beatrix 1492 május 19-én és szeptember 10-én Esztergomban kelt okleveleiben, mint hívét említi, aki az 1486—91 évek számadásai szerint 441,66, majd utóbb egy alkalommal 1000 dukátot kapott.[11]

De nemcsak őt magát, hanem rokonait is pártfogolja a királyné, ami kitűnik 1492 nov. 3-áról Esztergomból kelt leveléből, melyet Francesco Gonzaga mantuai őrgrófhoz intézett, melyben udvari emberének «Monellinek egy rokonát ajánlja» szolgálatába[12]

Midőn pedig 1493 április 3-án Esztergomban kelt okleveléve! a técsői pálosbarátoknak sót adományoz, erről Monellit, mint mármarosi *sókamaragrófot* külön értesíti.[13]

Úgy látszik azonban, hogy e mellett diósgyőri gondnoki állását is megtartotta, mert ugyanazon év május 20-án Andrea Carafa nápolyi követ egy Esztergomba kelt nyugtáján őt mint olyat említi.[14]

Hogy azonban mennyire kegyelte őt Beatrix, kitűnik abból, hogy elhunyta után a Boldogságos Szűz Máriáról nevezett budavári székesegyházban

[5] *Ranzanus*. Descriptio Hungariae. Index II.

[6] *L*. A diósgyőri vár története c. közleményemet. *Hadtört. Közl.* 1927, III. f. 265—351. l.

[7] *Teleki*. Hunyadiak kora. III. k. 223. l. és XII. k. 221. l.

[8] *Századok*. 1869 605. l.

[9] *Wenzel Gusztáv*. Diósgyőr egykori történelmi jelentősége. 1872, 67. l. *Csánki Dezső*. Magyarország Tört. Földrajza. I. 164, 166, 168. l. *Berzeviczy A*. Beatrix királyné 272. l.

[10] *Báró Jeszenák cs. levéltára* a Magyar Nemzeti Múzeumban. *Berzeviczy A*. Beatrix királyné. 389—91. l. *Wenzel G*. i. m. 66. l. L. Miskolc város története c. munkámat. II. k. 78. l.

[11] *Berzeviczy A*. Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. 1914, 241, 257., 259. l.

[12] U. a. 266. l.

[13] *Orsz. Levéltár* Dipl. Oszt. 19,999. sz.

[14] *Selmecbánya v. ltr*. I. 43. sz.

temettette el, hol a neki Pál testvére által, — aki bizonyára szintén a királyné szolgálatában állott, — emeltetett sírkő, a Mátyás templom restaurálási munkálatai közben megtaláltatván, 1876-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba szállíttatott, hol jelenleg is őriztetik.[15]

Ezen síremlék vizsgálatánál azután a királynéi kegy újabb bizonyítékaira találunk, — nevezetesen, — bár eddigelé *Monelli Bernát* nemesi levelét nem ismerjük — de a sírkőre vésett címeréből meg kell állapítanunk, hogy bizonyára Beatrix királyné kérésére azt, még pedig igen kitüntető formában, neki Mátyás király adományozta. Kitüntetőnek mondom, mert a négyelt pajzs jobb első mezejében a faágon ülő s csőrében köves gyűrűt tartó Hunyadi, tehát a király saját címerét látjuk, — amire Mátyásnál ezenkívül még csak két esetben van példánk, — akkor is olaszoknak adott armálisokban.

Az első 1478 május 27-én Budán kelt, *Petrus Gentile Senilis de Montefalco* és fivére, *Mariottus* részére. A címerben ugyancsak csőrében gyűrűt tartó holló látható, melyre nézve a leírásban maga a király mondja, hogy: «*de nostris paternis armis*», vagyis «*a mi atyai ősünktől származott címerünkből.*»

A címerben még két «zarándok fése» nevű arany kagyló s egy zöld pólyában három vörös rózsa is van, amely címerképek ugyancsak a leírószöveg szerint *Veronai Rangoni Gábor* bíbornok, egri érsek címeréből vannak véve, mint aki őket a nemességre a királynak előterjesztette.[16]

Ha már most tudjuk, hogy Petrus Gentile de Montefalco, IV. Sixtus pápa rendkívüli külön követe volt, aki Veronai Gábor részére a bíbornoki kalapot hozta Rómából, — testvére Mariottus jogtudor pedig Mátyás király követe gyanánt működött a pápai udvarnál, — akkor megérthetjük a király saját családi címere adományozásának nagyjelentőségű s feltűnő kitüntető formáját; — de egyszersmind ellehet képzelnünk, hogy az ifjú Monelli Bernát mily nagy érdemeket szerezhetett Beatrix királyné mellett, — hogy ugyanebben a nagy kitüntetésben kellett őt is részesíteni.

[15] *Magyar Nemzeti Múzeum.* Régiségtári Napló. 1876 314. sz.

[16] *Áldásy Antal.* Magyar címeres emlékek. 1926 III. k. 54. l. és *u. a.* A Magyar Nemzeti Múzeum címeres levelei 2. k. 1. f. 1923, 55. l.

A második ilyen címerkitüntetés 1486 július 22-én szintén Budán kelt, melyben a Segniben lakozott *De Ponte Antal* fiainak, Variskónak, Miklósnak, Ferencnek és Poloniusnak, továbbá *Castellionoi* és *Mediolanói Bertalan* Máté és Bernátnak, ezenkívül a Segniből származó *Biadrechych Antálnak* és néhai Gergely fiainak Jánosnak és néhai Gergely fiának Gábornak és Bernáthnak magyar, továbbá segnii és zágrábi városi nemességet és címert adományoz.

A címerkép vörös mezőben jobbra forduló aranykoronás ezüst oroszlánt ábrázol, kinyujtott mellső jobblábában arany várat tartva. Mellén kék pajzsban Mátyás hollós címere.[17]

Monelli Bernát, a diósgyőri vár egykori gondnokának vagy biztosának fentebb említett síremléke leírását a következőkben adjuk :

A hosszúkás, négyszegletű, vörös márványból faragott és vésett sírkő magassága 1 m 88 cm, szélessége 1 m 03 cm és vastagsága 17·05 cm. Magát a címertáblát széles, négyszegletű keret fogja körül, melyből mélyített alapon akanthus levélágak vannak kifaragva, négy sarkában egy-egy heraldikai rózsával, melyekből azonban a felső jobb sarok letörött.

A középső rész bemélyített alapjából van domborúan kifaragva az elhunyt nemesi címere s a pajzsnak mintegy alapjául szolgálva, egy római formájú feliratos, kétfülű négyszögletes tábla, amely azonban alul szintén csücskösen végződik.

A csücsköstalpú tárcsapajzs négy mezőre oszlik. A jobboldali első mezőben van domborúan kifaragva a két leveles faágon ülő s csőrében kövesfejű gyűrűt tartó hollós Hunyadi ősi címerkép, a második mezőben látjuk a zarándok fése kagylót, mint a fentebbiekből tudjuk a *Veronai Rangoni Gábor* bíbornok, egri érsek egyik címerképét. A harmadik mezőben száránál fogva szalaggal összekötött pálma- és babérág lebeg, míg a negyedik mezőben két oldali széttolt pólya között egy harántpólyán három rózsa látható. Miután pedig ez a címeralak a Petrus Gentile Senilis de *Montefalco* címerében is előfordul, nem lehetetlen, hogy Monelli valami alapon ezt innen vagy éppen talán ezt is az egri érsek címeréből kapta.

A pajzs fölött jobbra fordult, zárt csősisak áll, melynek takarója, az akkori hanyatló olasz renaissance heraldika címerábrázolási gyakorlata szerint, teljesen a heraldikai szabályok ellenére többé egyáltalán nem sisaktakaró, hanem csak a címerpajzs körüli kétoldali teret kitöltő, négyszeres fordulással kifaragott akanthus-levéldíszítmény, mint azt a Bakócz-család 1489-iki második címerén is látjuk.[18] A sisakon korona helyett tekercset vagy turbánt látunk, amelyből nől ki a sisakoromdísz.

A sisak formájából és a rajta levő tekercsből látjuk, hogy a címerszerző *Monelli polgári származású volt*. A sisakoromdísz egy szemben álló s a tekercsből csípőn felül kinövő női alak, amelynek ruhája derékba szabott kurta derék, alul karélyos szegélyezéssel, míg a szoknya ráncai már a tekercsben tűnnek el. A derék a nyaknál mérsékelten kivágott s két oldalt széttárt karjain a feszesre szabott újjak a kor divatja szerint fent fel vannak hasítva és összefűzve, hogy az alsó ruha szövete kilássék. Fején a kétoldalt leomló haj stilizált levélornamentika. Két kezében a címerpajzs harmadik mezejében ábrázolt pálma- és babérágat tartja magasra, melyekre feje fölött mondatszalag van csavarodva, melybe a következő jelmondat van bevésve : CVM . PACE . VIRTVS . FLORET . VBI . QVE .

A női alak arca, két melle és két keze erőszakkal le vannak tördelve.

A címer alatti táblán a következő föliratot találjuk bevésve :

«BERNARDIO : MONELIO : CREME. (. .) :
PALA : COMITI : | IN : QVO : SPES : PAVL(:VS:) :
MONELI(:VS:) : MIRAE : FR : PIETA : | OCVLIS :
HAVD : SICCIS : BVSTV(:M:) MISERABILE :
POSVIT : I896
VIX(:IT:) : ANN : XXXVIIII : MES : X : DIEB :
VIII : AB : REGINA : | BEATRICE : ARAGOIA :
CVI : AD : EXTREMV(:M:) : VSQ(:VE:) :
SPIRITV(:M:) : FIDELITER : INSERVIVIT :
AD : CVIVS : | CVQ : MAGISTRATVS : FASTIGIA :
GRADATIM : EVECTVS :
. H . S . H .
. N . S .»

Vagyis magyarul : «Cremai Monelli Bernát palotagrófnak Pál testvére könnyes szemmel emelte

[17] *U. a.* 58. l.

[18] *Fejérpataky László.* Magyar címeres emlékek. I. f. 84. l.

1496-ban ezt a szomorú sírkövet. Élt 39 évet, 10 hónapot és 8 napot. Aragoniai Beatrix királyné, kinek utolsó leheletéig hűségesen szolgált, fokozatosan különböző tisztségekre emelte.»

E sírkő története mindenesetre egyik érdekes fejezete középkori heraldikánknak.

És bizonyítéka annak, hogy a címertan mennyire fontos segédtudománya történetírásunknak, mert a jelen esetben is nemcsak a címerábrázolás fejlődésének egyik fejezetét világítja meg, de élénk világot vet Beatrix királyné olasz politikájára s ezzel szemben lángeszű nagy királyunk, Mátyásnak helyzetére is.

Dr. SZENDREI JÁNOS.

A GRÓF SZÉCHÉNYI-CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

A tridenti zsinatnak van többek között egy egyházjogilag nevezetes intézkedése, amelyet «Quinam ad cathedrales ecclesias assumendi» cím alatt a XXII. sessio II. caputjában olvasunk s amely határozat reánk nézve is fontos szövegrésze így hangzik:

«Quicumque posthac ad ecclesias cathedrales erit assumendus, is non solum *natalibus, aetate*, moribus et vita ac aliis, quæ a sacris canonibus requiruntur plene sit præditus, verum etiam . . .» stb.

E szerint tehát az érsekségekre, püspökségekre jelölteknek Rómában, illetve az illetékes nuncius előtt hitelesen igazolni kellett születésük körülményeit, életkorukat s ennek igazolására természetesen kötelezve voltak a magyar egyházakra jelöltek is.

A tridentinum eme határozata folytán megindultak az érseki és püspöki székek betöltése körüli egyházi perek, igazoló eljárások, az úgynevezett: *processus ecclesiarum*-ok s a vatikáni levéltárban 1564-gyel kezdődőleg ilyen címen egy hatalmas levéltári gyüjtemény keletkezett, melynek köteteiben sok magyar érseki és püspöki szék betöltése körüli per iratait is megtaláljuk. A vatikáni levéltár eme: Processus Ecclesiarum című gyüjteményének XLI. kötetében vannak a pécsi püspöki székre áthelyezett Szécsényi György 1646-ban folyt ilyen egyházi perének iratai is, amelyekből nemcsak György személyi adatait ismerjük meg, hanem világosság derül ezekből a Szécsényi (Széchényi) család *eredetére vonatkozólag* is.

Így tehát e processzusoknak, végsőleg és közvetve pedig a tridenti zsinat vonatkozó határozatának köszönhetjük, hogy a Széchenyi grófi család eredete kérdésében immár egészen tisztán tudunk látni.

*

1911-ben Bártfai Szabó László tollából egy a Sárvár-Felsővidéki gróf Széchényi-család történetével foglalkozó hatalmas kötet került ki a sajtó alól. A kötet természetesen elsősorban a grófi család eredetével foglalkozik s a műnek éppen ez a része éles támadásokra szolgáltatott alapot. A Századokban [1] néhai Horváth Sándor, a Katholikus Szemlében [2] g. d. szigla alatt rejlő néhai Friedreich István éppen a leszármazási rész, illetve a család eredetéről előadottak ellen intéztek heves támadásokat s emeltek súlyos kifogásokat. Ámde a kritika sem tudott fényt deríteni a grófi család leszármazására, mert hiszen megfelelő adatok a bírálók rendelkezésére éppúgy nem állottak, mint a megtámadott szerzőnek.

A gróf Széchényi-család eredetének homályos kérdésével Bártfai Szabó László most említett könyvének megjelenése előtt nem sokan foglalkoztak és e kevés író közül sem lehet mindegyiket komolyan venni. Ezen írókat műve első fejezetében Bártfai Szabó is felsorolja és röviden ismerteti mindazt, amit ezek a gróf Széchényi-család eredetéről írtak.

Lehoczky András volt az első, aki 1798-ban megjelent Stemmatographiá-jában (II. k., 374—5. ll.) a grófi család leszármazásával foglalkozik s ő említi először, hogy Szécsényi György esztergomi érsek édesatyja *Szécsényi Márton* lett volna. Ezt a *téves állítást*, amely mégis erősen valószínű adatra támaszkodott, utána minden író, kivétel nélkül, átvette, így többek között, Lehoczkyra hivatkozva, Nagy Iván is,[3] továbbá a rendkívül óvatos Fraknói, aki gróf Széchényi Ferencről írott élet-

[1] 1912. évf. 378—389. ll.
[2] 1912. évf. 243—247. ll.
[3] Magyarország Családai, X. kötet, 518. l.

rajzában a Széchényi-család eredetének kérdésében a legközelebb járt a valósághoz. Átveszik Lehoczky állítását: Szinnyei,[4] Reviczky Bertalan[5] és Kollányi[6] is, úgyhogy szinte teljesen átment a tudományos köztudatba, hogy György érsek atyja Márton volt.

Ami Fraknóit illeti, ő egyike azoknak, akit semmiképpen sem lehet megvádolni azzal, hogy a Lehoczky-féle téves állítást Nagy Iványon keresztül vakon és minden kritika nélkül átvette és elfogadta. Neki ugyanis az említett életrajz megírásakor rendelkezésére állott és a kezei között volt az a családtörténeti feljegyzés, amelyet Szécsényi Lőrincnek, György öccsének tulajdonítanak és amely feljegyzések *egy része* tényleg tőle is származott. E családtörténeti jegyzetek más része azonban elveszelődött s csak valami töredékekben maradt fenn s ezeket állítólag Széchényi Pál a XVIII. század elején «lemásolta».[7] Hogy ezeket a töredékeket miért kellett «lemásolni», nem tudjuk, mert hiszen a «másolás» már a grófi diploma kiadása *után* történt s így sok értelme már nem volt.

Ennek a nem eredeti, hanem Pál érsek által «másolt» feljegyzésnek vonatkozó részét hasonmásban közlik Fraknói is, meg Bártfai Szabó László is[8] s ez a feljegyzés vezette őket félre akkor, amidőn ennek alapján ők is György érsek atyjának Mártont tartják. E feljegyzés — mely jellegzetes XVIII. századi írással van írva — vonatkozó szövegrésze a következő:

«Anno 1620. Jöttünk ki Széchenbül édes *Atyámmal, Széchenyi Mártonnal,* mentünk Gyöngyösre...» stb. Ha valaki e hasonmást beható vizsgálat alá veszi, csakhamar reájön, hogy az «Atyámmal» szóban javítás van. Javítva van pedig annnak első nagybetűje, a nagy *A*, amelynek helyén figyelmes vizsgálat mellett egy kis *b* betű felső belső szárát találjuk s észrevesszük, hogy a mai javított nagy *A* helyén egy *b* s még egy betű volt, ami értelem szerint csak kis *á* lehetett. Így tehát a *bátyámmal* szó *Atyámmal* szóra lőn utólag javítva. Természetesen az eredeti feljegyzések megszemlélése nélkül nem lehet eldönteni, hogy vajjon ez a javítás egykorú vagy későbbi eredetű-e, annyi azonban így is bizonyos, hogy a feljegyzések hitelessége és megbízhatósága szempontjából kételyek támadnak bennünk már csak azért is, mert Szécsényi György érsek atyját tudomásunk szerint *nem Mártonnak hívták* s ezt a feljegyzést másoló Pál érseknek is tudnia kellett, hiszen nagyatyjáról volt szó. De még ha fel is tesszük — ami egyébként teljesen kizárt dolog — hogy Pál érsek már nem emlékezett nagyatyja keresztnevére, ugyanezt sehogysem tehetjük fel Szécsényi Lőrincről, aki még ismerte édesatyját s akinek pontosan tudnia kellett és tudta is, hogy édesatyja neve *nem Márton volt.* Nyilvánvaló tehát, hogy Lőrinc nem is írhatta eme feljegyzésekben, hogy *atyjával, Mártonnal* jött ki Szécsényből, hanem *a tényeknek és a valóságnak megfelelően* csak azt jegyezhette fel, hogy *bátyjával, Mártonnal* hagyta el Szécsényt s úgylátszik, a báty-ból csak akkor lett atya, amikor már a Széchényi-család tekintélye, hírneve és nagysága az akkori időkhöz mérten megkövetelte, hogy Szécsényi György érsek atyját s a Széchenyi-család ősét kiemeljék az ismeretlenség homályából. Igen ám, csakhogy ekkor valószínűleg már senkisem emlékezett arra, hogy ki volt Szécsényi György édesatyja s egyúttal a család őse. A családi levéltár, a történelmi források mélyen hallgattak az ősről. Hiszen maga Szécsényi György érsek nemcsak hogy soha *név szerint* sehol nem említi atyját, de sőt mintha a reá vonatkozó személyi adatokat gondosan titkolná. A leszármazás, a genealogia szempontjából teljesen közömbös volt, hogy annak a nagy Szécsényi Györgynek, aki a család fényét, hatalmát, tekintélyét, gazdagságát megalapította, atyja Márton vagy más nevet viselt? A genealogusoknak ős kellett, a név mellékes volt. Az őst pedig egyszerűen előteremtették úgy, hogy valamelyik túlbuzgó, szolgálatkész genealogus a báty-ból egyszerűen apát csinált. Belejavított Pál érsek feljegyzéseibe s ezzel a probléma meg lett oldva.

Ez a javítás valószínűleg a XVIII. század második felében, gróf Széchényi Ferenc korában, de mindenesetre Lehoczky Stematographiájának megjelenése (1798) előtt történhetett.

Így lett Szécsényi Lőrinc bátyjából, Mártonból, aki György nemeslevelének kiállításakor (1629) úgylátszik már nem élt, mert az armális az ő nevét

[4] Magyar Írók, XIII. kötet, 498. hasáb.

[5] A vágújhelyi prépostság története, 52. l.

[6] *Kollányi:* Esztergomi kanonokok 1100—1900. 238. l.

[7] *Fraknói:* Gróf Széchényi Ferenc, 1754—1820. 7. lap, 3. jegyzet; 8. lap, 1. jegyzet.

[8] *Fraknói:* I. m. 9. l. — *Bártfai Szabó L.:* I. m. I. kötet, 207. l.

nem említi, a Széchényi-család első ismert tagja és őse és ez a falzifikáció a tudományos köztudatban már csak azért is könnyen gyökeret verhetett, mert mindeddig senkinek sem volt komoly oka Pál érsek feljegyzés-másolatainak megbízhatóságát és hitelességét kétségbevonni.

A vatikáni levéltár már említett: processus ecclesiarum című irataiból derül ki végre, hogy ki volt tehát Széchényi György édesatyja s ezen iratok ismerete alapján lehet joggal a Pál érsek féle feljegyzés-másolatok idevonatkozó részét interpoláltnak, illetve javítottnak tartani.

1646-ban a bécsi pápai nuncius, Meltius Camillo kápuai érsek kancellárja előtt folyt le Szécsényi György pécsi püspöksége tárgyában a szentszéki processzusnak az a része, amelynek feladata volt a megfelelő tárgyalási anyagot összehordani. György püspök a tridentinum értelmében a nuncius előtt leszármazását, életkorát stb. hiteltérdemlő okiratokkal tartozott igazolni. Az első okirat, amely bemutatásra került, egy 1627-november 26-án Szécsényben kiállított bizonyságlevél volt, melyet Voxith Horváth György a szécsényi őrség horvát eredetű alkapitánya, Somogyi János és Pécsi György nógrádmegyei esküdt-ülnökök, tehát hites emberek, Farkas Albert és Jánossy Fábián nemes egyének, Baranya Máté szécsényi fővárnagy («supremus castellanus») s Vecsei István, a szécsényi gyalogok duktora adtak ki s György édesanyja, Baán Sára, néhai Baán Bálint leánya személyesen előadott kérelmére fia, a tanulmányai miatt külföldön tartózkodó «Szecheni» György javára hitelesen bizonyítják («testamur»), hogy György római katholikus szülők törvényes házasságából származott. *Atyja Szabó Lőrinc, őfelsége (II. Ferdinánd király) szécsényi őrségének katonája*,[9] anyja pedig a már megnevezett Baán Sára volt. György keresztszülei Kovács János nemes ember és felesége, Kovács Dorottya, tisztes katholikus egyének valának.

A bizonyságlevél kiadói nagyobb hitelesség kedvéért az oklevelet sajátkezűleg alá is írták és megpecsételték.

Ezt a testimoniális levelet részint vármegyei hites emberek, részint pedig teljesen megbízható, szavahihető katonai egyének állították ki, akikhez a gyanúnak még csak árnyéka sem fér s akiket az oklevél kiadásánál semmiféle szempont, érdek stb. nem vezetett és nem is vezethetett, hanem csak a való tényállás lelkiismeretes megállapítása. Bizonyságlevelük tartalmában, amelyet Pieruccio Péter, flórenci jogtudós és közjegyző Bécsben 1646 február 23-án a nunciatura kancelláriájában kiállított hiteles másolatból ismerünk, legcsekélyebb okunk sincs kételkedni, azonban mégis, ha valaki arra gondolna, hogy a bizonyságlevél kiállítói esetleg a névben vagy más egyéb körülményben tévedhettek, ezt az esztergomi káptalan, tehát egy teljesen megbízható, előkelő egyházi testület 1646 január 14-én Nagyszombatban kiadott bizonyságlevelével nyugtathatjuk meg, melyben a káptalan Szécsényi György vikárius részére erkölcsi bizonyítvány-félét állít ki és amelyben György származására nézve ezt olvassuk:

«*Exordium vitae suae in praesidio Szeczeniense habuisse, ubi ex honestis, sane piis et catholicis parentibus, nimirum patre Laurentio Szeczeni et matre Saara Baan nuncupatis prognatus . . .*» stb.

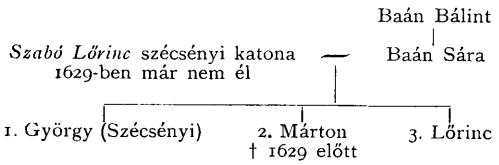
Nyilvánvaló tehát, hogy a szécsényi őrség parancsnoksága, Nógrád vármegye hites emberei és nemesei, továbbá az esztergomi káptalan mégis csak pontosan tudhatták és Széchényi György minden titkolódzása ellenére is jól tudták, hogy ki volt György édesatyja. Tudták, hogy annak neve nem Szécsényi Márton, hanem *Szabó Lőrinc*, a szécsényi várőrség egyszerű, derék, vitéz katonája volt, akinek sem Szécsényi Mihály veszprémi kapitányhoz, sem a Kacsics vagy Záh nemzetséghez, sem pedig a Gyürky—Széchényi—Péteri családokhoz soha semmi köze nem volt, hiszen még csak nemes ember sem volt.

György püspök *Szabó* Lőrinc fia, a Szabó vezetéknevet az akkori szokások szerint egyszerűen elhagyta s felvette származása helyének nevét, csakúgy, mint ahogy a Mossóczon született Rohosnik Zakariás felveszi a Mossóczy, vagy a Telegden született Miklós felveszi a Telegdy nevet. Így lett a Szécsényben született Szabó Györgyből Szécsényi György (nem pedig Gyöngyösi György), úgy, hogy eme név felvevőjének s *első* viselőjének nyugodtan őt tekinthetjük, mert hiszen a család 1629. évi armálisában György öccse, Lőrinc a Széchényi

[9] Atyjának katona voltát egy ízben György érsek is említi, írván: «Et quia genitor noster pro defensione christianitatis in præsidio Széchéniensi semper fidelis militiæ officialis commorando sæpius sangvinem fudisset, iuro et gloriose occubuisset». *Török:* Magyarország prímásai, II. kötet, 171. l.

név mellett még az «*alias Sartoris*», azaz a Szabófi nevet is viseli.

Mindezekhez képest a Széchényi-család genealogiai táblázata a következőképpen javítandó :

Ami már most Széchényi György érsek többi személyi adatait illeti, pappá szentelésének időpontjára nézve az írók rendszerint ott tévednek, amidőn theologiai doktorrá-avatásának időpontját összetévesztik pappá szentelésével. Nagy Iván György pappá szentelésének idejét 1631-re teszi, közelebbi időpont meghatározása nélkül.[10] Reviczky szerint Györgyöt 1631 augusztus 16-án szentelték fel,[11] Kollányi és Szinnyei szerint Györgyöt 1631 augusztus 10-én avatták a theologia doktorává[12], de hogy mikor lőn felszentelve, azt nem említik, dacára annak, hogy az Új Magyar Múzeum 1837. évfolyamában György érsek idevonatkozó feljegyzései közölve vannak, e feljegyzéseket azonban, úgylátszik, csak Bártfai Szabó László vette észre.[13]

A processus ecclesiarum idevágó iratai ezt a problémát is megoldják, mert 1631. június 23-án Bécsben Rocco Cirjék patrasi érsek és bécsi nuncius egy bizonyságlevelet állít ki, melyben igazolja («attestamur»), hogy a folyó *1631. év március 15-én*, amely a bőjt első vasárnapja után következő szombat volt, a jezsuiták bécsi «domus professá»-jában «Szeczeni» Györgyöt «ungarum, Szeczeniensem», a szabad művészetek és a bölcselet magiszterét, teologiai kandidátust és a Pázmáneum növendékét Fananoi Gherardinus Ker. János és Milanói Quadrius János Ferenc nunciusi familiáriusok asszisztenciája mellett «inter missarum solemnia» presbiterré szentelte. Erős sajtóhiba került tehát Kollányi könyvébe, amidőn Szécsényi György primiciájának megtartását *1635.* február 5-re teszi, amikor is a misét György Bécsben tartotta volna.[14]

[10] I. m. X. kötet, 519. l.

[11] A vágújhelyi prépostság története, 52. l.

[12] *Kollányi :* I. m. 239. l. ; *Szinnyei :* I. m. XIII. kötet, 498. l.

[13] I. m. I. kötet, 124. l.

[14] *Kollányi :* Esztergomi kanonokok, 239. l.

Lósy Imre esztergomi nagyprépost és váradi püspök 1631 szeptember 9-én Nagyszombatban kelt oklevelével Szécsényi Györgyöt vágsellyei plébánosnak nevezi ki, Pázmány Péter pedig ugyancsak Nagyszombatban 1632 február 7-én kelt oklevelével Györgyöt Pyber János egri püspök helyére esztergomi kanonokká, 1635 december 28-án szintén Nagyszombatban kelt oklevelével pedig tornai főesperessé promoveálja.

Tudjuk, hogy Szécsényi György többek közt vágújhelyi prépost is volt és Reviczky Bertalan a vágújhelyi prépostság történetéről írott munkájában[15] fel is említi Györgyöt a prépostok közt, azonban téved, amidőn azt állítja, hogy György 1632-ben lett vágújhelyi prépost. Ugyanis csak *1638. március 22-én* Pozsonyban kelt az az oklevél, amelyen gróf Eszterházy Miklós nádor és kir. helytartó, Homonnai Drugeth János országbíró, Eszterházi Dániel kir. tanácsos és társaik a Dubovszky György halála folytán megüresedett prépostságot Szécsényi Györgynek adományozták.

1641 április 8-án Nagyszombatban kelt oklevelében Lósy Imre, ekkor már esztergomi érsek, Györgynek adja a zólyomi főesperességet s végül 1644 szeptember 13-án Eberstorff várában kelt oklevelével III. Ferdinánd király a Szelepcsényi György pécsi püspöknek a veszprémi püspökségre való áthelyezése folytán megüresedett pécsi püspökséget Szécsényi Györgynek adja s ezen adományozásnak köszönhetjük, hogy György ügyében megindult az egyházi processzus s így az életére vonatkozó adatok reánk maradtak.

Szécsényi György érsekről az összes életrajzírók egybehangzóan azt állítják, hogy 1592-ben született s ennélfogva 103 esztendős lett volna, midőn 1695-ben (febr. 18) meghalt.

György érsek korával eddig legbehatóbban Bártfai Szabó László foglalkozott, aki bár maga is bevallja,[16] hogy «Széchényi György érsek születése és életének éveit bajos biztosan megállapítani», de azért mégis az 1592. esztendőt fogadja el György születése évéül. Pedig György érsek nem ekkor, hanem jóval később született.

Bártfai Szabó már említett munkájának I. kötetében, a 762—764. oldalakon összeállítja a György érsek korára vonatkozó eddig ismeretes és egymásnak ellentmondó adatokat. Ezek közt

[15] I. m. 52. l.

[16] I. m. I. kötet, 762. l.

reánk nézve a legfontosabb és a legmegbízhatóbb az, amidőn György érsek 1687-ben, a budai egyetemet és akadémiát megalapító levelében életkoráról a következőket írja :

«Quod posteaquam singulari divina clementia annum aetatis *octuagesimum quartum attigissemus* . . .» stb.[17] Ha 1687-ből levonunk 84-et, megkapjuk György érsek születési évét, ami : 1603 s ehhez képest György nem 103, hanem 92 esztendős volt, amidőn meghalt.

Bártfai Szabó összes felsorolt adatai közt ez az egyetlen, amely elfogadható, mert mégis csak fel kell tennünk Széchényi Györgyről, hogy talán ő tudta legjobban, hogy mikor született és hányéves volt. Mindenesetre jobban tudta ezt, mint elparentálója, Matusek András, vagy bárki más. Azonban ha valaki azzal állana elő, hogy György 1687-ben már nagyon öreg volt és így tévedhetett s így kételkedni lehet György érsek kormegállapításában, e kételyeket megint csak a processzus aktái oszlatják el.

1645 június 9-én, egy pénteki napon, délután 4 órakor Meltius Camillo a bécsi nuncius Szécsényi György pécsi püspöksége felett folyó processzusban kihallgatta az első tanút, aki Luzsénszky (Lusinschus) Joachim esztergomi kanonok és nyitrai főesperes volt.[18]

Luzsénszky, aki 1602-ben született s ekkor 42 esztendős volt, vallomásában előadja, hogy immár 21 esztendeje ismeri Szécsényi Györgyöt «et cognitio incepit, quia fuimus in scholis hic Viennæ per septem annos» és — folytatja — «ante decem annos fuimus insimul in familia, domini cardinalis Pasman bonæ memoriæ». Tehát Luzsénszky 31 éves volt, midőn Szécsényi Györgygyel megismerkedett, ennélfogva körülbelül 19 éves lehetett György, midőn Bécsbe, a Pázmáneumba került. György életkoráról Luzsénszky, a kortárs ezt vallja :

«*Scio ipsum esse annorum circiter triginta novem*, est enim iunior me circa tribus annis et hoc scio ex frequenti conversatione et quia sumus noti ad invicem a pluribus annis citra, ut supra dixi.» E vallomás alapján tehát György születési évét *körülbelül* 1605—1606-ra kellene tennünk.

1645 november 24-én reggel 8 órakor hallgatta ki a bécsi nuncius a második tanút, az 53 esztendős Chmira János jezsuitát, a bécsi Pázmáneum regensét. Chmira szerint György 1625-ben lett pázmánita. «Cognosco dominum promovendum ab anno 1625 citra ex eo, quia fuit submea disciplina per annos sex et ultra.» Tudja Chmira azt is, hogy György Szécsényben született, mert látta születési levelét. «Scio locum, in quo est natus vocatur *Secenium* et puto esse sub diocesis Strigoniensis et hoc scio, quia quando ille debebat fieri magister philosophiæ debui videre *literas natalitias* et ita cognovi supradictas.» Ami pedig György életkorát illeti, erre nézve ezt vallja : «*Nescio precise cuius aetatis sit, sed scio ipsum explevisse annum quadragesimum*, et hoc scio, quia venit in convictu in ætate matura, ibi mansit per sex annos et ultra et deinde egressus est ad gubernandum parochias usque de anno 1631.» Ha 1645-ből levonunk 40-et, György születési éve 1604—5 *körül* lesz.

Ugyanekkor a nuncius egy harmadik tanút is kihallgat, t. i. Lászlóffy Pált, aki 35 éves, Magyarország levéltári és pecsétőre, levéltári regisztrátor, aki szintén Bécsben, Györggyel együtt tanult s György korára vonatkozólag ezt vallja : «Novi dominum promovendum et cognovi occasione studii, quia hic studuimus in academia Viennensi et ab illo tempore citra ille fuit mihi semper bene notus, hoc fuit ab anno 1630. citra et ab illo tempore ipsum cœpi cognoscere». Továbbá : «*Ego non scio praecise*, sed procul dubio excedit 30 annum et potest *ad praesens esse quadragenarius circiter* et hoc colligo ex computo, quia de anno 1630. ut supra quo ipsum cœpi cognoscere, maturus et barbam emittebat.» [19]

Állítsuk most már e tanúvallomásokat egymás mellé : 1. Az első tanú szerint 1645-ben György 39 év körüli volt.

2. A második tanú szerint 1645-ben György a 40. évét betöltötte, végül

3. A harmadik tanú szerint 1645-ben György körülbelül 40 éves volt.

Ha ezeket az adatokat összevetjük György érsek már ismert önkormegállapításával, akkor el kell hinnünk, amit György 1687-ben állított és el kell fogadnunk, *hogy nem 1592-ben, hanem*

[17] *Török :* Magyarország primásai, II. kötet, 171. l.

[18] *Kollányi :* I. m. 251. l.

[19] Vatikáni levéltár : Processus ecclesiarum, XLI. kötet, 377. skk. ll.

1603- vagy 1604-ben született. Fel kell tennünk, hogy György három kor- és részben tanulótársa talán mégsem tévedhetett quasi összebeszélésszerűen több, mint tíz esztendőt György hátrányára, úgyhogy e vallomások alátámasztják és megerősítik György önkormeghatározását.

Íme így rektifikálta a tridentinum közvetve Szécsényi György származási és életrajzi adatait!

Függelék.

1627 november 26., Szécsény. Voxith Horváth György, a szécsényi őrség kapitánya, Somogyi János, Péchy György, Farkas Albert és társaik bizonyságlevelet adnak ki Szécsényi György származásáról.

Nos Voxith Georgius Horváth sacræ cæsareæ regiaeque maiestatis Ferdinandi secundi præsidii Szecheniensis capitaneus, Joannes Somogyi, Georgius Pechy, Albertus Farkas, Fabianus Janossy nobiles, Mattheus Baranya euisdem præsidii Szecheniensis supremus castellanus, Stephanus Veczei peditum loci iam nominati ductor notum facimus illustrissimis reverendissimis, spectabilibus et magnificis ecclesiastica secularique dignitate claris, civibus et civitatum iudicibus aliis omnibus quacumque auctoritate pollentibus videlicet, quod domina Sára Baán matrona honestissima Georgii Szecheni legitima mater coram nobis personaliter constituta instanter petierit, ut filio suo Georgio Szecheni testimoniales literas expediri consentiremus, quarum vi ac fide is ut pote e legitimo matrimonio prognatus, tam in studiis, quam aliis in rebus extra patriam sine impedimento versari occuparique posset. Nos proinde sopranominati intellecta eius petitione iusta et considerata maiorum ipsius in qua vixerant catholicæ fidei integritate, desiderio tam pio gravis huius matronæ non potuimus non calculis nostris suffragari. Testamur itaque filium Saræ Baan, Georgium Szecheni nuncupatum honeste legitimoque thoro esse prognatum, *parente quidem Laurentio Szabó suae maiestatis eodem in praesidio Szechen appellato milite*, matre vero Sara Ban, honesta fœmina Valentini Baan vita fiuncti filia in Szechen nata, patrini in baptismate nominati Georgii Szecheny fuere Joannes Kovacz loci huius nobilis et Dorothea Kovacz, tam hæc, quam ille catholici. Cui nostræ fassioni et attestationi super legitimis natalibus Georgii Szecheny unanimi consensu a nobis suprascriptis nominatisque datæ, nihil erroris deceptionisque subesse, quicunque has nostras lecturi sunt, sibi secure persvadeant. Quos amice humaniterque coniunctis animis ultro oramus, ut sæpefatum Georgium Szecheny bonis, catholicis, legitimisque parentibus natum fovere, illiusque conatus benevolentia sua prosequi velint. In cuius rei fidem ampliorem, has ei datas consuetis sigillis nostris munivimus. Datae in præsidio Szecheniensis die vigesima sexta novembris anno 1627.

Joannes Somogy, iuratus assessor comitatus Neogradiensis

(L. S.) *Georgius Pechy*, iuratus assessor comitatus Neogradiensis

Georgius Voxith, croata v. capitaneus Szecheniensis *(L. S.)*

Stephanus Veczei *Albertus Farkass* *(L. S.)*

Papiron, Pieruccius Péter flórenci jogtudós, közjegyző, Meltius Camillo kapuai érsek és bécsi ap. nuncius kancellárja előtt felmutatott eredeti oklevélről készült közjegyzői hiteles másolatban, mely kiadatott Bécsben 1646 február 23-án. Vatikáni levéltár, Processus ecclesiarum, XLI. kötet, 387—388. ll.

1631 június 23., Bécs. Rocco Cirjék patrasi érsek és bécsi nuncius bizonyságlevele Szécsényi György pappá szenteléséről.

Cyriacus Roccius archiepiscopus Patracensis ad maiestatem cæsaream ac per Germaniam, Hungariam, Bohemiam, Styriam, Carinthiam, Croatiam, universumque Romani imperii districtum sanctissimi domini nostri, domini Urbani divina providentia papæ VIII. et sanctæ sedis apostolicæ cum facultate legati de latere nuncius etc.

Universis et singulis præsentes inspecturis notum facimus et attestamur, nos die sabbathi post dominicam primam quadragesimæ, 15. martii anni currentis in domo professa patrum societatis Jesu Viennæ, pontificalibus indutus præcedentibus præcedendis ad præscriptum sacrorum canonum et consilii Tridentini ceremoniis ac solennitatibus necessariis et opportunis, iuxta ritum, morem et consuetudinem sanctæ Romanæ ecclesiæ dilectum nobis in Christo Georgium Szeczeni ungarum Szeczeniensem artium liberalium et philosophiæ magistrum sacrosanctæ theologiæ candidatum, collegii eminentissimi domini cardinalis Pasmani archiepiscopi Strigoniensis alumnum, stabilibus literis admodum reverendi patris regentis dicti collegii in vim literarum apostolicarum eidem collegio concessarum in sacro diaconatus ordine constitutum inter missarum solemnia ad sacrum præsbiteratus ordinem in Domino promovisse atque ordinasse, præsentibus admodum reverendis dominis Joanne Baptista Gherardino a Fanano, et Joanne Francisco Quadrio Mediolanense familiaribus nostris. In cuius rei testimonium præsentes manu nostra propria subscripsimus nostrique sigilli impressione communiri iussimus. Datæ Viennæ Austriæ ex palatio nostræ solitæ residentiæ, die 23. mensis junii anni 1631. pontificatus sanctissimi domini nostri domini Urbani anno octavo.

Cyriacus archiepiscopus Patracensis
Nuncius apostolicus
Joannes Petrus Zanonus cancellarius
(L. S.)

Papiron, Pieruccius Péter közjegyző által 1646-ban kiadott hiteles másolatban. Vatikáni levéltár: Processus ecclesiarum XLI. kötet, 388. l.

1631. szeptember 9., Nagyszombat. Lóssy Imre váradi püspök, esztergomi nagyprépost stb. Szécsényi Györgyöt sellyei plébánossá nevezi ki.

Emericus Lossy episcopus Waradiensis, præpositus maior ecclesiæ metropolitanæ Strigoniensis, necnon ecclesiarum Veteris Budæ et Saghiensis eminentissimi ac reverendissimi in Christo patris domini Petri sacræ Romanæ ecclesiæ præsbyteri cardinalis Pazmanii archiepiscopi Strigoniensis vicarius eiusdemque ecclesiæ metropolitanæ Strigoniensis generalis causarum auditor ac sacræ cæsareæ regiæque maiestatis

consiliarius, tibi in Christo reverendo domino Georgio Szecheni salutem et divinam benedictionem. Inducti sufficientia tua, prævio examine duorum examinatorum ad hoc deputatorum, receptaque fidei catholicæ professione necnon iuramento, quod, prætitulato eminentissimo domino tanquam ordinario eiusque successoribus, necnon vicario generali pro tempore constituto ac ecclesiæ fidelis eris, obedientiam et reverentiam debitam exhibebis, item quod, iura ecclesiæ ac cathedralia, necnon archidiaconalia persolvendo in spiritualibus et temporalibus in divinisque bene ac laudabiliter deservies, oneraque ecclesiæ parochialis feres, ac debite supportabis, terrasque domos et alias possessiones iuraque ecclesiæ pro posse manutenebis et defendes, nihilque quod ad ecclesiam pertinet abalienabis, distrahes aut vendes, sed potius alienata distracta vel vendita ad ius et proprietatem ecclesiæ parochialis reduces et reduci procurabis. Item quod ecclesiam parochialem sine licentia obtenta prætitulati eminentissimi, domini successorumque eiusdem vel vicarii pro tempora constituti non permutabis, neque deseres auctoritate sæpefati eminentissimi ordinarii Te in parochia Sellyensi canonice instituimus et confirmamus. Dantes et concedentes tibi eandem parochiam eiusdemque administrationem, tam in spiritualibus, quam temporalibus. Volumus autem ut per dominum, admodum reverendum Wolffgangum Vyuarii archidiaconum Nitriensem in realem prætactæ parochiæ pertinentiarumque eiusdem possessionem vigore præsentium introducaris. Datum Tyrnaviæ in ædibus nostris sub sigillo officii vicariatus nostri authentico, die nona mensis septembris, anno Domini millesimo, sexcentesimo trigesimo primo.

Emericus Lossy, episcopus Varadiensis.
(L. S.)

Papiron, Pieruccius Péter közjegyző által kiadott hiteles másolatban. Vatikáni levéltár, Processus eccl., XLI. kötet, 388—389. ll.

1632. február 8., Nagyszombat. Pázmány Péter kardinális esztergomi érsek Szécsényi Györgyöt esztergomi kanonokká nevezi ki.

Nos Petrus, miseratione divina sacræ Romanæ ecclesiæ præsbyter cardinalis Pazmany metropolitanæ ecclesiæ Strigoniensis archiepiscopus, eiusdemque loci comes perpetuus, primas regni Hungariæ sanctæ sedis apostolicæ legatus natus, summus secretarius et cancellarius ac sacræ, cæsareæ regiæque maiestatis intimus consiliarius etc. Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos considerantes pietatem eruditionem, morum vitæque integritatem honorabilis Georgii Szecheny plebani Selliensis, quibus ipsum ab altissimo in signum propria nostra experientia cognovimus, eidem igitur tanquam personæ idoneæ, ac benemeritæ canonicatum ecclesiæ nostræ metropolitanæ Strigoniensis per spontaneam resignationem reverendissimi domini Joannis Pyber episcopi Agriensis eiusdem videlicet canonicatus ultimi, veri, legitimi et immediati possessoris de iure et de facto vacantem, cum omnibus proventibus, utilitatibus, obventionibus et emolumentis quibuslibet ad eundem canonicatum de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus auctoritate nostra ordinaria qua in huiusmodi beneficiis conferendis pleno iure fungimur, dandum duximus et conferendum, imo, damus et conferimus præsentium per vigorem. Quo circa vobis reverendissimis ac reverendis præposito, cantori, custodi, cæterisque canonicis huius ecclesiæ nostræ metropolitanæ Strigoniensis fratribus in Christo nobis dilectis harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus prætitulatum Georgium Szecheny et neminem alium in dicto canonicatu, accepto prius ab eo solito fidelitatis iuramento, servatisque de iure servandis, investire ac installare, eique locum in stallo et vocem in capitulo dare et assignare, de omnibus etiam proventibus et emolumentis ad eundem canonicatum pertinentibus eidem respondere et per eos quorum interest responderi facere modis omnibus debeatis ac teneamini locis debitis ac temporibus semper opportunis. Secus non facturi, præsentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Tyrnaviæ in curia nostra archiepiscopali, die septima mensis februarii, anno MDCXXXII.

Cardinalis *Pàzmany*, archiepicsopus Strigoniensis.
(L. S.)

Papiron, Pieruccius Péter által hitelesített közjegyzői másolatban. Vatikáni levéltár, Processus ecclesiarum. XLI. kötet, 389. l.

1635. december 28., Nagyszombat. Pázmány Péter esztergomi érsek stb. «Szecheny» Györgyöt Püsky János helyére, aki szent-tamási prépost lett, tornai főesperessé nevezi ki.

Vatikáni levéltár, Processus ecclesiarum. XLI. kötet, 390. l.

1638. március 22., Pozsony. Gróf Eszterházy Miklós nádor, Homonnai Drugeth János országbíró és társai Szécsényi György esztergomi kanonoknak adományozzák a vágújhelyi prépostságot.

Nos comes Nicolaus Ezterhazi de Galanta, regni Hungariæ palatinus et iudex Cumanorum, eques aurei velleris, perpetuus de Frakno ac comitatuum Soproniensis, Zoliensis et de Beregh supremus comes, necnon sacratissimi principis et domini Ferdinandi tertii Dei gracia electi Romanorum imperatoris semper augusti ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, etc. regis, archiducis Austriæ, ducis Burgundiæ etc. intimus consiliarius, camerarius et per Hungariam locumtenens; comes Joannes Druget de Homonna iudex curiæ regiæ, perpetuus in Ungh ac eiusdem et Zempliniensis comitatuum supremus comes, partium regni Hungariæ superiorum generalis ac sacræ caesareæ regiæque maiestatis consiliarius; Daniel Ezterhazi de dicta Galanta, eiusdem sacræ cæsareæ regiæque maiestatis consiliarius, Caspar Szuniogh de Jeszenicze meo ac magnificorum dominorum Stephani et Danielis Pongracz, generosæque et magnificæ dominæ Barbaræ Pongracz, consortis magnifici domini Francisci de Reva comitis perpetui de Turocz, necnon Pauli et Petri Rattkay cæterorumque familiæ Rattkay hominum nominibus, penes sufficientem plenipotentiam eorundem Ladislaus Revai de eadem. Memoriæ mandamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos inducti meritis ac virtutibus atque morum honestate et doctrina admodum reverendi domini Georgii Szecheny canonici ecclesiæ metropolitanæ Strigoniensis, archidiaconi Tornensis ac præfecti seminarii sancti Stephani regis Tyrnaviæ erecti, quibus ipsum divinitus insignitum et decora-

tum esse intelligimus eundem dominium Georgium Szecheny, tanquam personam idoneam et bene meritam ad infulatam præposituram beatæ Mariæ virginis de Vyhel in comitatu Nittriensi existentem habitam nunc per mortem et decessum ex hac vita reverendissimi domini Georgii Dubouski alias electi episcopi Chanadiensis ac eiusdem præpositurae ultimi veri ac legitimi possessoris de iure et de facto vacantem auctoritate iuris patronatus nostri quod in eadem præpositura eiusque collatione optimo iure habere et exercere dignoscimur, promovendum duximus, ipsamque præposituram beatæ Mariæ virginis de dicta Vyhel simul cum universis bonis iuribusque possessionariis et pertinentiis fructibus item et redditibus obventionibus et emollimentis quibuslibet ad eandem præposituram de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, præfato domino Georgio Szecheni dandam donandamque et conferendam duximus, imo damus donamus et conferimus ac superiori prælatoque suo cuius interest pro impetranda ratione dictæ præstositurae beatæ Mariæ virginis de Vyhel canonica institutione et confirmatione præsentamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in libera ac regia civitate Posoniensi die vigesima secunda mensis martii, anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo octavo.

Comes Nicolaus Esterhasy
Comes Joannes Druget de Homonna
Caspar Szuniogh *Ladislaus Revai*
Daniel Esterhasy *Daniel Pongrach*
(Locus sigillorum.)

Papiron, Pieruccius Péter közjegyző hiteles másolatában. Vatikáni levéltár. Processus ecclesiarum, XLI. kötet, 391.—392. ll.

1641. április 8., Nagyszombat. Lósy Imre esztergomi érsek «Szecheni» György újhelyi prépostot az esztergom—szentgyörgymezei prépostságba távozott Telegdi György helyére zólyomi főesperesnek nevezi ki.

Vatikáni levéltár, Processus ecclesiarum. XLI. kötet, 391. l.

1644. január 27., Nagyszombat. Lippay György esztergomi érsek «Szecheny» György választott püspököt az egri nagyprépostságra távozott Pálfalvay János helyébe esztergomi olvasó-kanonokna knevezi ki.

Vatikáni levéltár, Processus ecclesiarum. XLI. kötet, 392. l.

1644. szeptember 13., Eberstorff vára. III. Ferdinánd király «Zecheny» György választott csanádi püspököt pécsi püspökké nevezi ki, amely püspökség «nunc per translationem et promotionem ex eodem episcopatu Quinqueecclesiensi fidelis nostri reverendi Georgii Szelepcheny . . . ad episcopatum Wesprimiensem» üres.

Vatikáni levéltár. Processus ecclesiarum. XLI. kötet, 385—6. l.

1646. január 14. Nagyszombat. Az esztergomi káptalan Széchenyi György választott pécsi püspökről s esztergomi vikáriusról életrajzi adatainak közlése mellett erkölcsi bizonyítványt állít ki.

Capitulum ecclesiæ metropolitanæ Strigoniensis universis et singulis cuiuscumque status et conditionis hominibus ubivis locorum constitutis et commorantibus, præsentium notitiam habituris salutem in Domino sempiternam. Notum facimus tenore præsentium nostrarum reverendissimum dominum Georgium Szeczeni electum episcopum Quinqueecclesiensem, præpositum beatæ Mariæ virginis de Vyhely lectorem et canonicum prætitulatæ ecclesiæ metropolitanæ Strigoniensis, necnon illustrissimi ac reverendissimi domini domini Georgii Lippai de Zombor archiepiscopi Strigoniensis, primatis Ungariæ, legati nati etc. in spiritualibus vicarium, causarumque auditorem generalem ac sacræ cæsareæ regiaeque maiestatis consiliarium, *exordium vitae suae in praesidio Szeczeniense habuisse,* ubi ex honestis sane piis et catholicis parentibus, nimirum patre *Laurentio Szeczeni* et matre Saara Baan nuncupatis prognatus laudabiliterque in bonis moribus virtutibus et scientiis adipiscendis in crescenti sua ætate educatus, anno tandem millesimo sextentesimo vigesimo secundo fervente pietatis et devotionis zelo ductus sæculari statu in ecclesiasticum commutato, hic Tyrnaviæ in seminarium clericorum assumptus, ubi confectis probe et diligenter in studiis annis duobus ad altiora studia Viennam in collegium Pazmannianum mitti promeruit, quantum autem progressum ibidem in scientiis fecerit luculentissimi testes sunt illius temporis universitatis Viennensis professores et eiusdem condiscipuli, hos enim in publicis philosophicis ac theologicis disputationibus sive defendentis sive oppugnantis ageret vices adaequare, illos autem superare sæpius compertum est ita ut spatio septennii in cursu philosophico magisterii, in theologico bacchalaureatus gradus cum laude et triumpho adipisceretur, volens autem in statu ecclesiastico cui iam se devoverat constans et solidus permanere, sacrum præsbyteratus etiam ordinem cæteris iam præmissis assumpsit, sicque descendens in Hungariam, statim ad docendum populum in oppidum Sellie missus, cum maximo fructu ecclesiæ catholicæ ibidem anno imo parochum egit, unde dignus iudicatus est, ut in canonicorum huius ecclesiæ metropolitanæ Strigoniensis numerum assumeretur, assumptus autem regendis alumnis seminarii sancti Stephani præpositus est, quo annis ferme sex cum emolumento et utilitate seminarii perfunctus, interea archidaconatus per pie defunctos primo cardinalem Petrum Pazman Tornensi, deinde per Emericum Loosi archiepiscopos Strigonienses Zoliensi honoratus est, a prætitulato vero moderno illustrissimo et reverendissimo domino archiepiscopo Strigoniensi dignitatibus lectoratus et vicariatus insignitus, tandem a sua quoque sacra cæsarea regiaque maiestate in episcopum Quinqueeccleſiensem promoveri ac in consiliariorum eiusdem maiestatis numerum asciri omnium iudicio et calculo dignus iudicatus est. Quos dignitatis et honoris gradus dotibus ingenii, scientia, virtute, pietate et vitæ puritate ac sanctimonia promeruisse et obtinuisse omnes recognoscimus. In cuius rei testimonium præsentes literas nostras testimoniales memorato reverendissimo Georgio Szeczeni sub sigillo nostro capitulari authentico perlubens dandas duximus et concedendas. Datum Tyrnaviæ ex consistorio nostro capitulari, die decima quarta januarii anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo sexto.

Locus † sigilli.

Papiron, Pieruccius Péter közjegyző által hitelesített másolatban. Vatikáni levéltár, Processus ecclesiarum. XLI. kötet 386—7. ll.

Dr. Iványi Béla.

VEGYES.

A bolygó dánus.

Ha volt a régi magyarok szerint bolygó hollandus miért ne lehetett volna olyan bolygó dánus is, ak Magyarországra is elvetődött, de itt mai napság nem tudnak mit csinálni vele s rá nem ismernek se hazájára, se nemzetére.

Mint a Turul XL. k. (1926) 28. lapon olvasható, II. Lajos király 1517 máj. 17-én magyar nemességet és címerlevelet ajándékoz «Olaus Bangh dictus de Medelfiord Ottoiun. diocesis, Thome cardinalis apostolice Sedii legatus. Strigoniensis familiaris ac causarum legationis eius scribae et notarius publicus» számára.

Áldásy, a címerlevél közlője és ismertetője az «Ottoiun. diocesis» szavakhoz azt jegyzi meg, hogy az Ottoiun. szó mindenesetre Olomucensis-nek olvasandó és így Olaus közjegyző urat hajlandó morvaszlávnak megtenni.

De ez nagy tévedés. Már az Olaus név ezen hajdanában csupán skandinávoktól használt keresztnév és távolabbra mutat. Születéshelyének utolsó szótagja, a fjord pedig, amint tudjuk, főleg Norvégiában használatos bizonyos alakú tengeröblök jelzésére. De meg, aki a pápai regestákat forgatta és a középkori egyházi földrajzot tanulta, annak mindjárt eszébe jut, hogy az «Ottoiun» szó hibás olvasás «Ottonien» helyett s ez pedig a lundi érsekséghez tartozó s a pápai regestákban annyiszor előforduló «Othoniensis diœcesis»-t jelenti.[1] Ennek székhelye volt a dán Funen-szigetén ma is meglevő és virágzó Odense város.

Bang Olaf tehát dán vagy régi magyarosan dánus volt.

De még érdekesebb félreértésre adott okot a Bangh-nak «Olaus»-nak írt keresztneve. Bangh mint afféle internacionális közjegyző, 1516-ban még Bánffy János verőcei főispánnak, a későbbi nádornak udvarában volt jegyző. Verőcén lakván, természetesen megfordult Zágrábban is és ott mint tanut «Olaus Joannis Banffy notarius»-nak írják. Bogrea, nemrégiben elhunyt román tudós, az Olaus nevet Oláhra magyarázza és ennek segítségével akar Bánffy János magyar főúrból oláh-t csinálni.[2]

Bangh Olaf azonban se nem morva-szláv, se nem oláh nem volt, hanem egyszerűen kenyerét más országokban jegyzői tudományával kereső dán férfiú.

Dr. Karácsonyi János.

[1] Eubel: Hierarchia catholica medii aevi. I. 400.

[2] Anuarul institut aluide isterie nationala. Bucurest 1924 II. k. 356.

Középkori fiúsítások.

A fiúsítással, régi magyar magánjogunknak ezzel az érdekes s a családtörténetet igen közelről érdeklő intézményével, a Klebelsberg-Emlékkönyvben foglalkoztam behatóan (305—319. ll.). Minthogy régi magánjogunk eredményes kutatása csak az okleveles emlékek széleskörű felkutatása és felhasználása alapján lehet eredményes, ehhez a kérdéshez is csak akkor foghattam hozzá, amikor középkori okleveleink nagyobb részének átkutatása után nagyszámú fiúsító levél — praefectionales — gyűlt már össze jegyzeteim közt. Ezek igen sok és becses családtörténeti adatot őriztek meg számunkra, s így nem lesz talán felesleges, ha a következőkben kivonataikat a családtörténeti kutatás számára hozzáférhetővé teszem. Sok érdekes genealógiai adatot találunk azokban a perekben is, amelyeket azok az atyafiak indítottak, akik valamely fiúsítás folytán jogaikban sértve érezték magukat. Eleinte u. i. a legközelebbi fokon álló vérrokonok várományosi jogát sem respektálták s előfordult, hogy harmad-, sőt másodfokú rokonok hátrányára is történt fiúsítás; a XIV. sz. 60-as évei felé azonban kialakult már az a gyakorlat, hogy negyedfokon belül nem fiúsít a király, sőt N. Lajos abban a deliberativum decretum-ában, amelyben ezt kimondotta, összes ezzel ellenkező fiúsításait vissza is vonta. A magyar felfogás azonban még a negyedik fokot is közelinek találta s azért Zsigmondnál kivitték, hogy egy fokkal tolja ki a fiúsítás határát s csak az ötödik fokon s azon túl fiúsítson (1397. évi ogy.). Ezeket a pereket azonban ez összeállításba nem vettem fel, mert ez megnövelte volna terjedelmét, s mert az érdeklődő genealógusok említett dolgozatom jegyzeteiben megtalálják úgy a kiadott, mint a levéltári forrásokra vonatkozólag az összes utalásokat.

1. 1332 XI. 8. Károly Róbert a Nádasd nb. Gersei László leányát, Margitot, Magyar Pálnét, fiúsítja. (Gr. Khuen-Héderváry-cs. levt., Hédervár. Viczay-rész. Fasc. 38 B., nr. 20. Csonkán: Fejér VIII 3. 592—6.)

2. [1356 VIII.4.] Nagy Lajos Fony-i Balázs leányát, Zudar Péter mester diósgyőri várnagy feleségét fiúsítván, azt mondja, hogy ezt a kegyet Balázs már *Károly Róberttől* megkapta a leánya számára. (Anjoukori Okmt. VI. 495., Dl. 4627., 5030.)

3. 1345 VI. 2. U. a. Dániel fia Mihály comes leányait fiúsítja. (Zimmermann—Werner: Urkundenbuch. II. 31.) *Hamis!* (V. ö. Tört. Tár 1908 31.)

4. 1347 X. 16. U. a. Harsundorfer Vulfing mester nővérét, Erzsébetet, Kónya mester sárosi ispán fele-

ségét, fivére birtokaiban fiúsítja. (Hazai Okmt. VII. 402., Fejér IX 2. 206., Dl. 3941., Mednyánszky-cs. levt. N. Múzeum. 1353-iki átir.)

5. 1353 VII. 25. U. a. Szikszói Péter mester leányát, Annát, Bulcsi Simon kir. apród menyasszonyát, fiúsítja. (Anjoukori Okmt. VI. 100., Fejér IX 3. 385., Perényi-cs. levt. N. Múzeum.)

6. 1356. Lásd fent 2. sz. a.

7. 1357 X. 30. U. a. Csuzai Pál fia István leányait, Ágotát és Ilonát, fiúsítja. (Anjoukori Okmt. VI. 615., Dl. 4694.)

8. 1360 III. 21. U. a. Rajki András nővérét, Klárát, Andornak fia Miklós özvegyét, fiúsítja.(Zalai Oklt. II. 244—5.)

8*a*. 1360 VI. 29. U. a. Bermenehei Benedek fia Máté leányait, Anichot és Chalát, továbbá Beryni Dénes leányait, Margitot és Magchot, atyjuk birtokaiban fiúsítja. (Nagy Lajosnak 1364 IX. 15-én kelt átiratában. Esztergomi kápt. hitelesh. levt. C. 42. f. 10. nr. 1.)

9. 1360 X. 8. U. a. Rédei Dezső fia Jakab leányait, Annát, Czudar István és Margitot, Czudar Miklós (aulae iuvenes) feleségét, fiúsítja. (N. Lajos 1367 I. 26-iki átiratában a N. Múzeum levéltárában. Törzsanyag.)

10. 1361 II. 15. U. a. Walth-i Bax fia István mester leányait, Katalint, Ilonát és Agátát, atyjuk vasmegyei birtokaiban fiúsítja. (N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

11. 1361 IV. 3. U. a. a szolnokmegyei Detreh-i Chal fia László leányait, Kanchout, Zwmurt és Kathlent, fiúsítja. (Perényi-cs. levt. N. Múzeum.)

12. 1361 V. 20. U. a. Cseklészi Miklós mester leányait fiúsítja. (Apponyi-Oklt. 181., 206.)

13. 1362 III. 13. U. a. Örsi Miske fia Pál leányait, Margitot és Katalint, Tamás fia Miklós és Szőke Miklós deák feleségét, fiúsítja. (Bebek Imre országbíró 1390 VII. 31-iki átiratában a N. Múzeum. levéltárában. Törzsanyag. V. ö. Karácsonyi: Magyar nemz. III. l. 19—20., Zalai Oklt. I. 635.)

14. 1363 VII. 19. U. a. Hidegvizi Ders leányát, Katalint, Méhesi Lászlónét, fiúsítja. (Teleki-Oklt. I. 124).

15. 1363 VII. 28. U. a. Bátori Böröck fia Miklós mester leányait, Ágnest és Borbálát, miután fia Miklós is fiörökös nélkül halt el, özvegye kérésére fiúsítja. (Dl. 5225.)

16. 1363 X. 16. U. a. Ajkai István leányát, Klárát, Sári Istvánnét, fiúsítja. (Hazai Okmt. I. 246., II. 116.)

17. 1364 V. 19. U. a. Dobi István leányát, Monaki Mihály mester feleségét, atyja és nagybátyja birtokaiban fiúsítja. (Fejér X 2. 780.)

18. 1364 X. 18. előtt. U. a. Hahóti Buzád fia Miklós leányát, Klárát, Koltai János feleségét, fiúsítja. (Hazai Oklt. 273.)

19. 1364 XI. 16. U. a. Fejéregyházi András leányát, Klárát, Eresztvényi Péternek, a kir. kúria jegyzőjének feleségét, fiúsítja. (Fejér IX 6. 134., N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

20. 1365 III. 15. U. a. Pelbárthidai János leányait fiúsítja. (Zichy-Okmt. III. 278.)

21. 1365. VI. 22. U. a. a nyitramegyei Onori István fia Jánosnak, aki a bolgár hadjáratban kitüntette magát, leányait, Klárát és Margitot, fiúsítja. (Dl. 5399. Datum in campis prope eandem nostram Bodoniensem civitatem.)

22. 1365 VI. 24. U. a. Nagybossányi Kozma fia Leusták fia Detre leányait, Margitot, Lengyel Imre hrusói várnagy és Klárát, Turóczi Pál fia Péter feleségét, fiúsítja. (N. Múzeum levt. Törzsanyag. 1411 XI. 18.)

23. 1366 II. 2. U. a. Mesteri Móricz leányát, Katalint, Pati Jánosnét, fiúsítja. (Hazai Okmt. I. 248.)

24. 1366 VI. 12. U. a. visszavételi az erdélyi vajda által a néhai Suki Lénárd leánya, Bagó, részére adott fiúsító levelét. (Teleki-Oklt. I. 144.)

25. 1366 VII. 7. előtt. U. a. Harkai Bertalan leányát, Anglyust, Miklós soproni polgár feleségét, fiúsítja. (Fejér IX 7. 244., N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

26. 1366. U. a. néhai Szentmiklósi László négy leányát fiúsítja. (Toldalagi-cs. levt. V. ö. Századok 1887. Függelék 77. l.)

27. 1367 I. 16. U. a. Kendertói Mátyus fia Miklós leányát, Malosi Miklós fia Demeternek özvegyét, — Miklós mester fehérvári kanonoknak és Mihálynak, János főajtónállómester famulusának édesanyját — atyai birtokaiban fiúsítja. (N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

28. 1367 XII. 10. U. a. Haranglábi Bezteer fia Domokos leányát, Annát, Chyfudi Balázs fia János özvegyét, fiúsítja s erről a beiktatás miatt értesíti az erdélyi vajdát. — 1370-ben, kiderülvén, hogy «ipsa nobilis domina non tanta fuerat egestate aggravata, prout referebatur nostre maiestati», e fiúsítást visszavonja s csak azt a kegyet engedi, hogy a negyedet természetben kapja ki. (Dl. 29. 706., 29. 707., 30.698.)

29. 1370. IV. 15. U. a. Szentmártoni Kalacs leányát, Erzsébetet, István deáknak, a kolozsmonostori konvent jegyzőjének, feleségét, fiúsítja. (Bánffy-Oklt. 290.)

30. 1370 V. 7. U. a. Némai István fia Miklós leányát, Nestét, Szántói Kolos fia Jakab feleségét, fiúsítván, birtokaiban szabad rendelkezési jogot ad neki. (N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

31. 1371 IV. 9. A vasmegyei Kecskédi Gáspár fia László előadta Nagy Lajosnak, hogy veje, a zalamegyei Béri János fia Miklós, egyetlen leányának, Margitnak az ura, örökösök nélkül halt meg és test-

vérének, Béri Istvánnak is csak egy leánya van, János volt nádor fia Miklós tárnokmester felesége, azt kérte tehát a királytól, hogy amint Jánosnál is megtette, fiúsítsa a feleségét atyja birtokaiban. Mivel vérét is ontotta érte, kérését teljesítette a király. (Gr. Batthyány-cs. levt. Köpcsény. 23., 24., 4.)

32. 1371 IX. 22. U. a. Lengyéndi Márton fiainak, Istvánnak, Tamásnak és Jánosnak leányait: Katalint, Kathanyát és Ilonát, továbbá az említett János leányának, Bagának, leányát, Erzsébetet, akiknek anyjaik testvérei voltak István mester esztergomi és György mester egri kanonoknak, valamint Imre pálos szerzetesnek, ezeknek birtokaiban fiúsítja. (Dl. 176.)

33. 1372 V. 26. előtt. Nagy Lajos megparancsolja az egri káptalannak, hogy Nagymihályi Miklós fiúsított leányát, Bagychot, Pelejtei András deák feleségét, iktassa be. (Sztáray-Oklt. I. 391.)

34. 1373 III. 29. U. a. Gönyüi Tamás fia János kir. főajtónállómester leányait fiúsítja. (Bánffy-Oklt. 315., 371., 504., Fejér IX. 4 489., Forgách-cs. levt. N. M.)

35. 1373 XI. 1. U. a. Devecseri Márton fia Imre leányának, Ilonának, Kont Miklós nádor közbenjárására adott fiúsítását, mint érvénytelent, visszavonja. (N. Múzeum levt. Törzsanyag. 1374 VII. 29.)

36. 1376 VI. 22. U. a. a vasmegyei Berhendi Pál leányát, Katalint, Gencsi Dénes fia Péter özvegyét (gyermekei: Mihály, Tamás, Demeter), fiúsítja. (1415. évi átiratban a Kisfaludy-cs. levéltárában. N. Múzeum.)

37. 1377 III. 13. U. a. Hahóti János leányát, Annát, János eszt. érsek unokaöccsének, Miklósnak, jegyesét, fiúsítja. (Zalai Oklt. II. 145.)

38. 1379 XI. 25. U. a. Tarnóczi Székely Gergely leányainak visszavont fiúsítását újból kiadja. (Károlyi-Oklt. I. 367.)

39. 1381 XI. 26. U. a. Verebi György fia Péter deák leányát fiúsítja. (Dl. 6850.)

40. 1382 II. 25. U. a. a nemrég elhalt komárommegyei Madari Marcel fia János solymármester leányait, a kiskorú Klárát, Katalint és Orsolyát, fiúsítja. (Dl. 472., 6893.)

41. 1342—1382. U. a. az erdélyi Kelnuki Dániel fia Mihály comes leányait fiúsítja. (Fejér XI. 472.)

42. 1342—1382. U. a. Ugali Pál mester leányát, Orsolyát, Besenyő Mátyásnét, fiúsítja. (Hazai Okmt. III.23 1.)

43. 1342—1382. U. a. Orbonai János leányát, Dorottyát, de Surdis Jakab feleségét, fiúsítja. (Pór A.: De-Surdis II. János eszt. érsek. Szent István-társ. felolv. 65. sz. 54. l.)

44. 1385—1386. II. Károly István vegliai comes leányát, Erzsébetet, fiúsítja. (Frangepán-Oklt. I. 92.)

45. 1385 XII. 6. Mária királynő Mákvai Pető fia Péter leányát, Klárát, Egervári Mihály fia Miklós feleségét, fiúsítja. (Fejér X 3. 29., Dl. 7171.)

46. 1388 XI. 25. Zsigmond Gibárti János fia István leányát, Erzsébetet, fiúsítja. (Békássy-cs. levt. N. M.)

47. 1389 XI. 18. Bekényi János fia Gergely és testvérei, Mihály és Tamás, tiltakoznak a leleszi k. előtt Bekényi Gergely fia János leányainak, Erzsébetnek és Borbálának, fiúsítása ellen. (Ibrányi-cs. levt. N. Múzeum.)

48. 1390 IV. 16. Zsigmond Szentandrási Miklós leányait, Fruzsina asszonyt és Taytist, kiknek anyja Pasa fia Orgován nővére volt és ez Orgován leányait, Ilonát és Rózsát, Orgován birtokaiban fiúsítja. (Fejér X 8. 319., N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

49. 1390 VIII. 10. Zsigmond Kezow-i Miklós fia Péter leányát, Bátori Mihály fia Miklós fia Benedek jegyesét, nógrádi és veszprémi birtokaiban fiúsítja. (Dl. 7638.)

50. 1392 XII. 5. U. a. Prónai Benedek leányát, Ceciliát, fiúsítja. (Dl. 7816.)

51. 1393 I. 1. Családi András fia Domokos tiltakozik a zobori konvent előtt, hogy Zsigmond Családi Domokos fia Tamás leányait, Katalint, Dorottyát és Zsuzskát és János fia Miklós leányait, Ilonát és Margitot, fiúsította. (Balassa-cs. levt. N. Múzeum.)

52. 1393 V. 10. előtt. U. a. Mihálczfalvi Bakó leányát, Annát, fiúsítja. (Bánffy-Olkt. 446.)

52*a*. 1393 XI. 27. U. a. Orbonai János fia Miklós leányát, Margitot, fiúsítja. (Pór A.: i. m. 54—55.)

53. 1394 V. 5. U. a. Kálóczi Lukács leányát, Borbálát, Nyiki N. feleségét, atyja fivérének, K. Györgynek birtokaiban fiúsítja. (Fejér X 2. 179.)

54. 1395 IV. 16. Zsigmond Maternus veszprémi püspök kérésére Veszprémi Domokos fia András leányát, Margitot, az atyja által titulo nobilitatis birt veszprémi telekben fiúsítja. (N.M. levt. Törzsany).

55. 1398 XI. 15. U. a. Váradjai János volt alvajda leányait fiúsítja. (Zimmermann—Werner: Urkundenbuch III. 227.)

56. 1398 IX. 30. U. a. Telegdi Miklós fia János mester leányait és nővéreit fiúsítja. (Dl. 322.)

57. 1399 V. 24. U. a. Rezneki Domokos fia Herbárt leányát, Mártát, Gersei Pető fia Tamás leányát, fiúsítja. (Dl. 8443.)

57*a*. 1403. U. a. Salamonvári János leányait, Beatkát, Bánfi Zsigmondnét, Agátát, Ostfi Gergelynét, továbbá Beatka leányait, Dorottyát és Katalint Salamonvári János birtokaiban fiúsítja. (Talián-cs. levt f. 1. n. 10.)

58. 1404 I. 20. U. a. Gely Bodela fia Ábrahám leányát, Katalint, (Ostfi Gergely mester feleségét?) fiúsítja. (Fejér X 4. 814.)

59. 1405 IX. 1. U. a. János fia Miklós leányát, Kisgyanóczi Egyed unokahugát, fiúsítja. (Alapi: Komárom vm. levélt. középkori oklevelei. Komárom, 1917 31. l.)

60. 1406. II. 25. előtt. Zsigmond Losonczi István bán kérésére feleségét, Orsolyát, Mikolai Lőrinc leányát, fiúsítja. (Bánffy-cs oklt. 449.)

61. 1406 IV. 5. Zsigmond előtt Alsólendvai László fia János fiai, István és János mesterek, beleegyezésüket adják, hogy nagybátyjuk, László fia Zsigmond mester, leányait fiúsíthassa. (Mednyánszky-cs. levt. N. Múzeum.)

62. 1406 XI. 30. Ugodvári Csenig Péter mester leánya, Anglis, Marczali István fia István mester özvegye, osztályos atyafiaivá fogadja Marczali Iváhon fia István mester fiait, Miklós volt erdélyi vajdát és Dénes volt székely ispánt, összes atyai birtokaiban, amelyekben a király fiúsította őt. (Dl. 12,844.)

63. 1407. Zsigmond Looch-i István leányait fiúsítja. (Fejér X 4. 583.)

64. 1411 IX. 9. U. a. Solyagi Mihály leányát, Anychot, Lósi Beled feleségét, fivére, Dancs és unokatestvére, Sándor fia János, birtokaiban fiúsítja. — 1414 VII. 9-iki ítéletlevelével Garai nádor megsemmisítette. (N. Múzeum levt. Törzsanyag)

65. 1412 VII. 14. előtt. U. a. Detrehi Urkun Mihály leányát, Ilonát, Detrehi Peres György macsói vicebán feleségét, tordamegyei birtokokban fiúsítja. (Dl. 30,154., 30,155.)

66. 1412 X. 19. U. a. néhai Sárosbodorfalvi László leányát, Ilonát, fiúsítja. (Zalai oklt. II. 380.)

67. 1412. U. a. Pakoni András fia Domokos leányait, Erzsébetet és Annát, fiúsítja. (Fejér X 5. 311.)

68. 1413. előtt. U. a. Simonyi Benchench fia Demeter leányát, Ilonát, Demelki Mihály feleségét, fiúsítja. (Vidos-cs. levt. N. Múzeum.)

69. 1413 VI. 22. U. a. Szalatnyai Miklós fia Benedek fia Miklós kérésére — nem lévén fiörököse — nővéreit, Margitot, Oroszi Mátyásnét és Dorottyát, Berekali Vychench Györgynét, atyjuk, Benedek, birtokaiban fiúsítja. (Fejér X 8. 541., N. Múzeum levt. Törzsanyag, 1413 VII. 21.)

70. 1416 .U. a. Köveskuti N. leányait, Csornai Péter és Egervári Mihály feleségét, fiúsítja. (Csánki: Mg. tört. földr. II. 818.)

71. 1418 IV. 22. U. a. Edvi György leányait, Ilonát, Kovácsi Mihály feleségét és Katalint, fiúsítja. (Fejér X 6. 788.)

72. 1419. II. 17. előtt. U. a. Kéri István leányát, Erzsébetet, Lőrinc deáknak, Erzsébet királyné diszpenzátorának feleségét, fiúsítja. (Fejér X 6. 179., N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

73. 1422 XI. 18. U. a. Gersei László kérésére Sitkei László fia Mihály árváját, Katalint, fiúsítja s neki adja nagybátyja, Gáspár javait is, amelyeket ez különféle gonoszságai miatt vesztett el. (N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

74. 1423 XII. 26. U. a. Szilágyi Gergely familiárisának, Orbánnak, feleségét, Nyerges György leányát, Klárát, Nyerges Benedek leányait, Magdolnát és Katalint és Fekete Imre leányát, Ilonát fiúsítja. (Zalai Oklt. II. 434.)

75. 1426 V. 23. U. a. Kolozsvári Tamás leányait, Dorottyát és Margitot, fiúsítja. (Dl. 29,765.)

76. 1428 I. 14. Biki Mátyás fia Mihály, mivel leányainak, Agátának és Annának, fiúsítását rokona Ablánczi Krewz Miklós, eszközölte ki, s kiadásait megtéríteni nem tudta, egy birtokát zálogba adja neki. (Sopronmegyei Oklt. II. 115.)

77. 1438 III. 30. Albert Uki Gergely leányait fiúsítja. (Hazai Okmt. II. 279.)

78. 1439 VIII. 29. U. a. Szomszédvári Lőrinc fia Tót János leányát, Dorottyát, (anyja Dombói László leánya) fiúsítja. (Dl. 34,115.)

79. 1440 V. 18. Erzsébet Vereskői Wolfárt Pál özvegyét, Sitkát, ura birtokaiban fiúsítja. (Dl. 13,546.)

80. 1446 III. 9. Az aradi káptalan előtt Varsányi László birtokait Borbála leányának adta, részben azért, mert őt a király fiúsította, részben pedig azért, mert birtokai megvédésében pénzzel segítette. (Zichy-Okmt. IX. 101.)

81. 1449. VII. 10. Hunyadi János Petőházi Bertalan leányát, Dorottyát, Kerseni Péter jegyesét, fiúsítja. (Sopronmegyei oklt. II. 339.)

82. 1453 II. 5. V. László néhai Boythori Lőrinc leányát, Ilonát, Boythori Benedek feleségét, atyja hunyadmegyei birtokaiban fiúsítja. (Dl. 30,190.)

83. 1453 XI. 25. U. a. Budaméri János árváját, Annát, fiúsítja. (Teleki: Hunyadiak kora. X. 412.)

84. 1454 XII. 21. Szécsényi László, miután egyetlen fia elhunyt, összes birtokait két fiúsított leányára hagyja. (Bánffy-Oklt. 684.)

85. 1455 IV. 15. V. László néhai Mihályfalvai János leányait fiúsítja. (Sopronmegyei Oklt. II. 385.)

86. 1455 XI. 23. U. a. néhai Csornai László leányát, Mártát, nagyatyja birtokaiban fiúsítja. (Zichy-Okmt. IX. 510.)

87. 1456 X. 28. U. a. megparancsolja a budai káptalannak, hogy Szécsényi László leányait, — Annát, Ország Mihály fia János jegyesét és Hedviget, Losonczi Albert feleségét, — akiket Ország Mihály kérésére fiúsított, iktassa be. (1495-ben átírta a budai káptalan Anna, előbb özv. Ország Jánosné, majd G. Pető Jánosné és Hedvig, özv. Losonczi Albertné kérésére. Hg. Batthyány-cs. levt. Körmend. III.6. 3*a*.)

88. 1457. U. a. néhai Kisbélai László leányát, Dorottyát, fiúsítja. (N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

89. 1461 V. 8. Mátyás Külsőszakácsi Antal fia György leányait, Borbálát és Annát, Külső- és Nagyszakácsi somogymegyei birtokokban Parlagi László, Budavára provisora és óbudai várnagy kérésére fiúsítja. (Dl. 15,579.)

90. 1466 előtt. U. a. Töttös László leányát, Orsolyát, Várdai János jegyesét fiúsítja. (Zichy-Okmt. XI. 424.)

91. 1469 VII. 16. előtt. U. a. Küllői Orbán leányait, Annát, Mozy Kálmán, Borbálát, Küllői Orbán és Ilonát, Küllői Farkas feleségét, fiúsítja. (Sopronmegyei Oklt. II. 460.)

92. 1471 IX. 28. U. a. Bándhegyi Tamás leányát, Zsuzsannát, fiúsítja. (Sopronmegyei Oklt. II. 474.)

93. 1473 X. 26. U. a. Csitvándi László leányát, Margitot, Kapucsi Benedek feleségét, Zápolyai István kérésére fiúsítja. (Hazai Okmt. II. 358.)

94. 1474. U. a. Tapán János leányát, Apolloniát, Polyáni János vasmegyei alispán feleségét, fiúsítja. (Csánki: i. m. II. 852.)

94*a*. 1483. U. a. Kesey György leányát, Zsófiát, férje, Sós Miklós, javaiban fiúsítja. (Tallián-cs. levt. f. 9. n. 47.)

95. A XVI. sz. legelején Debrentei Himfi Imre folyamodik a királyhoz leányának, Orsolyának, fiúsítását kérve Debrente várában és tartozékaiban. (N. Múzeum levt. Törzsanyag. 1500-nál.)

96. 1501. III. 22. II. Ulászló Szentkirályi Gáspár László leányát, Margitot, fiúsítja. (Dl. 21,027.)

97. 1501 IX. 29. U. a. Hochoczki Hochoczky Lukács lányait, Katalint, Dorottyát, Ilonát és Mártát, fiúsítja. (N. Múzeum levélt. Törzsanyag.)

98. 1504 I. 21. U. a. néhai Dezsőfi Mihály leányát, Erzsébetet, fiúsítja. (Hazai Okmt. II. 384.)

99. 1507 VIII. 2. U. a. néhai Csatári Balázs leányát, Dorottyát és e Balázs fia néhai Tamás leányait, Erzsébetet és Margitot, fiúsítja. (N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

100. 1507 VIII. 6. U. a. néhai Homokbedegei Pálfi Tamás leányát, Dorottyát, fiúsítja. (N. Múzeum levt. Törzsanyag.)

101. 1526. II. Lajos Batthyány Ferenc bán kérésére nővérét, Perpetuát, Szerdahelyi Dersfi Miklós feleségét, fiúsítja. (Dl. 24,307.)

102. 1532 VI. 9. János király Kanizsai László leányát Orsolyát, fiúsítja, de oly feltétellel, hogy csak az ő pártján levőhöz mehet férjhez. (Orsz. Levt. N. R. A. f. 635. nr. 8.) *Holub József.*

Mátyás király állítólagos utolsó leszármazottjának sírja Rómában.

P. Berthier francia dominikánus a római Santa Maria sopra Minerva-templomról írott monografiájában,[1] a Raimondo da Pennaforteról nevezett oldalkápolna leírásánál említi, hogy a kápolna bejáratától jobbra eső falon van Corvin Mátyás király utolsó leszármazottjának, az 1867-ben Rómában elhalt Szismonowsky (!) Józsefnek a sírja, amelynek egyetlen dísze a szép mellszobor, Czoznowsky lengyel szobrász alkotása.[2]

Berthiernek ez a megjegyzése Mátyás király utolsó leszármazottjáról mindenesetre feltűnő, mert a történelem nem ismer fiági Hunyadi-leszármazottakat a későbbi századokból.[3] De Berthier adata akkor is becses volna, ha a Hunyadi-családnak egy eddig nem ismert leányági rokonságára derítene világosságot. Közelebbről megvizsgálván azonban Berthier állítását, megállapíthatjuk, hogy tévedésnek esett áldozatul.

Meggyőzően bizonyítja ezt maga a sírtábla, amelyen a következő felirat olvasható:

Siste Viator et ora pro anima

JOSEPHI SZYMANOWSKI

ex antiquissima et nobilissima stirpe Corvinorum exercit. regn. Polon. general. ducis nec non quamplurium ordin. equitis ab a. 1792 ad a. 1831 plusquam in triginta pugnis obsidionibusque dum gravi ac multiplici in discrimine versaretur de patria bene meruit vir magnæ pietat. clement. humanitat. integritatisque nat. Varsav. 17 Sept. 1779 ob. Romæ 15 Jan. 1867.

Hoc monument. animo pergrato ac devinctissimo posuerunt uxor et liberi Lux perpetua luceat ei in æternum.

A sírtáblán lévő címerben és a sisakdíszen jobbranéző holló csőrében a gyűrűvel látható, valamint a következő devise: Vincit amor patriæ.

A felirat szövegéből nyilvánvaló, hogy az semmitsem tud a Mátyás királytól való leszármazásról, amint azt Berthier előadásából joggal következtethetnők, hanem csupán azt mondja Szymanowskiról, akinek Berthier még a nevét is hibásan Szismonowskynak írja, hogy ő a Corvinok igen régi és előkelő nemzetségéből származik. Ez pedig egészen mást jelent, mint amit Berthier könyvében az elhunytnak a Hunyadiakkal való rokonságáról állít. De nem tud erről a kapcsolatról az a félhivatalos nekrológ sem, amely az elhunyt érdemeit igazán áradozó szavakkal méltatja.[4]

[1] Fr. I. I. Berthier: L'église de la Minerve à Rome. Roma, 1910.

[2] «Tout à côté se trouve la tombe de Joseph Szismonowsky († 1867.), le dernier descendent de Mathias Corvin. Le buste, qui est très beau, est l'œuvre du sculpteur polonaise Czoznowsky.» Id. m. 137. l.

[3] V. ö. Nagy Iván: Magyarország családai. V. kötet, 186—92. ll.; Schönherr Gyula: Hunyadi Corvin János. Budapest, 1894. 304—13. ll.; Oszvald Arisztid: Hunyadi János ifjúsága. Történeti Szemle, 1916, 354—65. lapok.

[4] «L'ottimo nostro amico Generale Polacco Giuseppe Szymanowski è morto ieri notte (15 corrente) un'ora dopo mezzanotte, oggi alle 4½, il corpo sarà trasportata

Nyilvánvaló, hogy ez a sír nem a magyar Hunyadi, hanem egy lengyelországi Korvin-család egyik leszármazottjának a hamvait őrzi. Van is Lengyelországban egy Korvin-család, amelynek címerében egy vízszintesen fekvő, csonka, lombtalan ágon álló, balranéző, csőrében gyűrűt tartó holló látható.[5] Ez a Korvin-család, amelynek címere oly nagy hasonlatosságot mutat a Hunyadiakéval, még vagy harminc más lengyel családdal együtt a tősgyökeres Slepogron-nemzetségből (de genere Slepogron) származik, amelynek Dlugoss előadása szerint Tiberius császár hadvezére, Valerius Messala Corvinus lett volna az őse. Ugyancsak ő említi azt is, hogy a család neve és címere hasonlatosságot mutat a magyarországi Hunyadi-Corvinokéval, de ennek a tárgyalásába nem bocsátkozik.[6]

A Szymanowski-családról pedig tudjuk, hogy a Korvin-családhoz hasonlóan a Slepogron-nemzetségből származik, aminthogy a két család címere is, csőrében gyűrűt tartó holló jellegzetes egyezést mutat. A Korvin név világszerte ismert volta szolgált azután indítékul a sírfelirat szerkesztőjének, hogy az elhunyt előkelő származásának ezt a rokoni kapcsolatot bizonyítékául adja, nem gondolva akkor a magyar Hunyadi-Korvinokkal való rokonságra, amelynek semmi tárgyi alapja sincsen. Az egész feltevés csupán Berthier fantáziájának a szüleménye és a mesék birodalmába való.[7]

A lengyel és a magyar Korvin-családok állítólagos rokonságának kérdését már negyedszázaddal ezelőtt felvetette a magyar irodalomban is Feöldy Doby Antal.[8] Ő hallván, hogy az oroszországi Boretin községben még ma is él egy vagyonos Korvin-család, amely magát a Hunyadiaktól származtatja, szükségesnek látta erről a nyilvánosságot is tájékoztatni, azzal a megjegyzéssel, hogy a magyar történetírás a Hunyadi-családnak ezt a vérségi kapcsolatát mindezideig figyelmen kívül hagyta. Pedig egy Heiby Rycerstwa Polskiego című lengyel családtani munka ezt már régen nyilvánosságra hozta, maga pedig ezt a kiegészítést a Hunyadiak családfájához készülő nagy genealogiájának kéziratába már fel is vette.

Feöldy Doby Antalnak erre a cikkére Ernyey József felelt.[9] Itt a lengyel történetírás eredményei alapján bebizonyítja a Feöldy Doby cikkében foglaltak tarthatatlanságát és kimutatja, hogy a lengyelországi Korvin-család, illetőleg a Slepogron-nemzetségből leszármazott és a Korvin nevet viselő családok és a Hunyadiak között a címer és esetleg a név hasonlatosságán kívül semmi vérségi kapcsolat sincsen.

Tóth László.

---

alla chiesa di S. Lorenzo in Lucina e domani mattina alle 10 e ½ avra luogo il servizio funebre nella medesima chiesa. Egli era il tipo dell' antico onore polacco. Fedelissimo e affezionatissimo al Santo Padre, era uno dei più zelanti colletori dell' Obolo di S. Pietro, essendo fin da principio uno dei consiglieri dell' Archiconfraternità.» Megjelent a L'Osservatore Romano 1867 január 16-iki számában. — Szymanowski arcképe és rövid életrajza olvasható a következő nagy gyüjteményes műben: I polacchi della rivoluzione del 29 Novembre 1830 ossia ritratti . . . accompagnati da una biografia per ogni ritratto per Giuseppe Straszewicz, Capolago, 1834, de ehhez itt Rómában nem tudtam hozzáférni.

5 V. ö. Herbarz Polski, V. kötet, 245—6. ll.

6 V. ö. Ernyey József alább idézendő cikkét. A Herbarz Polski ezt az egyezést véletlennek mondja, megjegyezvén, hogy a lengyel Korvinok régebbiek a magyarországiaknál.

7 A Szymanowski-család legrégibb ismert tagja Márton várnagy, akit 1569-ben említenek a források. Kimagasló tagja volt a családnak József (1748—1801), aki a a lengyel királyi udvarban magas méltóságokat viselt. V. ö. Herbarz Polski, VIII. kötet, Leipzig, 1841, 644—5. ll.

8 Az oroszországi Korvin-család. Budapesti Hirlap, 1903 február 22.

9 Az orosz Korvin-család. Válasz Feöldy Doby Antal úrnak, Hazánk, 1903 február 26. E helyütt mondok őszinte köszönetet Ernyey József múzeumi igazgató-őr úrnak, aki szíves volt figyelmemet erre a két cikkre felhívni.

Polgári címeres levelek Magyarországon.

Magyarországon a nemeseken kívül egyes városi polgárok már a mohácsi vész előtt is használtak címereket és ezekről írta Verbőczi, hogy vannak nemnemesek, akik címerekkel élnek.[1]

A polgárcímer megszerzésének módját nem ismerjük közelebbről. Fel kell tételeznünk, hogy azokat egyesek — mint a nemesek is,[2] — önkényesen vették fel, azonban Brassóban és Nagyszebenben arra is találunk példát, hogy némelyik polgárcsalád címerét királyi adományból nyerte.

II. Ulászló pl. 1507-ben *Schirmer János* brassói polgárnak címeres levelet adományozott.[3] A király az oklevélben világosan kijelenti, hogy az adományos polgár, egy szóval sem emlékezik meg arról, hogy az adományos már nemes volt vagy az adományozás által ezután lesz nemes, vagy hogy a jövőben valami nemesi jogot gyakorolhat. Mivel az oklevélben — az általános gyakorlattól eltérően — semmiféle nemesi jogról nincs szó, a szóban forgó oklevelet nem nemesi, hanem polgári címeres levélnek kell tartanunk.

II. Lajos 1517-ben címeres levelet adományozott

1 Tripartitum p. I. tit. 6.

2 Csoma I., A magyar heraldika korszakai 111. l.

3 Turul XXIX. 105. l.

egyik brassói polgárnak, aki tanácsos is volt.[4] Az oklevélben az adományos gyanánt szereplő *Engel Péter* neve vakaráson látszik és ezért nem bizonyos, hogy övé volt-e a címer? Nemességről, nemesi jogról ebben a címeres levélben sincsen szó, hanem csupán a címerhasználat jogáról és ezért ezt a címeres levelet is polgári címeres levélnek kell tekintenünk.

Brassóban ebből az időből az említett polgári címeres levelek mellett nemesi címeres leveleket is ismerünk. *Benkner János* brassói polgár — Schirmer és az állítólagos Engel kortársa, — 1509-ben és utóbb 1517-ben címeres levelet kapott, melyekben szó van az adományosok nemességéről is és így a Benkner-család címeres levelei nemesi címeres levelek.

Egy harmadik polgári címeres levél az *Armbruster (Armbrust) Mihály* nagyszebeni polgármester fiának, Jakabnak II. Lajostól 1518-ban kapott címeres levele, melyben a «nobilium» szó, — hihetőleg a «clientium» helyében — vakaráson olvasható.[5] Ez a címeres levél eredetileg nyilván szintén polgári címeres levél volt, melyet utóbb hamisítottak a «nobilium» szó beírásával nemesi címeres levélre.

Bárczay megkockáztatta azt a feltevést, hogy a címerhasználó polgárcsaládok utóbb a címerhasználat révén észrevétlenül a nemes családok közé emelkedtek.[6] Az Armbruster-család esete arra mutat, hogy ennek az emelkedésnek egyik útja az oklevélhamisítás is lehetett. A családnak 1557 és 1559-ben I. Ferdinándtól nyert címeres leveleiben a család már mint nemes család szerepel. *Dr. Miklósy Zoltán.*

SZAKIRODALOM.

Bártfai Szabó László: A Sárvár-Felsővidéki gróf Széchenyi-család története. III. kötet. 1820—1920. *Gróf Széchenyi István.* Kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1926. 1—600. lap.

A gróf Széchenyi-család áldozatkészsége lehetővé tette, hogy a szerző még a háború előtt kiadott két hatalmas kötete a most megjelenttel kiegészüljön, az egész mű befejezést nyerjen és a magyar családtörténeti irodalom a Széchenyiek multjának a teljes ismeretével gazdagodjék. A családtörténet, ha komolyan megfelel a hivatásának, mindig a nemzet történetének egy lapjára vet világot, hogy mennyire jellegzeteset, azt egyrészt a feldolgozó készültsége és tárgyszeretete, másrészt az illető család történeti szerepe szabja meg. Így van általánosságban. Ebben az esetben azonban, különösen ezt a III. kötetet nézve, meg kell vallanunk, hogy a fenti célkitűzés hibásan szegényes volna. A Széchenyi-család története a XIX. század nagyobbik felében gróf Széchenyi István személye körül forog s az ő életét talán még a legdurvábban anyagias történeti iskola sem merészelheti nemzeti szempontból részletjelentőségűnek minősíteni. A legnagyobb magyar túlnő bármily előkelő és nagy család keretein is, az ő élete a korabeli Magyarország szívverése. Igy a Széchenyi-család krónikásának talán meg is lett volna a joga az István gróf életrajzi vázlatával való megelégedéshez. Hiszen az ő életpályájának pontosabb kidolgozása kétségkívül elvezeti az írót a szűkebb értelemben vett családtörténet talajáról. Annál nagyobb elismerés illeti a szerzőt, amiért ezzel a jogával nem élt s ahelyett, hogy egy adalékot szolgáltasson a magyar reformkorszak történetéhez, ezeket a nevezetes évtizedeket tulajdonképpen a lényegükben rekonstruálta. A kötet java gróf Széchenyi István sokoldalú és érdekesen megírt életrajzát adja az olvasó kezébe, a családi levéltár és a Széchenyi-irodalom újszerűen bőséges értékesítése mellett. Plasztikusan bonyolódik ki előttünk a legnagyobb magyar egyéniség tragikus végzete, az életvidám huszártisztől a nemzet nagy ébresztőjén keresztül, a meghasonlott, minden elkövetkezett szerencsétlenségért magát okoló döblingi remetéig. A gróf egész szellemi élete, az ország küzdelmeiben a nagy- és a napi politikában való elhelyezkedése, ambiciózus és odaadó értelmezőre lelt a szerzőben. Ami az érzésvilágát illeti, ez persze körülbelül megoldhatatlan feladat. Ilyen végtelenül szubtilis, sötét elborulásokra és általában pesszimizmusra hajló, majd egészen súlytalannak látszó lelki érintésektől új erélyre kelő, lelke mélyén folytonos emésztő küzdelemben álló személyiséget mindenekelőtt az érzései adaequat ábrázolásával és lélektani definiálásával lehetne jellemezni. Annál is inkább, mert ezek a politikai működését és harcait, mint erre nem egyszer maga is reámutat, állandóan és sokoldalúan átjárták. Könyvünk szövege derekas kísérlet ebből a szempontból is. Seilern Crescentia grófnő személyének és a grófra való hatásának leírása a munka egyik erős oldala. Az ő emberien átlátszó, önmagával körülbelül mindig tisztában lévő, rajongójára, majd későbbi férjére éppen meleg biztonságával ható egyéniségét szerzőnek, nézetem szerint, híven és találóan sikerült megfesteni. A halála után is állandóan visszajáró és Széchenyi lelki elsötétülésében kétségkívül a leglényegesebb szerepű Meade Karolina ellenben továbbra is rejtély marad. Ennek a kérdőjelnek a feloldására mintha az életrajz nem is akart volna komoly kísérletet tenni.

Széchenyi István gróf igazán tiszteletet parancsoló apparátussal megírt életén kívül, a kötet gróf Széchenyi Ferenc többi gyermekének, Lajos és Pál grófnak, továbbá Franciska és Zsófia grófnőnek a részletes életrajzát is tartalmazza. A következő nemzedék, illetve nemzedékek sorsát viszont szöveggel kísért pon-

[4] Turul XXVII. 103. l. — Magyar címeres emlékek III. 72. l.

[5] Turul XXXIV. 97. l. — Magyar címeres emlékek III. 74. l.

[6] Bárczay O.: A heraldika kézikönyve 36. l.

tos leszármazási tábla ismerteti. Ezeknek a fejezeteknek az anyaga természetesen már nem vethetett fel olyan izgatóan érdekes problémákat. Ez már csak családtörténet. De nem érdektelen és életteljességet kereső. Különösen Lajos gróf gondolatvilágának a feltárása fogja meglephetni az olvasókat. Ez a visszavonult, alig említett nevű magyar főúr a bécsi kongresszus kortársa, a Habsburg-monarchia látszólagos fénykorában olyan világosan látta a birodalom bomlasztó tényezőinek a lassú, de mindinkább gyorsuló kiérését, hogy a bekövetkezett tragédia szemtanui bízvást elcsodálkozhatnak az éleslátásán. A Széchenyi Ferenc teremtette nemes milieu a család egészére reáütötte a bélyegét. Nem egy leszármazottjából hiányzik ugyan a szívós és céltudatos munka kultusza, egyik-másikukat az újat- és nagyotakarás délibábos utakra vitte, de a családtörténeti kép végeredményben mindvégig a nemzeti jövendőt szolgálni igyekvő nemzedékekről számolhat be. A mult tiszteletének és megbecsülésének pedig éppen a családtörténet megjelentetése a beszédes bizonysága. —*h—n.*

Michaël-Schweder, Ilse Maria : Die Schrift auf den päpstlichen Siegeln des Mittelalters. Graz—Wien—Leipzig, Leuschner und Lubensky, 1926.

E kis tanulmány a gráci egyetem történelmi szemináriumának kiadványai sorában látott napvilágot, nagyérdemű igazgatójának, Erben Vilmosnak kezdeményezésére és buzdítására. Erben látta el a tanulmányt bevezetéssel, melyben a középkori epigrafia tanulmányozásának fontosságát fejtegeti és annak művelését, melyre a tudományos kutatás eddig kevés figyelmet fordított, sürgeti. Kiemeli azokat a nehézségeket, melyek a középkori feliratos emlékek tanulmányozása elé gördülnek és azt ajánlja, hogy az általános kérdések megoldásához szükséges alap megvetése céljából a kőfeliratok helyett időbelileg könnyebben meghatározható emlékek felé forduljon a kutatás, elsősorban a pecsétek felé. E téren volt már régebben egy kísérlet, G. Demay munkája : La paléographie des sceaux (Paris, 1881), a nélkül, hogy követőkre talált volna. A jelen tanulmány szerzője e kérdéssel doktori értekezésében foglalkozott, kísérletet téve pápai és világi fejedelmek pecsétjei alapján a kérdés megvilágítására. A nyomtatásban megjelent tanulmány azonban csak a pápai pecsétekre szorítkozik, a császári és királyi pecséteket mellőzi, miután ezekre vonatkozó kutatásait nem tudta teljesen lezárni.

A tanulmány két fejezetre oszlik. Az első a forrásokról és az irodalomról szól. Ebben főleg Pflugk-Harttung Specimina chartarum pontificum Romanorum művének a pecséteket tartalmazó tábláit teszi kritika tárgyává, kimutatva, hogy a Pflugk-Harttung követte eljárás a pecsétek reprodukálására, mely pausák alapján az illető pecsétről egy ideális képet rekonstruál, a tudományos követelményeknek nem felel meg, mert alkalmas bizonyos elváltozásokra, aminthogy a szakkritika annak idején a Speciminákkal szemben tartózkodóan is viselkedett. Ezzel szemben a másik munka, C. Serafini műve : Le monete e le bolle pontificie a tudományos kritika követelményeinek teljes mértékben megfelel.

A második rész a pápai pecsétek írástípusának fejlődésével foglalkozik. Úgy Pflugk-Harttung, mint Serafini megkísérlették erre vonatkozólag bizonyos korszakok megállapítását. Mindkettő három korszakot különböztet meg, amíg azonban Pflugk-Harttung csak 1198-ig megy, Serafini egészen 1910-ig terjed és így az utóbbi három időszakának határpontjai 1048, 1464 és 1910.

Michaël-Schweder az írástípus tekintetében szintén három korszakot különböztet meg. Az első körülbelül 1185-ig terjed, amikor is a pápai pecséteken a kapitális írás dominál. A második korszak 1431-ig terjed, amelyben a gótikus majuskula kezdi kiszorítani az előbbi írást és azután 1431-ig kizárólag uralkodó írástípust képez, hogy azután később még a baseli zsinat és V. Felix ellenpápa pecsétjein is alkalmazást nyerjen. A harmadik korszak jellegzetes típusa a tiszta kapitális, mely IV. Eugen pápától (1431—1447) a jelen korig terjed.

E három részre osztás alapján vizsgálja szerző a pápai pecsétek feliratai egyes betűinek fejlődését és alakulását. Folyóiratunk keretét túlhaladná, ha tanulmányának minden egyes részére kiterjeszkednénk. Csak a dolgozat függelékére kívánjuk még a figyelmet különösebben felhívni. Az első a pápai pecsétekről ad áttekintést III. János pápától (560—573) kezdve 1228-ig, hogy az egyes pápai pecsétek hol, mely műben vannak kiadva. Ezzel az összeállítással a szerző rendkívül értékes és hasznos munkát végzett és a későbbi kutatókat fáradságos munkától kímélte meg. A második függelék a stájerországi tartományi levéltárban (Grác) őrzött eredeti pápai oklevelek jegyzékét tartalmazza. Ezek között a legrégibb 1228-ból való, a legfiatalabbik 1444-ből. A harmadik függelék a műhöz csatolt táblák magyarázatát tartalmazza. E táblák az egyes betűk fejlődését, változatait tüntetik fel Deusdedit pápától kezdődőleg, a harmadik tábla pedig a betűváltozásokat 1200—1250-ig tünteti fel. Az utóbbit magyarázó szöveg betűnként tárgyalja a változásokat. Az áttekintés alapjául a pecsétek feliratos oldala szolgált, az apostolpecsét nincsen tekintetbe véve, minthogy azon a betűtípus, a tiszta kapitális, változatlan maradt. A IV. tábla végül két rendkívül jól sikerült pecséthasonmást tartalmaz, az egyik V. Miklós, a másik V. Felix ellenpápák pecsétjét mutatja be.

A kérdés, melyet a szerző tanulmányában megtárgyal, nem nagy terjedelmű és a középkori latin epigrafiának csak egy kis részét képezi. Ennek dacára értékes gyarapodást jelent a pápai pecséttan ismeretéhez és kidolgozásával bizonyságot tett arról a módszeres kiképzésről, melyet a szerző tanárától, Erbentől nyert. *Dr. Áldásy Antal.*

Dr. Szendrei János: A diósgyőri vár története. 80 94 lap. Budapest. Egyetemi Nyomda, 1927.

Az érdemes szerzőnek a «Hadtörténelmi Közlemények» f. évi III. füzetében megjelent ilyen című tanulmányát most díszesebb formában, bővített szöveggel és szaporított képekkel adta ki az Egyetemi Nyomda.

Diósgyőr — Csonkamagyarországnak egyik legérdekesebb vára — nagy multjánál fogva kétségkívül rászolgál arra, hogy története minél szélesebb körben legyen ismeretes. S bárha Wenzel Gusztáv (1872), Kandra Kabos (1879 és 1894) és legutóbb Möller

István (1926), behatóan foglalkoztak már ugyanezzel a tárggyal: Szendrei János még se végzett fölösleges munkát, mert sok volt még a kiegészítésre, avagy helyreigazításra szoruló részlet.

A vár története, a tudós szerző avatott tolla alatt, egész kis monographiává bővült, amely nemcsak terjedelemre, hanem tartalomra is sokkal jobb az eddigi feldolgozásoknál. Szendrei — mint Miskolc városának monographusa — nagy tudással és különös szeretettel fogott munkájához. Ez a szeretet tükröződik rajta véges-végig, a szomorú akkordként hangzó utolsó sorokig, amelyekben a szerző az enyészet hatalmába került sasfészket, az örökkön élő emlékezésnek adja át.

A történelmi adatok világánál végigvezet bennünket Diósgyőr multján, a vár kezdetleges állapotától Nagy Lajos, majd a jobb sorsra érdemes és a helyi mondában most is élő Mária királynő, továbbá Zsigmond és Mátyás királyaink alatti fénykoráig; azután tovább, a hanyatlás vígasztalan korszakába. A minden részletet megvilágító előadásba itt is, ott is beleszövődik a Diósgyőr környékén állott kolostoroknak, középkori művelődésünk mindmegannyi gócpontjának története is.

A mohácsi vész Diósgyőr sorsában is a vég kezdete volt. Osztályrésze ettől fogva szomorú pusztulás, amelyet hiába akartak, olykor-olykor, kontár tatarozással takargatni. Képen bemutatva is szemlélhetjük a várat 1662. évi, már végromlásnak indult állapotában, de látjuk Sztehlo Ottó gyönyörű helyreállítási tervén azt is, hogy milyen lehetett XIV. és XV. századbeli nagy királyaink alatt.

De a leglehangolóbb Diósgyőr pusztulásában az, hogy nem annyira a tűzzel-vassal dúló ellenség, sőt még nem is az idő annyiszor aposztrofált vasfoga, hanem az emberi tudatlanság, a nemtörődömség és a kegyeletnek minálunk lépten-nyomon megnyilvánuló hiánya végezte el itt is a rombolás munkájának oroszlánrészét. A m. kir. koronauradalom ottani vezetői nemcsak hogy szótlanul tűrték a műemlékpusztító vandalizmust, hanem még maguk is segítettek benne. A rendszeresen folyó rombolásnak nem csupán a tornyok közé fogott királyi várpalota falai, hanem a művészi becsű faragványok, címerek, oszlopok, erkélyek is áldozatául estek, művészettörténetünk pótolhatatlan kárára.

Még áll a vár hatalmas négy tornya, de napjaik — mint a szerző az utolsó 50 év alatt lefolyt pusztulásból megállapítja — meg vannak már számlálva. Pedig nagy kár érettük, mert «Diósgyőr várának ezeréves története, kicsinyben az egész nemzet történetének tükre, amelyből sok dicsőség, de megsiratni való emlékek is tekintenek reánk». *Gy.*

Nino Bazzetta: Araldica italiana-legislazione e giurisprudenza, Como, 1923, 8-ad r., 81 l. (Biblioteca pratica-Raccolta Ostinelli.)

Memoriale per la Consulta Araldica (Legislazione nobiliare), Róma, 1924, nagy 8-ad r., 231 l.

Az a körülmény, hogy az egységes Itália számos önálló és jogfejlődésében is nagyon különböző territorium összeolvadásából keletkezett, természetszerűvé teszi, hogy a nemességi ügyek a mai Olaszországban jogi szempontból legtöbbször rendkívül bonyolultak. A különböző eredetű és önálló fejlődésű nemesi jog tanulmányozására, a mai jogéletben való alkalmazására, általában az ilyen természetű kérdéseknek az eldöntésére állította fel az olasz kormány az 1896 július 2-án kelt királyi rendelettel a nemességi tanácsot (Consulta Araldica), amely tizenkét rendes és hat tiszteleti tagból, továbbá egy királyi biztosból és a hivatalt vezető kancellárból áll. A tanács a kebeléből egy öt rendes és két póttagból álló bizottságot (Giunta araldica) választ, szélesebbkörű támogatására pedig a tartományi nemesi bizottságok (Commissione Araldica Regionale) szolgálnak, aminő jelenleg 12 működik Olaszországban. Miután minden nemességi, cím- és címerhasználati és igazolási ügy a tanács elé tartozik, azért ennek működése iránt Olaszországban a gyakorlati élet követelményeinek megfelelő szélesköru érdeklődés mutatkozik. Ilyen gyakorlati célt szolgál ez a két könyv is, amelyek azonban gondos összeállításuknál fogva alkalmasak arra is, hogy az olasz heraldika és általában a nemességi ügyek rendkívül bonyolult kérdései iránt érdeklődő szakember számára is tájékoztatással szolgáljanak.

Bazzetta munkája egy népszerű törvénymagyarázat-sorozatban jelent meg, természetes tehát, hogy írója is gyakorlati célokat tartott szem előtt. Történeti áttekintést vagy a tudomány eredményeinek felhasználását csak a legszükségesebb mértékben találjuk meg e kis műben. Értéke és használhatósága főleg abban rejlik, hogy röviden összeállította a nemességi tanács által hozott és a kormány által megerősített elvi jelentőségű határozatokat, amelyek igen sok esetben valami történeti kérdéssel is összefüggnek. Ezenkívül a judikatúrából is hoz fel példákat fontosabb kérdések magyarázatánál. Bazzetta kis munkája tehát igen alkalmas annak, aki a ma élő olasz nemességi jog területén röviden tájékozódni kíván.

Csupán oklevélgyüjtemény a második munka, amelyet csak néhány rövid, de pontos történeti vagy bibliográfiai jegyzet kísér. Tulajdonképpen segédkönyv ez a nemességi tanács használatára és döntéseinek előkészítésére, de tudományos szempontból is figyelemreméltó. Államok szerint, időrendben csoportosítva vannak benne a nemességi jog szempontjából fontos okiratok, még pedig a fontosabbak egész terjedelmükben, a kevésbbé jelentősek tartalmát pedig regestában közlik. Egyrészt az összeállítás gondossága, másrészt mert az oklevelek nagyrészét csak nehezen hozzáférhető munkákból, legtöbbször az eredeti összevetésével nyomatták le, azért ez a gyüjtemény a hivatali kereteken túlmenően tudományos célt is eredményesen szolgál. *Tóth László.*

Michel Andrieu: Le missel de la chapelle papale à la fin du XIIIe siecle, Rome, 1924, 28 l. (Különlenyomat a Miscellanea Francesco Ehrle II. kötetéből.)

Andrieu, a strassburgi egyetem tanára, ebben az értekezésében két, a XIII. század végéről származó kódexet ismertet, amelyek különösen liturgia-történeti és hagiografiai szempontból érdekesek. Az egyik a vatikáni könyvtár Ottob. Lat. 356., a másik az avignoni városi könyvtárnak, ahová a káptalani

könyvtárból került, 100. számú latin kézirata. Mind a kettő a pápai udvar használatára készült misekönyv, amelyek azonban úgy az egyházi naptárban, mint a misék szövegében többrendbeli eltérést mutatnak a XIII. század végéről eddig ismert hasonló liturgikus könyvekkel szemben. Andrieu megállapítja, hogy különösen a vatikáni kézirat a franciskánus liturgia befolyása alatt készült, valószínűleg IV. Miklós pápa idejében. Az egyházi naptár mindkettőben nagyon csekély eltéréssel egyező és nagyszámú idegen, különösen francia nemzetiségű szentet említ, ami már a francia egyházi szellem érvényesülésére mutat. Magyar szempontból érdekes, hogy a vatikáni kézirat augusztus 20-án megemlíti Szent István király commemoratióját (s. Stefani conf. regis Ungarie), míg ez az avignoni kéziratból hiányzik. November 19-én pedig mindkét kézirat említi Szent Erzsébet ünnepét is, akinek tiszteletére külön mise is van mindkét kéziratban.

Magyar vonatkozásai miatt különösen érdekes Andrieu magyarázata az egyházi naptárban július 13-án említett szent Margit ünnepről (III. Id. s. Margarite v.). Szerinte a bollandisták azt hiszik, hogy ez magyarországi boldog Margitnak, IV. Béla király leányának az emléknapja és itt «Acta SS. Jul. III. 878 et suiv»-ra hivatkozik. Andrieu szerint a bollandisták állítása aligha állja meg a helyét, mert már egy XII. századi sacramentariumban előfordul július 12-én Szent Margit neve és ugyanez a commemoratio van július 13-án a XII. század végéről való Missale Lateranense vetus-ban is. Andrieu azonban nyitva hagyja a kérdés magyarázatát.

Kissé alaposabban utána nézve annak, hogy valóban ünnepelték vagy ünnepelhették-e ezen a napon a XIII. század vége felé a pápai udvar misekönyve szerint Árpádházi boldog Margitot, legelőször is szembetűnik, hogy Andrieunél az Acta Sanctorum idézésébe súlyos toll- vagy sajtóhiba csúszott, mert az általa idézett kötetnek nincs is annyi lapja, ahányadikra ő hivatkozik. Ellenben ugyanazon kötet 471. lapján a bollandisták felsorolják mindazokat a szenteket, akiknek az életéről való megemlékezést július 13-ánál mellőzték vagy más napra helyezték át. Itt említik kétszer is Árpádházi boldog Margit nevét. («Sancta Margarita virgo filia Belæ regis Hungariæ, Posonii in Pannonia, Ord. Prædicatorum loco non suo refertur a Ferrario in Catalogo generale, forte immemore, se eamdem melius signasse ipso die quo colitur et quo de ipsa egimus XXVIII. januarii» — a 473. lapon pedig ugyanabban a felsorolásban röviden azt mondja: «Translationem B. Margaretæ Posonii in Pannonia.» Itt jegyezzük meg mindjárt, hogy a dominikánus liturgia szerint Árpádházi boldog Margit commemoratiója január 26-ra esett. V. ö. In. Taurisano: Catalogus hagiographicus Ord. Præd., Roma, 1918, 17. l.) Tényleg az Acta Sanctorum január 28-án közli boldog Margit életrajzát.

Ismeretes azonban, hogy a magyarországi oklevéladó gyakorlatban, mint keltezés, július 13-án sűrűn előfordul Szent Margit szűz és vértanu neve, ezzel szemben Árpádházi boldog Margit neve oklevelek keltezésében sohasem fordul elő, csupán az esztergomi breviarium 1524-iki velencei kiadásának magyar nemzeti múzeumi példányába jegyezte fel egy XVI. századi kéz január 18-ánál (!): B. Margarita Ungariæ (V. ö. Knauz, Kortan, 213., illetőleg 126. ll. és Szabó-Hellebrandt: Régi Magyar Könyvtár, III. kötet, 84. l.) Knauz a július 13-án említett szent Margitot antiochiai szűz és vértanunak mondja. Ennek a szentnek (S. Margarita seu Marina Virg. et mart. Antiochiæ in Pisidia) az emléknapját némelyek június 18-ra, mások július 13-ra («In Adone aucto, Florario nostro Ms. Beda Plautiniano et Maurolyco notatur XIII Julii.» Acta SS. Julius, tom. V. 24—45. ll.) teszik, a bollandisták azonban a Martyrologium Romanum világos megállapítása szerint a commemoratiót július 20-ra teszik. Tudjuk azt is, hogy ez a szent már a korai középkorban Franciaországban, Angliában és Itáliában nagy tiszteletnek örvendett. Az Andrieu által ismertetett pápai misekönyvek tehát az ő commemoratióját közlik, de a július 13-ához fűződő, már a XII. században ismert tradició szerint

De megvan annak is a valószínű magyarázata, hogy Antiochiai Margit miért volt olyan népszerű és ismert szent Magyarországon. Thuróczy említi krónikájában, hogy II. Endre a Szentföldről visszatérve, különböző ereklyéket hozott magával. Így szent István első vértanu és szent Margit szűz és vértanu fejét, szent Tamás és szent Bertalan apostolok jobbkezét, Áron vesszejét, azután egyikét annak a hat edénynek, amelyben Jézus a kánai mennyegzőn a vizet borrá változtatta (ilyen ereklyék a középkor naiv hitében másutt is gyakran előfordulnak) és még sok mást, amihez akkor hozzá tudott jutni. «Reversusque in Hungariam cum pretiosis thesauris sanctorum regnum suum reinuenit in prospero statu, non tamen hoc suis meritis, sed sanctorum quorum reliquias afferebat, ascribi voluit. In occursum ergo regis Benedictus filius erga cancellarius regine omnes prelatos ecclesie compellebat. Modo autem illas reliquias sanctas specialiter ille ecclesie habent, quarum prelati regi venienti obuiam occurrerunt» (Thuróczy-krónika, augsburgi kiadás, cap. 73.). Bár az Acta Sanctorum beszél Antiochiai szent Margit ereklyéiről is, de a magyarországiról nem emlékezik meg. Pedig az ereklye megvolt még a XVIII. században is. Már Némethy Lajos megállapította, hogy az 1774-ben Wagner Károly által említett és a szepesi székesegyház kincsei közt őrzött Szent Margit fejereklye («Duo capita adesse, et in chartulis haberi S. Georgii M. et S. Margarethæ V. nomina, sed cognosci non posse, quod caput cuius sit». Wagner, Anal. Scepusii, II, 288.) nem Árpádházi boldog Margit ereklyéi közül való. (V. ö. Némethy Lajos: Adatok Árpádházi boldog Margit ereklyéinek történetéhez, Budapest, 1884, 97. l.) Nagyon valószínű ellenben, hogy ez azonos a II. Endre által hozott Antiochiai szent Margit-féle fejereklyével. Amit Andrieu csak kételkedve említett, azt teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy a vatikáni misekönyvben július 13-án említett Margit semmiesetre se azonos Árpádházi boldog Margittal, hanem a hasonló nevű Antiochiai vértanu emléknapja, akit közös tradició szerint úgy a XII—XIII. században a pápai udvarban, mint Magyarországon, ahol tisztelete a II. Endre által hozott ereklyéje miatt terjedt el különösen, az egész középkorban ezen a napon ünnepeltek.

Tóth László.

Dr. theol. u. phil. Koloman Juhász: Die Stifter der Tschanader Diöcese im Mittelalter. Münster i/w., Aschendorff, 1927. (Deutschtum und Ausland, 7—8—9. Heft.)

A magyar monasteriológiára vonatkozó irodalom az utolsó évtizedek alatt a kiadványok egész sorával gyarapodott. Béketi Remig monografiái, a pannonhalmi Szt. Benedek-rend kötetei mellett, csak a legújabbat, Karácsonyi János hatalmas munkáját a Szt. Ferenc-rend magyarországi történetéről említjük meg, melyek mindegyike a rendi és egyháztörténeten kívül a családtörténet művelőinek is értékes adatokat nyujtanak. A magyar monasteriológia terén mindamellett még számos kérdés vár tisztázásra és ezért örömmel vesszük minden olyan munka megjelenését, mely ismereteinket e téren gyarapítja.

Juhász Kálmán munkája értékes gyarapodás úgy a középkori egyház és kolostortörténet, mint a birtoktörténet szempontjából. Munkáját két fő részre lehet osztani. A bevezetésben — melyet első résznek tekinthetünk — áttekintést nyujt a csanádi egyházmegye területén fekvő apátságok és prépostságokról általánosságban, különösen azok alapításáról és keletkezéséről. E bevezetésből látjuk, hogy ezen egyházi intézmények körül az idők folyamán minő tévedések és félreértések keletkeztek, így nem egy esetben egy apátságot vagy prépostságot kettőnek tekintettek és megfordítva, ami az egyházi titulusok körül — és ez nemcsak a csanádi egyházmegyére áll — messzemenő zavart idézett elő. A bevezetésben foglalkozik továbbá szerző annak megállapításával, hogy melyek tekinthetők ezen egyházi intézmények közül a csanádi egyházmegyében királyi, melyek magánalapításoknak, kiterjeszkedve a magánalapítással kapcsolatos jogi kérdésekre. Nagyon helyesen jegyzi meg, hogy az alapítók által gyakorolt jogokat eleintén nem nevezték kegyuri jognak, de itt meg kellett volna említeni, hogy ezeket a magánalapítású egyházi intézményeket egy speciális terminus technicussal jelöljük meg, az Eigenkirche — saját tulajdon egyház — kifejezéssel. E kérdésről szólva, teljesség kedvéért K. Kovács Gyulának ezzel foglalkozó rektori székfoglalójára tekintettel kellett volna lenni.

A csanádi egyházmegye területén fekvő apátságok és prépostságok egyházi természetét illetőleg szerző kimutat hét bencés apátságot, — Szöregh, Csanád, Biser, Eperjes, Bulcs, Oroszlán és Pankota, — két ciszterci rendűt — Eperjes és Rahontza, — négy prépostságot — Csanád, Arad, Itebő, Dienes, — míg a többi 12 intézmény — Galad, Ajton, Kanisa, Pordán, Tömpös, Kemecse, Kenéz, Isó, Hodos, Gelid, Sasvár, Sagio rendi hovátartozása ismeretlen. Ezek történetét, sorra véve őket, monografice a második részben tárgyalja meg, nagy gonddal gyüjtve össze a reájuk vonatkozó adatokat és irodalmat. Munkájához terjedelmes levéltári kutatásokat is végzett és nagymennyiségű kiadatlan anyagot értékesített művében. A felhasznált oklevelekből 65 darabot közöl a függelékben. Ezek között a legrégibb IV. Bélának a szöreghi apátságra vonatkozó oklevele 1239-ből, míg a legfiatalabbik 1523-ból való. A munkát 28 ábra kíséri, melyek túlnyomó részben az egyes apátságok és prépostságok romjait, illetve építészeti maradványait mutatják be. Folyóiratunk tárgykörét közelebbről érdeklik a közölt pecsétek, és pedig az eperjesi apátságé 1230-ból, a rahontzié 1239-ből, az aradi káptalan régibb pecsétje 1358-ból, újabb pecsétje 1514-ből. Kisebbített alakban van közölve az 1239. évi oklevél is. A munka végéhez csatolt térkép lényegesen megkönnyíti az áttekintést.

Juhász Kálmán munkája a magyar egyház és rendtörténetre vonatkozó ismereteinket számos új adattal bővíti ki. Folyóiratunk olvasóira a benne foglalt birtok- és családtörténeti adatok tekintetében bír értékkel, melyek között a genealógus nem egy új adatot találhat. —*y*—*l*.

MAKAY DEZSŐ

Társaságunkat és az általunk művelt tudományszakokat újból súlyos veszteség érte, a régi magyar családtörténet nagyérdemű munkásának, Makay Dezsőnek elhúnytával. Folyóiratunk régebbi évfolyamaiban láttak napvilágot családtörténeti dolgozatai, melyek közül különösen a Csanád-nemzetségről szóló két nagyértékű tanulmányát említjük meg, melyek a lelkiismeretes, pontos munkának valóságos mintaképei. Bennök a nemzetség Waffa és Bogyoszló vonalának, valamint a nemzetségből kiágazott Telegdy-családnak története nyert teljes megvilágítást. Igazgató-választmányunknak a megboldogult 1894. óta volt tagja, s mindaddig, amíg elfoglaltsága a fővároshoz kötötte, tevékeny rész vett működésünkben, s még azután is, hogy vidékre költözött, nem szünt meg érdeklődni társaságunk munkássága iránt. Igaz barátot, hű tagot, törekvéseink lelkes barátját vesztettük el benne, kinek emlékét mindig kegyelettel fogjuk megőrizni.

LEVÉLTÁRI ÉRTESÍTŐ.

A levéltári osztály 1926-ban négy új családi levéltárral gazdagodott, úgymint: a gr. Hugonnay-, Komoróczy-, Bökény-, végül a gr. Koller-, br. Vajay- és Paluska-családok levéltárait magába foglaló br. Malonyay-család levéltárával. A két első letét útján, a Bökény-család levéltára Buday András szikszói földbirtokos ajándéka révén, az utolsó pedig vétel útján került a levéltárba.

A Malonyay-család levéltára kivételével valamennyi levéltárat feldolgozta az osztály, még pedig az eddigi egyszerű borítékolási eljárást túlhaladva, részletesebben, sőt a Bökény-, gr. Hugonnay- és részben a Komoróczy levéltárat is darabszám szerint regesztázta. Ugyancsak feldolgozta a még 1925-ben letett Szilassy és Abaffy, valamint a hg. Odeschalchi Artur ajándéka révén a levéltárba került Vellesz-család levéltárát is. Az utóbbi három levéltár rendezésénél figyelemmel voltunk a régi feldolgozásra és személyek, valamint birtokok szerint időrendben csoportosítottuk az iratokat.

Alábbiakban egyenkint adjuk az egyes levéltárak, valamint a Vác városi anyagnak rövid ismertetését. Az igen becses anyagot tartalmazó Malonyay-Koller-Vajay levéltárat annak teljes feldolgozása után ismertetjük.

A szilasi és pilisi SZILASSY-család levéltára, mely nemrég került a Nemzeti Múzeum levéltárába, számra nézve nem tartozik a legkisebb családi letétek közé. Több mint nyolcezer darabból áll. Legrégibb oklevele 1335-ből való. A család a XV. században kezd szerepelni. E szereplésére azonban csak gyér adatok világítanak, mert középkori okleveleinek száma alig több 30 darabnál, azok sem mind a családra vonatkozók. Ugyanezt kell mondanunk a levéltár XVI—XVII. századbeli állagáról is. A XVIII—XIX. századi anyag teszi legnagyobb részét a levéltárnak. Főkép Szilassy József septemvirnek kiterjedt levelezése, gondossága, vagyonának gyarapítása, három felesége révén a kezéhez került birtokokra vonatkozó iratok összegyüjtögetése duzzasztotta meg a levéltár anyagát.

Geográfiailag Pest és Nógrád megye történeti viszonyaira nyujt elsősorban tájékozást a levéltár a következő birtokok kapcsán: Pánd, Vasad, Csév, Lőb, Tete, Farkasd, Tetétlen, Nyáregyháza, Losonc, Tugár.

A család házasság révén egy csomó köznemes-családdal jutott érintkezésbe, amelyek közül a kutató utalást talál a br. Inczédy, Nagyréti Darvas, Mocsáry, Zsoldos, Pilinyi, Szántói Szabó, Benkovics és Egry családok egyes tagjaira.

Az együttbirtoklás rendszerint határpöröket szokott felidézni a szomszédok között, vagy zálogos inscriptiókat, a vásárlások különböző formáit. Így kerültek érintkezésbe — és találhatunk adatokat a Gyürky, gr. Ráday, gr. Beleznay és Kántor-családokra.

A levéltár egy része, mikor hozzánk került, néhai Szilassy Aladár által átment már valamelyes előleges rendezésen. Ez a rendezés a család tagjaira és a birtokokra volt tekintettel. Ezt a rendet mi nem kívántuk megbontani. Az átvett anyag másik részét, mely a rendezésnek semmi nyomát nem mutatta, évek szerinti sorba szedtük. A levéltár 8044 darabból áll.

A VELLESZ család levéltára a kisebb gyüjtemények közé tartozik. Állaga 2455 drb. A család birtokállománya Bars-megyében volt: Bélád, Kisherestyén, Cseke voltak a főbbek. A levelek nagyobb része a XVIII—XIX. századból való. Családtörténeti szempontból hasznos adatokat nyujtanak a Bossányi-, Gyárfás, Diósy, Jónás, Balgha, Bodó, Trsztyánszky, Jezerniczky családok XVIII. századi vonatkozásaira.

Az ABAFFY-család levéltára, melyet Abaffy Miklós helyezett letétbe, szintén bizonyos mértékben rendezve került a levéltári osztályba. A levéltár anyagának egy része 38 fascikulusba volt személyek és birtokok szerint beosztva. Középkori és legujabbkori része rendezetlen volt. Az előbbit évek szerint rendeztük, az utóbbit pedig személyek és birtokok szerint csoportosítottuk. A levéltár legrégibb darabja IV. Béla 1247-i oklevele, melynek szövegébe azonban az Aba név utólag van a rasura helyére beírva. A középkori rész 49 darabból áll, melynek kb. fele az eredetiek másolata. Az egész levéltár 3783 darabot tartalmaz.

Az egyes levéltári darabok területileg az Abaffyak birtokszerzése vagy beházasodása szerint nagyon megoszlanak. Az Abaffyak törzsbirtokain Aba—Lénárdfalván (Gömör vm.) és Felsőlehotán kívül régebben az árvai és lietavai uradalmakhoz tartozó községekre: Mokrányra, Kniazsára, Dubovára és Zázskalra, továbbá Szentmihályúrra (Nyitra m.), Bes-

sére (Bars m.), Taktakinizsre (Szabolcs m.), Kislegenyére (Zemplén m.) a tokaji szőlővidékre, Cinkota, Varsány és Babádra (Pest m.), valamint Faddra és Meszre (Tolna m.) vonatkozó adatok találhatók.

Családtörténeti szempontból a Béri Balogh, Bartók, Beniczky, gr. Berényi, Bossányi, Hunyady, Illésházy, Lokcsánszky, Okolicsányi, Ordódy, gr. Pállffy, Révay, Tarnóczy, Thurzó, Zmeskal családokra vonatkozó adatokat tartalmaz a levéltár.

Vác városa által a városi levéltárból kiselejtezett és papírmalomba került anyag egy részét sikerült megmenteni és a levéltár számára megvenni. Az anyag, eltekintve a Lützow családnak 1643 dec. 18. Bécsben III. Ferdinánd által adományozott címeres bárói diploma hiteles másolatától, XVIII—XIX. századi anyagot tartalmaz, melyek között nagyfontosságúak a különféle városi számasdákönyvek, melyeknek csaknem teljes sorozata állítható össze. A többi irat a városi közigazgatásra, végrendeleti és örökösödési ügyekre vonatkozik, melyek érdekes képet nyujtanak Vác lakosságának nemzetiségi összetételére. A váci nemes családokra, főleg a br. Lützow és Szombathelyi családra is találhatunk adatokat.

A gr. Hugonnay család levéltára újabbkori XVIII—XX. századi, Tétényre, Battára, Szilire (K. Szolnok m.) és somogymegyei birtokokra vonatkozó iratokat tartalmaz. Családtörténeti szempontból a Niczky, Jankovich, Pánczely, Rudnyánszky, Sárközy, gr. Forgách, Sándor, Pogányszentpétery, Málik, Csáfordi Csillag, Herényi Gothard és Eördög családokra találhatók adatok . A levéltár 123 darabot tartalmaz.

A Komoróczy család levéltára is a kisebb családi letétek közé tartozik. Igen szép középkori anyagot tartalmaz (80 drb. eredeti és másolat). Az iratok a következő birtokokra nyujtanak adatokat: Komorócz, Mongát, Őr, Tiba, Zete, Ienke ungmegyei, Ugornya, Gerede, Tákos, Surány, Papi beregmegyei, Besztrecz, Betha, Hodási, Őr, Nádudvar szabolcsmegyei és Császár szatmármegyei birtokokra. Családtörténeti szempontból a Mongati, Apród, Nagymihályi, Tibai, Thusiri, Jenkei, Szenteméri, Rosáli kun, Károlyi, Kamanyai, Kistárkányi, Chászári, Maghi, Jánosi Kántor, Petri Ders, Zoltán, Füzesséry, Uray, Eöri, Guthy, Athai ,Kállay, Prépostvári, Nabrády, Dalmady, Szunyogh és Gulácsy családokra találhatók nagyrészt középkori adatok. A levéltár összesen 206 darabból áll.

A Bököny család levéltára XVII—XIX. századi 153 darab iratot tartalmaz, közte 2 címereslevél. Területileg főleg a szabolcsmegyei Nádudvarra és a zemplénmegyei Tolcsvára, valamint ezek környékére vonatkozik. A szabolcs- és szatmármegyei kisebb családokra ú. m.: a Mezőssy, Kökényesi, Sárközy, Szaniszló, Cseke, Ujhelyi, Zoltán, Vay, Ibrányi, Hamar, Hodossy, Osváth, Lukácsi, Miskolczy, Katona és Czeglédi családokra vonatkozó adatokat tartalmaz.

INHALTSÜBERSICHT.

Ila, Valentin. Die Besitzverhältnisse der Grafen von St. Georgen und Bösing. Behandelt auf Grund eingehender archivalischen Forschungen die Besitzverhältnisse dieser aus dem Geschlecht Hunt-Pázmán stammenden Familie. Die ersten Besitzungen des Geschlechtes lagen im Komitat Nyitra, wahrscheinlich waren Gyarak und Megered (heute Nyitra-Berencs) die Urbesitzungen des Geschlechtes. Die Vermehrung der Güter begann schon unter Thomas I. in der ersten Hälfte des XIII. Jahrhunderts. Die Besitzungen der Familie bildeten bis Ende des XIII. Jahrhunderts ein ungeteiltes ganzes, erst unter den Anjous beginnen die Teilungen, deren erste 1343, die zweite 1446 stattfand. Das Geschlecht teilte sich in mehrere Zweige, auf die Hauptzweige Szentgyörgy und Bazin, deren jedes sich in zwei Linien, die ältere und die jüngere teilte. Verfasser behandelt eingehend auf Grund des urkundlichen Materials die Erwerbungen der einzelnen Linien, die Prozesse, die über einzelne Besitzungen geführt wurden. Ein eigener Abschnitt behandelt die grundherrliche Familiaren und die Verwaltung der Güter. Gleichzeitig stellt Verfasser die Lebensdaten der einzelnen hervorragenden Familienmitglieder zusammen und berichtigt einzelne Irrtümer, die hinsichtlich der Genealogie der Familie unterliefen.

Dr. Szendrei, Johann. Das Grabdenkmal des Bernhard Monelli aus dem Jahre 1496. Bernhard Monelli, aus Crema in der Lombardei gebürtig, war erst Kastellan von Diósgyőr, später Salzkammergraf zu Mármaros, schliesslich comes palatinus der Königin Beatrix, Gemahlin Matthias I. Monelli stand bei der Königin in hoher Gunst, die ihn nach seinem Tode in der Kathedrale zu Ofen beisetzen liess. Sein Grabmal weist das Adelswappen auf, dessen erstes Viertel das Familienwappen König Matthias, den Raben mit dem Ring im Schnabel, aufweist, woraus man folgern kann, dass Monelli sein Wappen vom König Matthias erhielt. Verfasser bespricht weiter die Wappenverleihungen Matthias, in denen auch das Familienwappen des Königs als besondere Auszeichnung verliehen wird. Solche Verleihungen sind bis jetzt drei bekannt, deren jedes für Italiener lautet. Verfasser gibt eine eingehende Beschreibung des Grabmales, das sich seit 1876 im Ung. Nat. Museum befindet.

Dr. Iványi, Béla. Die Abstammung der gräflichen Familie Széchényi. Ursprung und Abstammung der Grafen Széchényi bildet ein oft behandeltes Problem, das durch die bisherigen Forschungen nicht zur Genüge geklärt werden konnte. Verfasser fand gelegentlich seiner Forschungen im Vatikanischen Archiv die Akten des kanonischen Informationsprozesses anlässlich der Transferierung des Georg Széchényi auf das Bistum Pécs. Auf Grund dieser Akten — deren Text resp. Regesten im Anhang abgedruckt werden — lässt sich feststellen, dass der Vater des Georg Széchényi, der in der Besatzung der Festung Szécsény im Kriegsdienst stehende Laurentius Szabó war, der vor 1629 verstarb. Auf Grund der vatikanischen Akten konnten auch einzelne Lebensdaten des Georg Széchényi berichtigt werden, so z. B. ist sein Geburtsjahr statt 1592 auf 1603 oder 1604 zu setzen, so auch, dass seine Weihe zum Priester 1631 erfolgte. Der Name Szabó wurde durch den Ortsnamen Szécsény ersetzt.

MISZELLEN.

Dr. Karácsonyi, Johann. Der herumirrende Däne. Weist nach, dass der Erwerber des auf Seite 28 des Jahrganges 1926 besprochenen Wappenbriefes mit richtigen Namen Olaf Bangh hiess, der aus dem heutigen Odense stammte.

Holub, Josef. Præfectionen des Mittelalters. Stellt die verschiedenen Præfectionen des Mittelalters zusammen, deren älteste aus dem Jahre 1322, die jüngste 1532 stammt. Ein Teil dieser Urkunden ist noch unediert.

Tóth, Ladislaus. Das römische Grabmal des angeblich letzten Nachkommens König Matthias Corvinus. Weist nach, dass das Grabmal des 1867 verstorbenen Joseph Szymanowski, den P. Berthier in seinem Werke über die Kirche Santa Maria sopra Minerva in Rom als letzten Nachkommen des Königs

Matthias bezeichnet, auf Irrtum beruht. Szymanowski entstammte der polnischen Familie Korvin, und die Bezeichnung auf das Grabmal «ex . . . stirpe Corvinorum» ferner die Ähnlichkeit des Wappens mit dem des Königs erklären zur Genüge den Irrtum P. Berthiers.

Dr. Miklóssy, Zoltán. Bürgerliche Wappenbriefe in Ungarn. Bespricht kurz drei solche Wappenbriefe, die der Familie Schirmer, Engel und Armbruster, die einfache Wappenverleihungen ohne Nobilitierung enthalten.

LITERATURBERICHT.

Szabó, Ladislaus von Bártfa. Geschichte der gräflichen Familie Széchényi von Sárvár—Felsővidék. III. Band. Von *—h —n.*

Michaël-Schweder, Ilse Maria. Die Schrift auf den päpstlichen Siegeln des Mittelalters. Von *Dr. Anton Áldásy.*

Dr. Szendrei, Johann. Geschichte der Festung Diósgyőr. Von *Gy.*

Nino Bazzetta. Araldica italiana etc. — *Memoriale* per la Consulta Araldica. Von *Ladislaus Tóth.*

Michel, Andrieu. Le missel de la chapelle papale à la fin du XIII. siècle. (S. A. aus Miscellanea Fr. Ehrle II.) Von *Lad. Tóth.*

Dr. Koloman, Juhász. Die Stifter der Tschanader Diözese im Mittelalter. Von *—y —l.*

Nekrolog. Desiderius Makay †.

Mitteilung der Archivsabteilung der Landes Széchenyi-Bibliotek des Ungarischen National Museums Bespricht kurz die neuerdings deponierten Archive der Familien Gr. Hugonnay, Komoróczy, Bökönyi, Br. Malonyay. Letzteres umfasst auch die Archive der Gr. Koller, Br. Vajay und der Familie Paluska. Ferner werden die Bestände der im Jahre 1925 deponierten Archive der Familien Szilassy, Abaffy und Vellesz kurz aufgezählt.